บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง **“การศึกษาและพัฒนาศักยภาพศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ : กรณีศึกษาลิเกป่าและสวดมาลัย”** มีวัตถุประสงค์เพื่อสกัดแก่นความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของลิเกป่าและสวดมาลัย และค้นหาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการละเล่นทั้งสองชนิด ทั้งนี้เพื่อนำความรู้มาใช้อนุรักษ์และพัฒนาลิเกป่าและสวดมาลัยให้คงอยู่ตลอดไป การเก็บรวบรวมข้อมูลนอกจากความรู้จากเอกสารแล้ว ได้สำรวจและสัมภาษณ์บุคคลในคณะลิเกป่าและสวดมาลัยอีกทั้งบุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมถึงนำเอาวิธีการการจัดการความรู้มาใช้เพื่อสกัดแก่นความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของการละเล่นทั้งสอง และค้นหาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา

ผลการวิจัย พบว่า การแสดงลิเกป่าและสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีพัฒนาการมาต่อเนื่องยาวนาน แต่เดิมการละเล่นทั้งสองมีอยู่หลายคณะ แต่ปัจจุบันลิเกป่ามีเหลืออยู่เพียง 8 คณะ คือ ในอำเภอพุนพิน ได้แก่ ลิเกป่าพันปี ลิเกป่าสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ ลิเกป่าสนิท ทิพย์บรรพต และลิเกป่าในพัง ที่อำเภอไชยา ได้แก่ ลิเกป่าช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์ ที่อำเภอท่าชนะ ได้แก่ ลิเกป่าร่มไทรทอง ที่อำเภอเคียนซา ได้แก่ ลิเกป่าวิจิตร สงวนศิลป์ และที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ ได้แก่ ลิเกป่าจรัสศิลป์ ส่วนสวดมาลัยมีเหลือเพียง 4 คณะ คือ ที่อำเภอไชยา ได้แก่ สวดมาลัยนายวารี ปัญญาอภิวงศ์ สวดมาลัยบ้านสามสัก และสวดมาลัยบ้านยางเตี้ย และที่อำเภอท่าชนะ ได้แก่ สวดมาลัยสมอทอง

ในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับองค์ประกอบของลิเกป่าแต่ละคณะได้แก่ โรงที่ใช้แสดง ผู้แสดง เครื่องดนตรี เรื่องที่ใช้แสดง โอกาสในการแสดง บทร้องและลำดับการแสดง บทบาท ความเชื่อ และความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง ลิเกป่าทุกคณะมีองค์ประกอบที่มีสภาพเหมือนๆ กัน คือ มีทั้งที่ยังคงสภาพเดิม และเปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงในทุกองค์ประกอบมีมากน้อยแตกต่างกันไปบ้าง

สำหรับองค์ความรู้ของสวดมาลัยแต่ละคณะเกี่ยวกับ โอกาสที่แสดง ผู้สวด ลำดับการสวด บทบาทของการสวด ความเชื่อ และความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง ก็มีสภาพที่คล้ายคลึงกันกับลิเกป่า คือ มีทั้งที่ยังคงสภาพเดิม และมีบางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวทางอนุรักษ์และพัฒนาทั้งลิเกป่าและสวดมาลัย ซึ่งได้จากการจัดการความรู้ สรุปว่า การละเล่นทั้งสองจะยังคงอยู่รอดและมีบทบาทอยู่ในสังคมต่อไป หากมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ความเป็นศิลปิน มีการสร้างแรงกระตุ้น การมีส่วนร่วมของผู้ชม มีการสนับสนุนจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ และมีกระบวนการถ่ายทอดต่อไปอย่างต่อเนื่อง

ผลการวิจัยดังกล่าวทำให้เห็นพัฒนาการการปรับตัวของลิเกป่าและสวดมาลัยมาโดยตลอด แต่เป็นการปรับตัวและพัฒนาที่ขาดความเป็นระบบ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นการปรับตัวเชิงพลวัตที่สัมพันธ์อยู่กับบริบทชุมชน กระบวนการและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง ด้วยเหตุดังกล่าวอนาคตของการละเล่นทั้งสองจึงคาดการได้ไม่แน่ชัดว่าจะคงอยู่รอดได้อย่างแท้จริง

ABSTRACT

The research of studying and development potential of performing the local arts of the southern part : case study the forest thai traditional dramatic performance and malai pray, it has a objective to distill core of knowledge about story of the forest thai traditional dramatic performance and malai pray. And search for a way conservation and develop a both of amusement , in order that to take knowledge use to conserve and develop the forest thai traditional dramatic performance and malai pray remain forever. Data was compile besides knowledge from document it survey and interview from person in group of the forest thai traditional dramatic performance and malai pray and person who related, including take method knowledge management use to distill the core of knowledge about a both of amusement.

The result showed that the forest thai traditional dramatic performance and malai pray in suratthani province have development continue but at first a both of amusement have a lot, but now the forest thai traditional dramatic performance have only 8 groups namely : at amphur phunpin such as thousand years the forest thai traditional dramatic performance; saprang-noi sa-huangsil thai traditional dramatic performance; sanit thipbanpot thai traditional dramatic performance; and the forest thai traditional dramatic performance in phang at amphur chaiya such as: chor-sermkit suwansil thai traditional dramatic performance, at amphur thachana such as: jaransil the forest thai traditional dramatic performance as for malai pray have only 4 groups namely : at amphur chaiya such as nai-waree panyawong garland pray, ban-sarmsak malai pray and ban-yangtie malai pray and at amphur thachana such as : samorthong malai pray.

Interior knowledge about composition's the forest thai traditional dramatic performance such as : play of building, actor, musical instrument, play of story, play of opportunity, lyrics and play of step, role, belief and change to disentanglement. The forest thai traditional dramatic performance have composition same state namely; having remain as ever and changing. Changing in composition have different.

For knowledge of malai pray in the other groups about play of opportunity, prayer, step of pray, role of pray, belief and change to disentanglement have the same state with the forest thai traditional dramatic performance namely: having remain as ever and changing. Changing in composition have different also.

In the part about a way conservation and develop both of the forest thai traditional dramatic performance and malai pray which get from knowledge management summary that both of amusement will be remain and have a role in the social continue. If have main of composition namely: having artist, building motivation, having join in audience, having support from institute and the other organization, having procedure to teach continue.

That the research of result show that adapting development of the forest thai traditional dramatic performance and malai pray thoroughly, but succeed adapting and develop that lack of system. In order that because succeed adapting dynamic that related with community of context, procedure and condition are related. By that the reason the future of both amusement can not anticipate in fact it can be remain.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จได้ด้วยดีนั้น เพราะได้รับความร่วมมืออย่างดีจากหลายท่าน อาทิ ศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว ได้ช่วยชี้แนะเกี่ยวกับเนื้อหาที่ศึกษา วิธีดำเนินการวิจัย รวมทั้งการเก็บข้อมูลและการเรียบเรียงข้อมูล บุคคลในคณะลิเกป่าและสวดมาลัย และบุคคลที่เกี่ยวข้องจำนวนมากที่ให้สัมภาษณ์โดยการบอกข้อมูลในทุกด้าน รวมทั้งมาร่วมกันจัดการความรู้เพื่อสรุปองค์ความรู้และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาลิเกป่าและสวดมาลัย

ในส่วนของการเก็บและรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน ทั้งข้อมูลเอกสารและการเก็บข้อมูลภาคสนาม ขอขอบคุณ คุณนิทัศ ไหมจุ้ย ที่ช่วยดำเนินการให้อย่างดียิ่ง และขอขอบคุณนักศึกษาวิชาเอกภาษาไทย คือ สมพร พินิจ พิชัย มองเหีย วิษณุ อินทโรภาส นิฮาสนะ กายาดา และทศพล บุญสุข ทองที่ช่วยเก็บข้อมูลเพิ่มเติมให้ ช่วยให้ได้ข้อมูลที่มีคุณค่ายิ่งในงานวิจัยชิ้นนี้

ขอขอบคุณสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี ที่เอื้อเฟื้อสถานที่ในการจัดกิจกรรมการจัดการความรู้ และการแสดงสาธิตตลอดระยะเวลาการวิจัย

สุดท้ายขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่อนุเคราะห์ทุนสนับสนุนงานวิจัย ทำให้การวิจัยครั้งนี้ประสบผลสำเร็จอย่างดียิ่ง

ผลประโยชน์และคุณค่าใดๆ อันเกิดจากผลงานชิ้นนี้ซึ่งเป็นคุณความดี บรรดาผู้มีพระคุณทั้งหลายที่กล่าวมาแล้วย่อมมีส่วนได้รับด้วยกันทั้งสิ้น

เจริญ ศรประดิษฐ์

มีนาคม 2551

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ ก

กิตติกรรมประกาศ ค

บทที่ 1 บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย 1

วัตถุประสงค์ของการวิจัย 3

ขอบเขตของโครงการวิจัย 4

วิธีดำเนินงานวิจัย 4

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 5

บทที่ 2 เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

ความรู้เรื่องการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ 6

ความรู้เรื่องลิเกป่าและสวดมาลัย 10

ความรู้เกี่ยวกับการจัดความรู้ 25

ความรู้เรื่องภาคใต้ 41

ความรู้เรื่องจังหวัดสุราษฎร์ธานี 55

ความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา 61

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา 76

บทที่ 3 ลิเกป่าและสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลิเกป่าในอำเภอพุนพิน 88

ลิเกป่าในอำเภอท่าชนะ 97

ลิเกป่าในอำเภอเคียนซา 102

ลิเกป่าในอำเภอกาญจนดิษฐ์ 104

ลิเกป่าในอำเภอไชยา 107

สวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

สวดมาลัยในอำเภอไชยา 109

สวดมาลัยในอำเภอท่าชนะ 115

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

บทที่ 4 องค์ความรู้เรื่องลิเกป่าและสวดมาลัยและแนวทางการพัฒนา

องค์ความรู้เรื่องลิเกป่าและการสวดมาลัย 117

ลิเกป่า 117

การสวดมาลัย 141

แนวทางการอนุรักษ์พัฒนาลิเกป่าและสวดมาลัย 154

บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา 158

อภิปรายผล 162

ข้อเสนอแนะ 163

บรรณานุกรม 165

บุคลานุกรม 167

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก 171

การจัดการความรู้ลิเกป่าและสวดมาลัย 172

บทร้องของลิเกป่าและสวดมาลัย 178

ภาคผนวก ข 208

ประมวลภาพลิเกป่าและสวดมาลัย 209

ประมวลภาพการจัดการความรู้ 212

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

ภาคใต้ของประเทศไทยมีสภาพภูมิศาสตร์วัฒนธรรม*ที่แตกต่างจากภาคอื่นๆที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะว่าลักษณะภูมิประเทศของภูมิภาคนี้ประกอบด้วยสภาพที่หลากหลาย กล่าวคือ มีทั้งพื้นที่ที่เป็นที่ราบแคบๆบริเวณเชิงเขา พื้นที่ที่เป็นเกาะแก่ง พื้นที่ที่เป็นที่ลุ่ม และพื้นที่ราบติดกับชายฝั่งทะเล สภาพพื้นที่ที่เอื้ออำนวยต่อการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวทำให้ผู้คนต่างถิ่นจำนวนมากเดินทางมาแสวงโชคและตั้งถิ่นฐานบริเวณดินแดนแถบนี้ ประกอบอาชีพตามสภาพทรัพยากรและความถนัดของแต่ละบุคคล ความหลากหลายดังกล่าวถูกบ่มเพาะด้วยกาลเวลา ก่อให้เกิดภูมิปัญญาชาวบ้านเฉพาะถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์หรือที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาทักษิณ” ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากพัฒนาการการปรับตัวและปรับวิถีชีวิตของคนภาคใต้ ซึ่งประกอบขึ้นด้วยคนไทย คนจีน คนอินเดีย และคนมาเลย์ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นเวลานาน

ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาภาคใต้เป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเลมายาวนาน มีเมืองท่าสำคัญ ๆ อยู่ทั้งสองฟากฝั่ง เป็นเหตุให้ชาวตะวันออกและชาวยุโรปที่เดินทางผ่านแวะหยุดทำการค้าขายตลอดมาและเป็นแดนที่ชาวอินเดียเข้ามาแสวงโภคหาทรัพย์ ด้วยเหตุนี้วัฒนธรรมของชาติต่างๆทั้งของชาวอินเดียและยุโรปจึงแทรกประสานอยู่ในวัฒนธรรมของชาวภาคใต้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะวัฒนธรรมอินเดียซึ่งมีรูปแบบไม่แตกต่างกับวัฒนธรรมไทยมากนัก ได้ประสมประสานอยู่อย่างไพศาล เช่น วัฒนธรรมด้านศิลปะการแสดง ด้านการแต่งกาย อาหารการกิน เครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนพิธีกรรมต่างๆ วัฒนธรรมเหล่านี้มีทั้งที่ชาว ภาคใต้รับมาโดยตรง และที่รับผ่านมาทางชวามลายู บางอย่างเมื่อรับเข้ามาแล้วได้นำมาพัฒนาเป็นรูปแบบใหม่ บางอย่างรับมาบางส่วนแล้วเสริมแต่งของเดิมให้พิสดารออกไป (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2541 :196)

สภาพสังคมภาคใต้ดังกล่าวได้ถ่ายทอดความรู้ ความคิด สร้างคุณลักษณะของผู้คนหรือใช้ประโยชน์เพื่อแก้ปัญหามายาวนานเป็นการสร้างพลังให้สังคมมีสมรรถภาพ ศักยภาพ เจตคติ ทุนทางสังคมที่สำคัญของชาวภาคใต้ หากเมื่อใดสิ่งที่ว่านี้เสื่อมสลายหรือหมดสิ้นไปความเป็นผู้คนชาวภาคใต้ก็จะถูกลดทอน ซึ่งอาจทำให้เกิดความสับสน ไม่รู้จักตนเอง เมื่อนั้นหมายถึงรากเหง้าอันเป็นฐานสำคัญถูกทำลายลง และนั่นคือสังคมภาคใต้คงยากที่จะคงความเข้มแข็ง สามารถจัดการตนเองให้มีพลัง และสมรรถนะอยู่ได้อีกต่อไปตลอดจนค่านิยม และคุณธรรมจริยธรรมตามที่สังคมประสงค์ สิ่งดังกล่าวทำให้ชาวภาคใต้มีความเป็นตัวของตัวเองรู้จักตนเองสามารถจัดการตนเองให้

---

* ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น อันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีพของมนุษย์ที่สืบเนื่องกันตามกาลเวลาและพื้นที่ซึ่งแตกต่างกัน

สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่ตนดำรงอยู่ได้ จึงสามารถยืนหยัดด้วยตนเองอย่างมีอิสระ มีคุณลักษณะเฉพาะหลายประการที่โดดเด่น อาทิ เป็นคนชอบสงสัย ไม่เชื่ออะไรง่ายๆ รักพวกพ้อง มีวิญญาณในการตัดสินใจยอมรับและปรับเปลี่ยนความคิดความเชื่อบนฐานของข้อมูลและความมีเหตุผล มีแนวทางการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์และสร้างสรรค์เป็นของตนเอง ด้วยการตีค่า ปรับรูปแบบตามยุคสมัยและสภาวการณ์เพื่อนำไปใช้ตามความเหมาะสม (ชวน เพชรแก้ว, 2547 :15) การสั่งสมวัฒนธรรมดังกล่าวจึงเป็นทุนชีวิต

ในแนวทางการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาที่ทำลายฐานล่างของสังคมให้อ่อนแอลงทุก ๆ ทาง สังคมทั้งหมดจึงพังทลายลง เกิดวิกฤตทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านครอบครัว จิตใจ ชุมชน สังคมส่วนรวม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ หรือรวมเรียกกันว่าวิกฤตทางวัฒนธรรม ฐานล่างของสังคม คือ ชุมชนท้องถิ่น อันเป็นวิถีร่วมกันของกลุ่มชนในสิ่งแวดล้อมหนึ่งๆ ซึ่งแตกต่างหลากหลายกันไปในแต่ละแห่งได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ทุนชีวิตในรูปแบบต่างๆ เช่น ทุนทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคมหรือการอยู่ร่วมกัน ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางศาสนธรรมเป็นต้น เหล่านี้ซึ่งเคยช่วยให้การดำรงชีวิตเป็นไปได้อย่างมีสมดุลต่างได้รับผลกระทบ และก่อให้เกิดปัญหาอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะการพัฒนาในช่วง 3 – 4 ทศวรรษที่ผ่านมา ล้วนเอาเงินเป็นตัวตั้งหรือที่เรียกว่าทุนนิยม การพัฒนาที่ใช้เงินเป็นตัวตั้ง ได้เปลี่ยนทุนชีวิต ซึ่งเป็นสมบัติร่วมของผู้คนแต่ละกลุ่มให้เป็นเงินของคนส่วนน้อย ทุนชีวิตที่เคยเคลื่อนย้ายไม่ได้และเคยเป็นประโยชน์ต่อผู้คน และชุมชนอย่างยั่งยืน เมื่อเปลี่ยนเป็นเงินหรือใช้เงินเป็นตัวกำหนดก็ถูกขโมยไปทั่วโดยคนในชาติและคนต่างชาติ ชุมชนท้องถิ่นจึงล่มสลายลง เมื่อฐานล่างของสังคมล่มสลาย สังคมทั้งหมดจึงล่มสลายลงตัว (ประเวศ วะสี , 2546 : 4)

ในสังคมภาคใต้ศิลปะการแสดง ไม่ว่าหนังตะลุง มโนห์รา ดิเกร์ฮูลู เพลงบอก ร็องแง็ง สิละ มะโย่ง ลิเกป่า สวดมาลัย ฯลฯ ล้วนเป็นทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นทุนชีวิตที่สำคัญได้แพร่กระจายและมีบทบาทในกลุ่มชนภาคใต้มาโดยตลอด ความเป็นพลวัตของศิลปะการแสดงดังกล่าวเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ใช้ประโยชน์เป็นบันทึกประวัติศาสตร์สังคม หรือการถ่ายโยงความรู้ เป็นอาหารใจและอาหารทางปัญญา เป็นแก่นสารที่แสดงถึงความเป็นกลุ่มเป็นพวก เป็นแนวทางปฏิบัติของสังคม เป็นการอธิบายข้อเท็จจริงว่านี่คือรากฐานของสังคมภาคใต้(ชวน เพชรแก้ว ,2547 : 27) แต่ในช่วง 3 – 4 ทศวรรษที่ผ่านมานี้ ผลกระทบจากทุนนิยมและระบบการศึกษาที่ไม่ศึกษาความเป็นจริงของชุมชนท้องถิ่นทำให้ผลผลิต คือ ผู้คนลอยตัวจากสังคม การศึกษาได้สร้างคนที่ไม่รู้จักแผ่นดินขึ้นมาเต็มประเทศ เมื่อไม่รู้จักแผ่นดินสังคมจึงอ่อนแอ ครั้นถูกกระแสโลกาภิวัตน์อันเชี่ยวกรากก็หลุดจากฐานของตัว สภาพเช่นที่ว่านี้ทำให้สิ้นเนื้อประดาตัวและเจ็บป่วยอย่างยิ่งทางรอดก็คือ จะต้องมีการเรียนรู้และวิจัยโดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้งให้เข้าใจความหลากหลายทางวัฒนธรรม และอื่นๆ รวมทั้งศักยภาพของชุมชนหากกระทำได้โดยที่รู้และเข้าใจ เห็นคุณค่าของชุมชนแล้วจะช่วยเป็นปัจจัยให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้นได้ (ประเวศ วะสี , 2546 : 5)

ลิเกป่าและสวดมาลัย เป็นมรดกวัฒนธรรมศิลปะการแสดงซึ่งสืบทอดเป็นที่นิยมของชาวจังหวัดภาคใต้มายาวนาน แต่ในปัจจุบันได้ลดบทบาทลงอย่างเห็นได้ชัด ลิเกป่าซึ่งเคยได้รับความ

นิยมอย่างแพร่หลายทั้งในหมู่คนไทยฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกกลับมีเหลืออยู่เพียงไม่กี่คณะหาดูได้ยากขึ้นทุกที ในขณะที่สวดมาลัยอันเป็นการแสดงประกอบงานศพก็อยู่ในสภาพเช่นเดียวกัน จะมีบ้างก็เล่นเพียงเอาสนุกเป็นครั้งคราว ความเสื่อมของลิเกป่าและสวดมาลัยเกิดจากการแพร่กระจายของการละเล่นและนันทนาการอย่างใหม่ ซึ่งเข้าถึงจิตใจคนภาคใต้ได้ง่ายกว่าอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งเกิดจากการไม่พัฒนาตัวเองทั้งเนื้อหาและรูปแบบ(อุดม หนูทอง, 2542 : 6867) อีกทั้งการขาดความสำนึกในการเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เป็นตัวเร่งการเสื่อมคลายได้เร็วยิ่งขึ้น นอกจากนี้การที่ผู้เล่นยึดเป็นอาชีพไม่ได้และในการสืบทอดจะต้องจดจำบทเพลงฝึกฝนจนแม่นยำในเนื้อร้องและทำนอง ก็เป็นสิ่งที่ยากเข็ญไม่น้อย อีกทั้งการสวดมาลัยยังต้องเล่นหน้าศพ จึงหาตัวผู้เล่นได้ยาก แนวโน้มในอนาคตจึงเป็นที่ค่อนข้างแน่ชัดว่าการละเล่นสองชนิดนี้ น่าจะสูญสิ้นไปในที่สุด แต่การปล่อยให้สถานการณ์เป็นเช่นนี้ไปเรื่อยๆ ก็เหมือนกับยอมรับความพ่ายแพ้ ซึ่งแน่นอนในที่สุดสิ่งดีอื่นๆ อีกที่เคยมีก็จะหมดไปแบบถอนรากถอนโคน และนั่นคือการที่ต้องสูญเสียจิตวิญญาณและภูมิปัญญา จนก่อให้เกิดปัญหาความอ่อนแอและพึ่งตนเองไม่ได้ในที่สุด

ปัจจุบันการแสดงลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีนับวันจะหาดูได้ยากทุกที นานๆครั้งเมื่อมีการแก้เหมฺรย (แก้บน) จึงจะรับการแสดงชนิดนี้สักครั้งหนึ่ง ส่วนการสวดมาลัยนั้นมักจะพบในงานศพ ที่เจ้าภาพมีฐานะดีหรือไม่ก็พบในงานศพแถวอำเภอไชยาเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากสมัยก่อนที่มีการสวดมาลัยกันอย่างแพร่หลายแทบทุกงาน จากการสำรวจเบื้องต้นของคณะผู้ศึกษาวิจัย พบว่าคณะแสดงลิเกป่าที่ยังรับงานแสดงอยู่ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีเพียง 8 คณะเท่านั้น ส่วนการสวดมาลัยมีเพียง 4 คณะ และที่น่าวิตกกังวล ก็คือ การแสดงทั้งสองชนิดนี้กำลังประสบปัญหาเกี่ยวกับการอยู่รอดอย่างรุนแรงจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ถูกกลืนความเป็นรากเหง้าด้วยอารยธรรมตะวันตก การแสดงแต่ละครั้งแทบจะไม่มีคนรุ่นใหม่มาชมการแสดงเลย จะมีก็แต่ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเพียงไม่กี่คนเท่านั้น นอกจากนี้แม้จะมีผู้พยายามฟื้นฟูและพัฒนาขึ้นมาใหม่แต่ก็ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่น้อยมาก ซึ่งหากเป็นเช่นนี้ต่อไปการแสดงทั้งสองชนิดนี้คงจะมีเหลือแต่ชื่อเท่านั้น

ทั้งลิเกป่าและสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี จึงเป็นการละเล่นที่เหมือนกับคนกำลังจมน้ำและกำลังดิ้นรนเฮือกสุดท้าย การช่วยกันผดุงรักษาไว้ให้คงอยู่ต้องกระทำกันหลายๆ ทางเพื่อให้เกิดเป็นพลังขับเคลื่อน ทางหนึ่งก็คือการศึกษาให้ได้องค์ความรู้ที่แท้จริง อีกทางหนึ่งก็คือ การทำให้การละเล่นทั้งสองอย่างมีพื้นที่ของตัวเองที่เด่นชัด จากแนวความคิดเช่นนี้คณะผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการจัดการความรู้เกี่ยวกับการละเล่นทั้งสองอย่าง เพื่อช่วยให้ทั้งลิเกป่าและสวดมาลัยยังคงดำรงตกทอดเป็นมรดกทางสังคม และมีบทบาทสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อรวบรวมและศึกษาความรู้เด่นชัดของลิเกป่าและสวดมาลัย อันเป็นความรู้ที่อยู่ในรูปแบบงานเอกสารวิชาการต่างๆ

2 . เพื่อใช้การจัดการความรู้กับลิเกป่าและสวดมาลัยโดยเรียนรู้ร่วมกัน แล้วนำความรู้ซ่อนเร้นออกมาใช้ประโยชน์

3. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ทั้งความรู้เด่นชัดและความรู้ซ่อนเร้น สร้างเป็นความรู้ใหม่

4. เพื่อถ่ายโยงความรู้ทั้งความรู้เด่นชัดและความรู้ซ่อนเร้น เป็นนวัตกรรมหมุนเวียนไปยังลิเกป่าและสวดมาลัย รวมทั้งผู้บริโภคอื่นๆ เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา

ขอบเขตของโครงการวิจัย

1. ด้านพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้ใช้กลุ่มตัวอย่างลิเกป่าและสวดมาลัยเฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีเท่านั้น

2. ด้านเนื้อหาเน้นการจัดการความรู้ของลิเกป่าและสวดมาลัย ทั้งความรู้เด่นชัดและความรู้ซ่อนเร้น แล้วสร้างเป็นความรู้ใหม่

3. ด้านเวลา การวิจัยครั้งนี้ใช้เวลาดำเนินการวิจัย 1 ปีครึ่ง โดยแบ่งการทำงานออกเป็น 3 ช่วงๆ ละ 6 เดือน กล่าวคือ ช่วง 6 เดือนแรก เป็นการเก็บรวบรวมองค์ความรู้จากเอกสารและการเล่าเรื่องของลิเกป่าและสวดมาลัย แล้วรวบรวมเนื้อหาทั้งหมดเป็นขุมความรู้หรือคลังความรู้ ช่วง 6 เดือนที่สอง คณะผู้วิจัยนำความรู้ที่ได้มาสกัดและถอดความรู้เป็นแก่นความรู้ และใน 6 เดือนสุดท้าย ดำเนินการจัดระบบสาระสนเทศหรือฐานข้อมูล และจัดกิจกรรมหมุนเวียนไปยังลิเกป่าและสวดมาลัยรวมทั้งผู้บริโภค

วิธีดำเนินงานวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้กระบวนการจัดการความรู้มาดำเนินการทั้งความรู้เด่นชัดและความรู้ที่ซ่อนเร้นให้ได้เป็นองค์ความรู้ แล้วถ่ายโยงความรู้ผ่านนวัตกรรมเพื่อเผยแพร่ให้ตัวความรู้ได้หมุนเวียน ผ่านผู้สร้าง ผู้ใช้ เพื่อความรู้ดังกล่าวจะได้ใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวาง โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ 4 ประการ คือ

1. การแสวงหาความรู้ (Knowledge Acquisition) ที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับลิเกป่าและสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ความรู้ดังกล่าวเป็นความรู้เด่นชัดและเป็นความรู้ซ่อนเร้น ซึ่งได้มาจากการแสวงหาความรู้จากเอกสารและการแสวงหาโดยรวบรวมความรู้จากคณะลิเกป่าและสวดมาลัย

2. การสร้างความรู้ (Knowledge Creation) เป็นการปรับใช้ความรู้เด่นชัดที่มีอยู่เดิมกับความรู้ซ่อนเร้นให้เกิดความรู้ใหม่ที่สร้างสรรค์ เพื่อให้ชุมชนเกิดแรงผลักดัน เกิดการหยั่งรู้ และเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ในการนำความรู้ใหม่มาปรับใช้ต่อไป

3. การจัดเก็บและค้นคืนความรู้ (Knowledge Storage and Retrieval) เป็นการจัดเก็บความรู้ที่เด่นชัดและความรู้ที่ซ่อนเร้น ไว้เป็นหมวดหมู่ตามองค์ประกอบต่างๆลงในฐานข้อมูลเพื่อให้สะดวกในการนำไปใช้และการสืบค้นในลำดับต่อไป

4. การถ่ายทอดความรู้และการใช้ประโยชน์ (Knowledge Transfer and Utilization) เป็นการถ่ายทอดความรู้ที่ได้จากกระบวนการให้กับศิลปินพื้นบ้านและผู้เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การนำความรู้ดังกล่าวมาปรับใช้กับชุมชนและสังคมต่อไป

ขั้นตอนการดำเนินงาน

1. ศึกษาเอกสารวิชาการต่าง ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลิเกป่าและสวดมาลัยและการจัดการความรู้ เพื่อประมวลเป็นความรู้ ความคิด หรือกรอบแนวคิดในการวิจัย

2. ดำเนินการปฏิบัติกิจกรรมกระบวนการจัดการความรู้ จากการศึกษาความรู้เด่นชัดจากเอกสารต่าง ๆและความรู้ซ่อนเร้นจากคณะลิเกป่าและสวดมาลัย โดยใช้วิธีการเล่าเรื่อง และรวบรวมความรู้ทั้งหมดเป็นขุมความรู้หรือคลังความรู้

3. ดำเนินการเกี่ยวกับการสกัดและถอดความรู้เป็นแก่นความรู้ และจัดระบบสารสนเทศหรือฐานข้อมูลความรู้ เพื่อหมุนเวียนความรู้แก่ผู้สร้างและผู้บริโภค

4. ประมวลผลการศึกษาวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.ได้คลังความรู้หรือองค์ความรู้เกี่ยวกับลิเกป่า และสวดมาลัยในทุกด้าน ทั้งที่เป็นความรู้เด่นชัด และความรู้ซ่อนเร้น

2 .คลังความรู้ที่ได้ ได้รับการสกัดเป็นแก่นความรู้หรือความรู้ใหม่ที่มีคุณค่า

3.แก่นความรู้หรือความรู้ใหม่ได้รับการถ่ายโยงเป็นนวัตกรรมหมุนเวียนไปยังผู้บริโภค

4.ได้เครือข่ายผู้แสดงลิเกป่าและวงสวดมาลัยของจังหวัดสุราษฎร์ธานี

5.ได้ฐานข้อมูลที่องค์กรชุมชนและองค์กรภาครัฐใช้เป็นแนวทางในการสนับสนุนผลักดันให้สอดคล้องกับชุมชนท้องถิ่น และสถานการณ์ปัจจุบัน

บทที่ 2

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาเรื่อง “การศึกษาและพัฒนาศักยภาพศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ : กรณีศึกษาลิเกป่าและสวดมาลัย” ไว้ 7 ประเด็น คือ ความรู้เรื่องการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ ความรู้เรื่องลิเกป่าและการสวดมาลัย ความรู้เกี่ยวกับการจัดการ ความรู้ความรู้เรื่องภาคใต้ ความรู้เรื่องจังหวัดสุราษฎร์ธานี ความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความรู้เรื่องการแสดงพื้นบ้านภาคใต้

การแสดงพื้นบ้านหรือการละเล่นพื้นเมือง หมายถึง การละเล่นรื่นเริงหรือมหรสพซึ่งจัดแสดงเพื่อความสำเริงอารมณ์ของผู้เล่นแต่เน้นที่ผู้ชมเป็นสำคัญ มีผู้แสดงหรือคณะผู้แสดงเป็นฝ่ายให้ความบันเทิงหรืออาจร่วมกันทั้งสองฝ่าย การละเล่นพื้นเมืองแต่ละอย่างมีรูปแบบการแสดงและมีการสืบทอดรูปแบบหลักต่อๆ กันมา มิใช่เป็นเพียงการแสดงออกบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นเฉพาะคนหรือเฉพาะคราว (เรณู โภคินานนท์, 2542 : 2)

การแสดงพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวอันเนื่องมาจากอิทธิพลของสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคม มีความสอดคล้องกับความเป็นจริงของวิถีการดำรงชีวิตอย่างชาวบ้านที่เรียบง่ายแต่เต็มไปด้วยการรุกเร้าของอารมณ์ความรู้สึกประสมประสานไปกับภาพสะท้อนของการทำงานและการต่อสู้ในชีวิตจริง สภาพภูมิศาสตร์ของภาคใต้ ดินฟ้าอากาศร้อนจัด ฝนตกชุกลมมรสุมแรง พืชพรรณธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ สิ่งเหล่านี้ส่งอิทธิพลให้ชาวภาคใต้มีอุปนิสัยแข็งกร้าว บึกบึน มีท่วงทีแกร่งข่มความอ่อนโยน มีความเฉียบขาดข่มความอ่อนหวานและการผ่อนปรน เหตุเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การแสดงพื้นบ้านของภาคใต้เด่นที่การสื่อความคิดและความรู้สึกด้วยภาษาที่ขับร้องเป็นบทกลอนเน้นที่ลำนำและจังหวะเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการละเล่นส่วนมากจึงเป็นเครื่องตี ไม่เน้นเครื่องดีดสีเหมือนของภาคอื่นๆ ลีลาการออกท่าร่ายรำก็มีจังหวะเฉียบขาดฉับไว ดังเช่นท่ารำของโนรา เป็นอาทิ การยับย้ายท่ารำ การชักมือชักแขน ก้าวขา การเคลื่อนไหวลำตัวเหล่านี้ล้วนเป็นไปตามจังหวะทับและกลอง หนังตะลุง ลิเกป่า และการละเล่น อื่นๆ ของภาคใต้ทำนองเดียวกันทั้งสิ้น เนื่องจากการแสดงพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นการสื่อความบันเทิงผ่านการดูและการฟังควบคู่กันไป องค์ประกอบสำคัญของการแสดงจึงได้แก่ ภาษา (บทขับร้องและบทเจรจา) ดนตรีประกอบจังหวะทำนอง และการรำหรือการออกท่าประกอบ ในบรรดาองค์ประกอบเหล่านี้ปรากฏว่า การแสดงพื้นบ้านของภาคใต้จะเน้นภาษาเป็นพิเศษ เช่น ในการแสดงโนรา หนังตะลุง ลิเกป่า สวดมาลัย เหล่านี้เป็นต้น การแสดงบางอย่างมีการแสดงท่าทางประกอบน้อยที่สุด เช่น เพลงบอก เพลงแห่นาค ในส่วนที่เกี่ยวกับดนตรีก็ได้กล่าวแล้วว่าเอาแต่จังหวะเป็นหลัก การแสดงบางอย่างจึงมีดนตรีน้อยชิ้น เช่น เพลงบอก โนราหอย หรือโนราโกลน สวดมาลัย เพลงนา เป็นต้น

การแสดงที่ไม่ใช้ภาษาเลยของภาคใต้ส่วนใหญ่รับมาจากต่างแดน เช่น กาหลอ มีแต่ดนตรีล้วน สีละ หรือรองเง็งแบบราชสำนักมีแต่รำเต้นตามจังหวะดนตรี ไม่มีการขับร้อง เหล่านี้เป็นต้น ส่วนการแสดงพื้นบ้านที่มีองค์ประกอบสำคัญครบทั้งภาษา การแสดงท่าทาง และดนตรี มักจะเป็นการแสดงพื้นบ้านประเภทที่ใช้ศิลปะในการแสดงสูง เช่น โนรา หนังตะลุง ลิเกป่า เป็นต้น

การละเล่นพื้นบ้านภาคใต้มีวัตถุประสงค์เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินอันเป็นการผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อย ตรากตรำจากการทำงาน เช่น การเล่นหนังตะลุง หรือโนรา การละเล่นบางอย่างเกิดขึ้นเพื่อการเฉลิมฉลอง หรือเพื่อแสดงความยินดีในโอกาสที่บุคคลหรือสังคมประสบความสำเร็จในชีวิต เช่น การรำโนราคล้องหงส์ในการโกนจุก หรือการแสดงซัมเป็ง เพื่อการรับขวัญแขกบ้านแขกเมือง นอกจากนี้การละเล่นหลายอย่างเกิดขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาหรือเกี่ยวกับบุญการกุศล เช่น การเล่นเพลงเรือ เพลงแห่นาค และมีการละเล่นบางอย่างเกิดขึ้นเพื่อเป็นการบวงสรวงผีสางเทวดา เช่น กาหลอ และโต๊ะครึม ได้มีผู้จัดกลุ่มของการละเล่นพื้นเมืองของภาคใต้โดยถือเอาแนวพื้นที่เป็นตัวแบ่ง ซึ่งสามารถจัดกลุ่มของการละเล่นพื้นบ้านภาคใต้เป็น 4 กลุ่มใหญ่ คือ (เข้าถึงได้จาก www.board.dserver.org, พฤศจิกายน : 2550)

กลุ่มที่ 1 คือแถบจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดนราธิวาส ปัตตานี ยะลา สตูล และในเขตบางอำเภอของจังหวัดสงขลา คือ อำเภอจะนะ นาทวี สะเดา และบางส่วนของอำเภอหาดใหญ่และอำเภอเมืองสงขลา การละเล่นพื้นบ้านกลุ่มนี้ ได้แก่ มะโย่ง ซีละ ซัมเป็ง เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 คือแถบจังหวัดนครศรีธรรมราช พัทลุง บางท้องถิ่นของจังหวัดตรัง และบางท้องถิ่นในเขตจังหวัดสงขลา(บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบ) คือ เขตอำเภอระโนด สทิงพระ และรัตภูมิ การละเล่นในกลุ่มนี้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวสูง เช่น หนังตะลุง โนรา เพลงบอก และมีการละเล่นที่ได้รับช่วงมาจากกลุ่มที่ 1 บ้างแต่ได้มาสร้างรูปแบบเฉพาะตนขึ้นใหม่ เช่น กาหลอ โต๊ะครึม

กลุ่มที่ 3 คือแถบจังหวัดทางฝั่งตะวันตก ได้แก่ จังหวัดภูเก็ต กระบี่ พังงา และจังหวัดตรังบางท้องที่ การละเล่นพื้นบ้านกลุ่มนี้มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษ ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากชาวเล ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากมาเลเซีย ที่เด่น ๆ เช่น รองเง็ง (ประเภทมีบทร้องประกอบการรำ) ลิเกป่าหรือลิเกรำมะนา แม้แต่หนังตะลุงก็จะมีลักษณะต่างไปจากลุ่มอื่น ๆ กล่าวคือ คณะหนังตะลุงที่เป็นคนในท้องถิ่นแท้ ๆ จะนิยมเล่นแต่เรื่องรามเกียรติ์ มีขนบนิยมของหนังใหญ่เข้าไปประสมรูปแบบไม่พัฒนาไปมากเหมือนหนังตะลุงฝั่งตะวันออก

กลุ่มที่ 4 คือแถบจังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพร และระนอง การละเล่นพื้นเมืองของกลุ่มนี้ ได้แก่ หนังตะลุง โนรา เพลงบอก เพลงเรือ เพลงนา ลิเกป่า สวดมาลัย โนราหอย โนราโกลน เป็นต้น

ชนิดของการแสดงพื้นบ้านภาคใต้

ภาคใต้เป็นศูนย์กลางในการคมนาคมและติดต่อสัมพันธ์กับประเทศต่างๆ แถบเอเชียอาคเนย์และประเทศอื่น ๆ สืบต่อมาช้านาน การประสมประสานของวัฒนธรรมด้านศิลปะการแสดงจึง

ขึ้นตามธรรมชาติ เป็นที่น่าสังเกตว่าการแสดงพื้นบ้านของภาคใต้หลายอย่างมีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งกับวัฒนธรรมอินเดีย ชวา มลายู เช่น โนรา ลิเกป่า หนังตะลุง เป็นต้น การแสดงบางอย่างมีเค้าว่าเรารับจากชวา – มลายู แต่มาสร้างลักษณะเฉพาะตัวขึ้นมาใหม่ เช่น กาหลอ รองแง็งแบบชาวบ้าน และการแสดงบางอย่างเกิดจากคนไทยมุสลิมในภาคใต้แล้วค่อยกระจายไปสู่ประเทศมาเลเซีย เช่น ดิเกฮูลู ซึ่งชาวมาเลเซียเรียกว่า ลิเกฮูลู เหล่านี้เป็นต้น กล่าวโดยสรุปได้ว่าการแสดงพื้นบ้านของภาคใต้ มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกันกับวัฒนธรรมเพื่อนบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับชวาและมลายู และวัฒนธรรมที่แฝงลึกอยู่อีกชั้นหนึ่งก็คือ วัฒนธรรมอินเดีย การแสดงพื้นบ้านของภาคใต้ที่สำคัญ (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2542 : 370 – 372) ได้แก่

1. หนังตะลุง เป็นการแสดงประเภทเล่าเรื่องด้วยการเชิดรูปเล่นเงา เล่าเรื่องด้วยบทเจรจาบทบรรยายและใช้บทกลอนประกอบ บทกลอนใช้ทั้งบรรยายความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร บรรยายฉากและบรรยากาศ สอดแทรกคำสอนและช่วยในการเดินเรื่อง ความสำคัญอยู่ที่นายหนัง (คนเชิด) ลีลาการเชิดมีรูปแบบเฉพาะตัว ต่างกันไปตามลักษณะนิสัยและบทบาท (เช่น เทวดา ยักษ์ มนุษย์ประเภทเจ้าเมือง ผู้ดี คนชั่ว พระ นาง นักพรต ตัวตลก)

2. โนรา หรือ มโนห์รา เป็นการแสดงเป็นคณะ เน้นการรำท่าแม่บท ทำบท (ตีท่าประกอบคำร้อง) แสดงปฏิภาณกลอนสดและมีการเล่นเฉพาะอย่างเช่น เฒ่ียนพราย แทงเข้ คล้องหงส์ มีรูปแบบของการแต่งกายที่แน่นอน มีขนบนิยมในการแสดงอย่างพิสดาร

3. เพลงบอก เป็นการแสดงบทกลอนโดยมีฉันทลักษณ์เฉพาะ มีจังหวะและลีลาในการร้องขับ มีลูกคู่รับ อาจร้องขับเดี่ยวหรือร้องโต้ตอบกัน ร้องขับเป็นเชิงพรรณนาเหตุการณ์ ขับสดุดี หรือใช้ไหวพริบแก้คำอวดคารมกัน ไม่มีการรำหรือการแสดงประกอบ

4. ลิเกป่า มีชื่อเรียกต่างกันไปตามท้องถิ่น ลิเกบก ลิเกแขกแดง ลิเกรำมะนาก็เรียก เป็นการแสดงที่มีตัวละครประกอบ มีการร้อง รำ และแสดงท่าทางตามเนื้อเรื่องคล้ายลิเกหรือละคร นิยมกันมากในภาคใต้ฝั่งตะวันตก

5. รองแง็งแบบชาวบ้าน ในจังหวัดภาคใต้ฝั่งตะวันตกเรียกว่า “หล้อแหง็ง” มีการรำเต้นประกอบจังหวะและร้องลำนำประกอบ เป็นการละเล่นของชาวบ้านที่นิยมกันมากในเขตสี่จังหวัดภาคใต้และภาคใต้ฝั่งตะวันตก การเล่นรองแง็งแบบนี้คล้ายกับรำวง มีการรำเป็นคู่ ๆ จับคู่เป็นแถวหญิง – ชาย ยืนหันหน้าเข้าหากัน รำหมุนเป็นวงไปแบบรำวง ชาย – หญิง ผลัดเปลี่ยนกันร้องบทตามจังหวะ ดนตรี มีเนื้อความตอบโต้กัน ทำนองเพลงมีหลายทำนอง เช่น เมาะอีนัง (นางสนม) อาเนาะดีดิ (ลูกเลี้ยง) ซาลินดัง (สไบเฉียง) ฯลฯ ดนตรีมีกลองแขก ฆ้อง และไวโอลิน

6. รองแง็งแบบราชสำนัก มีท่ารำเต้นแตกต่างกันไปตามลักษณะเพลง ไม่มีการร้องประกอบเป็นรองแง็งประเภทราชสำนักที่ดัดแปลงมา นิยมเล่นกันในจังหวัดปัตตานี มีท่ารำที่เป็นแบบฉบับแน่นอน

7. สิละ หรือ ซีละ เป็นการรำแสดงท่าต่อสู้มือเปล่าหรือต่อสู้ด้วยกริช ตามแบบฉบับศิลปะมลายู

8. กาหลอ เป็นการแสดงดนตรีล้วน นิยมแสดงในงานศพ

9. สวดมาลัย เป็นการสวดประกอบทำนองแบบสวดคฤหัสถ์ของภาคกลางมีการออกท่าประกอบ

10. หนังตะลุงคน หรือ หนังโขน เป็นการแสดงเลียนแบบหนังตะลุง แต่ใช้คนจริงแสดงแทนรูปหนังตะลุง ไม่ต้องใช้จอ ตัวแสดงแต่ละตัวร้องบทและเจรจาเอง ส่วนใหญ่ผู้แสดงจึงต้องเป็นคนที่เชิดหนังตะลุงเป็น การแสดงชนิดนี้เพิ่งมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์แล้วนิยมกันต่อมาแต่มีไม่มากนัก เพราะต้องอาศัยการรวมคณะจากผู้ที่มีความสันทัดพิเศษ

11. มะโย่ง เป็นการละเล่นของชายไทยมุสลิม จัดอยู่ประเภทละคร มีลักษณะการแสดงคล้ายโนรา คือ ทั้งการร้องบท การรำ การเจรจา และเล่นเป็นเรื่อง มีตัวตลก

12. ซัมเป็ง เป็นนาฏศิลป์แบบหนึ่งของชาวไทยมุสลิมนิยมเล่นกันใน4 จังหวัดชายแดน มีลีลาการเต้นคล้ายคลึงกับรองแง็ง มักแสดงในโอกาสต้อนรับแขกสำคัญของท้องถิ่นหรือเมื่อมีงานรื่นเริง

13. ลิเกฮูลู เป็นการเล่นโต้คารมและแสดงปฏิภาณเป็นคำกลอนของชาวไทยมุสลิมในภาคใต้ทำนองเดียวกับลำตัดของไทย มีรำมะนาเป็นเครื่องให้จังหวะ ภาษาที่ใช้ในบทร้องเป็นภาษามลายูท้องถิ่น

14. โนราหอย เป็นการแสดงจำลองแบบโนรา แต่การแต่งกายทำอย่างง่าย ๆ จากเปลือกหอยหรือใบไม้ เครื่องดนตรีก็ใช้กันอย่างง่ายๆ ไม่มีพิธีรีตองในการแสดง บางทีเรียกว่า“ โนราขี้เมา” หรือ “โนราโกลน” ยังมีแสดงกันอยู่บ้างในจังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และสตูล ในบางพื้นที่

15. โต๊ะครึม หรือ นายมนต์ หรือ ลิมน เป็นการแสดงดนตรีประกอบคำบูชาครูหมอตายายหรือวิญญาณบรรพบุรุษ มักมีการประทับทรงที่คนทรง บางถิ่นเรียกว่า “โต๊ะครึม” บางถิ่นเรียกว่า “นายมนต์”

16. คำตัก คือ การขับร้องเป็นบทกลอนเพื่อตักเตือนเจ้านาค (ไม่เหมือนกับการกล่อมนาค) จะต้องเป็นนาคที่บวชในครั้งแรก มีการขับร้องทั้งตอนที่อยู่ที่บ้าน อยู่ในวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนนำเจ้านาคเวียนรอบโบสถ์ มีแม่เพลงและลูกคู่รับ บทที่เป็นคำเตือนจากผู้หญิงอาจใช้แม่เพลงเป็นผู้หญิง

17. ลอแก เป็นการละเล่นแบบโบราณของชาวไทยมุสลิม มีการรำเต้นออกท่าทางคล้ายโขนแต่ไม่สวมหน้ากากหรือหัวโขน มีการหลอกหน้าเล่นตาอย่างน่าเกลียดน่ากลัว ผู้แสดงอาจมี 1 – 2 คน เป็นชายล้วน ดนตรีมีซอ 1 คัน กลองแขก 1 ใบ และฆ้อง 1 ใบ

18. สลาเปะ เป็นการละเล่นพื้นเมืองโบราณของชาวไทยมุสลิมคล้ายพวกวนิพกผู้เล่นมีคนเดียวมือสีซอปากขับร้องมีทำนองคล้ายการแหล่

19. อาแวตูลง เป็นการแสดงประกอบนิทานปรัมปราที่เกี่ยวกับสัตว์ ผู้แสดง แต่งตัวเหมือนสัตว์ แสดงกิริยาอาการเลียนแบบสัตว์ เต้นไปตามจังหวะ ดนตรีมีซอ 1 คัน กลองแขก 1 ใบ ฆ้อง 1 ใบ และมีคนขับร้องต่างหาก

20. วายังเซียม หรือหนังตะลุงสยาม เป็นการแสดงหนังตะลุงแบบไทยภาคใต้ แต่คนแสดงเป็นชาวไทยมุสลิม ใช้รูปหนังแบบรูปหนังตะลุงของเรา แต่พากย์เป็นภาษามลายู เครื่องดนตรีใช้ดนตรีแขกประสม คือ ปี่ชวา (ซูนา) และฆ้อง

21. เพลงนา เป็นการเล่นกลอนโต้ตอบแก้คารมกันระหว่างชาย – หญิง นอกจากจะนิยมเล่นกันในท้องนา ขณะทำนาแล้ว ยังนิยมเล่นในงานเทศกาลหรืองานมงคล มีแม่เพลงและมี“ท้ายไฟ” คอยสอดเสริม คล้ายลูกคู่

22. เพลงเรือเป็นการละเล่นขับบทกลอนประกอบการพายเรือ ในเทศกาลชักพระหรืองานกฐินคล้ายกับการเห่เรือภาคกลาง เรือแต่ละลำมีเพลงประจำลำ พายเรือเทียบเคียงเล่นกลอนโต้ตอบกัน

23. มหาชาติทรงเครื่อง เป็นการแสดงลิเกแบบพื้นเมืองเรื่องมหาเวสสันดรชาดก สลับการเทศน์มหาชาติ ตามเนื้อชาติในแต่ละกัณฑ์ ต่อจากที่พระเทศนากัณฑ์นั้น ๆ จบลง เพื่อให้ผู้ฟังเทศน์เปลี่ยนบรรยากาศ และดึงดูดให้ผู้รักชอบความบันเทิงหันมาสนใจการฟังเทศน์ฟังธรรม

24. ดาระ เป็นการละเล่นของชาวจังหวัดสตูล ซึ่งรับมาจากวัฒนธรรมไทยมุสลิม มีการรำและร้องประกอบ คล้ายกับรองแง็งแบบชาวบ้าน

25. แปดบท เป็นการละเล่นในสมัยโบราณโดยใช้บทกลอนอันมีฉันทลักษณ์เฉพาะโต้ตอบอวดคารมกัน

ความรู้เกี่ยวกับลิเกป่าและการสวดมาลัย

ลิเกป่าเป็นศิลปะการละเล่นอีกอย่างหนึ่งของชาวปักษ์ใต้ นอกจากหนังตะลุงและมโนห์รา แต่ในปัจจุบันการแสดงชนิดนี้ไม่ค่อยได้รับความนิยมจากผู้ดูแล้ว ในอดีตลิเกป่ามีชื่อเรียกอีกหลายชื่อ เช่น "ลิเกรำมะนา" ซึ่งเป็นชื่อเรียกที่สันนิษฐานกันว่าน่าจะมาจากเรียกตามชื่อเครื่องดนตรีที่ใช้กลองรำมะนาเป็นหลักในการแสดง บางแห่งเรียก "แขกแดง" บางแห่งเรียก"ลิเกบก" บางแห่งเรียกตัวละครที่ออกมาแสดงว่า "แขกเทศ" ลิเกป่านิยมเล่นกันในจังหวัดกระบี่ พัทลุง ตรัง นครศรีธรรมราช สงขลา สตูล และบางพื้นที่ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี คำว่า "แขกแดง" ทางปักษ์ใต้หมายถึงแขกอาหรับ แต่ถ้าใช้คำว่า "เทศ" จะหมายถึงแขกอินเดีย ตัวอย่างเช่น เทศบังกลาหลี (จากเบงกอล) เทศคุรา เทศขี้หนู (อินเดียตอนใต้) ถ้าใช้คำว่า "แขก" จะหมายถึงแขกมาลายู และแขกชวา (อินโดนีเซีย, มาเลเซีย)

ความเป็นมาของลิเกป่า

ลิเกป่าหรือลิเกบกหรือลิเกรำมะนา เป็นการละเล่นพื้นเมือง ที่นิยมแพร่หลายในภาคใต้ โดยเฉพาะจังหวัดตรัง กระบี่ และพังงา การละเล่นชนิดนี้มีมานานเท่าไหร่ไม่ปรากฏ ส่วนใหญ่เชื่อว่าเริ่มมีขึ้นที่จังหวัดตรัง แต่บางกระแสว่าเริ่มมีขึ้นที่เกาะตรีพญา จังหวัดกระบี่ อย่างไรก็ตามทั้ง 2 จุดก็ไม่มีหลักฐานใดยืนยันเด่นชัด ลิเกป่ากับลิเกภาคกลางคงจะมีต้นเค้าร่วมกัน เพราะมี

เอกลักษณ์สำคัญเหมือนกันคือ "ออกแขก" แต่ในระยะพัฒนาการได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมต่างกันจึงทำให้แตกต่างกันไป โดยลิเกป่าได้รับอิทธิพลบางส่วนในด้านดนตรีและการแต่งกายจากมลายู รับอิทธิพลด้านทำนองเพลงร้องบางส่วนจากเพลงไทยเดิม และรับอิทธิพลการร่ายรำจากโนราท่วงท่าการแสดงของลิเกป่าจึงเป็นแบบผสมผสาน (อุดม หนูทอง,2542 : 6861)

นักวิชาการหลายท่านสรุปใกล้เคียงกันว่า “ลิเก”เป็นคำที่มาจากศัพท์เปอร์เซียว่า “ ดิเกร์ ” แปลว่าการขับร้องหรือบทสวดของมุสลิม (แขกขาว) ในการสวดครั้งหนึ่งจะมีผู้เข้าร่วมพิธีประมาณ ๑๐ คน สวดเข้ากับจังหวะรำมะนา จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า ในบรรดาแขกทั้งหลายที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยแต่โบราณนั้น ปรากฏว่า “แขกเจ้าเซ็น” เป็นพวกหนึ่งที่ได้รับพระราชูปถัมภ์มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อมีงานพระราชพิธีต่างๆ พวกเจ้าเซ็นได้เข้าร่วมสวดสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าเพื่อถวายพระพรแด่พระมหากษัตริย์ บทสวดหรือเพลงร้องนั้นเรียกว่า “เพลงดิเกร์” นอกจากแขกเจ้าเซ็นจะมีบทบาทเป็นผู้สวดในการสรรเสริญและขอพรเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลถวายแด่พระมหากษัตริย์แล้ว กลุ่มขุนนางในราชสำนักก็ยังนิยมเชิญให้ไปสวดตามบ้านเรือนด้วยเช่นกัน ซึ่งต่อมาก็มีคนไทยหัดร้องลิเกตามแบบขึ้นบ้างโดยใช้ทำนองเหมือนกันก่อนแล้วก็เริ่มดัดแปลงมากขึ้นสันนิษฐานว่าลิเกป่าเป็นการแสดงที่พัฒนามาจากการขับบทสวดของแขกเจ้าเซ็น แต่เป็นการพัฒนาโดยหล่อหลอมวัฒนธรรมถิ่นใต้เข้าไปผสมผสาน ดังจะเห็นได้จากเครื่องดนตรีพื้นบ้านถิ่นใต้ที่ถูกนำเข้ามาใช้ในการแสดงลิเกป่า เช่น ปี่ โหม่ง ทับ กลองตุ๊ก ที่นิยมใช้ในการแสดงมโนราห์และหนังตะลุง (ศิลปวัฒนธรรม, 2525 : 25 – 39)

จากหนังสือนครศรีธรรมราช ได้พูดถึงความเป็นมาของลิเกป่าเอาไว้ว่า "มีผู้กล่าวว่าลิเกป่าได้แบบอย่างมาจากพวกแขก กล่าวคือคำว่า "ลิเก" มาจากการร้องเพลงเพื่อสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าของพวกแขกเจ้าเซ็นที่เรียกว่า "ดิเกร์" ซึ่งเป็นภาษาเปอร์เซีย พวกเจ้าเซ็นที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย เคยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์มากมาย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา เพราะพวกเจ้าเซ็นมีน้ำเสียงไพเราะ ร้องเพลงเป็นที่นิยมฟังกันทั่วไป ต่อมา นอกจากพวกเจ้าเซ็นแท้ ๆ แล้วที่ร้องเพลงดิเกร์ ก็มีคนไทยเริ่มหัดร้องเพลงดิเกร์กันบ้าง ซึ่งในชั้นแรกก็มีทำนองการใช้ถ้อยคำเหมือนกับเพลงสวดของแขกเจ้าเซ็น แต่เมื่อมีคนไทยนำมาร้องมาก ขึ้น ก็กลายเป็นแบบไทย และคำว่าดิเกร์ก็เพี้ยนมาเป็นลิเก หรือยี่เก แต่อย่างไรก็ตามถ้าหากพิจารณาถึงเครื่องดนตรีรำมะนาที่ลิเกป่าใช้ประกอบการแสดง ชวนให้เข้าใจว่าลิเกป่าน่าจะมีต้นแบบมาจากมลายู เพราะมลายูมีกลองชนิดหนึ่งเรียกว่า "ระบานา" ซึ่งก็มีสำเนียงคล้ายกับคำว่า "รำมะนา" ของไทยเรา

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ ตอบคำถามในรายการ "คุยกันเรื่องเก่า ๆ" ที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ว่า *มุสลิมกลุ่มหนึ่ง เรียกว่า "เจ้าเซ็น" เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยามาก และกล่าวว่า "ทีนี้คนไทยเรานี้ครับ ไปเห็นพวกเจ้าเซ็นเขาเข้าไปร้องเพลงสวดฟังแล้วไพเราะ และก็สวดถวายเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน คนที่มีบุญวาสนาอื่น ๆ ก็เกิดนึกขึ้นมา เอ๊ะ! วันเกิดเราหรืองานบ้านเราถ้าไม่มีเจ้าเซ็นมาร้องเพลงดูมันจะเบา ๆ ไป มันไม่ใหญ่ก็เลยไปเที่ยวติดต่อผู้มีอำนาจวาสนาไปพูดเข้า ก็คงเกรงกลัวอำนาจ เขาก็มาร้องเพลงสวดให้ก็เรียกว่าสวด "ดิเกลอ" นี่ละมันกลายเป็นเพลงฮิตขึ้นมา แขกร้องได้ ไทยก็ร้องดี ต่อไปแม้แต่ชาวบ้านธรรมดาอยากจะให้เจ้าเซ็นมาร้องหรือให้พร ก็ไม่*

ต้องไปตามที่กุฏิเจ้าเซ็นละ หาเอาข้าง ๆ บ้านนี่แหละ ไทยก็ร้องได้ ก็มาร้องเพลงแขกนี่แหละครับ อวยพรเพลงแขก อวยพรแค่นั้นจบแล้วมันก็ไม่สะอกสะใจ มันไม่ได้ดูอะไรกันต่อ ก็เริ่มร้องเพลงไทยนี่แหละ ไปตามเรื่องตามราว ในที่สุดก็เอาเรื่องละครนอกนี่ละมาเล่นและก็ดัดแปลง แต่เพื่อจะให้รู้เป็นยี่เกหรือเป็นดิเกร์นะ ก็ออกแขกก่อนบอกยี่ห้อไว้ เสร็จแล้วก็จับเรื่อง มีแยกอออกเป็นยี่เกบันตน ยี่เกอะไรก็ว่าไปจนถึงยี่เกทรงเครื่องมาจนถึงทุกวันนี้" ซึ่งจากประเด็นนี้ น่าจะเป็นเรื่องราวความเป็นมาของลิเกทางภาคกลาง แต่มีอยู่อีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับเนื้อหาลิเกภาคกลางในช่วงแรก ๆ ที่มีบางอย่างคล้ายกับลิเกป่าของปักษ์ใต้ ตามที่สุรพล วิรุฬห์รักษ์ แห่งคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นำมาเขียนไว้ในหนังสือ "ลิเก" โดยคัดมาจากหนังสืออนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพพลตรีพระยาอนุภาพไตรภพ (จำรัส เทพหัสดิน ณ อยุธยา)ซึ่งผู้ถึงแก่กรรมเล่าเอาไว้เองว่า ได้ดูลิเกเมื่อ พ. ศ. 2435 *"เท่าที่ข้าพเจ้าเคยเห็นเมื่อเป็นเด็กหลายครั้ง ลิเกเล่นเรื่องเดียว เครื่องพิณพาทย์ราดตะโพนก็ไม่เห็น ใช้แต่รำมะนา 2 - 3 ใบ เรื่องที่ลิเกเล่นจะเรียกว่ากระไร ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบอีก แต่พวกเด็ก ๆ เรียกกันว่าเรื่อง "นางหอยแครง" คือ พอเปิดฉากก็มีแขกเทศแต่งตัวด้วยเครื่องขาวล้วน ๆ แวววาวด้วยดิ้นเลื่อม ถือเทียนออกมาร้องเบิกโรง ให้ศีลให้พรแก่เจ้าของงานและคนดูแล้วก็มีตัวตลกออกมาซักถาม เป็นการเล่นตลกไปในตัว ร้องและเต้นอยู่ประมาณ 1 ชั่วโมงก็เข้าโรง เขาเรียกลิเกตอนนี้ว่า "ออกแขก" ต่อจากนั้นก็ถึงชุด แขกแดง คือ แต่งตัวด้วยชุดแขกแดงสวยงาม มีบริวารออกมาด้วยหลายคน ล้วนแต่งตัวเป็นแขก กิริยาของตัวนายทำนองเป็นเจ้า คือเป็นรายาหรือสุลต่านอะไรสักอย่างหนึ่งออกมาแสดงพอสมควร ก็สั่งบริวารให้เตรียมเรือไปชมทะเล ในการชมทะเลมีการตีอวน ตอนนี้มีการเล่นตลกขบขันเด็กชอบมาก ในที่สุดหอยแครงตัวใหญ่ก็ติดแห ในหอยมีนางงามเรียกว่า "นางหอยแครง" เมื่อตัวนายเกี้ยวพาราศีนางหอยแครงเป็นที่ตกลงกันแล้วก็แล่นเรือกลับเป็นจบเรื่อง การร้องเพลงตลอดจนการพูดดัดเสียงแปร่งเป็นแขกทั้งหมด"* เนื้อหาของลิเกทางภาคกลางที่ใกล้เคียงกับลิเกป่าของปักษ์ใต้ก็คือ การออกแขกถือเทียนมาร้องเบิกโรง แนะนำตัวตัวต่อชม และบอกเรื่องราวที่จะแสดง มีบทเต้นและบทร้องในทำนองแขก แต่ระหว่างลิเกป่ากับลิเกทางภาคกลางนั้นใครจะเกิดก่อน เกิดหลัง หรือถ่ายทอดซึ่งกันและกันอย่างไรยังหาข้อยุติไม่ได้ เป็นเรื่องที่จะต้องทำการค้นคว้ากันต่อไป (เข้าถึงได้จาก http://www. moradokthai.com, ตุลาคม : 2550)

โอกาสที่จะแสดง

ลิเกป่าโดยมากจะแสดงในงานรื่นเริง เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานประเพณีต่าง ๆ และงานเทศกาลประจำปี นิยมแสดงทั้งเวลากลางวันและกลางคืน หากเป็นงานใหญ่และมีคนดูมาก ๆ ก็จะแสดงจนรุ่งสว่าง แต่การแสดงออกแขก (ตามธรรมเนียมต้องออกก่อนการแสดงเรื่อง ใช้เวลายืดหยุ่นได้ขึ้นอยู่กับผู้ชม และผู้แสดงจะใช้ไหวพริบปฏิภาณได้ดีเพียงใดว่าคนดูจึงจะไม่เบื่อ เมื่อแสดงออกแขกจบแล้วก็จะแสดงเรื่องเดิม เรื่องที่นิยมแสดงส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับจินตนิยาย เช่น โคบุตร จันทโครพ ลักษณวงศ์ แต่ปัจจุบันนิยมแสดงเรื่องที่เป็นนวนิยายสมัยใหม่

องค์ประกอบของการแสดง

โรงลิเกป่า ลิเกป่าในสมัยก่อนนิยมแสดงบนพื้นดิน เช่น สนามหญ้า ลานวัด ลานบ้าน คล้ายการแสดงมโนห์รา หากมีการยกโรงก็นิยมสร้างโรงแบบง่าย ๆ โรงแสดงมักปลูกยกเสาขึ้น 6 หรือ 9 เสา หลังคาทำเป็นเพิงหมาแหนกั้นม่านกลาง พื้นโรงปูเสื่อกับพื้นดินหรือยกสูงขึ้นก็ได้ ต่อมาเมื่อลิเกป่าต้องไปแสดงในงานเทศกาลต่าง ๆ ที่มีผู้ชมมากขึ้น จึงมีการยกขึ้นเป็นเวที ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ชมนั่นเอง

เครื่องดนตรี ลิเกป่ามีเครื่องดนตรีประกอบการแสดง 3 อย่าง คือ กลอง รำมะนา 2 ใบ กรับ 1 คู่ ฉิ่ง 1 คู่ บางคณะอาจจะมีโหม่งและทับด้วย หรือบางคณะอาจจะเพิ่มปี่และซอด้วยเครื่องดนตรีที่เรียกว่า “โหม่ง” นั้น เป็นเครื่องดนตรีหลักชิ้นหนึ่งของภาคใต้ ใช้บรรเลงในการเล่นหนังตะลุง โนรา และลิเกป่า สำหรับประกอบเสียงขับร้องให้เกิดความกลมกลืนมีไยเสียงไพเราะโหม่งที่ใช้แสดงจะมี 2 ใบเสมอ ในเสียงแหลมเรียก “หน่วยโหม่ง” หรือ “หน่วยจี้” ในเสียงทุ้มเรียก “หน่วยทุ้ม” หน่วยโหม่งเป็นหน่วยยืน ส่วนหน่วยทุ้มเป็นตัวเสริมโหม่งที่เก่าแก่ที่สุด ทำด้วยไม้ใช้เชือกแขวนโยงอย่างระนาด เรียก “โหม่งฟาก” ต่อมาใช้เหล็กแผ่นกระทุ้งส่วนกลางแผ่นเหล็กให้สูงขึ้นสำหรับตีเรียกว่า “โหม่งเหล็ก”ปัจจุบันโหม่งจะหล่อด้วยทองเหลืองเรียกว่า “โหม่งหล่อ” โหม่งทั้ง 2 ใบ จะร้อยเชือกแขวนไว้ในรางโหม่ง ซึ่งเป็นรางไม้สี่เหลี่ยม (เข้าถึงได้จาก www.sac.or.th,ตุลาคม : 2550)

ผู้แสดง แต่เดิมใช้ผู้แสดงเป็นชายล้วน ต่อมาเพื่อให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง จึงมีผู้หญิงมาร่วมแสดงด้วย ซึ่งตัวละครสำคัญสำหรับชุดแขกแดง คือ ยาหยี แขกแดง เจ้าเมือง หรือนายด่าน เสนา หากมีการแสดงเรื่องอื่น ๆ ตัวละครก็เพิ่มตามเนื้อเรื่องนั้น ๆ ผู้แสดงลิเกป่าคณะหนึ่งมีประมาณ 6 – 8 คน ถ้ารวมลูกคู่ด้วยก็มีจำนวนคนพอ ๆ กับมโนห์ราคณะหนึ่ง การแสดงจะเริ่มด้วยการโหมโรงเพื่อเรียกคนดู ขณะโหมโรงก็จะมีบทเพลงร้องคลอดนตรีไปด้วย โดยผลัดกันร้องทีละคน บางคณะอาจจะมีลูกคู่ออกมารำสมทบการร้องเพลงประกอบการประโคมดนตรีเช่นนี้ เรียกว่า “เกริ่นวง” ต่อจากเกริ่นวง แขกขาวกับแขกแดงจะออกมาเต้น และร้องประกอบโดยลูกคู่จะรับไปด้วย หลังจากนั้นจะมีผู้ออกมาบอกเรื่องแล้วเริ่มแสดงเลย เวลาในการแสดงแล้วแต่ตกลงกัน ระหว่างคณะลิเกกับผู้รับไปแสดง (เจริญผล สุวรรณโชติ, 2544 : 81)

การแต่งกาย ตัวเอก (แขกแดง) เป็นแขกตามยุคสมัย ส่วนใหญ่จะหาเสื้อผ้าที่หาได้ในท้องถิ่น สวมหมวกแขก ใส่หนวดเครา เสริมจมูกให้ดูเป็นแขก ส่วนยาหยี (นางเอก) แต่งกายแบบสาวท้องถิ่นชนบทฝั่งตะวันตกทั่วไป ซึ่งนิยมแต่งตามแบบสตรีมุสลิม คนอื่น ๆ เช่น เสนา ตัวตลก หรือผู้แสดงประกอบ ก็เป็นไปตามเนื้อเรื่องนั้น ๆ หรือตามสมัยนิยม

ภาษาในการแสดง ลิเกป่าเป็นการแสดงบ้านนอกจึงไม่เคร่งครัดในการใช้ภาษามากนัก อย่างไรก็ดีการแสดงลิเกป่ามีเอกลักษณ์เรื่องภาษาพูดที่ใช้ในการแสดงคือ แขกแดงจะใช้ภาษาถิ่นใต้แต่ดัดสำเนียงให้ลิ้นรัวเป็นแขก ส่วนยาหยีนั้นจะใช้ภาษากลางหรือภาษาใต้ก็ได้ ศิลปะการพูดก็อยู่กับปฏิภาณของแต่ละคนว่าจะมี “ลูกเล่น” ในการเจรจาอย่างไร

เนื้อเรื่องที่ใช้ในการแสดง

เนื้อเรื่องที่ใช้ในการแสดงส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่ดัดแปลงมาจากวรรณกรรมท้องถิ่นหรือแต่งขึ้นโดยเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาเป็นเนื้อเรื่อง แต่อย่างไรก็ตามเนื้อเรื่องแสดงที่สำคัญและขาดไม่ได้ก็คือ เนื้อเรื่องออกแขกแดง

การออกแขกแดงแต่ละคณะ จะแสดงเหมือนๆกัน กล่าวคือ การออกแขกแต่ละครั้งจะกล่าวถึงแขกจากเมืองลักกะตาเดินทางทางเรือมาทำการค้าขายตามหัวเมืองชายทะเลทางฝั่งตะวันตกของประเทศไทย (ฝั่งอันดามัน) แขกผู้นี้ได้ทำการค้าขายไปตามที่ต่าง ๆ หลายเมืองจนในที่สุดได้ภรรยาเป็นคนไทยที่อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ต่อมาแขกคิดถึงบ้านเมืองของตน และเป็นห่วงพ่อแม่ซึ่งแก่ชรามากแล้ว จึงได้เข้าพบเจ้าเมือง (ผู้ว่าราชการจังหวัด) โดยได้ขอคนงานให้ติดตามไปด้วย 1 คน เจ้าเมืองก็อนุญาต แขกกลับไปบอกยาหยี (ภรรยาของแขก) เพื่อให้เตรียมตัวเดินทางไปด้วยกัน แต่ยาหยีไม่ยอมไปเพราะเป็นห่วงพ่อแม่ และเห็นว่าการเดินทางไปนั้นเป็นระยะทางไกล แขกต้องอ้อนวอน แต่ก็ไม่สำเร็จ จนต้องทั้งขู่ทั้งปลอบยาหยีจึงยอมเดินทางไปด้วยเมื่อยาหยีจำใจยอมเดินทางไปด้วย แขกก็สั่งให้ยาหยีลาพ่อแม่พี่น้องตลอดจนผู้ชม คือ ทั้งแขก ยาหยี คนรับใช้ (เสนา) ผลัดกันว่าลาในระหว่างเดินทางแขกกลัวว่ายาหยีจะเบื่อและเหงา แขกจึงได้ชี้ชวนให้ยาหยีชมความงามของธรรมชาติ ชมปลา ชมเกาะ ชมดาว ชมสิ่งต่างๆ ที่ได้พบเห็นระหว่างทางจนถึงเมือง (กัลกัตตา) (เข้าถึงได้จาก www.moradokthai.com, พฤศจิกายน 2550) ดังบทขับร้องที่จะกล่าวในลำดับต่อไป

ตัวอย่างบทร้อง

ตอนเริ่มเรื่อง (แขกไปหายาหยีเพื่อชักชวนกลับบ้านเมืองของแขก)
“...บังทำการค้าต้องเสียภาษี
รายได้คล่องดีบังมีกำไร (กำไรเหอ บังมีกำไร)
คิดจะคืนหลังยังเมืองลักกะตา
จะต้องนำพายาหยีกลอยใจ (กลอยใจเหอ ยาหยีกลอยใจ)
อาบังเดินตึงมาถึงหน้าห้อง
ปานฉะนี้นวลน้องยังคงหลับใหล (หลับใหลเหอ ยังคงหลับใหล)
ออกมาหาพี่เถิดยาหยีดวงใจ
จะนำน้องไปเมืองลักกะตา (ลักกะตาเหอ ไปเมืองลักกะตา)”

ฯลฯ

ตอนยาหยีแต่งตัว
นางหยิบแป้งผงมาลงเลขสี่
บ่าวตามนี้รักจี้หลงใหล (หลงใหลเหอ รักจี้หลงใหล)

หยิบหวีหางมาสางผมทันใด
ดกดำวิไลห้อยลงตามบ่า (ตามบ่าเหอ ห้อยลงตามบ่า)
แล้วหยิบกระจกขึ้นมายกส่อง
แย้มดูฟันทองของน้องทอตา (ทอตาเหอ ของน้องทอตา)
นางหยิบสายสร้อยแขวนห้อยหว่างถัน
บังซื้อให้ฉันก่อนวันวิวาห์ (วิวาห์เหอ ก่อนวันวิวาห์)
หยิบเอาสายสร้อยเข้ามาสองสาย
สายหนึ่งแขวนซ้ายสายหนึ่งแขวนขวา (แขวนขวาเหอ สายหนึ่งแขวนขวา
หยิบเอานาฬิกานางเข้ามาแขวน
ซื้อจากอิงแลนด์เมื่อเดือนธันวา (ธันวาเหอ เมื่อเดือนธันวา)
นาฬิกาตีเจ็ดแต่งเสร็จไม่ช้า
นางแกวกม่านผ้าออกมาทันใด” (ทันใดเหอ ออกมาทันใด)

ฯลฯ

ตอนยาหยีไปกับแขก

“…ยาหยีงามสรรพหยับเข้าในห้อง
ก้มหน้าลงร้องจะจากพี่น้องไป (น้องไปเหอ จากพี่น้องไป)
ลาสาดลาหมอนลาที่นอนของข้า
ไม่แคล้วแล้วหนาแมงมุมชักใย (ชักใยเหอ แมงมุมชักใย)
ลาประตูห้องช่องประตูบ้าน
ลาทั้งเรือนชานตลอดทั่วครัวไฟ (ครัวไฟเหอ ตลอดทั่วครัวไฟ)

ฯลฯ

ตอนเสนาลา

“…อาบังลาแล้วเสนาลาเล่า
ลาหนุ่มลาสาวลาเฒ่าลาแก่ (ลาแก่เหอ ลาเฒ่าลาแก่)
ลาพวกเด็กเด็กเล็กเล็กมากมาก
ลาคนกินหมากนั่งปากยอแย (ยอแยเหอ นั่งปากยอแย)
ลาแม่ลาพ่อลาหมอตำแย
ลาลูกกล้วยแก่ลาแม่ไก่ฟัก (ไก่ฟักเหอ ลาแม่ไก่ฟัก)
ขอลาเหล็กขูดเคยครูดมะพร้าว
หม้อแกงหม้อข้าวลาครกลาหวัก” (ลาหวักเหอ ลาครกลาหวัก)

ฯลฯ

ลำดับการแสดง การแสดงลิเกป่ามีขนบนิยมตายตัว โดยมีลำดับการแสดง ดังนี้

ลงโรง (โหมโรง) ลูกคู่และผู้แสดงส่วนหนึ่งนั่งล้อมวงกันบรรเลงดนตรีล้วนๆ เพื่อเรียกคนดู และให้ผู้แสดงได้เตรียมตัวให้พร้อม การลงโรงจะเริ่มด้วยเพลงช้าแล้วค่อยเร่งเร็วขึ้นเรื่อย ๆ

ว่าดอก เป็นการผลัดกันร้องทีละคนและรับพร้อมๆ กัน การร้องจะเวียนไปรอบวง เนื้อร้องมักเกี่ยวด้วยการชมความงามของผู้หญิงและพรรณนาความรัก เช่น

(คำร้อง)เจ้าช่อมะกอก พี่รักเจ้าดอก ดอกกล้วยเถื่อน (ซ้ำ) ชมดาว เฮ้อ เฮอ ล้อมเดือน ชมเกลื้อนล้อมนมสาว ชมเกลื้อนล้อมนมสาว

(รับ) เจ้าลอยละลิ่ว ลิ่วปลิวทางเวหา (ซ้ำ) พระพาย เฮ้อ เฮอ พัดมา มาแล้วละเรียมเอย มาแล้วละเรียมเอย

(คำร้อง)เจ้าช่อมะกอก พี่รักเจ้าดอก ดอกคัดเค้า (ซ้ำ) ยื่นเล็บเก็บได้ พาไปให้แม่ผมยาว พาไปให้แม่ผมยาว

ไหว้ครู เป็นการร้องคารวะครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แล้วเชิญมาพิทักษ์คุ้มครองคณะลิเกป่า ทำนองเพลงเช่นเดียวกับการว่าดอก เช่น

(คำร้อง) บิดรมารดา พิทักษ์รักษา ได้รอดตัว (ซ้ำ) เมตตาการุญ ยกพระคุณไว้เหนือหัว ยกพระคุณไว้เหนือหัว

(รับ) โอมพร้อมมหาพร้อม มานั่งห้อมล้อม ทั้งซ้ายขวา (ซ้ำ) ราชครูทั้งหก ยกไว้เหนือเกศา ยกไว้เหนือเกศา

สำหรับครูลิเกป่าที่นับว่าเป็นครูต้นดั้งเดิมคือ “นางยวน” ตามตำนานเล่าคล้ายตำนานโนราแต่สาระต่างกันมีว่า นางเป็นธิดาพระยาซูริน เกิดได้เสียกับท้าวไพวงผู้เป็นพี่จึงถูกบิดาขับไล่ลอยแพไปจากเมืองพร้อมพี่ชายและนายเทศซึ่งเป็นคนรับใช้ แพลอยไปติดเกาะๆ หนึ่ง ที่เกาะนั้นนางได้คิดการละเล่นชนิดนี้ขึ้นและสอนให้นายเพียรและนางสร้อยกำพลองผู้เป็นบุตรและธิดาสืบมา ภายหลังพระยาซูรินได้รับบุคคลทั้งหมดกลับเมือง บทไหว้ครูที่กล่าวถึงนางยวนว่าดังนี้

ข้าไหว้นางยวน ได้ชักได้ชวน หัดร้องรำ (ซ้ำ)
คืนนี้ลูกยา ขอเชิญแม่มา แม่งามขำ
ขอเชิญแม่มา แม่งามขำ

การไหว้ครูกับการว่าดอก บางคณะว่าไปพร้อม ๆ กันเลยก็มี เช่น

(ไหว้ครู) ค่ำแล้วเชิญครู มาอยู่เหนือเกล้าเกศา (ซ้ำ) ราชครูของน้อง ลอยแล้วลอยล่อง กันเข้ามา ลอยแล้วลอยล่อง กันเข้ามา

(ว่าดอก) เจ้าช่อมะกอก พี่รักเจ้าดอก ยังไม่ไป (ซ้ำ) รักน้องแต่น้ำใจ ไม่ที่ใช้ใครไปขอให้ ขอให้น้องเฮ้อไปขอให้

บอกชุด เป็นการร้องเล่าเรื่องจากนิยายต่างๆ อย่างสั้นๆ และบอกให้ผู้ชมทราบว่าผู้ชมประสงค์จะชมเรื่องใด คณะลิเกจะได้จัดเสนอให้ชม แต่ต่อมาการเล่นทำนองนี้เลิกไปคงเหลือบอกชุดไว้ตามธรรมเนียม ดังตัวอย่าง

จะบอกให้แท้ ยังมีคนแก่ รดน้ำมนต์
ออกมาเที่ยวเต้นอยู่รนรน จะบอกยุบลให้คนเข้าใจ
แขกแดงเสงี่ยม เล่นตามธรรมเนียม แต่เก่าก่อน
ไม่ปลิ้นไม่ปลอกไม่หลอกไม่หลอน ไม่เอาคำกลอนของใครมาว่า
พระชูงามชำ พวกจีนไหหลำ เที่ยวขายของ
ออกมาเที่ยวเล่นเต้นตามทำนอง มาเที่ยวขายของเมืองภาษาไทย
ยังมีชูชก เป็นกระยาจก เที่ยวขอทาน
ชูชกยากจนเป็นคนพิการ เที่ยวเร่ขอทานทุกบ้านเมืองไป
จะว่าให้ฟัง ยังมีฝรั่ง สองผัวเมีย
ออกมาเที่ยวเต้นเล่นเคล้าคลอเคลีย สองคนผัวเมียแสนสุขสบาย
ยกเรื่องมะเทิ่ง เมียชื่อเม้ยเจิง งามโสภา
ขายแป้งน้ำมันขยันหนักหนา พบเจ้าพระยาเขาพาเมียไป
พระจันทโครพ ยามเมื่อไปพบ กับโจรป่า
สงสารสาวน้อยแม่สร้อยโมรา ยาโจรเข่นฆ่าภัสดาถึงตาย
พระลักษณวงศ์ ยามเมื่อไปหลง อยู่กลางป่า
สงสารเจ้าพราหมณ์ติดตามมา เขาเข่นเขาฆ่าชีวาบรรลัย
เล่าเรื่องนางยวน ห่มแพรสีนวล เดินลอยลมมา
สาวน้อยสาวน้อยแม่สร้อยระย้า เขามีวาสนาเป็นครูลิเก
ประดิษฐ์ขึ้นตั้ง พี่น้องตาตั้ง จะฟังเรื่องไหร
จะฟังคำแขกหรือฟังคำไทย จะฟังเรื่องไหรไวไวบอกมา

ออกแขกแดง เป็นการแสดงเรื่องตามธรรมเนียม ทุกคณะแสดงเรื่องตอนนี้เหมือนกันหมด เนื้อเรื่องโดยสังเขปมีว่า เข้าตรู่วันหนึ่ง แขกแดงนำเรือเข้าเทียบท่า ได้พบกับเสนาพูดจากันไม่รู้เรื่อง เสนาจึงนำความไปบอกเจ้าเมือง เจ้าเมืองให้แขกแดงเข้าไปพบ ทราบความว่าจะขอลูกเรือสัก 1 คน เพื่อเดินทางกลับเมือง เจ้าเมืองจึงให้เสนาไปกับแขกแดง แล้วแขกแดงไปหายาหยีสาวไทยซึ่งเป็นภรรยา ชวนนางไปอยู่กัลกัตตา แต่นางไม่ยอมแขกอ้อนวอนแกมตัดพ้อจนนางตกลง กล่าวลาพ่อแม่ สั่งลาเครื่องใช้ไม้สอยบ้านเรือนห้องหอตลอดจนผู้คนแล้วไปลงเรือ ขณะที่แล่นเรือไปทั้ง 3 คน ได้ร้องชมธรรมชาติต่างๆ เช่น ปู หอย ปลา เกาะ และดาวต่างๆ จนถึงเมือง

ทำนองการว่าบทแขกแดง ผู้แสดงพยายามดัดสำเนียงให้เป็นอย่างแขก ถ้อยคำเอาความหมายได้บ้าง เอาความหมายไม่ได้บ้าง ตอนแรกจะว่าอยู่หลังม่านเป็นทำนองว่า ยารูมันตาเราจะเด กัมปง ตันหยงนานา อัจเจลังกา อัดรูมันตาเร ฯลฯ ร้องอยู่พักหนึ่งแล้วออกเต้น จังหวะการเต้น

ที่สนุก คือ “เต้นสามขา” แล้วร้องเป็นภาษาไทยแต่สำเนียงยังออกอย่างแขก บทร้องและรับแล้วแต่จะคิดประดิษฐ์ขึ้น ส่วนทำนองเหมือนกันทุกคณะ เช่น

(คำร้อง) ผมหนอขอข่าวเรื่องราวแขกเทศ เป็นผู้วิเศษ มาแต่ลักกะตา
(รับ) สะยังบังเหอเบซา (ซ้ำ) ไสยะสันตะหวันยะตรา บุเรตสะยัง บุเรตสะยัง
(คำร้อง) อะบังอยู่นี่บังอยู่ไม่ได้ จึงต้องแยกย้ายไปอยู่กันตัง
(รับ) ร่อนพิบูลย์ สตูล พังงา (ซ้ำ) ได้โศกา สะยา โอรัง โอรังเหอ ได้สะยาโอรัง ฯลฯ

ส่วนบทเสนา ยาหยีและเจ้าเมือง คำร้องเป็นไทยล้วน คำรับอาจมีสำเนียงแขกปนบ้าง เช่น บทร้องของเสนาตอนลาเจ้าเมืองไปเชิญแขกแดง จะต้องเป็นทำนองเพลงตำเหนิน (ดำเนิน) ว่า

(คำร้อง) เสนาลานายรีบผายผัน จรจรัลไปหน้าธานีใหญ่
(รับ) อ้ายโร่งโจ้งโคร่ง อ้ายมิดสะโยระยา จำปีลอยไป พวงมาลัยลอยมา

บอกเรื่อง เมื่อแสดงเรื่องแขกแดงตามธรรมเนียมจบลงตัวบอกเรื่องซึ่งนิยมใช้ตัวตลกจะออกบอกกล่าวกับผู้ชมว่า ลำดับต่อไปลิเกป่าจะแสดงเรื่องอะไร เรื่องที่แสดงส่วนมากเป็นแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ คิดขึ้นเองบ้าง เอามาจากวรรณคดีเก่า ๆ บ้าง เช่น จันทโครพ ลักษณวงศ์ สุวรรณหงส์ เป็นต้น

เล่นเรื่อง เป็นการแสดงเรื่องไปตามเค้าเรื่องที่กำหนดไว้ การดำเนินเรื่องอาศัยความรู้เดิมและไหวพริบปฏิภาณของผู้แสดงทั้งหมด ไม่นิยมตระเตรียมหรือแต่งขึ้นไว้ก่อน

การแสดงเรื่องของลิเกป่าเป็นทำนองเดียวกับละคร คือ มีบทบรรยาย บทร้องและเจรจาประกอบกัน สำหรับบทร้องของลิเกป่ามีลักษณะเด่นเฉพาะ คือ มีท่วงทำนองมากแบบ แบบหนึ่งๆ เรียกว่า “เพลง” แต่ละเพลงใช้เฉพาะบทบาทของเรื่อง เช่น ตอนเดินป่าด้วยความรู้สึกหฤหรรษ์ มีการชมนกชมไม้ จะใช้เพลงลอยเลื่อน เพลงลมพัดชายเขา และเพลงนกเขาขัน

ตอนเดินป่าด้วยความเปล่าเปลี่ยว น่าหวาดกลัว ใช้เพลงตะลุมโปง
ตอนแสดงความรู้สึกเมตตา สงสาร ใช้เพลงสร้อยสน
ตอนตัวนางออกรำ ใช้เพลงสร้อยสนตัด
ตอนเกี้ยวพาราสี ใช้เพลงดอกดิน
ตอนโศก ใช้เพลงชะนีกันแสง (ธรณีกันแสง)
ตอนกลับเข้าม่าน ใช้เพลงสับ

เพลงส่วนใหญ่ดัดแปลงมาจากเพลงไทยเดิม โดยตัดเอาทำนองบางช่วงมาเพียงสั้น ๆ แล้วมาร้องกลอนดันตามทำนองนั้น ดังตัวอย่างบทร้องบางเพลงดังนี้

เพลงสร้อยสน

(คำร้อง) ว่าพลางทางเดินตำเหนินมา (ซ้ำ) พี่ประจำนำหน้าตัวน้องยาไป

(ลูกคู่และดนตรีรับ)

(คำร้อง) ชี้นกชมไม้ แลอยู่รายเรียง (ซ้ำ) พอหวัน (ตะวัน) เที่ยง เข้าใต้ต้นไม้ใหญ่

(ลูกคู่และดนตรีรับ)

เพลงธรณีกันแสง

(คำร้อง) น้องนึกๆ ขึ้นมา น้ำเนตรน้องยาลงหลามไหล (ซ้ำ) น้ำตาน้องย้อยไหล เวรกรรมเหลือใจแล้วนางเอย

(ลูกคู่และดนตรีรับ)

เพลงตำเหนิน

(คำร้อง) เสนาพามูลไปทูลนาย ทูลเจ้าวังให้แจ้งไม่แคลงใจ

(ลูกคู่และดนตรีรับ)

เพลงดอกดิน

(คำร้อง) ชาย : พี่มาประสบพบพักตร์ แต่พี่ไม่หาญสู้ทักกลัวน้องสาวด่า (ซ้ำ) แต่เมื่อพี่เกี้ยวไม่เป็นมายืนมองเล่นแต่ตา

(ลูกคู่และดนตรีรับ)

(คำร้อง) หญิง : อย่ามารักน้องเลย น้องเปรียบเหมือนเตยต้นต่ำเตี้ย (ซ้ำ) อยู่ที่นี่รักฉานกลับไปบ้านพี่รักเมีย

(ลูกคู่และดนตรีรับ)

เดิมลิเกป่าได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย แต่ปัจจุบันนี้เสื่อมความนิยมจนหาดูได้ยาก จะมีบ้างก็เล่นเพียงเอาสนุกเป็นครั้งคราว ความเสื่อมของลิเกป่าเกิดจากการแพร่กระจายของการละเล่นและนันทนาการอย่างใหม่ ซึ่งเข้าถึงจิตใจคนภาคใต้ได้ง่ายกว่าอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งเกิดจากการไม่พัฒนาตัวเองทั้งเนื้อหาและรูปแบบ (อุดม หนูทอง,2542 : 6862 – 6864)

ความรู้เรื่องการสวดมาลัย

ความเป็นมาของการสวดมาลัย

การสวดมาลัยเริ่มต้นด้วยการตั้งวงเพื่ออ่านหนังสือพระมาลัย (เป็นกวีนิพนธ์ซึ่งร้อยกรองเพื่อการนี้โดยเฉพาะ) ส่วนใหญ่เป็นการประพันธ์แบบกาพย์กลอนในชั้นแรกนั้นการสวดพระมาลัยคงยึดเค้าเรื่องพระมาลัยจริงๆ ซึ่งมีเนื้อเรื่องดังนี้ พระมาลัยเป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งมีฤทธิ์มาก เคยไปโปรดสัตว์ในนรกและเทศน์สั่งสอนประชาชนทั่วไปให้ปฏิบัติดีเพื่อหลีกเลี่ยงนรก วันหนึ่งพระมาลัยรับดอกบัวจากชายยากจนคนหนึ่ง พระมาลัยนำดอกบัวไปบูชาพระเจดีย์จุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และได้สนทนากับพระอินทร์ และได้ถามพระอินทร์ถึงเรื่องการประกอบกรรมดี การบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ในที่สุดพระศรีอาริย์ได้ร่วมสนทนาด้วย โดยไตร่ถามความเป็นไปของโลกมนุษย์และพระศรีอาริย์ได้

เทศน์ให้พระมาลัยฟังว่า “พระองค์จะเสด็จมาประกาศศาสนาเมื่อศาสนาของพระองค์สิ้นสุด 5000 ปีแล้ว ผู้ที่จะเกิดในศาสนานี้ได้ต้องทำบุญฟังเทศน์มหาชาติถาคาพันจบได้ (ทั้ง 13 กัณฑ์) เป็นต้น เมื่อหมดศาสนาของพระองค์จะเกิดกลียุค อายุคนทั้งโลกจะสั้นมากเพียง 5 – 10 ปีเท่านั้น ครั้นผ่านกลียุคจะเกิดความอุดมสมบูรณ์ทั่วไป ในระยะนี้เองที่พระศรีอาริย์จะมาโปรดให้ทุกคนทำความดี พระมาลัยจึงนำมาเล่าให้ประชาชนทุกคนในชุมพูทวีปฟัง”(เข้าถึงได้จาก www.abhidhamonline.org, ตุลาคม : 2550) แต่ในสมัยหลัง ๆ การสวดพระมาลัยเปลี่ยนไปมาก มีเรื่องพระมาลัยพอเป็นเค้า ได้แทรกเนื้อเรื่องอื่นๆ เพื่อเพิ่มบรรยากาศให้สนุกสนานขึ้นจนแทบจะหาพระมาลัยเรื่องเดิมไม่ได้ ทำให้งานศพเกิดความรื่นเริงมากยิ่งขึ้น คัมภีร์ที่ใช้ในบทสวดนี้เรียกว่า “ คัมภีร์มาลัย ” * หรือหนังสือสวดมาลัย หรือหนังสือมาลัย สมัยก่อนหนังสือมาลัยเป็นหนังสือบุดจารึกด้วยอักษรขอมโบราณ ทำนองประพันธ์เป็นคำกาพย์ แต่ปัจจุบันหนังสือดังกล่าวได้แปลเป็นอักษรขอมไทยและพัฒนาเป็นอักษรไทยในที่สุด เนื้อหาสาระของคัมภีร์แบ่งเป็น 4 บท ได้แก่ บทที่ 1 พระมาลัยเยี่ยมเมืองนรก บทที่ 2 พระมาลัยเยี่ยมแดนปิศาจ บทที่ 3 พระมาลัยเยี่ยมเมืองสวรรค์ และบทสุดท้ายพระมาลัยพระศรีอาริย์

การสวดมาลัยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อเฝ้าศพ ไม่ให้งานศพเงียบ ทำให้เจ้าบ้านหรือญาติของผู้ตายต้องเศร้าโศกจนเกินไป การนั่ง นอนกันเฉย ๆ หรือเล่นการพนันจะไม่เหมาะสมจึงคิดหาวิธีที่ทำให้ไม่เงียบเหงา จึงมีการสวดขึ้นมาเพื่อความรื่นเริงเข้ามาแทรกบ้าง

เมื่อมีผู้ตาย เจ้าภาพจะไปบอกกล่าวให้วงมาลัยรู้เพื่อให้ไปสวด การสวดมาลัยเริ่มสวดตั้งแต่หัวค่ำ เมื่อพระสวดศพจบและกลับวัดไปแล้ว ผู้ที่อยู่ในงานศพ หรือวง (คณะ) ตั้งวงสวดต่อจนกระทั่งรุ่งเช้าจึงหยุด ผู้สวดในวงหนึ่ง ๆ มีประมาณ 4 คน มีตาลปัตรบังหน้าทุกคน เป็นแม่เพลง 2 คน เรียกว่า “แม่คู่” และอีก 2 คน เรียก “คู่หู” แม่เพลงนั่งหันหลังให้โลงศพ ลูกคู่นั่งหันข้างให้โลงศพ ลูกคู่มีหน้าที่ร้องรับการสวดของแม่เพลง แต่หากตอนใดที่แม่เพลงเห็นว่าสำคัญ ก็เปิดโอกาสให้ลูกคู่ออกท่าทางรำประกอบตอนนั้นด้วย การสวดบางตอนอาจมีการผสมโรงจากคนดูเพื่อความสนุกสนาน ส่วนเครื่องดนตรีน้อยวงที่จะมี ส่วนใหญ่ใช้เสียงลูกคู่ทำเป็นเสียงประกอบต่างๆ ที่ต้องการ บางวงที่มีเครื่องดนตรี เช่น รำมะนาและขลุ่ย แต่เดิมงานศพแทบทุกงานต้องรับวงมาลัยไปประจำงาน เพราะค่าใช้จ่ายน้อย เพียงแต่เลี้ยงอาหารให้ค่าตอบเล็กน้อย ได้คืนละ 100 บาท หรือ 200 บาท ตามแต่ฐานะของเจ้าภาพ

ในระยะหลัง การสวดมาลัยไม่ค่อยเป็นไปตามที่ปฏิบัติแต่เดิม ส่วนมากนิยมนั่งล้อมวงข้างหน้าศพจำนวนกี่คนก็ได้ ไม่จำกัดว่าใครนั่งตำแหน่งไหน นั่งกันได้ตามสะดวก มีการผลัดกันร้องผลัดกันรับ หรือไม่ก็ต่อกลอนกันทั้งวง ไม่มีการใช้ตาลปัตรเหมือนแต่ก่อน ขั้นตอนการสวดมาลัยในสมัยก่อนมีพิธีการตามลำดับดังนี้

---

* เป็นเรื่องที่พระภิกษุชาวสิงหลแต่งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 900 เศษ เนื้อหาสาระกล่าวถึงพระอรหันต์องค์หนึ่งซึ่งมากด้วยศีล สมาธิ ปัญญา กมลจิตสงบจากกิเลศที่นามว่า “พระมาลัยเทวเถระ”

1. เริ่มต้นด้วยการสวดบท “นโม” เพื่อไหว้ครู เป็นการสวดทำนองกลอนเรียกว่า “ตั้งนโม”
2. ดำเนินเรื่องที่เรียกว่า “ตั้งในกาล กล่าวประวัติของพระมาลัยอย่างละเอียด
3. กล่าวบทที่เรียกว่า “สำหรับบท” เป็นการกล่าวถึงพระพุทธองค์และพระเกียรติคุณ
4. กล่าวบทที่เรียกว่า “พระเถร” ก็คือพระมาลัยนั่นเอง
5. กล่าวบทที่เรียกว่า “ฉันชา” บรรยายโทษของการผิดลูกเมียผู้อื่น
6. กล่าวบทที่เรียกว่า “เมียท่าน” บรรยายความชั่วช้าในการคบชู้
7. กล่าวบทที่เรียกว่า “เบ็ดเตล็ด” หรือ “ลำนอก” เป็นการนอกเรื่องพระมาลัย เป็นของแถมที่นักสวดมาลัย คิดขึ้นมาเพื่อความสนุกสนานในการสวด โดยมากมักจะเล่นเรื่องต่างๆ ต่อไปนี้ “จันทโครพ” (ตอนฤษีให้ผอบแก่จันทโครพ) ลักษณวงศ์ (ตอนฆ่าพราหมณ์) พระอภัยมณี (เข้าถึงได้จาก http://www.tungsong.com, ตุลาคม : 2550) และก่อนจบจะมีการกล่าวล่ำลาให้พรเจ้าของบ้านและผู้ตาย

องค์ประกอบของการสวดมาลัย

ผู้สวดมาลัยคณะหนึ่งเรียกว่า “ วงมาลัย ” วงหนึ่งๆ ที่พอเหมาะควรจะมี 4 – 6 คน เป็นแม่เพลง 2 คน เรียกว่า “แม่คู่” หรือ “ต้นเพลง” ส่วนที่เกินเป็น “ลูกคู่” หรือ “คู่หู” ลูกคู่มีหน้าที่ร้องรับการสวดของแม่เพลงนั้นจะต้องมีการแสดงท่าประกอบด้วย โดยทุกคนในวงจะร่วมกันแสดงท่าและเสียงประกอบให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่องที่ร้องสวด เครื่องดนตรีไม่ต้องมีประกอบ แต่บางวงมีขลุ่ยและรำมะนา ส่วนเครื่องแต่งกายจะแต่งอย่างไรก็ได้ แต่ส่วนใหญ่แต่งตามปกติจะมีอยู่บ้างบางวง ที่มีการแต่งตัวตามท้องเรื่องหรือบทสวด เมื่อมีผู้ตาย เจ้าภาพจะไปบอกกล่าวให้วงมาลัยรู้เพื่อให้ไปสวด การสวดจะเริ่มขึ้นหลังจากพระสวดพระอภิธรรมเสร็จแล้ว โดยเริ่มจากบท “ตั้งนโม” เพื่อเป็นการสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และ “ไหว้คุณ” คือไหว้ครูอาจารย์สิ่งที่เคารพนับถือ ต่อจากนั้นจึงสวดบท “ในกาล” อันเป็นบทเริ่มเนื้อเรื่อง ในหนังสือพระมาลัย ที่เรียกบท “ในกาล” เพราะว่าขึ้นต้นด้วยการสวดตอนนี้ขึ้นว่า “ในกาลอันลับล้น ” เนื้อหาของบทนี้เป็นการเล่าประวัติของพระมาลัย เกี่ยวกับการโปรดสัตว์ทั้งในสวรรค์และนรกผู้ร้องบทนี้จะเป็นผู้ชาย เมื่อจบบทในกาลแล้วจะขึ้นบท“ลำนอก” หรือเรียกว่า “เบ็ดเตล็ด” เรื่องที่นำมาร้องมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดีต่าง ๆ เช่น ขุนช้างขุนแผน สังข์ทอง พระอภัยมณี อิเหนา จันทโครพ ฯลฯ การแทรก “ลำนอก” เข้ามาเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศให้สนุกสนาน ในบทลำนอกนี้อาจจะใช้ท่วงทำนองเพลงลำตัด เพลงฉ่อย เพลงนา ก็ได้แต่ส่วนมากนิยมลำตัด แต่เดิมการเล่น “ลำนอก” หรือเรื่องเบ็ดเตล็ดไม่มี เพิ่งจะมีขึ้นภายหลังเพื่อให้การสวดมาลัยสนุกสนานยิ่งขึ้น

ลำดับการแสดง

โดยทั่วไปแล้วการละเล่นสวดมาลัยมีลำดับการแสดง 6 ขั้นตอน ได้แก่ การเบิกโรง การจัดเตียง การไหว้ครู การรำเบิกโรง ตั้งบทในกาล และเพลงนอก ลำนอก หรือใบสอด (อุดม หนูทอง, 2542 : 7823 – 7825) ดังนี้

เบิกโรง จัดหมากพลู ธูปเทียน บูชาพระรัตนตรัย โดยตั้งนะโม 3 จบ การตั้งนะโมอาจสวดธรรมดา ๆ หรือสวดเป็นทำนองเอื้อนก็ได้

จัดเตียง เป็นการร้องเกริ่นก่อนไหว้ครู คณะมาลัยทุกคนนั่งล้อมวงกัน มีหนังสือพระมาลัยวางอยู่ข้างหน้า ทุนคนถือตาลปัตรบังหน้าอย่างสวดพระอภิธรรม เนื้อหาที่ร้องเป็นคำเกริ่นเพื่อบอกกล่าวกับผู้ชมคณะมาลัย ดังตัวอย่าง

“เอาเตียงเข้ามาตั้งที่นั่งสวด
พวกเราจะประกาศสวดมาลัย
พระมาลัยกลับกลายมาเป็นเพลง
เป็นกรรมของผมเองจะโทษใคร
พอพระสวดเสร็จทั้งเจ็ดคัมภีร์
พวกของกระผมนี้สวดมาลัย
สวัสดีท่านเจ้างานท่านได้รับพา
คณะของข้าไม่สาไหร
ทั้งหญิงทั้งชายบ้านใกล้เรือนไกล
ผมจะขออภัยในราตรี”

ไหว้ครู เริ่มด้วยตั้งนะโมอีกคำรบหนึ่ง โดยว่าเป็นทำนองแบบชาวบ้าน แล้วต่อด้วยบาลีประสมสร้อยคำซึ่งหาความหมายไม่ค่อยได้ เช่น

“ติโลกเสฏฐัง ตำ พุทฺธ ธมฺมำ นวนิยานิกำ นิรถฺคนฺนเจว อภิวาทิยาภาสิฏฐัง นโมตสฺส อรหโต สฺมมาสฺมพุทฺธสฺส นหินเอ นหิเอนเอส มาเราจะร้อง ถอยหลัง เราจะได้ตั้ง ก ข สอเหาะ สอเหาะกุลาหัง เหลเหล่ เหวกวั้ง ฉับพะติ้งกุทอยกวั้ง นโมตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมา สฺมพุทฺธสฺส นหินเอ นหิเอนเอส มาเราจะร้อยถอยหลัง เราจะตั้งชยันโต โพธิง โพธิง กุยาหัง เหลเหล่ เหวกวั้ง ฉับ พะติ้งกุทอยกวั้ง”

ต่อจากนั้นเป็นการร้องรำไหว้ครู ซึ่งเนื้อหาไม่มีในพระมาลัย เนื้อหาจะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่ละคณะจะแต่งขึ้น แต่สาระคือ ไหว้พระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ดังตัวอย่าง

“ฉันยกหัตถ์ขึ้นประนม
ยกขึ้นตั้งบังคมเหนือเศียรรา
ฉันจะไหว้คุณพระพุทธฉันจะไหว้พระธรรม
ผู้ประเสริฐเลิศล้ำในโลกา

ฉันจะไหว้พระสงฆ์ท่านผู้ทรงสิกขา
บิดรมารดาทั้งสองไท
ฉันยอไหว้คุณครูท่านผู้รู้สั่งสอน
ผมหนอขอพรใส่เกศา”

รำเบิกโรง ผู้แสดงจะรำอย่างน้อย 2 คน บทร้องแต่งขึ้นโดยยึดทำนองเพลงใดเพลงหนึ่ง เช่น ใช้ทำนองลาวเสี่ยงเทียนว่า

“พอพลบค่ำน้ำค้างลงพร่างพราว
ดูดวงดาวเต็มท้องฟ้าหน้าคิมหันต์
แก้มนวลนวลหวนทับกับแสงจันทร์
แป้งบาหยันขึ้นสีที่แก้มนวล
แสนสงสารพวกมาลัยใจรันทด
ยังหอมรสรวยรินกลิ่นลมหวน
ดอกบัวตูมพุมอ่อนเกสรนวล
พอลมหวนโชยแต่กลิ่นรินรินมา
ไม่รู้ว่าผู้ใดใครเป็นเจ้า
แมลงภู่อยู่เฝ้าเคล้าบุปผา
ผมขอโทษคุณจงโปรดอย่านินทา
ได้เวลาดำเนินเรื่องพระมาลัย”

ตั้งบทในกาล ในการสวดเรื่องพระมาลัย ผู้แสดงเป็นพระมาลัยออกร่ายรำ เนื้อหาบทสวดว่าด้วยพระมาลัยเยี่ยมนรก ได้เห็นสภาพสัตว์นรกในขุมต่าง ๆ แจกแจงกรรมและโทษทัณฑ์ที่ได้รับ เช่น โทษเนื่องจากประทุษกรรมพ่อแม่ พระสงฆ์ โทษเนื่องจากการฉ้อฉลเอาทรัพย์ของผู้อื่น โทษจากการดื่มน้ำเมา เป็นต้น และกล่าวถึงพระมาลัยเยี่ยมสวรรค์ ได้เห็นสภาพเทวดานางฟ้าซึ่งบริบูรณ์พร้อม เพราะสร้างกรรมดีไว้

บทสวดตอนนี้ ผิดแผกกันไปตามหนังสือพระมาลัยที่ใช้แต่ล้วนมุ่งจะอบรมสั่งสอนบุคคลให้ละบาป บำเพ็ญบุญทั้งสิ้น

ตัวอย่างบทสวดว่าด้วยกรรมชั่วที่กระทำต่อบุพการีและพระสงฆ์

“ผู้ใดตีพ่อแม่ ปู่ย่าแก่แลตายาย
ตีด่าว่าสงฆ์ทั้งหลาย ตีภิกษุและเจ้าเณร
ผู้นั้นครั้นตายไป ด้วยบาปกรรมเป็นนายเวร
บาปตีแม่ตีเจ้าเณร ให้ล้มลุกเป็นฉกรรจ์
กงจักรพัดอยู่หัว สิ้นพุทธันดรกัลป์
เพราะบาปใจอาธรรม์ ตีพ่อแม่แลตีสงฆ์
กงจักรฟัดหัวไว้ เลือดไหลซาบอาบตนลง

บาปตีแม่แลตีสงฆ์ กงจักรกรดฟัดหัวไว้
เลือดไหลย้อยหยด กงจักรกรดพัดบ่วาย
เร่งร้องเร่งครางตาย กงจักรกรดเร่งผัดผัน
ตีแม่สั่นระเริ้ม ตัวสั่นเทิ้มอยู่กงัน
ยืนตรงอยู่ทุกวัน เหนื่อยลำบากอยู่ยากนาน”

เพลงนอก ลำนอก หรือใบสอด เป็นบทร้องที่คณะมาลัยคณะต่าง ๆ สรรหามาเพื่อความสนุกสนาน เรื่องราวตัดตอนมาจากวรรณคดีต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วตอนต้น และคิดกันขึ้นมาเองบ้าง การเล่นตอนนี้จะแต่งตัวพอให้เป็นเครื่องหมายเรื่องราวนั้น ๆ เช่น เล่นเป็นฤาษีก็ถือ ไม้เท้า เล่นเป็นโจรก็ใส่หนวดปลอม เป็นต้น

ตัวอย่างเพลงนอก เรื่องลักษณวงศ์ ตอนพระลักษณวงศ์ทรงเปิดโกศบรรจุพระศพนางเกษร

“เปิดพระโกศมิ่งมิตรพิศพักตร์
พระโศกหนังทรวงในฤทัยหมอง
ส่งพระกรจรเปิดพระโกศทอง
ชลนัยที่ไหลนองต้องปรางนาง
หยิบผ้าทรงลงเช็ดน้ำพระเนตร
ภูวเรศมิได้คิดอางขนาง
กายหมุนโรงแรงกันแสงพลาง
ปรางยังอุ่นอุ่นละมุนมือ
จะนอนนิ่งอยู่ไยในพระโกศ
คุมโทษโกรธเกรี้ยวพี่เจียวหรือ
อย่าทำให้ชาวเมืองเขาเลื่องลือ
ตลอดชื่อว่าพี่ชั่วไปทั่วทิศ
ขอเถิดเจ้าเข้าบรรทมบรรจถรณ์
พี่จะนอนอิงแอบแนบสนิท
เสียดายบังอรสมรมิตร
แม่ดวงจิตหล่อนมิลืมพระเนตรเลย”

การเล่นเพลงนอกหรือลำนอก เป็นการเล่นที่สนุกและจะเพิ่มความสนุกขึ้นเรื่อยๆ ตามเวลาที่ล่วงไปและฤทธิ์ความมึนเมา และยิ่งสนุกสนานมากถ้าคณะใดมีผู้หญิงเป็นตัวแสดงร่วมด้วย

การเล่นสวดมาลัยในปัจจุบันหาดูได้ยากขึ้นทุกที เพราะผู้เล่นยึดเป็นอาชีพไม่ได้การสืบทอดต้องจดจำบทเพลงฝึกฝนจนแม่นยำในเนื้อร้องและทำนอง ตอนเล่นยังต้องเล่นหน้าศพถ้าใจไม่กล้าและไม่ใช่เพราะฤทธิ์สุราที่ทำให้กล้าแล้ว ก็เป็นอันหาตัวผู้เล่นและสืบทอดได้ยากจึงเป็นที่แน่นอนว่าการละเล่นชนิดนี้จะสูญสิ้นไปในที่สุด (อุดม หนูทอง, 2542 : 7822 – 7825)

ความรู้เรื่องการจัดการความรู้ (Knowledge Management – KM)

การจัดการความรู้หรือที่เรียกย่อยๆ ว่า KM คือ เครื่องมือ เพื่อใช้ในการบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 3 ประการไปพร้อมๆ กัน ได้แก่ บรรลุเป้าหมายของงาน บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคน และบรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ดังนั้นการจัดการความรู้จึงไม่ใช่เป้าหมายในตัวของมันเอง เมื่อไรก็ตามที่มีการเข้าใจผิดเอาการจัดการความรู้เป็นเป้าหมาย ความผิดพลาดก็เริ่มเดินเข้ามา อันตรายที่จะเกิดตามมา คือ การจัดการความรู้เทียม หรือปลอม เป็นการดำเนินการเพียงเพื่อให้ได้ชื่อว่ามีการจัดการความรู้เท่านั้นเอง

ได้มีผู้เสนอความเห็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับความหมายของการจัดการความรู้ ไว้หลายท่าน ดังนี้

ที่ประชุมการจัดการความรู้ (KM Forum) ได้สรุปความหมายของการจัดการความรู้จากหลากหลายทัศนะสรุปได้ดังนี้

Newman, Brian (Bo) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นกลุ่มของกระบวนการต่างๆที่ดำเนินการเกี่ยวกับการสร้าง การแพร่กระจาย และการใช้ประโยชน์ความรู้

Bertels, Thomas กล่าวว่า การจัดการความรู้ หมายถึง การบริหารจัดการองค์การเพื่อมุ่งไปสู่การสร้างฐานความรู้แห่งองค์การใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งได้แก่ การสร้างโครงสร้างองค์การให้การสนับสนุนการจัดการความรู้ การอำนวยความสะดวกให้กับสมาชิกที่อยู่ในองค์การ หรือแม้กระทั่งการสร้างเครื่องมือทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ทั้งนี้โดยให้ความสำคัญกับการทำงานเป็นทีมและการเผยแพร่ความรู้

Business College of the University of Texas ได้ให้ความหมายของการจัดการความรู้ว่า เป็นกระบวนการที่เป็นระบบของการค้นหา การเลือก การจัดระบบ การสกัด และการนำเสนอสารสนเทศ เพื่อทำให้ความรู้ความเข้าใจของพนักงานในเรื่องที่สนใจเป็นพิเศษดีขึ้น การจัดการความรู้จะทำให้องค์การได้รับความเข้าใจอย่างลึกซึ้งด้วยประสบการณ์ของตนเอง กิจกรรมของการจัดการความรู้ที่เกี่ยวกับการจัดหา จัดเก็บ และใช้ความรู้ เป็นไปเพื่อการแก้ปัญหาการเรียนรู้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด (dynamic learning) นอกจากนั้นยังใช้เพื่อการวางแผนกลยุทธ์และการตัดสินใจอีกด้วย

Trapp (1999) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยงานต่างๆ จำนวนมากซึ่งมีการบริหารจัดการในลักษณะบูรณาการเพื่อก่อให้เกิดคุณประโยชน์ที่คาดหวังไว้ การจัดการความรู้จึงเป็นแนวคิดองค์รวมที่จะบริหารจัดการทรัพยากรที่เป็นความรู้ในองค์การ

Kucza (2001) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดกระบวนการของการสร้างความรู้ การจัดเก็บ และการแบ่งปันความรู้ กล่าวโดยทั่วไปจะรวมถึง การระบุสภาพปัจจุบัน การกำหนดความต้องการและการแก้ไขปรับปรุงกระบวนการที่จะส่งผลกระทบต่อการจัดการความรู้ให้ดีขึ้นเพื่อบรรลุถึงความต้องการ

Henrie & Hedgepeth แห่ง University of Alaska Anchorage (2003) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นระบบบริหารจัดการทรัพย์สินความรู้ขององค์การทั้งที่เป็นความรู้โดยนัยและความรู้ที่เห็นได้อย่างชัดเจน ระบบการจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่เกี่ยวพันกับการจำแนกความรู้ การตรวจสอบความรู้ การจัดเก็บความรู้ที่ผ่านการตรวจสอบแล้ว การเตรียมการกรองความรู้และเตรียมการเข้าถึงความรู้ให้กับผู้ใช้ ทั้งนี้โดยมีหลักการที่สำคัญ คือ ทำให้ความรู้ถูกใช้ ถูกปรับเปลี่ยนและถูกยกระดับให้สูงขึ้น

ส่วน **Sveiby** ได้ให้ความหมายของการจัดการความรู้ว่า เป็นศิลปะของการสร้างคุณค่าจากทรัพย์สินที่แตะต้องไม่ได้ (intangible assets) ขององค์การ

Tannembaum ได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการความรู้ไว้ว่าเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้

1. การรวบรวม การจัดระเบียบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นความรู้และทำให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม สารสนเทศและเทคโนโลยีเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์จะสามารถสนับสนุนให้การจัดการความรู้มีพลังและอำนาจได้

2. การแบ่งปันความรู้ หากปราศจากการแบ่งปัน ความพยายามในการจัดการความรู้จะล้มเหลว ในการแบ่งปันความรู้นี้ต้องอาศัยวัฒนธรรมองค์การเป็นสำคัญ เพราะมีอิทธิพล อย่างสูงต่อความสำเร็จของการจัดการความรู้

3. การอาศัยบุคคลที่มีความรู้หรือความเฉลียวฉลาด

4. การเพิ่มประสิทธิผลขององค์การ การจัดการความรู้เป็นสิ่งที่สนับสนุนให้องค์การต่าง ๆ อยู่รอดและประสบความสำเร็จได้

กระทรวงกลาโหมสหรัฐอเมริกา (2001) สรุปว่า การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการอย่างเป็นระบบสำหรับการได้รับ การสร้าง การบูรณาการ การแบ่งปัน และการใช้สารสนเทศ รวมทั้งความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและประสบการณ์เพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์การ

www.uts.edu.au (2001) ให้ความหมายว่า การจัดการความรู้ หมายถึง การสร้างความคิดขององค์การอย่างมีประสิทธิผล โดยที่ความรู้ คือ ความรู้ความเข้าใจของมนุษย์และกระบวนการคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการรับรู้และการคิดของมนุษย์

สำหรับนักวิชาการของไทย คือ ศาสตราจารย์ นายแพทย์วิจารณ์ พานิช ผู้อำนวยการสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ได้กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนและกว้างขวาง ไม่สามารถให้นิยามด้วยถ้อยคำสั้น ๆ ได้ ต้องให้นิยามหลายข้อจึงจะครอบคลุมความหมายดังนี้

1. การจัดการความรู้ มีความหมายรวมถึง การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นความรู้เทคโนโลยีด้านข้อมูลและคอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือช่วยเพิ่มพลังใน

การจัดการความรู้ แต่เทคโนโลยีด้านข้อมูลและคอมพิวเตอร์โดยตัวของมันเองไม่ใช่การจัดการความรู้

2. การจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันความรู้ ถ้าไม่มีการแบ่งปันความรู้ความพยายามในการจัดการความรู้ก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ พฤติกรรมภายในองค์การเกี่ยวกับวัฒนธรรม พลวัต และวิธีปฏิบัติมีผลต่อการแบ่งปันความรู้ ประเด็นด้านวัฒนธรรมและสังคมมีความสำคัญยิ่งต่อการจัดการความรู้

3. การจัดการความรู้ ต้องการผู้มีความรู้ความสามารถในการตีความ และประยุกต์ใช้ความรู้ในการสร้างนวัตกรรมและเป็นผู้นำทางในองค์การ รวมทั้งต้องการผู้เชี่ยวชาญในสาขาใดสาขาหนึ่งสำหรับช่วยแนะนำวิธีประยุกต์ใช้การจัดการความรู้ ดังนั้นกิจกรรมเกี่ยวกับคนอันได้แก่ การดึงดูดคนเก่งและดี การพัฒนาคน การติดตามความก้าวหน้าของคน และการดึงคนมีความรู้ความสามารถไว้ในองค์การ ถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้

4. การจัดการความรู้ เป็นเรื่องของการเพิ่มประสิทธิผลขององค์การ การจัดการความรู้เกิดขึ้นเพราะมีความเชื่อว่าจะช่วยสร้างความมีชีวิตชีวา และความสำเร็จให้แก่องค์การ การประเมิน “ต้นทุนทางปัญญา (intellectual capital)” และผลสำเร็จของการประยุกต์ใช้การจัดการความรู้เป็นดัชนีบอกว่าองค์การมีการจัดการความรู้อย่างได้ผลหรือไม่

นอกจากนั้นจากสาระการประชุม “หนึ่งทศวรรษไอทีจุฬาฯ : การเพิ่มศักยภาพการจัดการด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ” ของคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2544 ได้สรุปรายละเอียดเกี่ยวกับความหมายของการจัดการความรู้ไว้ดังนี้

1. การจัดการความรู้ เป็นความสามารถ หรือกระบวนการภายในองค์การที่จะเพิ่มหรือพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันขององค์การโดยอาศัยความรู้

2. การจัดการความรู้ เป็นกระบวนการหรือระบบในการสรรหาความรู้ที่ถูกต้อง สำหรับบุคคลที่เหมาะสมในเวลาที่เหมาะสมและช่วยให้มีการแบ่งปันความรู้ตามความเหมาะสม เพื่อช่วยให้องค์การพัฒนาและปรับปรุงความสามารถในการดำเนินการ

กล่าวโดยสรุป การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับการประมวลข้อมูล สารสนเทศ ความคิด การกระทำ ตลอดจนประสบการของบุคคลเพื่อสร้างเป็นความรู้หรือนวัตกรรม และจัดเก็บในลักษณะของแหล่งข้อมูลที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยช่องทางต่าง ๆ ที่องค์การจัดเตรียมไว้ เพื่อนำความรู้ที่มีอยู่ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน ซึ่งก่อให้เกิดการแบ่งปันและถ่ายโอนความรู้ และในที่สุดความรู้ที่มีอยู่จะแพร่กระจายและไหลเวียนทั่วทั้งองค์การอย่างสมดุล เป็นไปเพื่อเพิ่มความสามารถในการพัฒนาผลผลิตและองค์การ (พรธิดา วิเชียรปัญญา, 2547 : 29 – 33)

ประเภทความรู้

ความรู้อาจแบ่งใหญ่ๆได้ 2 ประเภท คือ ความรู้เด่นชัดและความรู้ซ่อนเร้น ความรู้เด่นชัด (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในรูปแบบที่เป็นเอกสารหรือวิชาการ อยู่ในตำรา คู่มือปฏิบัติงาน ส่วนความรู้ซ่อนเร้น (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวคนเป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนาน เป็นภูมิปัญญา การนำความรู้ทั้งสองอย่างนี้มาจัดการความรู้จึงมีวิธีการจัดการที่แตกต่างกัน

การจัดการ "ความรู้เด่นชัด" จะเน้นไปที่การเข้าถึงแหล่งความรู้ ตรวจสอบ และตีความได้ เมื่อนำไปใช้แล้วเกิดความรู้ใหม่ ก็นำมาสรุปไว้เพื่อใช้อ้างอิง หรือให้ผู้อื่นเข้าถึงได้ต่อไป ส่วน**การจัดการ "ความรู้ซ่อนเร้น"** นั้นจะเน้นไปที่การจัดเวทีเพื่อให้มีการแบ่งปันความรู้ที่อยู่ในตัวผู้ปฏิบัติ ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน อันนำไปสู่การสร้างความรู้ใหม่ ที่แต่ละคนสามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติงานได้ต่อไป

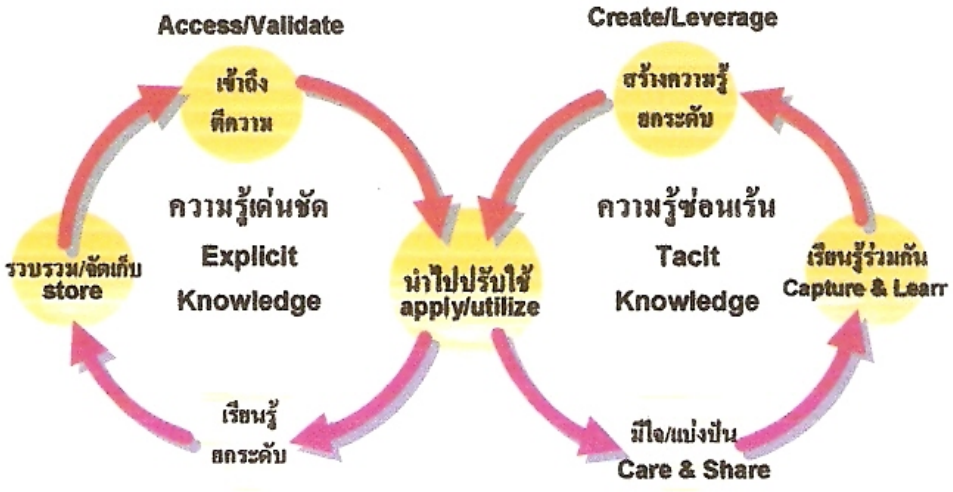

ในชีวิตจริง ความรู้ 2 ประเภทนี้จะเปลี่ยนสถานภาพ สลับปรับเปลี่ยนไปตลอดเวลา บางครั้ง Tacit ก็ออกมาเป็น Explicit และบางครั้ง Explicit ก็เปลี่ยนไปเป็น Tacit

โมเดลปลาทู

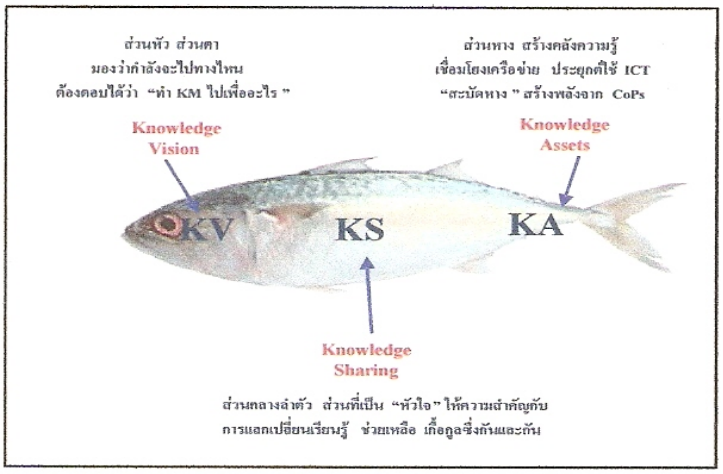

ที่มา : สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม

โมเดลปลาทู เป็นโมเดลอย่างง่ายของสคส. ที่เปรียบการจัดความรู้เหมือนกับปลาทูหนึ่งตัว ที่มี 3 ส่วน (เข้าถึงได้จาก www.dopa.go.th/iad/km/km_des.html, มกราคม, 2551) คือ

1. ส่วน **"หัวปลา"** (Knowledge Vision – KV) หมายถึง ส่วนที่เป็นเป้าหมาย วิสัยทัศน์ หรือทิศทางของการจัดการความรู้ โดยก่อนที่จะทำจัดการความรู้ ต้องตอบให้ได้ว่า "เราจะทำ KM ไปเพื่ออะไร" โดย **"หัวปลา"** นี้จะต้องเป็นของ "คุณกิจ" หรือ ผู้ดำเนินกิจกรรม KM ทั้งหมด โดยมี "คุณเอื้อ" และ "คุณอำนวย" คอยช่วยเลือก

2. ส่วน **"ตัวปลา"** (Knowledges Sharing – KS) เป็นส่วนของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญ ซึ่ง"คุณอำนวย" จะมีบทบาทมากในการช่วยกระตุ้นให้ "คุณกิจ"มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความรู้ โดยเฉพาะความรู้ซ่อนเร้นที่มีอยู่ในตัว "คุณกิจ" พร้อมอำนวยให้เกิดบรรยากาศในการเรียนรู้แบบเป็นทีม ให้เกิดการหมุนเวียนความรู้ ยกระดับความรู้ และเกิดนวัตกรรม

3. ส่วน **"หางปลา"** (Knowledge Assets – KA) เป็นส่วนของ "คลังความรู้" หรือ "ขุมความรู้" ที่ได้จากการเก็บสะสม "เกร็ดความรู้" ที่ได้จากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ "ตัวปลา" ซึ่งเราอาจเก็บส่วนของ "หางปลา" นี้ด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ICT ซึ่งเป็นการสกัดความรู้ที่ซ่อนเร้นให้เป็นความรู้ที่เด่นชัด นำไปเผยแพร่และแลกเปลี่ยนหมุนเวียนใช้ พร้อมยกระดับต่อไป

คนสำคัญที่ดำเนินการจัดการความรู้

1. ผู้บริหารสูงสุด (CEO)

จัดได้ว่า "โชคดีที่สุด" สำหรับวงการจัดการความรู้ ถ้าผู้บริหารสูงสุดเป็นแชมป์เปี้ยน (เห็นคุณค่า และดำเนินการผลักดัน KM) เรื่องที่ว่ายากทั้งหลายก็ง่ายขึ้น ผู้บริหารสูงสุดควรเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมการจัดการความรู้ โดยกำหนดตัวบุคคลที่จะทำหน้าที่ "คุณเอื้อ (ระบบ)" ของ KM ซึ่งควรเป็นผู้บริหารระดับสูง เช่น รองอธิบดี รองผู้อำนวยการใหญ่

2. คุณเอื้อ (Chief Knowledge Officer – CKO)

ถ้าการริเริ่มมาจากผู้บริหารสูงสุด "คุณเอื้อ" ก็สบายไปเปลาะหนึ่ง แต่ถ้าการริเริ่มที่แท้จริงไม่ได้มาจากผู้บริหารสูงสุด บทบาทแรกของ "คุณเอื้อ" ก็คือ เอาหัวปลาไปขายผู้บริหารสูงสุด ให้ผู้บริหารสูงสุดกลายเป็นเจ้าของ "หัวปลา" ให้ได้ บทบาทต่อไปของ "คุณเอื้อ" คือ การหา "คุณอำนวย"และร่วมกับ "คุณอำนวย" จัดให้มีการกำหนด "เป้าหมาย/หัวปลา" ในระดับย่อย ๆ ของ "คุณกิจ/ผู้ปฏิบัติงาน" คอยเชื่อมโยง "หัวปลา" เข้ากับ วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และยุทธศาสตร์ขององค์กร จัดบรรยากาศแนวราบ และการบริหารงานแบบเอื้ออำนาจ (empowerment) ร่วม share ทักษะในการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินการจัดการความรู้โดยตรง และเพื่อแสดงให้ "คุณกิจ" เห็นคุณค่าของทักษะดังกล่าว จัดสรรทรัพยากรสำหรับใช้ในกิจกรรมจัดการความรู้ พร้อมคอยเชื่อมโยงการจัดการความรู้เข้ากับกิจกรรมสร้างสรรค์อื่นๆ ทั้งภายในและนอกองค์กร ติดตามความเคลื่อนไหวของการดำเนินการ ให้คำแนะนำบางเรื่องและแสดงท่าทีชื่นชมในความสำเร็จ อาจจัดให้มีการยกย่องในผลสำเร็จและให้รางวัลที่อาจไม่เน้นสิ่งของ แต่เน้นการสร้างความภาคภูมิใจในความสำเร็จ

3. คุณอำนวย (Knowledge Facilitator – KF)

เป็นผู้คอยอำนวยความสะดวกในการจัดการความรู้ ความสำคัญของ "คุณอำนวย" อยู่ที่การ เป็นนักจุดประกายความคิด และการเป็นนักเชื่อมโยง โดยต้องเชื่อมโยงระหว่างผู้ปฏิบัติ ("คุณกิจ") กับผู้บริหาร เชื่อมโยงระหว่าง"คุณกิจ"ต่างกลุ่มภายในองค์กร และเชื่อมโยงการจัดการความรู้ภายในองค์กรกับภายนอกองค์กร โดยหน้าที่ที่ "คุณอำนวย" ควรทำ คือ

- รวมกับ "คุณเอื้อ" จัดให้มีการกำหนด หัวปลา" ของ "คุณกิจ" อาจจัด "มหกรรมหัวปลา" เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของ "หัวปลา"
- จัดตลาดนัดความรู้ เพื่อให้ "คุณกิจ" นำความสำเร็จมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถอดความรู้ออกมาจากวิธีทำงานที่นำไปสู่ความสำเร็จนั้น เพื่อการบรรจุ "หัวปลา"
- จัดการดูงาน หรือกิจกรรม "เชิญเพื่อนมาช่วย" (Peer Assist) เพื่อให้บรรลุ "หัวปลา" ได้ง่าย หรือเร็วขึ้น โดยที่ผู้นั้นอยู่จะอยู่ภายในหรือนอกองค์กรก็ได้ เรียนรู้วิธีทำงานจากเขาเชิญเขามาเล่าหรือสาธิต

- จัดพื้นที่เสมือนสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสำหรับเก็บรวบรวมขุมความรู้ที่ได้ เช่น ใช้เทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศ ซึ่งรวมทั้งเว็บไซต์ เว็บบอร์ด เว็บบล็อก อินทราเน็ต จดหมายข่าว เป็นต้น

- ส่งเสริมให้เกิดชุมชนแนวปฏิบัติ (Cop – Community of Practice) ในเรื่องที่เป็นความรู้ หรือเป็นหัวใจในการบรรลุเป้าหมายหลักขององค์กร

- เชื่อมโยงการดำเนินการจัดการความรู้ขององค์กร กับกิจกรรมจัดการความรู้ภายนอก เพื่อสร้างความคึกคัก และเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภายนอก

4. คุณกิจ (Knowledge Practitioner – a KP)

"คุณกิจ" หรือผู้ปฏิบัติงาน เป็นพระเอก หรือนางเอกตัวจริงของการจัดการความรู้ เพราะเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมจัดการความรู้ประมาณร้อยละ 90 – 95 ของทั้งหมด "คุณกิจ" เป็นเจ้าของ "หัวปลา" โดยแท้จริงและเป็นผู้ที่มีความรู้ (Explicit Knowledge & Tacit Knowledge) และเป็นผู้ที่ต้องมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ใช้ หา สร้าง แปลง ความรู้เพื่อการปฏิบัติให้บรรลุถึง "เป้าหมาย/หัวปลา" ที่ตั้งไว้

5. คุณประสาน (Network Manager)

เป็นผู้ที่คอยประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการจัดการความรู้ระหว่างหน่วยงาน ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวงที่กว้างขึ้น เกิดพลังร่วมมือทางเครือข่ายในการเรียนรู้ และยกระดับความรู้แบบทวีคูณ

ปัจจัยที่ทำให้การจัด KM workshop ประสบความสำเร็จ

เตรียมงาน...ก่อนการจัด KM workshop (เข้าถึงได้จาก www.odi.stou.ac.th, ธันวาคม 2550)

1. การเลือกสถานที่

1.1 ราคาย่อมเยา

1.2 การเดินทางสัญจรสะดวกและปลอดภัย

1.3 มีสิ่งที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อการจัด workshop

1.4 เพียงพอกับจำนวนคน

1.5 บรรยากาศเหมาะกับประเภทของคนที่เข้าร่วม

1.6 มีการให้บริการในด้านต่าง ๆ อย่างครบถ้วน เช่น ที่พัก พร้อมอาหารและเครื่องดื่มต่าง ๆ เป็นต้น

2. เตรียมห้อง / การออกแบบห้องประชุม

2.1 การเลือกห้อง

- ห้องต้องใหญ่โตกว้างขวาง โล่งโปร่งสบาย และสามารถเคลื่อนย้ายได้สะดวก
- มีการควบคุมอุณหภูมิห้องอย่างเหมาะสม
- มีการควบคุมการระบายอากาศ (ใช้เครื่องปรับอากาศหรือเปิดหน้าต่าง) และไม่มีกลิ่นอับชื้น
- ห้องเก็บเสียงได้ดี ผู้รับการอบรมแต่ละคนควรมีพื้นที่การเคลื่อนไหวสบาย
- มีแสงสว่างตามธรรมชาติ (หน้าต่างมีม่านหรือมู่ลี่) ให้เหมาะสม
- มีแผงควบคุมไฟฟ้า (หลอดไฟ โสตทัศนูปกรณ์ เป็นต้น) และสามารถปรับเปลี่ยนความสว่างได้ตามต้องการ
- จำนวนโต๊ะ/เก้าอี้มีเพียงพอ เก้าอี้ควรนั่งสบายและควรมีการเตรียมสำรองไว้
- พื้นรองเขียนของผู้รับการอบรมแต่ละคนเสมอราบเรียบดี
- มีจำนวนปลั๊กไฟที่เพียงพอกับการใช้งาน และมีสายแลนไว้สำหรับต่ออินเตอร์เน็ต

2.2 การเตรียมจัดพื้นที่/สถานที่ (แบบนั่งกับพื้น/โต๊ะเก้าอี้) ภายในห้อง

- จัดให้เกิดบรรยากาศเป็นกันเองและสื่อให้เกิดความสัมพันธ์
- มีรูปแบบการจัดที่นั่งตามความเหมาะสม อาทิ การจัดที่นั่งแบบตัวยู การจัดที่นั่งเป็นรูปตัววี การจัดที่นั่งรูปก้างปลา การจัดที่นั่งแบบร้านอาหารเล็กๆ การจัดที่นั่งรูปวงกลมและนั่งกับพื้นแบบสบายๆ เป็นต้น
- เมื่อสนทนากันเสียงต้องไม่ตีกันระหว่างกลุ่ม
- ให้มีที่นั่งเสริมตามจุดต่าง ๆ เช่น ริมห้อง/หลังห้อง
- มีโสตทัศนูปกรณ์ที่ดี สำหรับการนำเสนอ เช่น กระดาษ เทปกาว นาฬิกาจับเวลา ปากกาเคมีชนิดสีเส้นหนา มีดพับ แผ่นใสสำรองและปากกาเขียนแผ่นใส แผ่นฟลิปชาร์ต กระดาษไวท์บอร์ด เครื่องฉาย แผ่นใส จอแอลซีดี (LCD PANEL) คอมพิวเตอร์ เป็นต้น
- จัดพื้นที่ให้มีปลั๊กไฟอยู่ในตำแหน่งที่สะดวกต่อการใช้งาน
- มีการจัดเตรียมกาแฟ และอาหารกลางวันอย่างเพียงพอ

2.3 เตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะใช้เพิ่มเติม เช่น กล้องถ่ายรูป กล้องวีดิโอ/ดีวีดี ขาตั้งกล้อง เครื่องพิมพ์ ฯลฯ

3. ระยะเวลาที่จัดควรจะมี 2 วัน ไม่จัดวันเดียว / ครึ่งวัน

วิธีการและขั้นตอนการจัดการความรู้ (KM)

1. ผู้สนับสนุน ผู้ประสานงาน และผู้ที่เข้าร่วมทุกคนต้องอ่านตำรา KM ตามที่วิทยากรกำหนดมาล่วงหน้า หรือศึกษาจากหนังสือการจัดการความรู้ ฉบับมือใหม่หัดขับ และวิดีโอของอาจารย์ประพนธ์ ผาสุขยืด เป็นต้นเพื่อเตรียมความพร้อมและความเข้าใจในKMทุกขั้นตอน (ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ)

2. ผู้จัดควรมีการจัดการงานในเรื่องการแบ่งงานหรือทำแบบฟอร์มงานที่รับผิดชอบให้ชัดเจน

3. กำหนดโจทย์/หัวปลาให้ชัดเจน

4. ตีโจทย์/หัวปลาให้แตก

4.1 เพื่อเลือกตัวคุณกิจ มีกี่ประเภท (ตัวจริง)

4.2 เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงกันอย่างไร

4.3 ร่างแผนงาน/กำหนดการ/กิจกรรม/ตัวชี้วัดในปัจจุบันและอนาคต

4.4 เพื่อการบริหารงาน/เวลาที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

4.5 เน้นที่ภาคปฏิบัติ 70 เปอร์เซ็นต์ ภาคทฤษฎี 30 เปอร์เซ็นต์ (70 : 30)

5. มีการเลือก/เตรียมคุณอำนวย (Facilitator) ทำหน้าที่ดำเนินการประชุม และสรุปประเด็นเป็นระยะ ๆ เพื่อช่วยเหลือให้การประชุมราบรื่น สร้างบรรยากาศของความชื่นชม ความคิดเชิงบวก การซักถามด้วยความชื่นชม ให้สมาชิกกลุ่มได้หมุนเวียนกันเล่าเรื่องถ้วนหน้ากัน ไม่มีคนใดคนหนึ่งผูกขาดการพูด คอยช่วยตั้งคำถาม “ทำไมจึงเช่นนั้น” คิดอย่างไร จึงทำเช่นนั้น เพื่อช่วยให้ “ความรู้เพื่อการปฏิบัติ” ถูกปลดปล่อยออกมา และคอยกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มช่วยกัน “สกัด” หรือ “ถอด” ความรู้เพื่อการบรรลุหัวปลา ออกมาและมีผู้บันทึกไว้ ส่วนคุณลิขิต (Note taker) จดประเด็นเพื่อบันทึกขุมความรู้ (Knowledge Assets) เพื่อการบรรลุหัวปลาให้พร้อมและต้องเข้าใจกระบวนการจัดการความรู้ทุกขั้นตอน

6. กำหนดให้กลุ่มเป็นกลุ่มเล็ก เพื่อให้มีความรู้สึกใกล้ชิด เป็นกันเอง ไม่เป็นทางการ สร้างความรู้สึกเป็นอิสระได้ง่าย ทำให้ความรู้ฝังลึก และซ่อนอยู่มิดชิดจนตัวเองก็ไม่รู้ว่าตนรู้ ถูกปลดปล่อยออกมาได้ง่ายขึ้น

7. การจัดแบ่งกลุ่มอาจจะให้สมาชิกกลุ่มประกอบด้วยคนที่มีความแตกต่างกัน หรือเหมือนกันได้ ขึ้นอยู่กับ “หัวปลา” เช่น “หัวข้อการจัดการความรู้ด้านงานวิจัย” ที่จัด KM ที่หาดใหญ่ มีการแบ่งกลุ่มให้สมาชิก/คุณกิจ เหมือนกัน ซึ่งแบ่งคุณกิจ 3 ประเภท คือ 1. คุณกิจนักวิจัย แบ่งเป็น 4 กลุ่ม 2. คุณกิจฝ่ายสนับสนุน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม และ 3. คุณกิจฝ่ายผู้บริหาร แบ่งเป็น 1 กลุ่ม เป็นต้น มีกลุ่มนักสังเกตการณ์ คอยสังเกตอยู่นอกกลุ่ม

8. ควรให้สมาชิกลุ่มเตรียมเรื่องเล่าเกี่ยวกับความสำเร็จของตนตาม “หัวปลา” มาก่อน หรือเขียนเรื่องที่จะเล่ามาก่อน เพื่อเก็บไว้เป็นข้อมูลพื้นฐาน

9. การเล่าเรื่อง ให้เล่าเพียงประเด็นเดียวต่อหนึ่งเรื่อง และสั้น ๆ ใช้เวลาประมาณ 2 – 3 นาที เล่าตามความเป็นจริง ไม่ตีไข่ใส่ เล่าให้เห็นตัวคน หรือตัวละคร เห็นพฤติกรรมหรือการกระทำ เห็นความคิดหรือความเชื่อที่อยู่เบื้องหลัง เล่าให้เห็นชีวิตและความสัมพันธ์ที่อยู่ในเรื่อง เล่าให้มีชีวิตชีวา เห็นภาพพจน์ เห็นสภาพแวดล้อม หรือบริบทของเรื่อง

10. ในการเล่าเรื่องต้องเล่าแบบให้ข้อมูลดิบ ที่ไม่ผ่านการตีความของผู้เล่า คือ เล่าเหตุการณ์ ไม่ใช่เล่าความเข้าใจของผู้เล่า ที่ได้จากเหตุการณ์ ไม่ใช่เล่าการตีความของผู้เล่าถือว่าเรื่องเล่าเป็นข้อมูลดิบ สำหรับให้สมาชิกกลุ่มผลัดกันตีความ เพื่อดึง “ความรู้เพื่อการบรรลุหัวปลา” ออกมา

11. เมื่อสมาชิกแต่ละคนเล่าเรื่องจบ สมาชิกที่เหลือจะช่วยกันสรุปหรือช่วยกัน “สกัด” หรือ “ถอด” ออกมาเป็นขุมความรู้เพื่อการบรรลุหัวปลาออกมา จากเรื่องที่เล่า ทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนหมดเวลาที่กำหนด และให้คุณลิขิตของกลุ่มเขียนขึ้นกระดาษ flip chart ให้ได้เห็นทั่วกันและแก้ไขตกแต่งได้ง่าย

สิ่งที่ช่วย “สกัด” หรือ “ถอด” ความรู้เพื่อการบรรลุหัวปลาออกมา

- กระดาน / กระดาษ flip chart

- การใช้ flip chart คือ เขียนขุมความรู้แต่ละตัวลงบนกระดาษ A4 แบ่งครึ่งหรือใช้กระดาษระดมความคิดที่มีกาวที่ด้านหลัง ใช้แปะกระดานหรือข้างฝาได้เลย เขียนขุมความรู้ 1 ตัวต่อกระดาษ 1 แผ่น แล้วจัดกลุ่มขุมความรู้นั้น ให้ได้ประมาณ 10 กลุ่ม ในระหว่างดำเนินการอาจมีการโยกย้ายขุมความรู้จากกลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง หรืออาจต้องเขียนกระดาษแผ่นใหม่เพื่อเติมขุมความรู้ที่ยังขาดลงไป

- จะไม่ใช้ card แต่ใช้วิธีเขียนขุมความรู้เป็นกลุ่ม ๆ ลงกระดาษแผ่นเดียวก็ได้ แต่การใช้ card เป็นแผ่น ๆ จะทำให้โยกย้ายกลุ่มได้ง่ายกว่า การเขียนหรือใช้ card จะช่วยทำให้เห็นขุมความรู้แต่ละตัวชัดเจน ดีกว่าวิธีจำไว้ในใจ

- อาจยุบรวมขุมความรู้บางตัวใช้ด้วยกัน เขียนใหม่เป็นขุมความรู้ที่ครอบคลุมมากขึ้นก่อนนำมาจัดกลุ่ม

- ปากกาหมึก สีไม้ สีน้ำ และแท่งสีเทียน ฯลฯ สำหรับใช้เขียนตัวอักษรและเขียนตัวอักษรที่เขียนต้องให้ใหญ่โต ชัดเจน สวยงาม และอ่านเข้าใจง่าย เป็นต้น

- ปากกาจดบันทึก และกระดาษ A4 กระดาษกาว กรรไกร มีดคัตเตอร์และที่เย็บกระดาษ ฯลฯ

12. ให้ตัวแทนกลุ่มหรือคุณอำนวย นำเสนอขุมความรู้ที่ได้จากแต่ละกลุ่มเสนอต่อกลุ่มใหญ่

13. นำขุมความรู้มารวมกัน ให้สมาชิกทุกคนที่รวมกันเป็นกลุ่มใหม่ช่วยกันพิจารณาว่าขุมความรู้ใดบ้างที่ซ้ำกัน ขุมความรู้ใดบ้างที่จัดอยู่ในกลุ่มหรือประเภทเดียวกัน ให้กลุ่มช่วยกันจัดกลุ่มขุมความรู้ออกเป็นหมวดหมู่ (ประมาณ 6 – 12 หมวดหมู่) จากนั้นให้กลุ่มสร้างถ้อยคำหรือข้อความของแต่ละหมวดหมู่ขุมความรู้ที่สื่อถึงในลักษณะความสามารถ/สมรรถนะข้อความดังกล่าวคือ “แก่นความรู้” นั่นเอง

14. ให้กลุ่มย่อยกลับเข้ากลุ่มดังเดิมแล้วช่วยกันจัดสร้างตารางแห่งอิสรภาพ โดยเอาแก่นความรู้เป็นตัวตั้ง เอาขุมความรู้เป็นมูลประกอบการพิจารณาจัดระดับเป็น 5 ระดับ เช่น 1 กลุ่มรับผิดชอบ 2 แก่นความรู้

15. ให้ตัวแทน/คุณอำนวยกลุ่มนำเสนอตารางแห่งอิสรภาพที่สร้างขึ้นต่อกลุ่มใหญ่ซึ่งน่าจะสามารถนำไปใช้จริง ๆ

16. แบ่งผู้เข้าร่วมออกเป็นกลุ่มย่อยเป็นรายคณะ ให้ตัวแทนในแต่ละคณะช่วยกันประเมินตนเอง โดยบันทึกผลการประเมินลงในตารางประเมิน (ในการประเมินตนเองให้พิจารณาจัดระดับคณะตามตารางแห่งอิสรภาพที่สร้างขึ้น) เสร็จแล้ว ส่งผลการประเมินให้วิทยากร ต้องคอยสังเกตกรณีที่คณะเดียวกัน แต่ไม่ถูกกัน น่าจะให้อยู่แยกกัน หรือจับให้มาปรับความเข้าใจกันเลย

17. วิทยากร นำเสนอธารปัญญาของแต่ละคณะและบันไดแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

18. จับคู่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายหลังจากรู้เขารู้เรา โดยผู้ให้เล่าให้ฟังว่าทำอย่างไร ผู้ไฝ่รู้เล่าว่าทำอย่างไร (แลกเปลี่ยนกัน) ซึ่งเมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการ KM สิ่งที่น่าจะได้กลับไป เพื่อเห็นความเชื่อมโยงในการทำงาน

19. ควรมีการเผื่อเวลา/เตรียมเวลาไว้ สำหรับให้ผู้มีคุณวุฒิที่เข้าใจกระบวนการ KM 1 – 2 คน หรือถ้ามีเวลามากอาจจะ 3 คน ให้ออกมาแสดงความคิดเห็น/เสนอแนะสิ่งดี ๆ เกี่ยวกับ KM ในแต่ละ Session ที่จัด Workshop ขึ้น

20. มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นงานประจำ และควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านบล็อก โดยให้มีการบรรยายเรื่องบล็อก ซึ่งอาจจะเป็นในช่วงที่วิทยากรสร้างธารปัญญาและบันไดแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามข้อมูลที่ได้จากผลการประเมินของแต่ละคณะก็ได้ (มีการให้รางวัลประจำเดือนและปี สำหรับนักจัดการความรู้ที่สื่อผ่านบล็อก แล้วเข้าตากรรมการ)

การทำ AAR

การทำ AAR หรือการทบทวนความรู้ (Afler Action Review/AAR) เป็นวิธีการประเมินผลอย่างหนึ่ง ที่สำรวจ ทบทวน สิ่งที่ทำไปแล้วว่าทำเพื่ออะไร ได้ผลอะไร รวมถึงการหาข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นเพื่อลดปัญหาที่เกิดซ้ำซาก ไม่ให้เกิดขึ้นอีก การทำ AAR การคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ (วิจารณ์ พานิช, 2549 : 38 – 43)

1. ควรคำนึงถึงบรรยากาศและการจัดสถานที่ให้เป็นกันเองสบาย ๆ อาทิเช่น การจัดเก้าอี้นั่งเป็นรูปตัวยู/รูปเกือกม้า หรือการจัดให้นั่งกับพื้น แล้วแต่ความเหมาะสมของสถานที่และบุคลากร

2. ควรมีการบรรยายและแสดง Power point ของวิธีการ/ขั้นตอนการทำ AAR ไว้เพื่อเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกอยากพูด อยากเปิดใจ มีความเป็นอิสระ และยังช่วยเตือนใจไว้ตลอดเวลาว่าควรพูดอะไร พูดซ้ำหรือไม่

3. ให้แต่ละคนพูดออกมาจากใจ หรือจากความรู้สึกของตนเองจริง ๆ (ไม่ใช่เพื่อเอาใจทีมงาน/วิทยากร จนเกินไป)

3.1 ให้มีการแนะนำตนเอง

3.2 ตนเองมีเป้าหมายอะไรในการเข้าร่วม

3.3 ส่วนใดที่บรรลุผลเกินคาด เพราะอะไร

3.4 ส่วนใดที่ไม่บรรลุผล เพราะอะไร

3.5 จะกลับไปทำอะไร ร่วมกับใคร

3.6 ถ้ามีการจัด Workshop อย่างนี้อีก ผู้จัดควรปรับปรุงส่วนใดบ้าง อย่างไร

กรณีที่สมาชิกทุกคนพูดเน้นย้ำเรื่อง KM บ่อยๆ ก็ยิ่งเกิดผลดี ทำให้เกิดความเข้าใจในเรื่องกระบวนการ / วิธีการ ขั้นตอนมากยิ่งขึ้น

4. ควรให้สมาชิกทุกคนทำ AAR แต่ถ้ามีเวลาเพียงจำกัด ทำให้สมาชิกไม่สามารถทำ AAR ครบทุกคน ควรจะต้องทำ AAR ต่อในบล็อกหรือกรณีที่ต้องการทำ AAR ต่อเพิ่มเติมยังไม่จุใจ ก็สามารถเขียนลงในบล็อกได้ เช่นเดียวกัน

สิ่งที่ผู้รับผิดชอบดำเนินงานต้องทำต่อไป

1. ให้ผู้เข้าร่วม ทั้งที่เป็นคุณกิจและคุณอำนวย ร่วมกำหนดแผนกิจกรรมที่จะกลับไปปฏิบัติ และกำหนดเป้าหมายความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นภายใน 3 เดือน

2. จัดระบบสารสนเทศ (เช่น เว็บไซต์หรือเว็บบล็อก) ให้แต่ละหน่วยงานย่อย หรือแต่ละกลุ่มคุณกิจเข้าไปเล่ากระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มตน ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ การทำงาน และนำประสบการณ์นั้นมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเพื่อนร่วมงาน เรื่องเล่าที่แสดงความรู้ใหม่ วิธีการทำงานใหม่ หรือความสำเร็จที่ภาคภูมิใจ และทุกๆ เดือนมีการรวบรวมสังเคราะห์ความรู้จากการปฏิบัติ และเป็นความรู้เพื่อการปฏิบัติให้ค้นง่าย เป็นหมวดหมู่ และยกย่องกลุ่มผู้สร้างความรู้นั้น

3. ส่งเสริมและอำนวยการความสะดวกให้แต่หน่วยงานย่อยรวบรวม “ขุมความรู้”และ “แก่นความรู้” สำหรับใช้งาน และยกระดับความรู้โดยการปฏิบัติงานในหน่วยงานของตนและเผยแพร่ให้เพื่อนร่วมงานในองค์กรได้รับรู้และนำไปใช้

4. มีการให้รางวัลแก่กิจกรรมเด่นด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้านการรวบรวมขุมความรู้และแก่นความรู้ และแก่ผลงานที่เกิดจากการประยุกต์ใช้ความรู้ในแต่ละเดือน อย่างเช่น รางวัลสุดคะนึง เป็นรางวัลที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านบล็อก และมีรางวัล “คุณอำนวยแห่งปี” “Cop แห่งปี” และจัดรางวัลความรู้ต่าง ๆ โดยที่รางวัลเน้นที่การสร้างความยอมรับและยกย่องและเสื้อสามารถของสคส.

5. มีการจัดกิจกรรมตลาดนัดความรู้เล็กๆ ประจำเดือนในหน่วยงานย่อย หมุนเวียนหน่วยงานเจ้าภาพ

6. กิจกรรมอื่น ๆ ตามความเหมาะสม

การตรวจสอบและการสร้างเสริมภายหลังการจัดการความรู้

1. มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานหรือพฤติกรรมของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในหน่วยงานย่อย และข้ามหน่วยงานย่อยหรือไม่

2. หน่วยงานย่อยใดที่มีการเปลี่ยนแปลงดีมาก เป็นเพราะเหตุใด

3. หน่วยงานย่อยใดไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย เพราะเหตุใด

4. จะขยายพฤติกรรมที่พึงประสงค์ตามข้อ 2 ไปยังหน่วยงานอื่น ๆ ได้อย่างไร

5. มีการรวบรวมขุมความรู้ และแก่นความรู้ไว้อย่างไรบ้าง มีการนำไปใช้และยกระดับความรู้อย่างไรบ้าง ในภาพรวมของทั้งองค์กร

คณะกรรมการ หรือคณะทำงานจัดการความรู้ จะต้องคอยตรวจสอบ และหาทางส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนแบ่งปันความรู้ และสร้างความรู้ขึ้นใช้งานอยู่ตลอดเวลา โดยควรต้องพิจารณาจัดกิจกรรมต่อไปนี้ ตามความเหมาะสม

1. การไปดูงานหน่วยงานภายนอกที่มีผลงานหรือวิธีการเลิศในงานที่เป็นหัวใจขององค์กร

2. การจัดกิจกรรมเพื่อนช่วยเพื่อน (Peer Assist) หรือ benchmarking

3. การจัดการประชุมปฏิบัติการ หรือตลาดนัดความรู้ เพื่อให้พนักงานที่ยังไม่เคยเข้าได้รู้จักการจัดการความรู้ โดยการสัมผัสด้วยตนเอง เป็นการเพิ่มจำนวนผู้ที่รู้จัก และเข้าใจการจัดการความรู้

4. การจัดประชุมปฏิบัติการ เพื่อเสริมทักษะในการจัดการความรู้ เช่น สุนทรียะสนทนา (Dialogue) วิธีทำ Peer Assist, Benchmarking, AAR – After Action Review Retrospect เป็นต้น ให้แก่คุณกิจและคุณอำนวย

5. คัดเลือกหน่วยงานที่มีการดำเนินการจัดการความรู้ได้ผลดี ไปนำเสนอในมหกรรมจัดการความรู้ระดับชาติ หรือนำเสนอในมหกรรมจัดการความรู้ของหน่วยงานอื่น

6. คัดเลือกคุณอำนวยและคุณกิจ ที่มีผลงานเด่นไปเข้าประชุมจัดการความรู้ในต่างประเทศ

7. หาทางช่วยเหลือหน่วยงานที่มีความอ่อนแอ ให้สามารถเริ่มการได้ตามขีดความสามารถของตน

8. มีการสรุปภาพรวมของขุมความรู้ และแก่นความรู้ที่สั่งสมไว้ในองค์กร นำมาสื่อสารแก่พนักงาน และชี้ให้เห็นพลวัตของความรู้เพื่อการปฏิบัติงาน และชี้ให้เห็นความจำเป็นที่ต้องขับเคลื่อนขบวนการความรู้ขององค์กรต่อไปไม่หยุดยั้ง

ในแต่ละปี จะต้องมีการสรุปภาพรวมของการดำเนินการจัดการความรู้ นำลงในรายงานประจำปีขององค์กร และของแต่ละหน่วยงานย่อย และนำมาสื่อสารแก่พนักงาน เพื่อให้พนักงานร่วมกันขับเคลื่อนระบบจัดการความรู้ และการเรียนรู้ที่แนบแน่นอยู่กับงานให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

เทคนิคการประชุมระดมความคิดแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึก

ความรู้หลักที่เป็นเป้าหมายของการจัดการความรู้ คือ ความรู้ฝังลึก (tacit knowledge) ซึ่งเป็นความรู้ที่จับต้องยาก หรือไม่ได้เลย แลกเปลี่ยนยาก ในบางครั้งแม้เจ้าตัวก็ไม่รู้ว่าตนมีความรู้นั้น จึงต้องมีวิธีการแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึกในตลาดนัดความรู้ และในการประชุมระดมความคิด

วิธีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความรู้ฝังลึกซึ่งผูกพันอยู่กับประสบการณ์หรือการปฏิบัติวิธีที่ดีที่สุด คือ ทำให้ดู หรือฝึกหัดทำด้วยกัน วิธีนี้เหมาะกับความรู้ที่เป็นทักษะด้านการลงมือทำ แต่ในกรณีของการปฏิบัติที่ไม่ใช้การใช้มือหรือร่างกาย แต่เป็นการดำเนินการผ่านขั้นตอนที่ซับซ้อนหลายขั้นตอน โดยคนหลายคน วิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ฝังลึกที่ใช้กันมากในปัจจุบัน คือ การเล่าเรื่อง (storytelling) ซึ่งถือเป็นเทคนิคหนึ่งของการจัดการความรู้

เทคนิคการประยุกต์โดยใช้การเล่าเรื่อง (storytelling)

เป้าหมายสำคัญที่สุดของการเล่าเรื่อง คือ ให้ผู้มีความรู้จากการปฏิบัติ ปลดปล่อยความรู้ที่ซ่อนอยู่ในส่วนลึกของหัวใจ (ความเชื่อ) ในส่วนลึกของสมอง (ความคิด) และในส่วนลึกของร่างกาย (การปฏิบัติ) ออกมาเป็นคำพูด และหน้าตาท่าทาง (non – verbal communication) การปล่อย ความรู้จากการปฏิบัตินี้ ผู้ปล่อยจะอยู่ในสภาพที่มีทั้งจิตใต้สำนึก และจิตสำนึก (subconscious & conscious) ย้ำว่าเรามีเป้าหมายให้เกิดการสื่อสารทั้งโดยใช้จิตใต้สำนึก ดังนั้นถ้าฝึกปฏิบัติจนมีความชำนาญการเล่าเรื่องจะปลดปล่อยความรู้ออกมาอย่างทรงพลังอย่างไม่น่าเชื่อ

วิธีการและขั้นตอนของการเล่าเรื่องมีดังต่อไปนี้ (พรธิดา วิเชียรปัญญา, 2547 : 36 – 42)

1. กำหนดหัวปลาให้ชัด ซึ่งหมายถึงเป้าหมายของการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดังตัวอย่างการประชุมในตลาดนัดความรู้ของชาวนา จ.พิจิตร เมื่อเดือนธันวาคม 2547 “หัวปลา” คือ การทำนาแบบธรรมชาติไม่ใช้สารเคมี

2. กำหนดให้กลุ่มเล็กไม่เกิน 10 คน เพื่อให้มีความรู้สึกใกล้ชิด เป็นกันเอง ไม่เป็นทางการ สร้างความรู้สึกเป็นอิสระได้ง่าย ความรู้สึกแบบนี้เอื้อต่อการเล่าเรื่องอย่างมีพลังทำให้ความรู้ฝังลึกและซ่อนอยู่มิชิดจนตัวเองก็ไม่รู้ว่าตนรู้ ถูกปลดปล่อยออกมาได้ง่ายขึ้น

3. สมาชิกกลุ่มเป็นตัวจริง ซึ่งหมายความว่า เป็นผู้ปฏิบัติงานเพื่อบรรลุ “หัวปลา” ที่ตกลงกัน ด้วยตนเอง

4. ถ้าเป็นไปได้ จัดแบ่งกลุ่มให้สมาชิกกลุ่มประกอบด้วยคนที่มีความแตกต่างกัน เช่นคิดต่างกัน ทำงานต่างหน่วยงาน อยู่คนละอำเภอ เรียนหนังสือคนละสาขา เป็นต้น เนื่องจากในการประชุมกลุ่มนี้เราต้องการใช้พลังของความแตกต่างหลากหลาย

5. มีการเลือกหรือแต่งตั้ง ประธานกลุ่ม ทำหน้าที่ดำเนินการประชุม และสรุปประเด็นเป็นระยะ ๆ และเลือกเลขานุการกลุ่ม ทำหน้าที่จดประเด็น และบันทึก ขุมความรู้ (Knowledge Assets) เพื่อการบรรลุหัวปลา

6. สมาชิกกลุ่มเล่าเรื่องเกี่ยวกับความสำเร็จของตนตาม “หัวปลา”

7. สมาชิกกลุ่มคนอื่น ๆ ช่วยกัน “สกัด” หรือ“ถอด” ความรู้เพื่อการบรรลุหัวปลาออกมา และให้เลขานุการกลุ่มเขียนขึ้นกระดาน Flip chart ให้ได้เห็นทั่วกันและแก้ไขตกแต่งได้ง่าย

8. มีคุณอำนวย (Group Facilitator) ทำหน้าที่ช่วยเหลือให้การประชุมราบรื่น สร้างบรรยากาศของความชื่นชม ความคิดเชิงบวก การซักถามด้วยความชื่นชม (Appreciative Inquiry) ให้สมาชิกกลุ่มได้หมุนเวียนกันเล่าเรื่องถ้วนหน้ากัน ไม่มีคนใดคนหนึ่งผูกขาดการพูด คอยช่วยตั้งคำถาม “ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น” คิดอย่างไร จึงทำเช่นนั้น เพื่อช่วยให้ “ความรู้เพื่อการปฏิบัติ” ถูกปลดปล่อยออกมา และคอยกระตุ้นให้สมาชิกกลุ่มช่วยกัน “สกัด” หรือ “ถอด” ความรู้เพื่อการบรรลุหัวปลา ออกมา และมีผู้บันทึกไว้

9. เล่าเรื่อง ให้เล่าเพียงประเด็นเดียวต่อหนึ่งเรื่องและเล่าสั้นๆ เล่าตามความเป็นจริง ไม่ตีไข่ใส่สี เล่าให้เห็นตัวตน หรือตัวละคร เห็นพฤติกรรมหรือการกระทำ เห็นความคิดหรือความเชื่อที่อยู่เบื้องหลัง เล่าให้เห็นชีวิตและความสัมพันธ์ที่อยู่ในเรื่อง เล่าให้มีชีวิตชีวา เห็นภาพพจน์ เห็นสภาพแวดล้อมหรือบริบทของเรื่อง

10. ในการเล่าเรื่องต้องเล่าแบบให้ข้อมูลดิบ ที่ไม่ผ่านการตีความของผู้เล่า คือ เล่าเหตุการณ์ไม่ใช่เล่าความเข้าใจของผู้เล่าที่ได้จากเหตุการณ์ ไม่ใช่เล่าการตีความของผู้เล่า ถือว่าเรื่องเล่าเป็นข้อมูลดิบ สำหรับใช้สมาชิกกลุ่มผลัดกันตีความเพื่อดึง “ความรู้เพื่อการบรรลุหัวปลา” ออกมา

การเล่าเรื่องจะประสบความสำเร็จมากน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัยหลัก 3 ประการ คือ ผู้เล่า ผู้รับฟัง และบรรยากาศขณะเล่า

ผู้เล่าที่มีอารมณ์แจ่มใส มีความรู้สึกเอื้ออาทร (care) ต่อกลุ่มผู้ฟัง มีความรู้สึกว่าผู้ฟังเป็นกัลยาณมิตร มีจิตใจพร้อมจะให้ มีความภูมิใจในความสำเร็จที่ตนกำลังเล่า เป็นผู้ประสบเหตุการณ์ในเรื่องที่เล่าด้วยตนเอง คิดทบทวนเรื่องราวที่จะเล่ามาเป็นอย่างดี และมีทักษะในการเล่าออกมาจากใจ คือ เล่าแบบไม่ตีความ จะมีความสามารถเล่าเรื่องออกมาได้อย่างทรงพลัง โดยที่ “เรื่องราว” จะไม่ใช่แค่ออกมาเป็นคำพูดเท่านั้น จะแสดงออกมาในหน้าตา แววตา ท่าทาง น้ำเสียงและการสื่อสารที่ไม่ใช่คำพูดอื่น ๆ รวมทั้ง “ความเงียบ” เป็นช่วง ๆ ด้วย โปรดสังเกตว่าสภาพอันเป็นกุศลเป็นจิตที่มีพลัง สามารถทำหน้าที่แบ่งปันความรู้ที่ลึกและซับซ้อนได้ดีกว่าสภาพจิตธรรมดา ๆ

ผู้รับฟังที่เป็น “ผู้ฟังอย่างที่ตั้งใจ” ที่เรียกว่า active listening จะช่วยส่งกระแสจิตไปกระตุ้นให้ผู้เล่าเกิดอารมณ์ในการเล่า ทำให้สามารถเล่าออกมาจากใจได้ลึกยิ่งขึ้น คำถามที่แสดงความสนใจและชื่นชม (appreciative inquiry) จะช่วยกระตุ้นอารมณ์สร้างสรรค์เช่นเดียวกัน และยังจะช่วยทำให้การเล่าเรื่องครบถ้วนมากขึ้น ในกรณีที่การเล่าเรื่องมีการข้ามขั้นตอนผู้อำนวยความสะดวกในการประชุม (group facilitator) อาจช่วยถาม ว่า “ทำไมจึงทำเช่นนั้น” “คิดอย่างไรจึงทำสิ่งนั้น” ก็จะช่วยให้ความรู้สึกนึกคิด ในขณะเกิดเหตุการณ์ถูกเล่าออกมา บรรยากาศของการประชุม มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในการเล่าเรื่อง องค์ประชุมที่ให้ความสงบ รับฟังเสียงจากการเล่าได้ดีมีที่จด

บันทึก บรรยากาศที่เป็นอิสระ ผ่อนคลายไม่ตกอยู่ใต้อำนาจใด ๆ บรรยากาศที่มีความเป็นกัลยาณมิตรเอื้ออาทรต่อกัน จะช่วยให้การสื่อสาระโดยการเล่าเรื่องมีคุณภาพสูง กระจ่างชัด และลึก

วิธีสกัดความรู้จากการปฏิบัติ

ความรู้จากการปฏิบัติ เป็นความรู้ฝังลึกอยู่ในคน หรืออยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างคน ในหลายแบบ กรณีนำมาแบ่งปันหรือแลกเปลี่ยนกันได้ยาก บันทึกเป็นเอกสารยิ่งทำได้ยาก จึงต้องมีวิธีการ หรือ อุบายสำหรับให้ความรู้ในการปฏิบัติออกมาเป็นคำพูด หรือตัวหนังสือ วิธีการหนึ่งคือการเล่าเรื่อง (storytelling) ดังกล่าวแล้ว โดยที่การเล่าเรื่องนี้ดำเนินการในการประชุมกลุ่มย่อยที่มีสมาชิกกลุ่มไม่เกิน 10 คน การเล่าเรื่องทำให้ ความรู้ในการปฏิบัติ และ ความรู้เพื่อการปฏิบัติถูกเปล่งออกมาเป็นคำพูด ในรูปของเรื่องราวที่มีบรรยากาศและสภาพแวดล้อม (context) จำเพาะสำหรับให้ผู้ฟังตีความได้โดยอิสระ คาดหวังว่าผลการตีความนั้นมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในกลุ่มก็จะสามารถบันทึก ขุมความรู้ ที่เป็น ความรู้เพื่อการปฏิบัติ เพื่อการบรรลุ “หัวปลา”ได้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในส่วนของการตีความไม่เหมือนกัน จะนำไปสู่การยกระดับความรู้ (Knowledge Leverage) โดยอัตโนมัติ เมื่อผู้เล่าแต่ละคนเล่าเรื่องเสร็จ ประธานขอให้สมาชิกกลุ่มตีความ ว่าเรื่องดังกล่าวบอกอะไรเกี่ยวกับความรู้เพื่อการบรรลุ “หัวปลา” ที่เป็นความรู้เพื่อการปฏิบัติ เมื่อผู้ตีความคนที่ 1 เสนอการตีความของตน เลขานุการเขียนขึ้นกระดาษ flip chart ทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนสมาชิกกลุ่มตีความครบถ้วน ก็ช่วยกันสรุป ขุมความรู้ จากเรื่องเล่าดังกล่าว ให้สมาชิกกลุ่มหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันเล่าเรื่อง และให้สมาชิกคนอื่นช่วยกันตีความสกัดขุมความรู้จนครบคน แล้วอาจขึ้นรอบใหม่ จนสมควรแก่เวลา จึงร่วมกันสังเคราะห์จากรายการขุมความรู้ จัดเป็นหมวดหมู่ ได้เป็นแก่นความรู้ (Core Competence) เพื่อการบรรลุ “หัวปลา” ที่กำหนดทั้งขุมความรู้และแก่นความรู้นี้จะต้องได้รับการจดบันทึกไว้อย่างดี ในวาระการนำเสนอผลการระดมความคิดของกลุ่มย่อยต่อที่ประชุมใหญ่ ผู้เข้าร่วมประชุมจะได้เห็นทั้งความเหมือน การเติมเต็ม และความต่างของผลการประชุมกลุ่ม ส่วนที่เป็นความต่างควรนำมาทำความเข้าใจร่วมกัน จะพบว่าเหตุที่ต่างเพราะต่างกลุ่มมีความเข้าใจ หรือประสบการณ์เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม หรือบริบทต่างกัน นำไปสู่ความรู้ที่ยกระดับขึ้น จากความเข้าใจบริบท ของเรื่องราวนั้น ๆ หากมีเวลาพอ อาจจัดให้มีคณะทำงาน ไปสรุปและสังเคราะห์ภาพรวมของ ขุมความรู้(Knowledge Assets) และแก่นความรู้ (Core Competence) เพื่อการบรรลุ “หัวปลา” ที่กำหนด เอามานำเสนอต่อที่ประชุมใหญ่เพื่อตกแต่ง และบันทึกไว้ใช้งานต่อไป ในชีวิตจริง เมื่อได้ขุมความรู้และแก่นความรู้ จากการประชุมระดมความคิด สมาชิกแต่ละคนจะนำความรู้เหล่านั้นไปทดลองใช้ในกิจการงานของตน แล้วเก็บข้อมูล สังเกต และบันทึก ผลของการทดลองปฏิบัติ นำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิก ความรู้ก็จะถูกยกระดับผ่านการปฏิบัติขึ้นเรื่อยๆ และกิจกรรมงานก็จะบรรลุผลดีขึ้นเรื่อยๆ เช่นเดียวกัน ในการประชุมเพื่อ “สกัด” หรือ “ถอด” ความรู้ดังกล่าวบรรยากาศที่เท่าเทียมและเป็นอิสระสำคัญยิ่ง เพราะจะช่วยให้การเล่าเรื่อง และการเสนอข้อคิดเห็นหรือตีความเรื่องเล่าดึงหรือสกัดความรู้ออกมาจากเรื่องเล่า ดำเนินไป

อย่างเป็นธรรมชาติ เป็นการพูดออกมาจากใจ ไม่ผ่านการกลั่นกรองด้วยความแกรงใจ ความเกรงอาวุโส เกรงว่าคำพูด หรือความเห็นของตนจะผิดหลักทฤษฎีฯลฯ ซึ่งเป็นอุปสรรคปิดกั้นความคิดสร้างสรรค์อันเป็นบ่อเกิดของนวัตกรรม (เข้าถึงได้จาก www.li.mahidol.ac.th/library, ธันวาคม : 2550)

โปรดสังเกตว่าความสำเร็จจากเรื่องเล่าขึ้นอยู่กับ2 ฝ่ายคือ ฝ่ายเล่า กับฝ่ายรับ คล้าย ๆ การสื่อสารทางวิทยุขึ้นอยู่กับทั้งเครื่องส่งและเครื่องรับและเมื่อรับสารแล้วก็ต้องมีการตีความอย่างดี การสื่อสารนั้นจึงจะประสบความสำเร็จ

ความรู้เรื่องภาคใต้

การที่จะเข้าใจเรื่องการละเล่นพื้นบ้านภาคใต้ได้ดีนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวภาคใต้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงนำความรู้เกี่ยวกับภาคใต้ในประเด็นหลัก 3 ประเด็น คือ ความรู้เกี่ยวกับสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และชีวิตและวัฒนธรรมมาเป็นความรู้พื้นฐานในการศึกษา

สภาพภูมิศาสตร์

ที่ตั้งและขนาด ภาคใต้เป็นส่วนหนึ่งของแหลมมลายูมีลักษณะภูมิประเทศเป็นคาบสมุทรแคบๆ มีที่ราบจำกัดอยู่ทางชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกและตะวันตกของภาคเป็นแนวขนานโดยมีเทือกเขาสูงเป็นสันอยู่ตรงกลาง เขตที่ตั้งของภาคใต้อยู่ระหว่างละติจูดที่ 5 องศาเหนือ ถึง 11 องศาเหนือ ลองจิจูดที่ 98 องศาตะวันออก ถึง 102 องศาตะวันออก มีอาณาเขตติดต่อกับดินแดนต่างๆ คือ ทิศเหนือจดภาคตะวันตก ทิศใต้จดประเทศมาเลเซีย ทิศตะวันออกจดอ่าวไทย และทิศตะวันตกจดสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพพม่าและทะเลอันดามัน ภาคใต้มีการแบ่งการปกครองเป็น 14 จังหวัดคือจังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา กระบี่ พังงา ระนอง สตูล ภูเก็ต ยะลา ปัตตานี นราธิวาส พัทลุง และตรัง เกือบทุกจังหวัดมีพื้นที่ติดกับทะเลยกเว้นจังหวัดเดียวที่ไม่มีการติดต่อกับทะเล คือ จังหวัดยะลา จึงเรียกจังหวัดนี้ว่า ' ดินแดนที่ถูกปิดกั้น ' จังหวัดที่อยู่บนสุดของภาคคือจังหวัดชุมพรส่วนดินแดนที่อยู่ใต้ที่สุดคือจังหวัดยะลา (เข้าถึงได้จาก http://sunsite.au.ac.th, ธันวาคม : 2550)

ลักษณะภูมิประเทศ

ภาคใต้เกิดจากการแยกตัวของเปลือกโลกในด้านชายฝั่งทะเลตะวันออกทำให้เกิดจากการทรุดตัว ลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดพื้นที่ราบชายฝั่งจำนวนหลายแห่งและเกิดพื้นที่ที่เป็นเกาะแก่งจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้สภาพภูมิศาสตร์ของภาคใต้จึงมีจำแนกออกเป็น 5 ลักษณะ คือพื้นที่ที่เป็นเนินเขาและภูเขา ที่ราบตามลุ่มแม่น้ำ พื้นที่พรุ พื้นที่ชายฝั่งทะเลและบริเวณแม่น้ำ พื้นที่เป็นเนินเขาและภูเขามีเทือกเขาสูงเป็นแนวยาวขนานไปกับฝั่งทะเลทั้งฝั่งอันดามันและด้านทะเลจีนใต้

และทิวเขาทิศตะวันตก (ด้านทะเลอันดามัน) ได้แก่ เทือกเขาภูเก็ต เป็นเทือกเขาสูงต่อเนื่องมาจากเทือกเขาตะนาวศรี ยาวตลอดแนวคาบสมุทร ทิวเขาด้านตะวันออก (ด้านทะเลจีนใต้) มีเทือกเขานครศรีธรรมราช จากแนวเหนือ – ใต้ อำเภอขนอม จังหวัดนครศรีธรรมราชยาวจรดชายฝั่งทะเลอันดามัน สุดเขตแดนประเทศไทยที่จังหวัดสตูลทางด้านใต้ใกล้เขตแดนประเทศไทยต่อประเทศมาเลเซียมีเทือกเขาสันกาลาคีรี เป็นเทือกเขาใหญ่มีขอบเขตกว้างขวางเข้าไปในเขตแดนประเทศมาเลเซีย ทิวเขาทั้งสามนี้ รองรับด้วยหินแกรนิตซึ่งแทรกตัวเขามาในหินตะกอนในช่วงมหายุคพาลิโอโซอิคทำให้เป็นเขาสูงมีผลต่อวิวัฒนาการทางธรณีสัณฐาน ทำให้เกิดเป็นที่ราบเฉพาะชายฝั่งทะเล บริเวณทิวเขาด้านตะวันออกและตะวันตกเป็นที่ราบลักษณะเป็นเนินเขาลูกฟูกตั้งแต่อ่าวบ้านดอนตลอดลงใต้ไปจรดชายฝั่งทะเลอันดามันในเขตจังหวัดพังงา กระบี่ ตรัง สตูล โดยมีเนินเขาและภูเขาสลับกันไป ในบริเวณนี้มีภูเขาหินปูน (พังงา กระบี่) ซึ่งมีถ้ำจำนวนมากที่เหมาะแก่การอยู่อาศัย พื้นที่ราบที่อยู่ตามลุ่มแม่น้ำซึ่งเป็นที่ราบเล็กๆ และตามที่ราบชายฝั่ง อยู่ทางด้านตะวันออก คือ ที่ราบสุราษฎร์ ได้แก่ ที่ราบลุ่มแม่น้ำตาปี และที่ราบแม่น้ำคีรีรัฐ ที่ราบรอบทะเลสาบสงขลาในเขตจังหวัดพัทลุงและนครศรีธรรมราช ที่ราบปัตตานี ได้แก่ ที่ราบริมฝั่งแม่น้ำปัตตานีในจังหวัดยะลาและปัตตานี พื้นที่พรุ คือ พื้นที่ลุ่มที่ระหว่างที่ราบกับทะเลน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่พรุนี้ใช้ทำประโยชน์ไม่ค่อยได้ บริเวณที่กว้างขวางที่สุด คือ แถบจังหวัดนราธิวาส และปัตตานี ซึ่งในปัจจุบันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟื้นฟูบริเวณพรุนี้เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการเกษตรกรรมได้ พื้นที่ชายฝั่งประกอบด้วยชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทยและชายฝั่งทะเลด้านอันดามัน ชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทยหากวัดจากปากแม่น้ำเจ้าพระยาลงใต้ไปจนสุดชายฝั่งอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส จะพบว่ามีความยาวประมาณ 1,405.6 กม. ส่วนภาคใต้ฝั่งตะวันตกหรือทะเลอันดามันมีความยาวประมาณ 894.4 กม. ฝั่งทะเลด้านอ่าวไทยเป็นฝั่งทะเลที่เกิดจากการยกตัวตั้งแต่จังหวัดชุมพรถึงนราธิวาส ก่อให้เกิดลักษณะต่าง ๆ แถบแนวชายฝั่งทะเล เช่น อ่าว ทะเลใน สันทราย หาดทราย และโขดหินชายฝั่ง อ่าวที่สำคัญ ได้แก่ อ่าวดอนสัก อ่าวบ้านดอน ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี อ่าวปะทิว อ่าวสวีในจังหวัดชุมพร อ่าวปัตตานีในจังหวัดปัตตานี ทะเลในเป็นทะเลภายในที่มีขนาดใหญ่อยู่ในจังหวัดสงขลา สันทราย เกิดจากการทับถมของตะกอนที่คลื่นพัดพามายื่นลงไปในทะเล เช่น แหลมตะลุมพุกในจังหวัดนครศรีธรรมราช แหลมโพธิ์ในจังหวัดปัตตานี หาดทรายในภาคใต้มีหาดทรายหลายแห่ง เช่น หาดอรุโณทัยในจังหวัดชุมพร หาดหินงามในอำเภอสิชลจังหวัดนครศรีธรรมราช โขดหินชายฝั่งเกิดจากการกระทำของคลื่นก่อให้เกิดการกัดเซาะจนทำให้หินชายฝั่งมีรูปร่างต่างๆ เช่น ที่ เขาเก้าเส้งในจังหวัดสงขลา หินตาหินยายที่อ่าวละไมในอำเภอเกาะสมุยจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น ส่วนชายฝั่งทะเลอันดามันลักษณะเป็นฝั่งทะเลจมที่เกิดการทรุดตัวของเปลือกโลก ได้แก่ ฝั่งทะเลในจังหวัดระนองไปถึงจังหวัดสตูล มีลักษณะเว้าแหว่ง ลึกและชัน หาดที่มีชื่อเสียงได้แก่ หาดสุรินทร์ หาดราไวย์ในจังหวัดภูเก็ต สำหรับพื้นที่บริเวณแม่น้ำในภาคใต้ส่วนใหญ่เป็นแม่น้ำสายสั้นๆ ทั้งนี้เพราะพื้นที่ของภาคใต้แคบ แนวเขาทางตอนกลางของภาคเป็นแนวปันน้ำ ให้ไหลไปทางตะวันตกและตะวันออก แม่น้ำที่สำคัญ ได้แก่แม่น้ำปากจั่นหรือแม่น้ำกระบุรี มีความยาว 135 กิโลเมตร เกิดจากทิวเขาตะนาวศรี ผ่านอำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง เป็นแม่น้ำพรมแดนระหว่าง

ไทยกับพม่า แม่น้ำตรัง เกิดจากทิวเขานครศรีธรรมราช เขตอำเภอทุ่งสง นครศรีธรรมราช ยาวประมาณ 175 กิโลเมตรแม่น้ำตาปี ยาว232 กิโลเมตร มีต้นน้ำกำเนิดที่เขาหลวงซึ่งเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดของทิวเขานครศรีธรรมราช อยู่ในเขตพื้นที่ อำเภอพิปูน จังหวัดนครศรีธรรมราช ไหลผ่านอำเภอฉวาง อำเภอทุ่งใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช ผ่านอำเภอพระแสง อำเภอบ้านนาสาร อำเภอเคียนซา อำเภอพุนพิน และไหลลงอ่าวบ้านดอนออกอ่าวไทยที่อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี แม่น้ำคีรีรัฐหรือ แม่น้ำพุมดวง ยาวประมาณ 120 กิโลเมตร เกิดจากพื้นที่ระหว่างเขานมสาวกับเขาสก ในอำเภอ คีรีรัฐนิคมจังหวัดสุราษฎร์ธานี ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำตาปีที่แม่น้ำหลังสวน ยาวประมาณ 100 กิโลเมตร ต้นกำเนิดอยู่ในเขตจังหวัดระนอง และชุมพร ไหลลงสู่อ่าวไทยที่จังหวัดชุมพร (เข้าถึงได้จาก www.tsu.ac.thธันวาคม : 2550) พื้นที่บริเวณนี้ถือเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวภาคใต้ยิ่งนัก นอกจากชาวใต้กลุ่มดั้งเดิมใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ตั้งถิ่นฐานจนกระทั่งกลายเป็น ชุมชนขนาดใหญ่แล้ว บริเวณเหล่านี้ยังเป็นแหล่งผลิตอาหารและใช้เป็นเส้นทางติดต่อค้าขายกับชุมชนใกล้เคียงอีกด้วย

ลักษณะภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิอากาศทั่วไปของภาคใต้ขึ้นอยู่กับลมมรสุมซึ่งพัดตามฤดูกาล ได้แก่ ในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงและฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ คือ ประมาณกลางเดือนพฤษภาคมไปจนถึงกลางเดือนตุลาคม จะมีลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งมีแหล่งกำเนิดในมหาสมุทรอินเดียลมนี้เป็นลมที่ร้อนและชุ่มชื้น (มีไอน้ำมาก) เมื่อพัดเข้าสู่ประเทศไทยและภาคใต้ทำให้มีเมฆมากและมีฝนตกเกือบทั่วไป โดยเฉพาะตามบริเวณชายฝั่งและเทือกเขาด้านรับลมจะมีฝนมากกว่าบริเวณอื่น ส่วนในฤดูมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ คือ เริ่มประมาณกลางเดือนตุลาคมไปจนถึงกลางเดือนกุมภาพันธุ์ ลมนี้มีแหล่งกำเนิดในประเทศจีน มีคุณสมบัติหนาวเย็นและค่อนข้างแห้ง (มีไอน้ำน้อย) ทำให้อากาศในระยะนี้หนาวเย็นเกือบทั่วไป และท้องฟ้าจะค่อนข้างโปร่งเป็นส่วนมาก เว้นแต่ทางฝั่งตะวันออกของภาคใต้ท้องฟ้าจะมีเมฆมากเนื่องจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือนี้ เมื่อผ่านน่านน้ำในบริเวณอ่าวไทยก็จะรับเอาไอน้ำไว้ จึงทำให้อากาศมีความชุ่มชื้นมาก และเมื่อลมนี้พัดเข้าสู่ฝั่งตะวันออกของภาคใต้อากาศจะลอยสูงขึ้นและเย็นลงทำให้เกิดเมฆและฝนขึ้น หาก เมื่อพิจารณาตามลักษณะอุตุนิยมวิทยาแล้วฤดูกาลของประเทศภาคใต้ จำแนกออกเป็น 2 ฤดู คือ ฤดูฝนและฤดูร้อน โดยทั่วไปฤดูฝนของภาคใต้ เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนมีนาคม ไปจนถึงกลางเดือนพฤศจิกายน (ประมาณ 8 เดือน) ส่วนฤดูร้อนของภาคใต้เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนพฤศจิกายน ไปจนถึงกลางเดือนเมษายน (ประมาณ 4 เดือน) ซึ่งเป็นระยะที่มีอากาศร้อนโดยทั่วไปและจะร้อนมากที่สุดในเดือนเมษายน ด้วยเหตุนี้ชาวภาคใต้จึงเรียกฤดูกาลแบบนี้ว่าฝน 8 แดด 4 หมายถึง ภาคใต้มีฤดูฝนยาวนานถึง 8 เดือนและมีฤดูร้อนเพียง 4 เดือนเท่านั้น(กรมอุตุนิยมวิทยา,2550) ภาคใต้มีอุณหภูมิเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 26-28 องศาเซลเซียส ความแตกต่างของอุณหภูมิระหว่างฤดูร้อนและฤดูฝน เฉลี่ยเพียง 2-3 องศาเซลเซียส ระดับอุณหภูมิตลอดทั้งปีไม่มีการ

เปลี่ยนแปลงมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากเป็นบริเวณที่ติดกับทะเลทั้งสองฝั่ง ระดับอุณหภูมิที่สูงเกินไปหรือต่ำเกินไปนั้นไม่ค่อยปรากฏ

ทรัพยากรธรรมชาติ

ภาคใต้มีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือ ทรัพยากรดิน น้ำ แร่ ป่าไม้และประชากร สรุปรายละเอียดได้ดังนี้

ด้านทรัพยากรดิน ดินในภาคใต้เกิดจากปัจจัยสำคัญสองประการ คือ การสลายตัวของหินจากเทือกเขา และการทับถมของดินตะกอนจากแม่น้ำลำธารและน้ำทะเลที่พัดมาทับถมกันกลายเป็นที่ราบ ดินที่เกิดจากการสลายตัวของหินจากเทือกเขาเป็นดินที่มีธาตุอาหารน้อยกว่าดินที่เกิดจากการทับถมของดินตะกอนจากแม่น้ำลำธารและน้ำทะเลที่พัดมาทับถมกันเนื่องดินเหล่านี้เป็นดินร่วนและได้รับธาตุอาหารที่ถูกชะล้างมากับน้ำ ซึ่งเหมาะในการเพาะปลูกเพราะธาตุอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ดินในภาคใต้สามารถแบ่งได้ 3 ลักษณะ คือดินบริเวณชายฝั่ง ดินบริเวณที่ราบลุ่ม ดินพรุ และดินบริเวณภูเขาสูง ดินบริเวณชายฝั่งมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย การระบายน้ำมีมากความอุดมสมบูรณ์จึงต่ำ พืชที่ทำการเพาะปลูกได้ดี คือ มะพร้าว ดินบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำดินชนิดนี้เหมาะแก่การทำการเกษตร พืชที่นิยมปลูกได้แก่ ข้าว ลองกอง เงาะ ส้ม ทุเรียน เป็นต้น ดินพรุ พบในบริเวณที่ลุ่มต่ำมากมีน้ำท่วมขัง ดินบริเวณนี้มีซากพืชซากสัตว์ทับถมกันเป็นชั้นหนาและมีอินทรียวัตถุปะปนเป็นอัตราสูงมากเป็นพิเศษ หากมีการจัดระบบระบายน้ำที่ดีก็สามารถใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกได้ผลดีพอสมควร ดินชนิดนี้พบในที่ลุ่มพรุชายฝั่งจังหวัดนราธิวาส ดินบริเวณภูเขาสูงเหมาะแก่การเพาะปลูกพืชที่ต้องการความเค็มน้อย เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน เป็นต้น (กรมพัฒนาที่ดิน,2550)

ด้านทรัพยากรน้ำ ภาคใต้มีปริมาณฝนตกมากกว่าทุกภาค จึงทำให้การเพาะปลูกได้รับประโยชน์เต็มที่แต่สภาพปัญหา คือ แม่น้ำในภาคใต้เป็นแม่น้ำสายสั้น ๆ มีปริมาณน้ำน้อยจึงไม่เหมาะสมในการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ได้ แหล่งน้ำที่สำคัญของภาคใต้ ได้แก่ แม่น้ำท่าตะเภา แม่น้ำหลังสวน แม่น้ำตาปี-พุมดวง แม่น้ำปากพนัง แม่น้ำตรัง แม่น้ำปัตตานี แม่น้ำสายบุรี แม่น้ำบางนรา ทะเลสาบสงขลา เขื่อนบางลาง เขื่อนรัชชประภา เขื่อนปัตตานี และอ่างเก็บน้ำบางวาด แม่น้ำท่าตะเภา เป็นแม่น้ำสายสั้น ๆ มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาด้านทิศตะวันตก ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ไหลผ่านอำเภอท่าแซะ อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร และออกสู่อ่าวไทยบริเวณปากน้ำชุมพร มีความยาวของแม่น้ำสายหลักและลำน้ำสาขาเท่ากับ 867 กิโลเมตร มีปริมาณน้ำท่าเฉลี่ยรายปี 1,440 ล้านลูกบาศก์เมตร ชาวชุมพรและพื้นที่ใกล้เคียงใช้น้ำจากแม่น้ำเพื่อการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม แม่น้ำหลังสวน มีต้นกำเนิดในเขตจังหวัดชุมพรและจังหวัดสุราษฎร์ธานี ไหลผ่านอำเภอพะโต๊ะ และอำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร แล้วออกสู่ทะเลอ่าวไทยที่ปากน้ำหลังสวน มีความยาวของแม่น้ำหลังสวนและลำน้ำสาขาประมาณ 497 กิโลเมตร การใช้ประโยชน์ลำน้ำโดยส่วนใหญ่ใช้ในการเกษตรกรรม ในส่วนของบริเวณต้นน้ำและท้ายน้ำมีการใช้ประโยชน์เพื่อการประมงและเพาะเลี้ยง รวมถึงการสันทนาการและการสัญจรทางน้ำด้วย แม่น้ำตาปี-พุมดวง แม่น้ำตาปีมีต้น

กำเนิดจากเทือกเขาหลวงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาบรรทัด จังหวัดนครศรีธรรมราช ไหลจากทิศใต้ไปยังทิศเหนือลงสู่อ่าวไทยที่อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่วนแม่น้ำพุมดวงมีต้นกำเนิดจากคลองศก คลองแสง และคลองยัน ไหลผ่านเขื่อนรัชชประภา อำเภอบ้านตาขุน อำเภอคีรีรัฐนิคม และอำเภอท่าฉาง จนกระทั่งไหลมาบรรจบกับแม่น้ำตาปีที่อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีความยาวตลอดลำน้ำประมาณ 214 กิโลเมตร และมีความยาวรวมกับลำน้ำสาขาประมาณ 3,848 กิโลเมตร มีปริมาณน้ำท่าโดยเฉลี่ย 17,380 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี การใช้ประโยชน์ลำน้ำโดยส่วนใหญ่ใช้ในการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม แต่บางบริเวณยังสามารถใช้บริโภคได้ เช่น บริเวณต้นน้ำตาปี บริเวณหน้าเขื่อนรัชชประภา และบริเวณต้นน้ำพุมดวง แม่น้ำปากพนัง มีต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาบรรทัด บริเวณตำบลวังอาด ไหลผ่านอำเภอชะอวด อำเภอวิเชียรใหญ่ จนกระทั่งมารวมกันกับลำน้ำสาขาที่บ้านปากแพรก ตำบลบ้านเนิน อำเภอปากพนัง กลายเป็นแม่น้ำปากพนัง แล้วไหลลงสู่อ่าวนครศรีธรรมราชที่อำเภอปากพนัง มีความยาวของแม่น้ำสายหลักและลำน้ำสาขาเท่ากับ 2,055 กิโลเมตร การใช้ประโยชน์ลำน้ำโดยส่วนใหญ่ใช้ในการเกษตรกรรม คือการทำนากุ้ง โดยเฉพาะกุ้งกุลาดำ เนื่องจากลำน้ำมีความเค็มค่อนข้างมากตลอดความยาวตั้งแต่ปากแม่น้ำจนถึงอำเภอเชียรใหญ่ สองฝั่งลำน้ำจึงมีการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำเป็นจำนวนมาก แม่น้ำตรัง มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาบรรทัด จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดพัทลุง และเทือกเขาในเขตจังหวัดกระบี่ มีความยาวตลอดลำน้ำประมาณ 123 กิโลเมตร มีลำน้ำสาขาที่สำคัญ ๆ คือ คลองชี คลองท่าประดู่ คลองกะปาง คลองมวน คลองยางยวน คลองลำภูรา และคลองนางน้อย ซึ่งความยาวรวมของแม่น้ำตรังและลำน้ำสาขามีความยาวประมาณ 2,650 กิโลเมตร แม่น้ำตรังไหลลงมาจากทางตอนเหนือผ่านกิ่งอำเภอรัษฎา อำเภอห้วยยอด อำเภอวังวิเศษ อำเภอเมืองตรัง และลงสู่ทะเลอันดามัน ที่ปากแม่น้ำกันตัง การใช้ประโยชน์ลำน้ำโดยส่วนใหญ่ใช้ในการเกษตรกรรม มีบางบริเวณของลำน้ำที่ใช้ในการบริโภค เช่น บริเวณลำภูรา และบริเวณก่อนที่ลำน้ำจะไหลผ่านเทศบางเมืองตรัง ส่วนบริเวณระหว่างเทศบาลเมืองตรังและสุขาภิบาลคลองเต็ง มีการใช้ประโยชน์ในกิจการอุตสาหกรรม แม่น้ำปัตตานี มีต้นน้ำอยู่ในเทือกเขาสันกาลาคีรี บริเวณชายแดนไทย-มาเลเซีย ในเขตอำเภอเบตง จังหวัดยะลา เป็นแม่น้ำที่ไหลผ่านอำเภอธารโต อำเภอบันนังสตา อำเภอเมืองยะลา จังหวัดยะลา และไหลผ่านจังหวัดปัตตานีที่อำเภอยะรัง จนกระทั่งออกสู่อ่าวไทยที่อำเภอเมืองปัตตานี มีความยาวตลอดลำน้ำประมาณ 120 กิโลเมตร และมีความยาวรวมกับลำน้ำสาขาเท่ากับ 2,296 กิโลเมตร มีปริมาณน้ำท่าเฉลี่ยรายปี 3,024 ล้านลูกบาศก์เมตร การใช้ประโยชน์ลำน้ำ โดยส่วนใหญ่ใช้ในการเกษตรกรรม มีบางบริเวณของลำน้ำที่ใช้สำหรับบริโภค ได้แก่ บริเวณอำเภอบันนังสตา และอำเภอธารโต จังหวัดยะลา ในส่วนของลำน้ำที่ไหลผ่านชุมชนยังคงมีการใช้ลำน้ำเป็นเส้นทางคมนาคม นอกจากนี้บริเวณใกล้ปากแม่น้ำตั้งแต่เทศบาลเมืองปัตตานีออกไปมีการทำประมงกันเป็นจำนวนมาก แม่น้ำสายบุรี มีต้นน้ำอยู่ในเทือกเขาสันกาลาคีรีระหว่างเขาคุลากาโอกับเขาตาโบ๋ในอำเภอสุคีริน จังหวัดนราธิวาส ไหลขึ้นไปทางเหนือผ่านอำเภอศรีสาคร อำเภอรือเสาะ จังหวัดนราธิวาส แล้วไหลผ่านเข้าไปในเขตอำเภอรามัน จังหวัดยะลา จนกระทั่งออกสู่ทะเลที่อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี มีความยาวตลอดลำน้ำประมาณ 186 กิโลเมตร และมีความยาวรวมกับลำน้ำสาขา

เท่ากับ 1,412 กิโลเมตร มีปริมาณน้ำท่าเฉลี่ยรายปี 2,840 ล้านลูกบาศก์เมตร การใช้ประโยชน์ลำน้ำโดยส่วนใหญ่ใช้สำหรับการเกษตร มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ใช้ในการอุตสาหกรรม เช่น บริเวณสุขาภิบาลศรีสาคร แม่น้ำบางนรา ต้นน้ำเกิดขึ้นระหว่างภูเขาตุกและภูเขาตะเว ในท้องที่อำเภอระแงะ และอำเภอสุไหงปาดี มีลำน้ำสาขาหลายสายประกอบด้วย คลองยะกัง คลองโต๊ะเจ๊ะ คลองจวบ และคลองสุไหงปาดี แม่น้ำบางนราไหลผ่านพื้นที่ในเขตอำเภอระแงะ อำเภอสุไหงปาดี อำเภอเมืองนราธิวาส และอำเภอตากใบ จากการที่แม่น้ำบางนราไหลผ่านอำเภอตากใบ จึงเรียกแม่น้ำที่ไหลผ่านว่า แม่น้ำตากใบ จากนั้นไหลลงสู่อ่าวไทยที่ปากแม่น้ำ จังหวัดนราธิวาส และอีกส่วนหนึ่งไหลลงแม่น้ำโกลก ซึ่งกั้นเขตแดนประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย เป็นเหตุให้ระดับน้ำในแม่น้ำบางนราตลอดสายอยู่ในอิทธิพลการขึ้นลงของน้ำทะเล และยังทำให้น้ำมีสภาพเป็นน้ำเค็มและน้ำกร่อยตลอดปี แม่น้ำบางนรามีความยาวตลอดลำน้ำประมาณ 60 กิโลเมตร และมีความยาวรวมกับลำน้ำสาขาประมาณ 1,438 กิโลเมตร การใช้ประโยชน์ลำน้ำโดยส่วนใหญ่ใช้ในการเกษตรกรรม สำหรับในบริเวณเทศบาลเมืองนราธิวาส ซึ่งเป็นบริเวณท้ายน้ำ มีการใช้ประโยชน์จากลำน้ำหลากหลายกิจกรรมตั้งแต่การบริโภค เกษตรกรรม การสัญจรทางน้ำ รวมทั้งอุตสาหกรรม ทะเลสาบสงขลา เป็นทะเลสาบที่มีขนาดใหญ่มีพื้นที่ประมาณ 1,040 ตารางกิโลเมตร มีความกว้างประมาณ 20 กิโลเมตร มีความยาวประมาณ 75 กิโลเมตร ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ 3 จังหวัด คือ สงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช ซึ่งนับว่าเป็นทะเลสาบที่มีพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีพื้นที่ลุ่มน้ำประมาณ 8,521 ตารางกิโลเมตร ปริมาณน้ำท่าเฉลี่ยรายปี 7,301 ล้านลูกบาศก์เมตร ด้านทิศตะวันตกของพื้นที่ลุ่มน้ำมีเทือกเขาบรรทัดทอดตัวยาวในแนวเหนือ-ใต้ และทางตอนใต้ของพื้นที่ลุ่มน้ำติดกับเทือกเขาสันกาลาคีรี และมีพื้นที่ลาดเอียงจากด้านทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก โดยมีลักษณะพื้นที่เป็นเนินเขา พื้นที่ราบลุ่ม และพื้นที่ราบริมทะเลสาบ มีลำน้ำสาขาหลายสาย เช่น คลองป่าพะยอม คลองท่าแนะ คลองป่าบอน คลองรัตภูมิ และคลองอู่ตะเภา นอกจากนี้แล้วยังมีทางออกสู่อ่าวไทยทางด้านจังหวัดสงขลา ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้ปริมาณและสภาพของน้ำในทะเลสาบขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำจืดที่ไหลลงมาและน้ำเค็มที่หนุนขึ้นมาจากอ่าวไทย ปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์จากน้ำในทะเลสาบสงขลาเพื่อการอุปโภค-บริโภค การเกษตรกรรม เช่น การทำนาข้าว การปศุสัตว์ การประมง และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การอุตสาหกรรม การคมนาคม รวมทั้งการท่องเที่ยว เขื่อนบางลาง เป็นเขื่อนอเนกประสงค์แห่งแรกของภาคใต้ ซึ่งการไฟฟ้าฝ่ายผลิตสร้างขึ้น โดยได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2519 จนแล้วเสร็จในเดือนมิถุนายน 2524 สร้างปิดกั้นลำน้ำปัตตานีที่บริเวณบ้านบางลาง ตำบลเขื่อนบางลาง อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา ตัวเขื่อนเป็นหินถมแกนดินเหนียว มีความสูง 85 เมตร สันเขื่อนยาว 430 เมตร กว้าง 10 เมตร อ่างเก็บน้ำมีความจุ 1,420 ล้านลูกบาศก์เมตร มีพื้นที่รับน้ำเหนือเขื่อน 2,080 ตารางกิโลเมตร ปัจจุบันอ่างเก็บน้ำมีความจุที่ใช้งานได้เท่ากับ 1,093 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี สามารถผลิตกระแสไฟฟ้าได้ปีละประมาณ 200 ล้านกิโลวัตต์ชั่วโมง จากเครื่องกำเนิดไฟฟ้าจำนวน 3 เครื่อง นอกจากนี้น้ำในอ่างเก็บน้ำยังสามารถอำนวยประโยชน์ในด้านการชลประทานแก่พื้นที่เพาะปลูกของจังหวัดยะลาและปัตตานี เป็นพื้นที่จำนวน 380,000 ไร่ อีกทั้งยังช่วยบรรเทาอุทกภัยในบริเวณตอนล่างของลุ่มน้ำปัตตานี และ

ยังเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญแห่งหนึ่งอีกด้วย เขื่อนรัชชประภา เดิมมีชื่อว่าเขื่อนเชี่ยวหลาน เป็นเขื่อนอเนกประสงค์ สร้างปิดกั้นลำน้ำคลองแสน ที่บ้านเชี่ยวหลาน ตำบลเขาพัง อำเภอบ้านตาขุน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เริ่มดำเนินการก่อสร้าง เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2525 แล้วเสร็จในเดือนกันยายน 2530 เป็นเขื่อนหินถมแกนดินเหนียว สูง 94 เมตร ความยาวสันเขื่อน 761 เมตร และมีเขื่อนปิดกั้นช่องเขาขาดอีก 5 แห่ง อ่างเก็บน้ำมีความจุ 5,638.8 ล้านลูกบาศก์เมตร สามารถผลิตกระแสไฟฟ้าได้เฉลี่ยปีละประมาณ 554 ล้านกิโลวัตต์ชั่วโมง จากเครื่องกำเนิดไฟฟ้าจำนวน 3 เครื่อง นอกจากนี้แล้วน้ำในเขื่อนยังเป็นประโยชน์ต่อการชลประทาน โดยใช้สำหรับการเพาะปลูกพืชในฤดูแล้งและทำนาปรังของราษฎร ในอำเภอบ้านตาขุน อำเภอคีรีรัฐนิคม และอำเภอพุนพิน ซึ่งอยู่บริเวณสองฝั่งแม่น้ำด้านท้ายน้ำ รวมทั้งช่วยบรรเทาอุทกภัยโดยลดความรุนแรงของภาวะน้ำท่วมในพื้นที่ตอนล่าง ช่วยเจือจางน้ำเสียและผลักดันน้ำเค็ม โดยน้ำจากเขื่อนจะถูกปล่อยออกไปเจือจางน้ำเสีย และต้านทานการรุกล้ำของน้ำเค็มที่ปากแม่น้ำ อีกทั้งยังเป็นแหล่งประมงน้ำจืดและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ให้กับราษฎรที่อยู่บริเวณโดยรอบ เขื่อนปัตตานี สร้างปิดกั้นแม่น้ำปัตตานี สร้างโดยกรมชลประทาน ที่เขตติดต่อระหว่างอำเภอเมืองยะลา จังหวัดยะลา กับอำเภอยะรัง และอำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี เริ่มโครงการสำหรับสร้างตัวเขื่อนตั้งแต่ พ.ศ. 2511 แล้วเสร็จ พ.ศ. 2523 ส่วนงานระบบส่งน้ำ ระบบระบายน้ำ และงานพัฒนาในแปลงนาแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2530 ถือได้ว่าเป็นเขื่อนทดน้ำคอนกรีตแห่งแรกที่มีอ่างเก็บน้ำเหนือเขื่อน เนื่องจากพื้นที่ทางฝั่งซ้ายและฝั่งขวาเหนือเขื่อนสร้างคันกั้นน้ำเป็นทางยาว เพื่อป้องกันน้ำท่วมไร่นาทั้งสองฝากฝั่ง จึงทำให้พื้นที่รับน้ำเหนือเขื่อนเกิดเป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ยาวไปตามลำน้ำมีช่องระบายน้ำกว้าง 6 เมตร จำนวน 6 ช่อง มีประตูระบายทรายอยู่ทางด้านขวาตัวเขื่อนขนาดกว้าง 60 เมตร อีก 1 ช่อง สามารถส่งน้ำให้พื้นที่เพาะปลูกทั้งสองฝั่งลำน้ำปัตตานีในท้องที่อำเภอโคกโพธิ์ ยะรัง มายอ หนองจิก เมืองปัตตานี ยะหริ่ง และปะนะเระ ของจังหวัดปัตตานีกับพื้นที่บางส่วนของอำเภอเมืองยะลา ประมาณ 33,000 ไร่ อ่างเก็บน้ำบางวาด ตั้งอยู่ที่อำเภอกระทู้ อำเภอเมือง จังหวัดภูเก็ต เป็นโครงการชลประทานขนาดใหญ่ สร้างโดยกรมชลประทานในปี 2520 เพื่อเก็บกักน้ำจืดไว้ใช้ในการอุปโภคบริโภครวมทั้งกิจการอุตสาหกรรมของราษฎร ซึ่งมีคลองบางทองและคลองบางวาดที่ไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำ เป็นลำคลองขนาดเล็กที่มีน้ำไหลตลอดทั้งปี เพราะสภาพป่าต้นน้ำอยู่ในสภาพดี มีต้นน้ำอยู่ในเขตอำเภอกะทู้ไหลจากทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก และไหลลงสู่ทะเลที่อ่าวฉลอง มีความยาวลำน้ำประมาณ 14 กิโลเมตร อ่างเก็บน้ำบางวาดมีพื้นที่รับน้ำประมาณ 6.75 ตารางกิโลเมตร สันทำนบดินยาว 900 เมตร กว้าง 8 เมตร ความกว้างของฐานตรงส่วนที่ลึกที่สุดประมาณ 200 เมตร สามารถเก็บกักน้ำได้ประมาณ 8.5 ล้านลูกบาศก์เมตร สามารถส่งให้ประชาชนใช้ได้วันละ 11,700 ลูกบาศก์เมตร(กรมทรัพยากรน้ำ,2550)

ด้านทรัพยากรแร่ ภาคใต้ของมีการผลิตแร่สำคัญได้หลายชนิด อาทิ ดีบุก วุลแฟรม ยิปซัม แบไรต์ ฟลูออไรต์ แมงกานีส แต่แร่ดีบุกผลิตเป็นแร่ที่ผลิตได้มากที่สุดและสามารถผลิตได้ทั้งในภาคใต้ฝั่งตะวันตกและภาคใต้ฝั่งตะวันออก เกือบทุกจังหวัดมีการทำเหมืองแร่ชนิดนี้มีเพียง 2 จังหวัดเท่านั้นที่ไม่ได้เป็นแหล่งผลิตดีบุก คือจังหวัดพัทลุงและสตูล จังหวัดที่มีการผลิตแร่ชนิดนี้

ได้แก่ จังหวัดภูเก็ต พังงา ระนอง นครศรีธรรมราช พัทลุง และสุราษฎร์ธานี จังหวัดที่มีการผลิตมากที่สุดของประเทศ คือ พังงา นอกจากนี้ภาคใต้ยังมี แร่เหล็ก ลิกไนต์ และทองคำเป็นแร่เศรษฐกิจที่ทำรายได้เข้าประเทศ แร่เหล็กผลิตมากที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีและนครศรีธรรมราช ถ่านลิกไนต์พบที่จังหวัดกระบี่ และแร่ทองคำพบมากที่จังหวัดนราธิวาส สำหรับแร่ดีบุกจากหลักฐานชิ้นสำคัญทางประวัติศาสตร์ระบุได้ว่ามนุษย์สามารถผลิตเครื่องใช้จากดีบุกมาแล้วไม่ต่ำกว่า 2,500 ปี ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ หลักฐานชิ้นดังกล่าวคือกลองมโหระทึกสำริด ซึ่งเป็นผลผลิตจากการผสมทองแดงกับดีบุก หลังจากนั้นดีบุกก็ถูกนำมาใช้ในวัฒนธรรมของศาสนาซึ่งนักบวชและพ่อค้าชาวอินเดียได้นำเข้ามาเผยแผ่ยังดินแดนคาบสมุทรของไทย ในสมัยพุทธศตวรรษที่14 – 16 เกิดเมืองและอาณาจักรสำคัญในประวัติศาสตร์หลายแห่ง พบว่าทางชายฝั่งตะวันตกมีเมืองตะโกลาหรือตักโกละ (บริเวณเมืองตะกั่วป่าและเมืองภูเก็ต) ซึ่งขึ้นชื่อในเรื่องเป็นแหล่งผลิตสินค้าสำคัญคือดีบุก ส่วนทางฝั่งตะวันออกก็มีเมืองไชยา ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรศรีวิชัย เป็นแหล่งผลิตงานศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนามหายาน ประติมากรรมส่วนใหญ่ที่ผลิตได้จะหล่อด้วยสำริด ซึ่งอาศัยดีบุกผสมกับทองแดงผลิตขึ้นมา ล่วงมาสมัยกรุงศรีอยุธยาราวปี 2061 โปรตุเกสได้เข้ามาตั้งห้างรับซื้อดีบุกยังเกาะถลาง เพื่อนำไปทำอาวุธ จนกระทั่งถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชดีบุกจากไทยถูกส่งไปขายยังประเทศตะวันตกเช่นเดนมาร์ก ฮอลันดา ฝรั่งเศส รวมทั้งประเทศแถบเอเชีย เช่น การส่งดีบุกไปขายที่อินเดียเพื่อทำการค้า การทำเหมืองแร่ดีบุกได้รุ่งเรืองขึ้นอยู่ระยะหนึ่งภายหลังจากสังคมโลกปรับเปลี่ยนสู่ยุคอุตสาหกรรม มีความต้องการใช้ดีบุกมากขึ้น เช่น การทำกระป๋อง เครื่องใช้ เหล็ก อุปกรณ์การก่อสร้าง แต่ต่อมาราคาดีบุกในประเทศไทยก็ผันผวนและลดน้อยลง ประกอบกับทรัพยากรแร่ก็เริ่มร่อยหรอลงไป การทำเหมืองแร่ดีบุกในประเทศไทยจึงซบเซาลง พบแต่การทำเหมืองแร่ชนิดอื่น ๆ เป็นส่วนใหญ่กระจัดกระจายในหลายพื้นที่ของภาคใต้

ด้านทรัพยากรป่าไม้ ภาคใต้ในอดีตเป็นภาคมีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ที่สุด เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของพืชเกือบทุกชนิด ป่าไม้ของภาคใต้จึงจำแนกเป็น 3 ประเภท คือ ป่าชายเลน ป่าพรุ และป่าดงดิบ ป่าชายเลนหรือป่าโกงกาง คือ กลุ่มของสังคมพืชซึ่งขึ้นอยู่ในเขตน้ำลงต่ำสุด และน้ำขึ้นสูงสุดบริเวณชายฝั่งทะเล ปากแม่น้ำ หรืออ่าวป่าชายเลนเป็นบริเวณที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตหลายชนิด ทั้งพืชและสัตว์ ป่าชายเลน ป่าไม้ชนิดนี้นอกจากจะมีคุณค่าทางนิเวศวิทยา คือ เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของตัวอ่อนและเป็นแหล่งอาหารของสัตว์น้ำแล้วยังมีคุณค่า ทางเศรษฐกิจมาก เพราะไม้ที่ขึ้นในป่าชายเลนเป็นไม้ที่เจริญเติบโตเร็ว และใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง ไม้สำคัญได้แก่ แสม จาก โกงกาง ลำพู จาก และตะบูน ปัจจุบันป่าชายเลนมีพื้นที่ลดน้อยลงไปเป็นอันมาก ซึ่งมีสาเหตุสำคัญจากการขยายพื้นที่ในการทำนากุ้ง ป่าพรุเป็นสังคมพืชป่าไม้ไม่ผลัดใบประเภทหนึ่งที่มีลักษณะโครงสร้างและความหลากหลายทางชีวภาพที่เป็นเอกลักษณ์แตกต่างจากสังคมพืชป่าไม้ประเภทอื่น ป่าพรุโต๊ะแดง จังหวัดนราธิวาสเป็นป่าพรุผืนสุดท้ายที่สมบูรณ์ที่สุดที่เหลืออยู่ในประเทศไทย ป่าพรุมักเกิดในพื้นที่ลุ่มน้ำขังที่รองรับด้วยดินอินทรีย์อันเกิดจากซากพืชซากสัตว์ที่หนาตั้งแต่ 1 - 10 เมตร หรือมากกว่า สภาพความเป็นกรด - เบสของน้ำระหว่าง 4.5 - 6.1 เพราะดินชั้นล่างมีสารประกอบซัลเฟอร์ในปริมาณที่สูง ในป่าพรุมีพืชพันธุ์เด่น ๆ

ได้แก่ สาคู หลุมพี ช้างไห้ อ้ายบ่าว ตังหน ตันหยงป่า ยากา หว้า และรัก ฯลฯ ซึ่งพันธุ์ไม้เหล่านี้จะมีลักษณะของรากเสริมแตกต่างจากพันธุ์ไม้ในป่าชนิดอื่น คือ จะมีรากพูพอน รากค้ำยัน และรากหายใจ ที่มีหลากหลายลักษณะทั้งเป็นแบบหัวเข่า แบบหลักหมุด และแบบอักษรวายกลับ ทั้งนี้เพื่อปรับสภาพให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในแหล่งน้ำขังที่มีการไหลของน้ำและการขึ้นลงของน้ำตลอดเวลา ป่าดงดิบเป็นป่าไม้ไม่ผลัดใบขึ้นอยู่รวมกันแน่นทึบ แสงแดดแทบจะส่องลงไปไม่ถึงพื้นดิน ต้นไม้ที่ขึ้นส่วนใหญ่เป็นไม้ลำต้นสูงและมีขนาดใหญ่ มีเถาวัลย์และไม้เลื้อยเป็นพืชชั้นล่างไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ยาง ตะเคียน ตะแบก เคี่ยม พะยูง กระบาก จำปา และพืชสมุนไพรต่าง ๆ ป่าไม้ชนิดนี้พบในเขตภาคใต้ที่มีฝนตกชุก และบริเวณภูเขาที่ได้รับปริมาณฝนสูงและมีความชื้นตลอดปี เช่น บริเวณทิวเขาภูเก็ต ทิวเขานครศรีธรรมราช และทิวเขาสันกาลาคีรี สัตว์ป่าที่สำคัญพบ ได้แก่ สมเสร็จ วัวแดง กระทิง เลียงผา ช้างป่า แมวลายหินอ่อน เสือลายเมฆ เสือโคร่ง ค่างแว่นถิ่นใต้ ค้างคาว นกเหงือกหัวหงอก นกเงือกปากดำ แม่ไก่ หมาใน กระจงควาย ค่างดำ ค่างแว่นถิ่นใต้ นกหว้า ค้างคาวดายัค หนูสิงคโปร์ ชะนีมือดำ หมีหมา แมวลายหินอ่อน แมวป่าหัวแบน เสือลายเมฆ กระรอกบินแก้มแดง กระซู่ ช้างป่า ชะนีเซียมัง นกชนหิน นกเงือกหัวแรด นกกางเขนหางแดง นกจับแมลงสีฟ้ามาเลเซีย นกตบยุงพันธุ์มลายู ตะโขง เป็นต้น ส่วนพรรณไม้ที่หายาก ได้แก่ บัวผุด กระดูกค่าง ลิ้นควาย ปาล์มช้างไห้ ปาล์มหลังขาว สะท้อนนก และหมากแดงปัจจุบันป่าไม้ในภาคใต้ถูกการโค่นถาง เพื่อใช้ที่ดินในการเพาะปลูก โดยเฉพาะทำสวนยางพารา สวนกาแฟ สวนผลไม้ ปาล์มน้ำมัน การทำไม้แปรรูปขายและการแผ้วถางป่าเพื่อการทำเหมืองแร่อย่างกว้างขวางและต่อเนื่องมานาน ป่าไม้จึงถูกทำลายอย่างมากจนเกิดอุทกภัย อย่างรุนแรงดังที่ปรากฏเมื่อ พ.ศ. 2531 จากข้อมูลของกรมป่าไม้ พ.ศ.2541 ปรากฏว่าภาคใต้มีป่าไม้เหลืออยู่ร้อยละ 17.15 ของเนื้อที่ภาค จังหวัดที่มีเนื้อที่ป่าไม้มากที่สุดคือ สุราษฎร์ธานี รองลงมาพังงา อันดับ 3 นครศรีธรรมราช ไม้เศรษฐกิจในภาคนี้ คือ ไม้จาก ป่าดงดิบ และป่าชายเลนโดยเฉพาะป่าชายเลนมีอยู่อย่างหนาแน่นทางด้านชายฝั่งตะวันตก แต่มีมากที่สุดตั้งแต่จังหวัดระนองถึงสตูลทางชายฝั่งด้านตะวันออกก็มีบ้างเป็นหย่อมๆ ตั้งแต่จังหวัดนครศรีธรรมราชไปจนถึงนราธิวาส ส่วนป่าไม้ผลัดใบชนิดป่าแดงมีอยู่เล็กน้อย ในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี (กรมป่าไม้, 2550)

ด้านประชากร ในพุทธศตวรรษที่ 12 – 15 ภาคใต้มีการค้าเครื่องเทศกับชาวเปอร์เซียและชาวอาหรับ ซึ่งได้นำศาสนาอิสลามมาสู่เกาะสุมาตรา จากนั้นได้ขยายสู่แหลมมลายูถึงประเทศอินโดนีเซีย และเลยมาถึงทางใต้ ของไทยในราวศตวรรษที่ 20 ทำให้ชาวพื้นเมืองภาคใต้บางส่วนนับถือศาสนาอิสลาม นอกจากชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมแล้ว ยังมีกลุ่มชาวพื้นเมืองที่เรียกว่า 'ชาวน้ำหรือชาวเล' อาศัยอยู่ตามริมฝั่งทะเล ในอำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา หาดราไวย์และเกาะสิเหร่ จังหวัดภูเก็ต และตามหมู่เกาะต่าง ๆของจังหวัดสตูล ชาวพื้น เมืองเหล่านี้เรียกตัวเองว่า "ชาวไทยใหม่" เชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของชนชาติมลายู ชาวน้ำหรือชาวเล มีสีผิวคล้ำ ร่างกายแข็งแรง นิสัยรักสงบ นับถือภูตผีปีศาจ มีประเพณีบวงสรวงบรรพบุรุษและเจ้าเกาะ โดยมีพิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ เป็นบทพิสูจน์ความเชื่ออันนี้ ส่วนอาชีพหลักคือ การทำประมง สำหรับชาว'ซาไก' หรือที่เรียกว่า เงาะป่า นั้น เป็นชนพื้นเมืองอีกเผ่าหนึ่ง ที่อาศัยอยู่ทางภาคใต้ โดยเฉพาะที่อำเภอปะ

เหลียน จังหวัดตรัง อำเภอบันนังสตา และอำเภอเบตง ในจังหวัดยะลา ชาวซาไกมีผิวพรรณและรูปร่างคล้ายชาวน้ำ แต่อาศัยอยู่ตามป่าเขา มีอาชีพหาของป่าและเก่งในการล่าสัตว์ จังหวัดในภาคใต้ที่มีประชากรมากที่สุด คือ จังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนจังหวัดระนองเป็นจังหวัดที่มีประชากรน้อยที่สุด แต่ภูเก็ตเป็นจังหวัดที่มีประชากรหนาแน่นมากที่สุด บริเวณที่มีประชากรกระจายอยู่มากของภาค คือ ที่ราบชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ปัจจุบันประชากรภาคใต้มีจำนวนทั้งสิ้น 8,333,538 คน จำแนกออกเป็นจังหวัดนครศรีธรรมราช 1,509,378 คน สงขลา 1,314,395 คน สุราษฎร์ธานี 951,174 คน นราธิวาส706,620 คน ปัตตานี636,164 คน ตรัง 607,078 คน พัทลุง502,940 คน ชุมพร 478,956 คน ยะลา 461,792 คน กระบี่ 402,559 คนภูเก็ต299,768คน สตูล281,126 คน และระนอง181,588คน (ข้อมูลวันที่ 31 ธันวาคม 2550 จาก กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย เข้าถึงได้จากhttp://www.doae.go.th/,ธันวาคม 2550) ลักษณะของประชากรภาคใต้แตกต่างจากภาคอื่น คือมีชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่มาก โดยเฉพาะ 4 จังหวัด คือ ยะลา ปัตตานี นราธิวาส และสตูล ประชาชนในเขตนั้นพูดภาษามลายูโดยส่วนใหญ่ ภาษาเขียนของชาวไทยมุสลิม เรียกว่า อักษร “ยาวี” ซึ่งเป็นอักษรที่ชาวชวา ดัดแปลงมาจากอักษรของภาษาอาหรับ ประชากรในภาคใต้มีชนกลุ่มน้อยหลาย เผ่า เช่น กลุ่มชาวเล ซึ่งเป็นประชากรกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเล โดยเฉพาะแถบจังหวัดสตูล อาชีพหลัก คือ การประมง เป็นชนที่มีความล้าหลัง ปัจจุบันทางรัฐบาลเข้าไปให้ความช่วยเหลือด้านสังคม ส่งเสริมด้านความเป็นอยู่และการศึกษา โดยเรียกกลุ่มนี้ว่า ชาวไทยใหม่ อีกกลุ่ม คือ เงาะซาไก อยู่ในแถบจังหวัดยะลา ปัจจุบันมีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง ให้มีการจัดทำทะเบียนบ้าน และให้ใช้นามสกุลศรีธารโต ตามท้องที่อยู่ คือ อำเภอศรีธารโต ซึ่งชนกลุ่มน้อยทั้ง 2 กลุ่ม สันนิฐานว่าเป็นเชื้อชาติของมลานีเซียน ซึ่งเป็นเผ่าพันธุ์ของนิครอยด์(เข้าถึงได้จาก http://sunsite.au.ac.th/, ธันวาคม :2550)

ประวัติศาสตร์

ตามหลักฐานทางโบราณคดีได้ระบุว่าแหลมมลายูเป็นศูนย์กลางการค้าขายมานาน และมีเมืองที่เจริญรุ่งเรืองหลายแห่ง เช่น ตักโกละ ลังกาสุกะ พานพาน ตามพรลิงค์ และศรีวิชัย ต่อมาพุทธศตวรรษที่ 11 แล้วได้มีการก่อตั้งอาณาจักรศรีวิชัยขึ้น ราชวงศ์ไศเลนทร์ มีอำนาจครอบครองอาณาจักรศรีวิชัย ซึ่งมีอาณาเขตครอบคลุมมลายู เกาะชวา เกาะสุมาตรา ช่องแคบมะละกา ช่องแคบซุนดาและบริเวณภาคใต้ของไทย ทำให้ศรีวิชัยสามารถควบคุมเส้นทางค้าขายระหว่างจีนกับอินเดีย รวมทั้งอาหรับ เปอร์เซีย และยุโรปใต้ อาณาจักรศรีวิชัยมีอาณาเขตตั้งแต่บริเวณเมืองปาเลมบังบนเกาะสุมาตราของอินโดนีเซียถึงบริเวณดินแดนในอาณาเขตของประเทศไทยในปัจจุบันปัจจุบันเป็นอย่างน้อย มีการพบศิลาจารึกภาษมลายูโบราณเกี่ยวกับอาณาจักรศรีวิชัยนี้ที่สุมาตราและที่วัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราชพบศิลาจารึกภาษาสันสกฤต เมืองไชยาสมัยศรีวิชัยเป็นเมืองท่าค้าพริก ดีปลีและพริกไทยเม็ด โดยมีต้นหมากและต้นมะพร้าวจำนวนมาก พุทธศาสนาแบบมหายานเจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรศรีวิชัย หลวงจีน อีจิ้ง เคยเดินทางจากเมืองกวางตุ้งประเทศจีนโดยเรือ

ของพวกอาหรับ ผ่านฟูนันมาพักที่อาณาจักรศรีวิชัยในเดือน 11 พ.ศ. 1214 เป็นเวลา 2 เดือน ก่อนที่จะเดินทางต่อผ่านเมืองไทรบุรี ผ่านหมู่เกาะคนเปลือยนิโคบาร์ ถึงเมืองท่า ตามพรลิงก์ที่อินเดีย เพื่อสิบทอดพระพุทธศาสนา หลวงจีนอี้จิงบันทึกไว้ว่า ประชาชนทางแหลมมลายูเดิมส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา แต่ก็ได้ติดต่อกับพ่อค้าอาหรับมุสลิม ที่เดินทางผ่านเพื่อไปยังประเทศจีน ดังนั้นในเวลาต่อมาศาสนาอิสลามจึงได้เผยแพร่ไปยังมะละกา กลันตัน ตรังกานู ปาหงะ และปัตตานี จนกลายเป็นรัฐอิสลามไป ต่อมาใน พ.ศ. 1568 อาณาจักรศรีวิชัยได้ตกอยู่ใต้อำนาจและกลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรมัชปาหิตของชวาใน พ.ศ. 1940* หลังจากที่อาณาจักรศรีวิชัยเกิดขึ้นไม่นาน อาณาจักรตามพรลิงค์ก็เกิดขึ้นตามมา อาณาจักรนี้มีศูนย์กลางอยู่ที่นครศรีธรรมราช (อาจจะเป็นบริเวณบ้านท่าเรือ หรือบ้านพระเวียง) อยู่ทางด้านเหนือของอาณาจักรลังกาสุกะ (บริเวณปัตตานี) มีอาณาเขตทางตะวันออก และตะวันตกจรดทะเลอันดามันถึงบริเวณที่เรียกว่าทะเลนอก ซึ่งเป็นบริเวณจังหวัดกระบี่ในปัจจุบัน

พุทธศตวรรษที่ 16 อาณาจักรตามพรลิงค์ได้ส่งไพร่พลไปช่วยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 สร้างเมืองนครธม พ.ศ. 1813 อาณาจักรตามพรลิงค์ได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของอาณาจักรลังกาสุกะ พ.ศ. 1837 เมืองนครศรีธรรมราชได้เข้ารวมอยู่ในอาณาจักรสุโขทัย และ พ.ศ.1893 เมืองนครศรีธรรมราชได้เข้ารวมกับอาณาจักรอยุธยา อาณาจักรตามพรลิงค์นี้ประกอบด้วยเมือง 12 เมือง คือ สายบุรี ปัตตานี กลันตัน ปาหัง ไทรบุรี พัทลุง ตรัง ชุมพร บันทายสมอ สงขลา ตะกั่วป่า และกระบุรี ใช้สัตว์ประจำปีเป็นตราประจำเมือง เช่น สายบุรีใช้ตราหนู ปัตตานีใช้ตราวัว กลันตันใช้ตราเสือ ปาหัง ใช้ตรากระต่าย เรียงลำดับไป สำหรับเมืองบันไทสมอซึ่งใช้ตราลิงนั้น นักโบราณคดีบางท่าน เช่น หม่อมเจ้าจันทร์จิรายุ รัชนี สันนิษฐานว่าอยู่ที่เมืองกระบี่ ซึ่งอาจเป็นที่มาของชื่อเมืองกระบี่ในปัจจุบัน (เข้าถึงได้จาก http://th.wikipedia. org/wiki/, ธันวาคม : 2550) อาณาจักรตามพรลิงค์มีกษัตริย์สำคัญคือพระเจ้าศรีธรรมมาศกราช และพระเจ้าจันทรภาณุศรีธรรมราชซึ่งทรงสามารถรวบรวมพวกมลายูและแขกทมิฬเข้าไว้ใต้อำนาจ อาณาจักรตามพรลิงค์นี้เป็นศูนย์กลางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ ไปยังอาณาจักรสุโขทัยและดินแดนทั่วแหลมมลายู พระภิกษุจากนครศรีธรรมราชเคยเดินทางไปสืบพระพุทธศาสนาถึงประเทศลังกา พุทธศตวรรษที่ 7 อาณาจักรตามพรลิงค์ ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรฟูนัน ต่อมาใน พ.ศ. 1318 อาณาจักรตามพรลิงค์ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรศรีวิชัย และ พ.ศ. 1568 ได้ถูกพวกโจฬะจากอินเดียยกทัพมารุกรานใน พ.ศ. 1658 ได้มีการส่งคณะทูตไปเฝ้าพระเจ้ากรุงจีนราชวงศ์ซ้อง ที่เมืองไคฟง ในช่วงสี่ศตวรรษระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24 มีการฟื้นฟูพุทธศาสนามหานิกายลัทธิลังกาวงศ์ขึ้นใหม่พร้อม ๆ กับการกระชับอำนาจ จาก หัวเมืองใหญ่ในภาค ใต้เข้าสู่ส่วนกลางโดยลดอำนาจเมืองนครศรีธรรมราช

---

* เก็บความจาก ปรีชา นุ่นสุข “ศรีวิชัย” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 15**. หน้า 7294 – 7302.

ซึ่งเคยมีอำนาจจากปาหังถึงอยุธยา ลงเป็นหัวเมือง พระยานครและหัวเมืองเอกปลายพุทธศตวรรษที่ 20 มีการแบ่งดินแดนภาคใต้ออกเป็นสี่หัวเมืองเป็นอิสระจากกันคือ นครศรีธรรมราช พัทลุง ไชยา และชุมพร พร้อม กับส่งเชลยศึกจากล้านนาจำนวนหนึ่งลงมาตั้งถิ่นฐานที่ไชยา นครศรีธรรมราชและพัทลุง ชุมชนเกษตรกรรมแบบยัง ชีพที่เพียงพอในตัวเองเริ่มก่อตัวขึ้นโดยมีวัดในพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเชื่อมโยงชุมชนเข้ารัฐโดยมี ข้าหลวงและ พระสงฆ์ที่ผ่านการอบรมมาจากอยุธยาเป็นสื่อกลาง มีการกัลปนาข้าพระโยมสงฆ์ ไร่นา ต้นตาล และ ทรัพย์มีค่าต่างๆ สำหรับทำนุบำรุงศาสนา ความมีเสถียรภาพของชุมชนเกษตรกรรมแบบชาวพุทธเริ่มก่อตัว และ ขยายออกไปทั่วภาคใต้ในขณะที่ดินแดนภาคใต้เริ่มมีความไม่ปลอดภัยจากการคุกคามของอิทธิพลภายนอกคือพวก "แขกสลัด" ที่หันไป นับถือศาสนาอิสลามทำการค้าและมีพลัง อำนาจเข้มแข็งขึ้น การคุกคามเริ่มรุนแรงขึ้นระหว่าง ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงพุทธศตวรรษที่ 23 ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ชาวตะวันตกได้เข้ามาติดต่อและผูกขาดการค้าในเมืองต่างๆในภาคใต้เป็นต้น ว่าเมืองปัตตานี เมือง นครศรีธรรมราช สงขลา พัทลุง ไชยา และถลาง ชาวตะวันตกที่เข้ามามี 2 ชาติที่มีบทบาทสำคัญ คือ ชาวดัตช์หรือ ฮอลันดา และ ชาวอังกฤษ การเข้ามาของชาวตะวันตกมีผลกระทบต่อทางภาคใต้ไม่มากนักทั้งทาง ด้านการเมือง การค้าและวัฒนธรรม และในที่สุดก็ล่าถอยกลับไปเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของ กรุงศรีอยุธยาในทศวรรษ 2230

ตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ชาวจีนเริ่มเข้าติดต่อกับภาคใต้ทั้งทางด้านการค้าและเข้ามาตั้งถิ่นฐานตัวอย่าง การเข้ามาตั้ง ถิ่นฐาน ของชาวจีนในยุคนี้ ได้แก่ หลิมโต๋เคี่ยมที่ปัตตานี จีนเหยียงที่สงขลา และจีนปาด ที่นครศรีธรรมราช ซึ่งนับได้ว่าเป็นยุคเริ่มแรก ของการเข้ามาทางภาคใต้ของชาวจีน แต่ยังไม่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมภาคใต้มาก นัก ชาวจีนที่อพยพเข้ามาในเอเชียตะวันออก เฉียงใต้เกือบทั้งหมดไม่ใช่พวกบัณฑิตจีนหรือพวกปัญญาชนชั้นสูงวัฒนธรรมจีนที่แพร่เข้ามาในบริเวณนี้จึงเป็น วัฒนธรรมจีนที่แพร่เข้ามาในบริเวณนี้จึงเป็น วัฒนธรรมของจีนทางใต้ที่เกี่ยวกับการค้าตาม ระบบกงสี หรือฮอง และการรวมกลุ่ม แบบอั้งยี่ของจีนมากกว่าอย่างอื่น ในครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 24 มีพ่อค้าอังกฤษจากอาณานิคมบริเวณช่องแคบและอินเดียเข้าติดต่อค้าขายมากขึ้น ปีนังกลายเป็นศูนย์การค้าทางปลายแหลมมลายูที่สำคัญของอังกฤษที่เจริญขึ้นมาแทนที่ ทำให้ดีบุก เป็ด ไก่ วัว ควาย และสินค้าพื้นเมืองหลายชนิดกลายเป็นสินค้าสำคัญ

ในปี พ.ศ. 2389 รัฐบาลกลางได้ยกเลิกการผูกขาดการค้าโดยพระคลังสินค้าแต่หันไปเรียกเก็บภาษีต่าง ๆ โดยใช้ระบบ เจ้า ภาษีนายอากรชาวจีนแทน เช่น อากรดีบุก อากรเตาสุรา อากรบ่อนเบี้ย อากรรังนก อากรค่าน้ำ (และ ในช่วงนี้ทางหัวเมือง ชายฝั่ง ตะวันตก ชาวจีนเริ่มเข้ามามากเพื่อทำเหมืองแบบเหมืองหาบ) ส่วนหัวเมืองที่ห่างไกลซึ่ง ไม่มีจีนประมูลผูกขาดเก็บ ภาษีรัฐบาลกลางจึงมอบหมายให้เจ้าเมืองนั้น ๆ เป็นผู้ผูกขาดเก็บภาษีทั้งหมด ยกเว้นค่านา จึงเกิดระบบ "เหมาเมือง" ขึ้นปลาย พุทธศตวรรษที่ 24 และต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ในระยะเดียวกันภาคใต้เริ่มถูกคุกคามอธิปไตยจากจักรวรรดิทุนนิยมอังกฤษมากขึ้นทั้งจากพ่อค้าและเจ้าหน้าที่รัฐบาล อังกฤษ จนรัฐบาลไทยต้องผ่อนปรนด้วยการทำสัญญาเบอร์นี่ ในปี พ.ศ. 2368 เพื่อยุติปัญหาขัดแย้งต่าง ๆ และทำสัญญาเบาริ่ง ใน พ.ศ. 2398 เพื่อเปิดประเทศทำการค้าอย่างเสรีกับอังกฤษจากการคุกคามของ

อังกฤษและฝรั่งเศสบริเวณชายแดนและ หัวเมือง ทำให้รัฐบาลไทยต้องปฏิรูปประเทศตามแบบตะวันตกในทศวรรษที่ 2430 กล่าวคือ มีการปฏิรูปการปกครอง ประเทศตามระบบมณฑล เทศาภิบาล มีการเก็บภาษีเป็นของรัฐบาลกลาง การส่งข้าหลวงและขุนนางจากส่วนกลางออกมาปกครอง ในส่วนภูมิภาค มีการสร้างระบบไปรษณีย์ โทรเลข ทาง รถไฟ ทางรถยนต์ การเดินเรือชายฝั่งทั้งสองด้าน มีการสร้างโรงเรียน โรงพยาบาลและ จัด ระบบการศึกษาแบบ ตะวันตก เศรษฐกิจของภาคใต้ก็เริ่มเจริญขึ้นจากการติดต่อค้าขายโดยตรงกับชาติ ตะวันตก โดยมีคนจีน เป็นนายทุน พ่อค้า พ่อค้าคนกลางและผู้ดำเนินการเกือบทั้งหมดจนมีการก่อกบฏของอั้งยี่จีนตามหัวเมือง ชายฝั่งตะวันตก ทำให้ ระบบเหมาเมืองสิ้นสุดลงพร้อมกับการมีอำนาจทางเศรษฐกิจของนายเหมืองชาวจีน ทำให้รัฐบาลกลางต้อง อาศัย หัวหน้าต้นแซ่ ชาวจีนที่มีอิทธิพลเป็นพันธ์มิตร กลุ่มอั้งยี่จีนในท้องถิ่นต่างๆมีอำนาจขึ้นมาจากการได้รับการแต่งตั้งให้ เป็น ข้าหลวง เทศาภิบาล ผู้ว่าราชการเมือง กรมการเมือง และเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลในระดับต่างๆชาวจีนเหล่านี้มี ศักยภาพสูง สามารถ ตอบสนองนโยบาย การผลิตเพื่อการขายหรือส่งออกของรัฐบาลได้เป็นอย่างดีจึงเกิดการขยายตัวทางด้านการผลิตแร่ดีบุกทั่วทั้ง ภาคใต้ การผลิตข้าว เพื่อการส่งออกบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปากพนัง และลุ่มทะเล สาบสงขลา การเริ่มผลิตยางพารา การผลิต สินค้าพื้นเมืองต่างๆ ที่ตลาดโลกต้องการกลุ่มชาวจีนจึงกลายเป็นกลุ่มนายทุนใหญ่ในภาคใต้ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา(เข้าถึงได้จาก http://www.khlong-u-taphao.com, ธันวาคม: 2550)

ชีวิตและวัฒนธรรม

จากสภาพทางภูมิศาสตร์ทำให้ภาคใต้มีความสัมพันธ์กับประเทศในเอเชียอาคเนย์มาโดยตลอด เช่น ค้าขายกับจีนมาตั้งแต่ พุทธศตวรรษที่ 5 จนถึง 16 สินค้าที่ค้าขาย ได้แก่ ไข่มุก เครื่องแก้ว น้ำหอม อัญมณี และนอแรด ในกลางพุทธศตวรรษที่ 10-12 มีการติดต่อกับอินเดีย มีการเผยแผ่ศาสนาพุทธและพราหมณ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อชีวิตและวัฒนธรรมของชาวใต้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะวัฒนธรรม การประกอบอาชีพ การแต่งกาย อาหาร และการละเล่น

ด้านการประกอบอาชีพ อาชีพในภาคใต้มีค่อนข้างหลากหลายไปในแต่ละจังหวัด อาชีพที่สำคัญได้แก่ การทำสวน ประกอบด้วยการทำสวนยางพารา รองลงไปเป็นสวนมะพร้าว สวนผลไม้ ซึ่งได้แก่เงาะ ทุเรียน มังคุด ลองกอง สวนปาล์มน้ำมัน ไร่กาแฟ ส่วนการทำนาจะมีมากทางด้านชายฝั่งตะวันออกในจังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง และบางส่วนของจังหวัดสงขลา นอกเหนือไปจากการเกษตรกรรมทางภาคใต้ยังมีการทำเหมืองแร่ซึ่งทำกันในหลายจังหวัด ส่วนใหญ่เป็นการขุดแร่ดีบุก การประมงมีการทำกันตลอดชายฝั่งทะเลและมีท่าเรือประมงที่ไปจับปลาห่างจากชายฝั่งโดยเฉพาะบริเวณชายฝั่งทะเลตะวันตกมีท่าเรือประมงที่จังหวัดระนอง และที่กันตังจังหวัดตรัง พร้อมกับมีโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปสัตว์น้ำที่ คอยรองรับผลผลิตจากการทำการประมง ส่วนผลงานด้านหัตถกรรม ได้แก่ ผ้าเกาะยอ ผ้าไหมพุมเรียง ผ้าทอเมืองนคร ผ้าบาติก เครื่องประดับเครื่องใช้ประเภทเครื่องเงิน เครื่องทอง ทองเหลืองและเครื่องถม งานฝีมือจักสานย่านลิ

เพา และเครื่องประดับที่ทำจากเปลือกหอย สิ่งต่างๆ นอกจากนี้อาชีพที่สำคัญอีกอาชีพหนึ่งที่เข้ามามีบทบาทในภาคใต้ภายหลังจากที่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มุ่งเน้นการการท่องเที่ยวเชิงอุตสาหกรรม อาชีพที่กล่าวถึงคืออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวซึ่งกลายเป็นอาชีพที่สำคัญของประชากรที่อาศัยชายฝั่งทะเลและจังหวัดที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะประเทศมาเลเซีย ได้แก่ ประชากรในเกาะสมุย เกาะพะงัน จังหวัดภูเก็ต พังงา กระบี่ และตรัง เพราะชายฝั่งทะเลในบริเวณดังกล่าวเป็นที่ดึงดูด นักท่องเที่ยวโดยเฉพาะจากต่างประเทศให้เข้ามาพักผ่อน นักท่องเที่ยวจากมาเลเซียและสิงคโปร์จะมาซื้อเสื้อผ้า เครื่องใช้และบริโภคอาหารแปลก ๆ ที่หาดใหญ่จังหวัดสงขลาเพราะสินค้าเหล่านี้มีราคาถูกกว่าสินค้าในประเทศมาเลเซีย (เข้าถึงได้จาก http://sunsite.au.ac.th/ThaiInfo/TourismInThailand/Thailand76/South,ธันวาคม : 2550)

ด้านการแต่งกาย ชาวใต้ส่วนใหญ่จะอดทน เข้มแข็ง ฉลาด มีความมุ่งมั่นสูงและปราดเปรียว การแต่งกายชาวใต้จึงเน้นความเป็นเอกลักษณ์ขึ้นอยู่กับศาสนาและการประกอบอาชีพเป็นหลัก การแต่งกายชาวใต้จะแตกต่างไปตาม กลุ่ม กล่าวคือ ชาวไทยเชื้อสายจีนแต่งกายเป็นแบบจีน ชาวไทยมุสลิมจะแต่งกายคล้ายชาวมาเลเซีย สตรีนุ่งผ้าปาเต๊ะ สวมเสื้อยอหยา เป็นเสื้อแขนกระบอก มีผ้าคลุมศีรษะ ผู้ชายนุ่งโสร่ง หรือกางเกง สวมเสื้อแขนยาว โพกศีรษะหรือสวมหมวก ชาวเลก็มีการแต่งกายลักษณะเฉพาะ ผู้ชายส่วนใหญ่นิยมสวมกางเกงเล ทำจากผ้าฝ้ายสีทึบเนื้อบางใส่สบาย ไม่มีกระดุมเหมือนกางเกงทั่วไปเวลาสวมต้องใช้ผ้าผืนเล็กคาดทับอีกชั้นหรือใช้ขอบกางเกงที่เหลือผูกเป็นปมไว้ ผู้หญิงชาวเลสวมเสื้อผ้าปกติเหมือนหญิงชาวใต้ทั่วไป แต่ถ้าเป็นผู้หญิงมุสลิมจะแต่งกายแบบหญิงมุสลิมทั่วไป (เข้าถึงได้จาก www.lefthit.com/tag/การแต่งกายภาคใต้%0D.html - 25k, ธันวาคม : 2550)

ด้านอาหาร อาหารส่วนใหญ่ของคนภาคใต้มักเกี่ยวข้องกับปลา และสิ่งอื่น ๆจากท้องทะเล อาหารทะเลหรือปลาโดยธรรมชาติจะมีกลิ่นคาวจัด อาหารภาคใต้จึงไม่พ้นเครื่องเทศโดยเฉพาะขมิ้นดูจะเป็นสิ่งที่แทบจะขาดไม่ได้เลย เพราะช่วยในการดับกลิ่นคาวได้ดีนัก ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าอาหารปักษ์ใต้จะมีสีออกเหลือง ๆ แทบทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นแกงไตปลา แกงส้ม แกงพริก ปลาทอด ไก่ทอด ก็มีขมิ้นกันทั้งสิ้น และมองในอีกด้านหนึ่งเป็นวัฒนธรรมการกินที่ผสมผสานกลมกลืนกันระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในภาคใต้นั่นเอง เพราะชีวิตของคนภาคใต้เกี่ยวข้องกับทะเล เมื่อออกทะเลหาอาหารมาได้มากเกิดรับประทานให้หมดในหนึ่งมื้อได้คนภาคใต้จึงนำอาหารที่ได้จากทะเลมาทำการถนอมอาหาร เช่น กุ้งส้ม ปลาขี้เสีย ปลาแป้งแดง ปลาเค็ม กุ้งแห้ง น้ำบูดู พุงปลา เนื้อ อาหารผู้คนในภาคใต้นิยมรสอาหารที่เผ็ดจัด เค็ม เปรี้ยว แต่ไม่นิยมรสหวาน รสเผ็ดของอาหารปักษ์ใต้มาจากพริกขี้หนูสด พริกขี้หนูแห้งและพริกไทย ส่วนรสเค็มได้จากกะปิ เกลือ รสเปรี้ยวได้จากส้มแขก น้ำส้มลูกโหนด ตะลิงปลิง ระกำและมะขามสด เป็นต้น (เข้าถึงได้จาก http://student.swu.ac.th/sc481010115/southfood1.htm,ธันวาคม : 2550) เนื่องจากอาหารภาคใต้มีรสจัด อาหารหลาย ๆ อย่างจึงมีผักรับประทานควบคู่ไปด้วย เพื่อลดความเผ็ดร้อนลงซึ่งคนภาคใต้ เรียกว่า ผักเหนาะ หรือบางจังหวัดอาจเรียกว่า ผักเกร็ด ผักเหนาะของภาคใต้มีหลายอย่าง บางอย่างก็เป็นผักชนิดเดียวกับภาคกลาง เช่น มะเขือเปราะ ถั่วฝักยาว ถั่วพู ฯลฯ แต่ก็มีผักอีก

หลายอย่างที่รู้จักกันเฉพาะคนภาคใต้เท่านั้น เช่น ยอดกาหยู (ระนอง) สะตอ ผักกูด ผักมันปู ผักเหรียง ลูกฉิ่ง ดาหลา พาโหม กระถิน ยอ เป็นต้น (วิไลวัลย์ อินทรไชยมาศ, 2529 : 69)

ด้านการละเล่น การละเล่นพื้นเมืองภาคใต้ เป็นเรื่องของความบันเทิงรื่นเริงที่จัดขึ้นโดยเน้นผู้ชมเป็นหลัก มีผู้แสดงหรือคณะผู้แสดงเป็นผู้ให้ความบันเทิง ซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะมีเอกลักษณ์เฉพาะตน และมีความบริสุทธิ์ในการแสดงออกตามภาวะแห่งการดำรงชีวิต การละเล่นพื้นเมืองภาคใต้มีวัตถุประสงค์เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินอันเป็นการผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยตรากตรำจากการทำงาน เช่น การเล่นหนังตะลุง หรือโนรา การละเล่นบางอย่างเกิดขึ้นเพื่อการเฉลิมฉลอง หรือเพื่อแสดงความยินดีในโอกาสที่บุคคลหรือสังคมประสบความสำเร็จในชีวิต เช่น การรำโนราคล้องหงส์ในการโกนจุก หรือการแสดงซัมเป็งเพื่อรับขวัญแขกบ้านแขกเมือง นอกจากนี้มีการละเล่นหลายอย่างเกิดขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาหรือเกี่ยวกับการบุญการกุศล เช่น การเล่นเพลงเรือ เพลงแห่นาค ลิเกป่า สวดมาลัย และมีการละเล่นบางอย่างเกิดขึ้นเพื่อเป็นการบวงสรวงผีสางเทวดา เช่น กาหลอ และโต๊ะครึม (เข้าถึงได้จาก http://board.dserver.org,ธันวาคม : 2550)

ความรู้เกี่ยวกับจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวข้องกับการละเล่นพื้นบ้าน คือ องค์ประกอบต่างๆ ซึ่งได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี สิ่งดังกล่าวนี้มีอิทธิพลอย่างสำคัญในการหล่อหลอม หรือกำหนดลักษณะของการละเล่นพื้นบ้านให้มีเอกลักษณ์เด่นเป็นของตนเอง การทำความเข้าใจความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับจังหวัดสุราษฎร์ธานีจึงมีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่งต่อการศึกษาเรื่องการละเล่นในท้องถิ่นนี้

ภูมิศาสตร์

จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่กว้างขวางมาก เป็นอันดับสิบของประเทศไทย และมากที่สุดในภาคใต้ มีอาณาเขตติดต่อ คือ ทิศเหนือ ติดต่อกับ จังหวัดชุมพร และอ่าวไทย ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อ่าวไทย และจังหวัดนครศรีธรรมราช ทิศใต้ ติดต่อกับ จังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดกระบี่ ทิศตะวันตก ติดต่อกับ จังหวัดพังงา และจังหวัดระนอง

พื้นที่ทางด้านตะวันตกและตอนใต้ของจังหวัด เป็นที่ราบสูง ป่า และภูเขา ได้แก่ บริเวณอำเภอบ้านตาขุน พนม คีรีรัฐนิคม เคียนซา พระแสง อำเภอชัยบุรี และบางส่วนของอำเภอไชยา ท่าฉาง พุนพิน วิภาวดี บ้านนาสาร กาญจนดิษฐ์ และอำเภอดอนสัก ส่วนพื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบชายฝั่งทะเลเป็นพื้นที่ต่อจากเขตที่ราบสูง ป่า และภูเขา ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ในเขตอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี พุนพิน เวียงสระ บ้านนาสาร บ้านนาเดิม ท่าฉาง ไชยา ท่าชนะ กาญจนดิษฐ์ และดอนสัก ในบริเวณดังกล่าวนี้มีประชากรอยู่หนาแน่นกว่าในบริเวณอื่นๆ นอกจากนี้จังหวัดสุราษฎร์ธานียังมีพื้นที่ที่เป็นเกาะใหญ่น้อยอยู่อีกหลายร้อยเกาะ เกาะใหญ่ ๆ ซึ่งมีคนอาศัยอยู่หนาแน่น ได้แก่ เกาะสมุย เกาะพะงัน และเกาะเต่า สภาพทั่ว ๆ ไปของเกาะบริเวณตอนกลาง

เป็นภูเขา เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ส่วนที่ราบได้แก่ บริเวณตามริมชายฝั่งทะเล (สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสุราษฎร์ธานี, 2525 : 13)

ในบริเวณที่ราบลุ่มกว้างใหญ่มีแม่น้ำลำคลองหลายสายไหลผ่าน แม่น้ำสำคัญ คือ แม่น้ำตาปี แม่น้ำนี้เดิมเรียกแม่น้ำหลวง ยอดน้ำเกิดจากเขาใหญ่ยอดต่ำในแนวแบ่งเขตระหว่างอำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ กับอำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช ตอนยอดน้ำเรียกว่าคลองสินปุน ไหลผ่านอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี คือ อำเภอพระแสง เวียงสระ บ้านนาสาร เคียนซา บ้านนาเดิม พุนพิน และอำเภอเมือง ออกทะเลที่ตำบลบางกุ้ง แม่น้ำนี้มีความยาว 232 กิโลเมตร (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 2549 :1 – 3) ส่วนแม่น้ำพุมดวงซึ่งเป็นอีกสายหนึ่งที่สำคัญของจังหวัดนี้ ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาระหว่างจังหวัดพังงากับจังหวัดสุราษฎร์ธานีที่อำเภอพนม ไหลผ่านอำเภอพนม คีรีรัฐนิคม และอำเภอพุนพิน มาบรรจบกับแม่น้ำตาปีที่ท่าข้ามรวมความยาวประมาณ 80 กิโลเมตร (อายุธ วิไล, 2512 : 63)

จังหวัดสุราษฎร์ธานีมี 2 ฤดู คือ ฤดูร้อนและฤดูฝน ฤดูร้อนเป็นเพียงระยะสั้น ๆ คือ ฝนจะหยุดตกในเดือนกุมภาพันธ์ ติดต่อไปตลอดเดือนมีนาคม และเมษายน ในเดือนเมษายนอากาศค่อนข้างร้อนรัด แต่พอถึงเดือนพฤษภาคม ฝนจะเริ่มตก และตกชุกขึ้นในเดือนต่อ ๆ ไป ในเดือนพฤศจิกายน จะมีฝนตกชุกที่สุด เหตุที่จังหวัดนี้มีฝนตกเกือบตลอดปีเพราะว่า ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จากมหาสมุทรอินเดีย และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือจากทะเลจีนใต้

ประวัติศาสตร์

หลักฐานทางโบราณคดีที่สำรวจพบในบริเวณพื้นที่ของจังหวัดสุราษฎร์ธานีจนถึงปัจจุบันชี้ชัดได้ว่าในจังหวัดนี้มีผู้คนอาศัยมาเป็นเวลายาวนาน และในบางบริเวณที่ไม่มีผู้คนอยู่อาศัยได้เคยเจริญรุ่งเรืองเป็นบ้านเป็นเมืองมาแล้ว เส้นทางติดต่อกับโลกภายนอกจากบริเวณนี้ นอกจากการเดินทางทางเรือ ยังมีเส้นทางทางบกอยู่หลายเส้นทางซึ่งใช้เป็นทางผ่านและติดต่อกับบริเวณนี้ ได้แก่ เส้นที่ 1 ทุ่งตึก – คลองเหล – คลองสก – คลองพุมดวง – แม่น้ำตาปี – อ่าวบ้านดอน เส้นที่ 2 คลองมะรุ่ย – คลองชะอุ่น – คลองสก – คลองพุมดวง – แม่น้ำตาปี – อ่าวบ้านดอน เส้นที่ 3 คลองปะกาไสย – คลองโตรม – คลองอิปัน – แม่น้ำตาปี – อ่าวบ้านดอน เส้นที่ 4 คลองท่อม – คลองสินปุน – แม่น้ำตาปี – อ่าวบ้านดอน บริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณและเคยเป็นบ้านเป็นเมืองมาแล้วในเขตพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีมีหลายแห่ง คือ เวียงสระ เป็นชุมชนโบราณเก่าแก่แห่งหนึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำตาปี ที่บ้านเวียง อำเภอเวียงสระ ในบริเวณนี้พบพระพุทธรูปแบบคุปตะของอินเดียมีอายุใกล้เคียงกับสมัยพุทธศตวรรษที่ 8 – 9 อำเภอท่าชนะ โดยเฉพาะบริเวณใกล้เชิงเขาประสงค์ ชาวบ้านได้ค้นพบลูกปัด และวัตถุที่ทำด้วยหินหยกเป็นจำนวนมาก โบราณวัตถุที่ทำด้วยหินหยกนี้มักจะพบตามแหล่งชุมชนในสมัยตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 8 – 9 ขึ้นไปจนถึงตอนปลายสมัยโลหะ อำเภอไชยา ในเขตนี้มีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญอยู่หลายแห่ง เช่น ที่บ้านตากแดด ฝั่งน้ำคลองตะเคียนด้านใต้ บริเวณวัดเวียง และบริเวณปากคลองพุมเรียง เป็นต้น สำหรับบริเวณปากคลอง

พุมเรียงนักโบราณคดีขุดพบเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด แท่นหินบดยา คาดว่ามีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 13 ขึ้นไปจนถึงพุทธศตวรรษที่ 8 – 9 บริเวณนี้น่าจะเป็นท่าเรือจอดพักสินค้าของพ่อค้าชาวต่างชาติ (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, มปป. : 6 – 10)

มีหลักฐานปรากฏว่าในพุทธศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมา ดินแดนบริเวณจังหวัดสุราษฎร์ธานี รวมอยู่กับอาณาจักรศรีวิชัย หลักฐานทางวัฒนธรรมสมัยศรีวิชัยที่มีปรากฏอยู่ในดินแดนนี้ จำแนกออก คือ ด้านสถาปัตยกรรมที่สำคัญ ได้แก่ เจดียสถานที่สร้างอุทิศเนื่องในพุทธศาสนา ที่ยังเหลือรูปทรงชัดเจนส่วนใหญ่อยู่ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี คือ เจดีย์วัดหลง เจดีย์วัดแก้ว เจดีย์วัดพระบรมธาตุ และซากรากฐานก่ออิฐในวัดเวียง เป็นต้น ด้านประติมากรรม ประติมากรรมที่สำคัญ ได้แก่ รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสำริดซึ่งพบหลายองค์ เช่น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรประทับยืนจากวัดศาลาทึง รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรครึ่งองค์พบในวัดพระบรมธาตุไชยา นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยนาคปรกจากวัดเวียงอีกด้วย ด้านศิลาจารึก ศิลาจารึกศรีวิชัยที่พบ ได้แก่ จารึกหลักที่ 23 (วัดเสมาชัย) และจารึกหลักที่ 24 (วัดหัวเวียง) เป็นต้น ด้านภาชนะ เครื่องมือเครื่องใช้ และเครื่องประดับ ที่พบมากในบริเวณพื้นที่ของจับหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ ภาชนะเครื่องปั้นดินเผา ภาชนะเครื่องเคลือบดินเผา ลูกปัด และเงินตรานโม เป็นต้น (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์, 2523 : 30 – 45)

อย่างไรก็ตามปัญหาเกี่ยวกับอาณาจักรศรีวิชัยยังไม่มีข้อยุติแต่ประการใด ศูนย์กลางของศรีวิชัยจะอยู่ที่ใดนั้นยังต้องอาศัยหลักฐานและการสืบค้นอีกมาก การกล่าวถึงวัฒนธรรมศรีวิชัยจึงเป็นเพียงการชี้ให้เห็นว่าในสมัยหนึ่งดินแดนในบริเวณจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรนี้ก็อาจจะเป็นได้

เมื่ออาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมอำนาจลงพร้อม ๆ กับที่อาณาจักรสุโขทัยกำลังเจริญรุ่งเรืองขึ้น ดินแดนตลอดแหลมมลายูได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของอาณาจักรสุโขทัย เมืองไชยาและเมืองอื่นๆ ในบริเวณจังหวัดสุราษฎร์ธานีก็ดูจะไม่ค่อยมีบทบาทสำคัญอะไรในสมัยนี้ ครั้นถึงสมัยกรุงศรีอยุธยามีเมืองสำคัญในบริเวณจังหวัดสุราษฎร์ธานี แบ่งแยกออกเป็น 3 เมือง คือ เมืองไชยาขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา เมืองท่าทอง และเมืองคีรีรัฐนิคมขึ้นตรงต่อเมืองนครศรีธรรมราช และในช่วงหลังเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 เมืองไชยาก็เริ่มมีบทบาทมากขึ้น หลวงปลัดเมืองไชยา ได้รวบรวมสมัครพรรคพวกเข้าสมทบกับทัพกรุงธนบุรีซึ่งยกทัพไปตีเมืองนครศรีธรรมราช หลวงปลัดเมืองไชยาได้รับพระราชทานความดีความชอบเป็น พระยาวิชิตภักดิ์สงคราม (พระยาคอปล้อง) จังหวัดสุราษฎร์ธานีปัจจุบันถือกำเนิดมาจากเมืองท่าทอง แต่เดิมเมืองท่าทองตั้งอยู่ที่บ้านท้อน (บ้านสะท้อน) ตำบลท่าทอง อำเภอกาญจนดิษฐ์ เมืองนี้เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา ชาวบ้านเล่าสืบต่อกันมาว่า สมัยโบราณที่เมืองนี้มีต้นสะท้อนขึ้นอยู่มากมายริมแม่น้ำท่าทองอุแท พื้นที่ทั่วไปเป็นป่าดง มีสัตว์ป่าชุกชุม ก่อนที่จะตั้งเป็นเมืองท่าทอง ได้มีชาวเมืองนครศรีธรรมราชจำนวนหนึ่ง มีหัวหน้าชื่อนายมาก อพยพผู้คนมาตั้งหลักแหล่งทำมาหากิน และได้เปลี่ยนชื่อจากบ้านท้อน (สะท้อน) มาเป็นบ้านท่าทอง ครั้นเมื่อมีคนอพยพมาอยู่หนาแน่นแล้ว เจ้าพระยานครศรีธรรมราช จึงได้ยกฐานะบ้านท่าทองให้เป็นเมืองเรียกว่าเมืองท่าทอง ในปี พ.ศ. 2328 ซึ่งเป็นสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พม่ายกกองทัพ

มาตีหัวเมืองปักษ์ใต้ของไทย เมืองท่าทองถูกเผาผลาญจนหมดสิ้น ผู้คนกระจัดกระจายแตกฉานซ่านเซ็น ชาวเมืองท่าทองจึงย้ายจากที่ตั้งเดิมไปตั้งที่บ้านกะแดะ ริมคลองกะแดะ คือ บริเวณที่ว่าการอำเภอกาญจนดิษฐ์ในปัจจุบัน แต่ตั้งอยู่ที่นั่นไม่นานก็ย้ายไปตั้งเมืองใหม่ที่ริมคลองมะขามเตี้ยในเขตอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานีปัจจุบัน ในช่วงนี้เองได้เกิดมีชุมชนแห่งใหม่ขึ้นที่บริเวณที่ดอนริมฝั่งแม่น้ำหลวง (ตาปี) คือ บริเวณที่ตั้งจังหวัดสุราษฎร์ธานีในปัจจุบัน ชุมชนใหม่นี้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้ส่งคนมาสร้างอู่ต่อเรือ ต่อเรือรบ และเรือกำปั่น ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะในบริเวณนี้หาไม้มาต่อเรือได้ง่าย ด้วยลักษณะที่ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ในที่ดอน น้ำท่วมไม่ถึง ชาวบ้านทั่วไปจึงเรียกชุมชนใหม่ว่า “บ้านดอน” (สมบูรณ์ ตะปินา เผด็จ นวลหนู และชวน เพชรแก้ว, 2525 : 27)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บ้านดอนมีคนหนาแน่นและขยายตัวเจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกัน เมื่อสิ้นบุญเจ้าพระยานคร (น้อย) เมืองนครศรีธรรมราชก็อ่อนแอลง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองท่าทองจากริมคลองมะขามเตี้ยมาตั้งที่บ้านดอน ทรงเปลี่ยนชื่อเมืองท่าทองเป็น เป็นเมือง “กาญจนดิษฐ์” และยกฐานะเมืองนี้เป็นเมืองจัตวาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้นายพุ่มผู้ปกครองเป็นพระยากาญจนดิษฐ์บดี เป็นการแยกเมืองท่าทองออกจากเมืองนครศรีธรรมราชโดยเด็ดขาด ส่วนเมืองคีรีรัฐนิคมยังคงขึ้นตรงต่อเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้จัดการปกครองหัวเมืองภาคใต้เป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล เลิกระบบเวียง วัง คลัง นา ให้รวมเมืองไชยา เมืองกาญจนดิษฐ์ และเมืองคีรีรัฐนิคมเข้าเป็นเมืองเดียวกัน เรียกชื่อว่าเมืองไชยา โดยตั้งศาลากลางประกาศพระราชปรารภเรื่องบ้านดอนซึ่งตั้งเป็นเมืองไชยาใหม่ แต่ประชาชนก็ยังเรียกเมืองไชยาจังหวัดขึ้นที่บ้านดอน และรวมเมืองชุมพร เมืองหลังสวน และเมืองไชยาขึ้นเป็นมณฑลเรียกว่ามณฑลชุมพร ตั้งศาลาว่าการมณฑลอยู่ที่ชุมพร แต่ต่อมาได้ย้ายศาลาว่าการมณฑลชุมพรมาตั้งที่เมืองไชยาใหม่หรือบ้านดอน ในปี พ.ศ. 2458 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลปักษ์ใต้ ได้เสด็จประทับ ณ พระตำหนักสวนสราญรมย์* ที่ท่าข้าม ในช่วงเวลานี้เองได้ใหม่ว่าบ้านดอนอยู่ตามเดิมซึ่งสับสนกับเมืองไชยาเก่า ประกอบกับทรงทอดพระเนตรเห็นว่าราษฎรที่บ้านดอนเป็นพลเมืองดี และเป็นเมืองที่มีธรรมชาติสวยงาม มีแม่น้ำไหลผ่าน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองไชยาเป็นเมืองสุราษฎร์ธานี และเปลี่ยนชื่อแม่น้ำหลวงเป็นแม่น้ำตาปี โดยทรงรับแบบอย่างมาจากอินเดีย ซึ่งมีเมืองสุรัฏฐ์ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำตาปติ

---

* ปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงพยาบาลสวนสราญรมย์ อยู่ในอำเภอพุนพิน

หลังจากนั้นมณฑลชุมพรก็เปลี่ยนเป็นมณฑลสุราษฎร์ธานี และเมื่อยุบเลิกมณฑลแล้วก็เรียกชื่อเป็นจังหวัดสุราษฎร์ธานีมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ศาสนา

จากการศึกษาค้นคว้าหลักฐานด้านโบราณวัตถุและโบราณสถานซึ่งปรากฏอยู่ในดินแดนจังหวัดต่าง ๆ ของภาคใต้ในปัจจุบันพบว่าศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเจริญรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนส่วนนี้มาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยได้รับอิทธิพลและยึดถือรูปแบบของอารยธรรมอินเดียเป็นบรรทัดฐาน ถ้าหากจะพิจารณาลักษณะสังคมชาวภาคใต้ในปัจจุบันนี้จะเห็นได้ว่า ชาวภาคใต้ในจังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง ตรัง สงขลา ฯลฯ เป็นชาวภาคใต้ที่ดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาผสมผสานกันเป็นส่วนใหญ่ ส่วนในจังหวัดยะลา ปัตตานี นราธิวาส และสตูล อยู่ภายใต้อิทธิพลของศาสนาอิสลาม ซึ่งได้แผ่อิทธิพลเข้ามาสู่ภาคใต้อีกสายหนึ่งในระยะหลัง คือ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19

สำหรับในจังหวัดสุราษฎร์ธานี หลักฐานโบราณวัตถุสถานซึ่งยืนยันถึงความเจริญรุ่งเรืองของศาสนาพราหมณ์มีปรากฏอยู่เด่นชัด ได้แก่ รูปพระนารายณ์ พระพิฆเณศวร์ พระอิศวร มุขลึงค์ ฐานโยนิทรณะ และโบสถ์พราหมณ์ ส่วนร่องรอยของความเจริญทางพุทธศาสนาก็มีอยู่หลายอย่าง เช่น ประติมากรรมพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรจากวัดพระบรมธาตุไชยา พระพิมพ์ดินดิบ พระพุทธรูปปางต่าง ๆ และพระบรมธาตุไชยา เป็นต้น (พรหมศักดิ์ เจิมศักดิ์ และประชา นุ่นสุข, 2525 : 111)

ศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเผยแพร่เข้ามายังภาคใต้เป็นครั้งแรกเมื่อใด และศาสนาใดจะเข้ามาก่อนหลังนั้น ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่สรุปได้อย่างแน่ชัด แต่อย่างไรก็ตามศาสนาทั้งสองได้แพร่หลายอย่างกว้างขวาง และชนชาวภาคใต้ส่วนใหญ่รับศาสนาทั้งสองไว้โดยประสมประเสกันสถาบันศาสนาทั้งสองได้มีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นกลไกช่วยกำหนดรูปแบบของวัฒนธรรมเป็นแกนนำกำหนดวิถีชีวิตของชาวภาคใต้ การดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายได้มีความเชื่อ หลักธรรมคำสอนต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวพันอย่างมากมาย (ประชุม ชุ่มเพ็งพันธ์, 2526 : 9) อาจเรียกได้ว่าเกือบตลอดปี ชาวพื้นเมืองภาคใต้มีกิจกรรมทางศาสนาที่มีศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธควบคู่กันอยู่เสมอ โดยเฉพาะในจังหวัดสุราษฎร์ธานียังมีปรากฏให้เห็นอยู่อย่างเด่นชัดแทบทุกท้องที่

วัฒนธรรมประเพณี

ชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีวัฒนธรรมประเพณีเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน วัฒนธรรมประเพณีดังกล่าวได้แก่ ภาษา การศึกษาเล่าเรียน ประเพณีต่าง ๆ ความเชื่อ อาชีพ อาหารการกิน ศิลปหัตถกรรม มหรสพ การละเล่น และกีฬา เป็นต้น

ในส่วนที่เกี่ยวกับภาษา ชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีภาษาถิ่นที่มีสำเนียงผิดไปจากสำเนียงภาษาปักษ์ใต้ทั่วไป ที่เห็นง่าย ๆ คือ สำเนียงพูดฟังแข็ง ๆ และขาดห้วน และแม่กกที่ประสมกับสระเสียงยาวจะเปลี่ยนเป็นเสียงสั้นหรือไม่ออกเสียง เช่น ออก เป็น เอาะ, นอก เป็น เนาะ, หัวแหก

เป็น หัวแหะ และสี่แยก เป็น สี่แยะ เป็นต้น นอกจากนี้การใช้ศัพท์ก็มีแปลกแตกต่างจากท้องถิ่นอื่นในภาคใต้อยู่หลายคำ เช้า เจ้า ใช้เรียก พระภิกษุ อยู่เครง หมายถึง ปัจจุบันนี้ เดี๋ยวนี้ สาคลาย หมายถึง อาการดีขึ้น หรือค่อยยังชั่ว เสดสา หมายถึง ยากจนข้นแค้น ลุย หมายถึง มากมาย ลกล้น หมายถึง รีบเร่ง เป็นต้น

ด้านการศึกษาเล่าเรียน เท่าที่สืบค้นได้จากการศึกษาเล่าเรียนแต่เดิมจำกัดอยู่ในวงแคบ ผู้มีโอกาสมักจะเป็นผู้ชายที่เป็นเจ้านายชั้นสูง หรือนักบวช ศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียนมักอยู่ที่วัด หรือที่บ้านของผู้ใฝ่รู้ ตัวหนังสือชุดแรกที่ครูสอนให้หรือเป็นแม่บท คือ นอโม กอ ขอ เมื่อเรียนได้คล่องแคล่วแล้วก็เริ่มเรียน กอ ขอ กอ กา หลังจากนั้นก็เรียนการแจกลูกในแม่ตัวสะกดต่าง ๆ และหัดสวดหนังสือในลำดับต่อไป การสวดหนังสือเป็นการฝึกหัดอ่านหนังสือให้คล่องแคล่วยิ่งขึ้นนั่นเอง หนังสือที่ใช้สวดมักจะบันทึกในหนังสือบุด หรือสมุดข่อย และใบลานก็มี เรื่องที่สวดซึ่งเป็นที่นิยมกันมาก ได้แก่ โคบุตร จำปาสี่ต้น ไกรสิทธิ์ พญาหงส์ นายทนนางบัวโทน และเรื่องอื่น ๆ อีกมาก เมื่อสวดหนังสือได้คล่องแคล่วแล้วก็อาจจะขออนุญาตครูกลับไปประกอบสัมมาชีพที่บ้าน แต่ถ้าอยู่ต่อไปก็จะต้องศึกษาเนื้อหาอื่นเพิ่มเติม เช่น อักษรขอม เลขคณิต ไสยศาสตร์ และตำรายา เมื่อชำนิชำนาญจนเป็นที่ยอมรับของครูผู้สอนแล้วก็ออกไปประกอบอาชีพหรือตั้งเป็นสำนักศึกษาเล่าเรียนต่อไป

ด้านประเพณี ชาวจังหวัดนี้มีประเพณีต่างๆ หลายอย่างสืบต่อกันมาอย่างมั่นคง ประเพณีดังกล่าว ได้แก่ ประเพณีแห่พระ สวดมาลัย สวดทุ่ง วันจบปีจบเดือน ทอดผ้าป่า รดน้ำเบญจา วันรับส่งตายาย ชักไม้เข้าวัด การขึ้นถ้ำ การเกิด การบวช การแต่งงาน การทำบุญต่ออายุ และการทำศพ เป็นต้น

ด้านความเชื่อ ความเชื่อต่าง ๆ ของชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานีที่สำคัญมีอยู่หลายอย่าง ได้แก่ ความเชื่อเรื่องบาป บุญ นรก สวรรค์ ผีสางเทวดา เวทมนตร์คาถา ฤกษ์ยาม เครื่องรางของขลัง การทรงเจ้าเข้าผี ลางสังหรณ์ ยาเสน่ห์ ยาเบื่อ และยาสั่ง เป็นต้น

ด้านการอาชีพ อาชีพที่สำคัญของชาวจังหวัดนี้มีอยู่หลายอย่าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพของท้องที่เป็นสำคัญ อาชีพต่างๆ ได้แก่ การทำนา การทำสวนต่าง ๆ เช่น สวนเงาะ สวนยางพารา สวนมะพร้าว สวนปาล์ม และสวนส้ม การทำไข่เค็ม เป็นอาชีพหนึ่งที่สำคัญ มีทำกันมากที่อำเภอไชยา เป็นต้น ส่วนชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเลก็มีอาชีพอื่น ๆ เช่น อวนรุน เลี้ยงหอยนางรม และทำเคย (กะปิ) เป็นต้น

ด้านการอาหาร อาหารที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นโดยเฉพาะอาหารคาวมีอยู่หลายอย่าง ได้แก่ ขี้ปลาเออะ หนาง กุ้งส้ม หอยส้ม เปี้ยวดอง ปลาแป้งแดง ฯลฯ ส่วนอาหารหวาน ได้แก่ ขนมกรุบ ข้าวเหนียวกวน จั้ง เป็นต้น

ด้านศิลปหัตถกรรม งานศิลปหัตถกรรมซึ่งเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายทั่วไป ได้แก่ ผ้าไหมพุมเรียง ผ้าไหมท่าชนะ ผลิตภัณฑ์จากหวาย ผลิตภัณฑ์จากมะพร้าว การแกะหนัง หมวกพุมเรียง เป็นต้น

ด้านการละเล่นการกีฬาและมหรสพ ชาวจังหวัดนี้นิยมการละเล่น การกีฬาและมหรสพหลายอย่างที่รู้จักกันทั่วไป ได้แก่ เพลงบอก คำตัก เพลงนา เพลงเรือ มวยไชยา ปลากัด ไก่ชน หนังตะลุง มโนห์รา สวดมาลัย และลิเกป่า เป็นต้น

ความรู้พื้นฐานที่กล่าวมาอย่างย่อ ๆ เป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งเพราะเกี่ยวข้องอยู่กับการละเล่นพื้นบ้านโดยเป็นสิ่งกำหนดให้ผู้เล่นนำเอาความคิด ความเชื่อ สภาพสังคมของภาคใต้ได้สอดแทรกไว้ในการละเล่นนั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้สร้างนำมาจากองค์ประกอบดังกล่าวทั้งสิ้น การศึกษาเรื่องนี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

ความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ที่ศึกษา

พื้นที่ที่มีการละเล่นลิเกป่าและการสวดมาลัยของจังหวัดสุราษฎร์ธานี มี 5 อำเภอ คือ อำเภอพุนพิน อำเภอเคียนซา อำเภอไชยา อำเภอกาญจนดิษฐ์ และอำเภอท่าชนะ

1. อำเภอพุนพิน : ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณี

อำเภอพุนพินเป็นพื้นที่ที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน เป็นแหล่งของหลักฐานทางด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่สำคัญของภาคใต้ อำเภอนี้มีอาณาเขตทางด้านทิศเหนือติดต่อกับอำเภอท่าฉาง และอ่าวบ้านดอน ทิศใต้ติดต่อกับอำเภอบ้านนาเดิมและอำเภอเคียนซา ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี และอำเภอบ้านนาเดิม ส่วนด้านทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอคีรีรัฐนิคมและอำเภอวิภาวดี อำเภอพุนพินอยู่ห่างจากตัวจังหวัดสุราษฎร์ธานีประมาณ 14 กิโลเมตร ที่ว่าการอำเภออยู่ใกล้ ๆ สถานีรถไฟสุราษฎร์ธานี พื้นที่ทั้งหมดของอำเภอนี้มีประมาณ 1,200 ตารางกิโลเมตร

การแบ่งเขตการปกครองของอำเภอนี้มีทั้งหมด 16 ตำบล มีจำนวนหมู่บ้าน 94 หมู่บ้าน ตำบลทั้ง 16 ตำบล ได้แก่ ตำบลท่าข้าม ท่าสะท้อน เขาหัวควาย ท่าโรงช้าง กรูด บางมะเดื่อ หนองไทร น้ำรอบ บางงอน พุนพิน หัวเตย ศรีวิชัย มะลวน ลีเล็ด บางเดือน และตะปาน ปัจจุบันอำเภอพุนพินมีประชากร ประมาณ 90,000 คน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 95 นับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 3 และนับถือศาสนาคริสต์ ร้อยละ 2

สภาพภูมิประเทศของอำเภอพุนพิน เป็นป่าและภูเขาทางทิศตะวันตก และทิศใต้ พื้นที่ค่อยลาดเอียงจากตะวันตกไปทางทิศตะวันออก มีพื้นที่ส่วนที่ราบลุ่มอยู่ทั่วไป ซึ่งเป็นพื้นที่ตามแนวลำน้ำและบริเวณใกล้เคียง มีแม่น้ำลำคลองมากมายซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำตาปี และพุมดวง ในบริเวณที่ราบลุ่มบางแห่งมีควนเนิน ตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับที่ราบลุ่ม ควนเนินดังกล่าวจึงเป็นที่ตั้งของชุมชนสำคัญมาแต่โบราณ หลักฐานโบราณคดีและโบราณวัตถุมักอยู่ในบริเวณดังกล่าวนี้ ได้แก่ บริเวณเขาศรีวิชัย ในตำบลศรีวิชัย และควนสราญรมย์ในตำบลท่าข้าม

พุนพินมีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น แต่เนื่องจากมิได้อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน อากาศจึงไม่ร้อนอบอ้าวมากนัก ปีหนึ่ง ๆ มี 2 ฤดู คือ ฤดูร้อนตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม ส่วนฤดูฝน

ระหว่างเดือนมิถุนายนถึงเดือนมกราคม ฝนตกหนักที่สุดในเดือนกันยายนถึงพฤศจิกายน เนื่องจากมีฝนฟ้าอากาศบริบูรณ์ดังกล่าว พื้นที่อำเภอนี้จึงเหมาะแก่การเพาะปลูกพืชผลเมืองร้อนอย่างยิ่ง ในด้านการคมนาคมติดต่อกับต่างพื้นที่ทั้งในจังหวัดสุราษฎร์ธานีและจังหวัดอื่น ๆ มีความสะดวกมากทั้งนี้เพราะมีเส้นทางรถยนต์ ทางรถไฟ ทางเรือ และทางอากาศอยู่อย่างพร้อมมูล นับได้ว่าเป็นอำเภอเอกอำเภอหนึ่งของจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ในด้านการประกอบอาชีพ ราษฎรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลัก พื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งมีร้อยละ 57.36 ของพื้นที่ทั้งหมด มีทั้งทำสวนยางพารา สวนมะพร้าว สวนผลไม้ นาข้าว และสวนปาล์มน้ำมัน การเลี้ยงปลาน้ำจืดในพื้นที่ราบลุ่มก็ทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน การเลี้ยงกระบือ ก็ทำกันมากในหลายตำบล เป็นแหล่งเลี้ยงกระบือมากพอ ๆ กับที่อำเภอไชยา สำหรับการอุตสาหกรรม และพานิชยกรรม พุนพินนับเป็นตลาดสินค้าที่สำคัญทั้งสินค้าอุตสาหกรรมและสินค้าการเกษตร มีโรงงานอุตสาหกรรมทั้งขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก มากกว่า 100 โรงงาน มีการรวมกลุ่มสหกรณ์การเกษตรเกือบ 100 กลุ่ม และยังมีกลุ่มสหกรณ์บริการอีกหลายกลุ่ม

ทางด้านประวัติศาสตร์ จากการศึกษาทางโบราณคดีในอาณาบริเวณอำเภอพุนพินได้พบหลักฐานหลายอย่างที่เป็นสิ่งยืนยันถึงความเป็นมาอันยาวนาน กล่าวคือ สภาพภูมิศาสตร์ของอำเภอนี้มีความสัมพันธ์กับการก่อกำเนิดและวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมอย่างเด่นชัด คือ การที่มีแม่น้ำตาปีและแม่น้ำพุมดวงไหลผ่านอำเภอพุนพิน ทำให้มีเส้นทางตัดผ่านคาบสมุทรตรงบริเวณนี้อย่างน้อย 4 เส้นทาง คือ 1) ทุ่งศึกคลองเหล – คลองพุมดวง – แม่น้ำตาปี – อ่าวบ้านดอน 2) คลองปะกาไสย – คลองโตรม – คลองอิปัน – แม่น้ำตาปี – อ่าวบ้านดอน 3) คลองปะกาไสย – คลองโตรม – คลองอิปัน – แม่น้ำตาปี – อ่าวบ้านดอน 4) คลองท่อม – คลองสินปุน – แม่น้ำตาปี – อ่าวบ้านดอน เส้นทางดังกล่าวเป็นเส้นทางเดินบกและใช้ลำน้ำตาปี ลำน้ำพุมดวงในบางตอน เส้นทางนี้ได้นำวัฒนธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะจากอินเดียเข้าสู่ดินแดนนี้ กล่าวคือในพุทธศตวรรษที่ 8 มีชาวอินเดียได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานโดยนำลัทธิศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธเข้ามาด้วย ในดินแดนแถบนี้จึงมีศาสนาดังกล่าวเข้ามาตั้งอย่างมั่นคงมายาวนาน มีหลักฐานทางศาสนาที่ว่านี้ปรากฏอยู่มากมาย เช่นที่ตำบลท่าข้าม ได้แก่ บริเวณควนสราญรมย์ และที่บริเวณเขาศรีวิชัย และเขาพระอานนท์ เป็นต้น สำหรับที่มาของชื่อพุนพินนั้นสันนิษฐานว่า ตรงกับชื่อ เมืองพาน – พานหรือ พัน – พัน ในจดหมายเหตุจีน แต่ต่อมาได้เรียกเพี้ยนไปตามสำเนียงชาวพื้นเมือง จนกลายเป็นคำว่าพุนพินในปัจจุบัน

เมืองพุนพินพัฒนาการมาอย่างไรในบางช่วงไม่สามารถทราบได้ แต่ระยะหลังคงเสื่อมสลายลงเนื่องจากมีการตั้งเมืองไชยาขึ้นมาใหม่ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991 – 2031) และเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับเส้นทางการค้า ชื่อพุนพินจึงเสื่อมหายไปเป็นเพียงหมู่บ้านหนึ่ง ท้องที่อำเภอพุนพินที่มีชื่อในพงศาวดาร จดหมายเหตุในสมัยกรุงศรีอยุธยา และต้นรัตนโกสินทร์ คือ ท่าข้าม ซึ่งเป็นแขวงขึ้นกับเมืองไชยามาโดยตลอด

หลังจากมีการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการจัดตั้งอำเภอพุนพินขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2439 – 2441 ดังปรากฏหลักฐานในเอกสารมณฑลชุมพร ปี พ.ศ. 2441 มีใจความตอนหนึ่งว่า “อำเภอพุนพิน ทิศตะวันออกติดต่อกับเมืองกาญจนดิษฐ์ หลวงไชวารีย์ (เจริญ) ว่าที่กรมการอำเภอ วุฒิไม่พอลาออกให้หม่อมราชวงศ์เชยว่าที่กรมการอำเภอ ตั้งที่ว่าการริมคลองน้ำตำบลพุนพิน” ที่ว่าการอำเภอพุนพินระยะนี้ตั้งอยู่ที่บ้านพุนพิน หมู่ที่ 1 ตำบลท่าข้าม ปัจจุบัน ต่อมาเมื่อมีการสร้างทางรถไฟสายใต้ ท้องที่บริเวณท่าข้ามอันเป็นชุมทางทั้งทางบกทางเรือเจริญขึ้น จึงย้ายที่ว่าการอำเภอจากที่เดิมไปตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลท่าข้าม และเปลี่ยนชื่อเป็น “อำเภอท่าข้าม” ในระยะนี้อำเภอท่าข้ามประกอบด้วยตำบลต่าง ๆ 12 ตำบล คือ ท่าข้าม พุนพิน ท่าโรงช้าง ท่าสะท้อน บางมะเดื่อ บางเดือน หนองไทร น้ำรอบ บางงอน หัวเตย มะลวน และลิเล็ด ต่อมาในปี พ.ศ. 2481 กระทรวงมหาดไทยให้เปลี่ยนชื่ออำเภอท่าข้ามเป็นอำเภอพุนพินอีกครั้งหนึ่ง เพื่อรักษาชื่อเดิมในประวัติศาสตร์เอาไว้ ต่อจากนั้น อำเภอพุนพินก็เจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว ในฐานะชุมทางทางบกและทางน้ำ ขณะเดียวกันอาชีพการเกษตรก็ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง ในปี พ.ศ. 2494 ทางราชการได้โอนท้องที่ตำบลกรูดจากอำเภอบ้านนาสารมาขึ้นกับอำเภอพุนพินอีกตำบลหนึ่ง และในปี พ.ศ. 2519 ได้แบ่งท้องที่ในตำบลลิเล็ดและตำบลพุนพินมารวมเป็นตำบลศรีวิชัยอีกตำบลหนึ่ง ครั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2523 ได้แยกพื้นที่ตำบลท่าสะท้อนบางส่วนออกไปตั้งเป็นตำบลเขาหัวควาย ปัจจุบันอำเภอพุนพินจัดได้ว่าเป็นอำเภอหนึ่งที่เจริญรุดหน้าไปอย่างดียิ่ง สภาพบ้านเมืองโดยเฉพาะในตัวอำเภอจัดได้ว่าเป็นอำเภอที่สะอาด และมีทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นสาธารณูปโภคครบครัน สำหรับในพื้นที่ที่ยังคงเป็นชนบทมีถนนหนทางไปสะดวก ประชาชนประกอบอาชีพและดำรงอยู่ด้วยความสงบสุข

สำหรับทางด้านวัฒนธรรมประเพณี เป็นที่ทราบมาแล้วว่าตามหลักฐานที่ปรากฏในบริเวณพื้นที่ชุมชนโบราณของพุนพินได้รับลัทธิศาสนาสำคัญ 2 ศาสนา คือ ศาสนาพุทธและฮินดู คตินิยมในลัทธิศาสนาของชุมชนโบราณพุนพินระหว่างแหล่งโบราณคดี 2 แหล่ง มีลักษณะสำคัญ คือ มีการสร้างศาสนสถานบนเขาหรือที่สูงริมฝั่งลำน้ำ โดยที่แหล่งโบราณคดีควนพุนพินเป็นสถูปในพุทธศาสนาอันเป็นคตินิยมตามพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ส่วนที่เขาศรีวิชัยเป็น ศาสนสถานที่ประดิษฐานเทวรูปในศาสนาฮินดู ซึ่งเป็นคตินิยมศาสนาฮินดูทั้งไวษณพนิกาย (นับถือพระวิษณุ) และไศวนิกาย (นับถือศิวลึงค์และโยนี) ด้วยเหตุนี้ทั้งสองศาสนาจึงเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญกล่าวคือ ในช่วงเวลาหนึ่งประชาชนได้ผสมกลมกลืนทั้งคตินิยมแบบฮินดูและแบบพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน แต่ครั้นถึงพุทธศตวรรษที่ 19 – 21 ชุมชนโบราณพุนพินได้กลายเป็นชุมชนประวัติศาสตร์ที่สำคัญของพุทธศาสนาแบบหินยานลังกาวงศ์ร่วมสมัยกับอยุธยา โดยที่มีวัดสำคัญเกิดขึ้นในสมัยนี้ ซึ่งได้รับสถาปนาเป็นวัดหลวง คือ วัดหัววังน้ำรอบ และวัดเขาพระอานนท์ เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าจากพื้นฐานลัทธิคตินิยมแบบฮินดู พุทธศาสนามหายาน มาจนกระทั่งพุทธศาสนาแบบหินยานลังกาวงศ์ ทำให้พื้นที่ของพุนพินได้ผสมกลมกลืนคตินิยมดังกล่าวเข้าด้วยกัน ด้วยเหตุนี้ขนบธรรมเนียมและประเพณีที่สำคัญของผู้คนในพื้นที่นี้ ส่วนใหญ่เป็นประเพณีพื้นบ้านที่ยังเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา และลัทธิดั้งเดิม เป็นต้นว่าประเพณีทำขวัญข้าว ขวัญนาค ขวัญทหาร

รดน้ำผู้ใหญ่ การรับและส่งตายาย ประเพณีการเกิด การแต่งงาน ประเพณีงานศพ เป็นต้น ในส่วนของกิจกรรมการละเล่น หรือมหรสพต่าง ๆ ยังพอมีการแสดงลิเกป่า มโนห์รา หนังตะลุง เพลงบอก เพลงนา เพลงตันหยง และคำตัก สืบต่อกันอยู่บ้าง นอกจากนี้ยังคงมีวรรณกรรมชาวบ้าน โดยเฉพาะเพลงกล่อมเด็ก นิทานชาวบ้าน และชื่อบ้านนามเมือง ซึ่งชาวบ้านที่มีอายุมากกว่า 60 ปี สามารถบอกกล่าวเล่าความได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามจากการที่อำเภอพุนพินได้รับวิธีการพัฒนาแบบใหม่ เข้ามาอย่างเต็มที่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีอย่างเห็นได้ชัด เช่น การที่นาข้าวได้กลายเป็นสวนปาล์ม และพื้นที่บางส่วนได้กลายเป็นนากุ้ง ได้ทำให้วัฒนธรรมประเพณีเก่า ๆ ได้เลือนหายตามไปด้วยอย่างน่าเสียดาย (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 2549 : 7 – 15)

2. อำเภอเคียนซา : ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณี

เคียนซาเป็นอำเภอซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัด ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 60 กิโลเมตร อยู่ทางตอนใต้ของอำเภอพุนพิน และอำเภอคีรีรัฐนิคม อยู่ทางด้านเหนือของอำเภอพระแสง ทางด้านทิศตะวันออกจดอำเภอบ้านนาสาร และอำเภอบ้านนาเดิม ส่วนทางด้านทิศตะวันตกจดอำเภอพนม และอำเภอบ้านตาขุน

อำเภอเคียนซาแบ่งการปกครองออกเป็น 5 ตำบล 42 หมู่บ้าน ตำบลต่าง ๆ ได้แก่ ตำบลเคียนซา ตำบลพ่วงพรมคร ตำบลเขาตอก ตำบลอรัญคามวารี และตำบลบ้านเสด็จ มีประชากรประมาณ 5 หมื่นคน ประชากรประมาณร้อยละ 90 นับถือศาสนาพุทธ ประมาณร้อยละ 7 นับถือศาสนาอิสลาม และประมาณร้อยละ 3 นับถือศาสนาคริสต์

แต่เดิมอำเภอเคียนซาเป็นพื้นที่มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง พื้นที่ป่าไม้ภูเขาและที่สูงมีประมาณร้อยละ 80 อีกร้อยละ 20 เป็นบึงและที่ราบลุ่มบริเวณริมฝั่งแม่น้ำตาปี พื้นที่ของอำเภอนี้ลาดเอียงจากทางใต้ไปทางเหนือ มีแม่น้ำตาปีเป็นแหล่งน้ำสำคัญที่ใช้ประโยชน์ทั้งด้านการคมนาคมและการเกษตร เนื่องจากอำเภอเคียนซาอยู่ห่างไกลทะเล ประกอบกับเป็นป่าเขาดังกล่าวทำให้มีภูมิอากาศเป็นแบบร้อนชื้น จึงไม่เหมาะแก่การ ตั้งถิ่นฐานมากนัก อีกทั้งแต่เดิมพื้นที่นี้มีไข้มาเลเรียชุกชุม และอากาศมีความชื้นสูงมากทำให้ผู้คนเข้าไปตั้งถิ่นฐานน้อย อย่างไรก็ตามเนื่องจากมีพื้นที่ที่เหมาะกับการปลูกพืชผลเมืองร้อน โดยเฉพาะยางพาราและผลไม้ต่างๆ ต่อมาเมื่อการคมนาคมสะดวกจึงมีผู้คนอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานทำมาหากินมากขึ้นอย่างไรก็ตามความเจริญของอำเภอนี้ก็เป็นไปอย่างล่าช้ากว่าอำเภออื่น ๆ ปีหนึ่ง ๆ อำเภอเคียนซามี 2 ฤดู คือฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงธันวาคม และฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคมถึงพฤษภาคม

ทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ของอำเภอเคียนซาที่สำคัญ ได้แก่ ป่าไม้ แร่ธาตุ ของป่าและสัตว์น้ำจืด แต่เดิมป่าไม้มีมากทั่วทั้งอำเภอแต่ในเวลาต่อมาเมื่อมีผู้อพยพไปทำมาหากินป่าไม้จึงถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วยังคงมีเหลือค่อนข้างมากก็เฉพาะในตำบลพ่วงพรมคร และตำบลเคียนซาที่ติดต่อกับเขตอำเภอพระแสงมีชื่อเรียกว่า ป่าโครงการกระชุม ซึ่งเป็นป่าสงวนที่มีไม้มีค่าหลาย

ชนิด เช่น ไม่กระยาเลย ตะเคียน ยาง โดแหลม หลุมพอ และมังตาน แต่ในปัจจุบันป่าไม้ดังกล่าวได้ถูกลักลอบตัดทำลายอย่างต่อเนื่องไปเป็นจำนวนมาก สำหรับแร่ธาตุเท่าที่เคยสำรวจพบ คือ ถ่านหิน บริษัทบ่อถ่านศิลาสยามได้เข้าไปดำเนินการขุดใช้ระหว่างปี พ.ศ. 2458 – 2471 โดยใช้ทรัพย์สินส่วนหนึ่งของกรมพระคลังข้างที่ แต่ภายหลังเลิกกิจการ ต่อมาพื้นที่ดังกล่าวได้กลายเป็นเขตหวงห้ามของรัฐบาล ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาเนื่องจากมีประชาชนเข้าไปใช้พื้นที่ทำมาหากิน และตั้งหลักแหล่งอยู่อย่างถาวรมาเป็นเวลายาวนาน สำหรับผลผลิตจากป่าที่สำคัญของอำเภอนี้แต่เดิมมีมากมาย เช่น หวาย น้ำผึ้ง สัตว์ป่า และสัตว์น้ำจืด โดยเฉพาะปลาน้ำจืดมีชุกชุมในบริเวณพื้นที่นี้ นอกจากนี้จระเข้ก็เคยมีอย่างชุกชุมเช่นกัน แต่ในปัจจุบันจระเข้ไม่มีหลงเหลืออยู่อีกแล้ว เนื่องจากชาวบ้านล่าเป็นอาหารและนำหนังไปขาย

ในส่วนของอาชีพสำคัญของชาวเคียนซาแต่เดิม ได้แก่ การทำป่าไม้ และประมงน้ำจืด แต่ภายหลังเมื่อป่าไม้มีเหลือน้อยและสัตว์น้ำเริ่มหายากชาวบ้านได้หันมาทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกยางพารา ทำไร่ หาของป่า และรับจ้างตัดไม้

สำหรับการคมนาคมแต่เดิม อำเภอเคียนซา ติดต่อกับตัวจังหวัดสุราษฎร์ธานีและพื้นที่ใกล้เคียงเพียงทางเดียวเท่านั้น คือ ทางเรือ การเดินทางโดยทางเรือในขณะที่มีเรือพายและเรือแจวจะต้องระมัดระวังจระเข้ ซึ่งมีอยู่อย่างชุกชุมและดุร้าย ภายหลังจากที่มีเรือยนต์ทำให้ได้รับความสะดวกมากขึ้นและเมื่อมีทางหลวงของกรป. กลางตัดผ่านจากทางหลวงสายสุราษฎร์ธานี – ตะกั่วป่าไปยังอำเภอพระแสง และอำเภออื่น ๆ เช่น อำเภอทุ่งใหญ่ และทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช อีกทั้งมีถนนติดต่อระหว่างอำเภอบ้านนาเดิม – เคียนซา ทำให้อำเภอเคียนซาสามารถติดต่อกับภายนอกได้อย่างสะดวก ในปัจจุบันการไปมาติดต่อกับอำเภอเคียนซาจึงไม่มีปัญหาเช่นแต่ก่อน นอกจากนี้สาธารณูปโภคอื่น ๆ เช่น ไฟฟ้า โทรศัพท์ ถนนในหมู่บ้านและตำบล รวมทั้งสถานรักษาพยาบาลก็มีอยู่อย่างพร้อมมูล

เนื่องจากประชากรของอำเภอเคียนซามีเพิ่มมากขึ้น โดยที่มีผู้คนจากอำเภอ และจังหวัดใกล้เคียงเข้าไปอยู่อาศัยเพื่อหาที่ดินทำมาหากินทำให้มีอาชีพต่าง ๆ เกิดขึ้นตามมาหลายอย่างเช่น มีการเลี้ยงปลาในบ่อ ในบริเวณที่ราบลุ่มมีการเลี้ยงปศุสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร แพะ เป็ด ไก่ และเนื่องจากในอำเภอนี้มีพื้นที่ทุ่งหญ้าสาธารณสำหรับใช้เลี้ยงสัตว์เกือบ 5 พันไร่ ทำให้มีการเลี้ยงโคทั้งพันธุ์พื้นเมือง พันธุ์แท้ และพันธุ์ผสม หลายพันตัว นอกจากนี้ในปัจจุบันมีเกษตรกรจำนวนมากได้หันไปใช้พื้นที่ปลูกปาล์มกันมากขึ้นด้วย

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าหนองทุ่งทอง ซึ่งอยู่ในตำบลเขาตอกนับเป็นพื้นที่ที่รัฐได้ดำเนินการรักษาไว้ โดยที่พื้นที่นี้มีลักษณะภูมิประเทศเป็นพรุและบึงมีน้ำท่วมถึงตลอดปี อันเกิดจากลำน้ำสาขาของแม่น้ำตาปีหลายสายไหลมารวมกันเกิดเป็นบึงและพรุกว้างใหญ่ไพศาลขึ้นมา มีพื้นที่มากเกือบ 20,000 ไร่ เป็นที่อาศัยของสัตว์น้ำต่าง ๆ มากมาย ในฤดูน้ำหลากมีนกน้ำหลายชนิดมาอาศัยทำมาหากิน เป็นต้นว่า นกเป็ดน้ำ นกยาง สถานที่แห่งนี้จึงกลายเป็นอุทยานนกน้ำที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคใต้

ในด้านประวัติศาสตร์ บริเวณพื้นที่อำเภอเคียนซาคงเป็นชุมชนตามแนวลำน้ำที่ตั้งมายาวนาน แต่ไม่มีหลักฐานใดที่ปรากฏเด่นชัด สำหรับคำว่าเคียนซา สันนิษฐานกันเป็น 2 นัย คือ นัยหนึ่งมาจากคำว่า “เกวียนซา” กล่าวคือ ในสมัยพระเจ้าโศกราช พระองค์ได้เสด็จออกตั้งเมืองใหม่ โดยขบวนเรือเกวียนเป็นยานพาหนะ ล่องเรือลงมาตามลำน้ำตาปี เมื่อเสด็จมาถึงบริเวณบ้านเคียนซาปัจจุบัน ขบวนเรือได้ลดความเร็วลง (ซา) เพื่อตรวจสภาพท้องที่ชั่วขณะหนึ่ง จึงเรียกบ้านนี้ว่า “บ้านเกวียนซา” ต่อมาได้เพี้ยนกลายมาเป็นบ้าน “เคียนซา” จนปัจจุบัน อีกนัยหนึ่งกล่าวกันว่า ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ หัวเมืองหรือมณฑลต่าง ๆ ถูกรับสั่งให้จัดหาไม้อย่างดี เพื่อต่อเรือพระที่นั่งใช้เสด็จทางชลมารค ทางนครศรีธรรมราชซึ่งมีเขตการปกครองท้องที่ตำบลเคียนซานี้ด้วยจึงได้จัดหาไม้ตะเคียนอย่างดีได้ 2 ต้น มีลักษณะยาวใหญ่สวยงามจากพื้นที่เคียนซาปัจจุบัน เมื่อโค่นล้มเป็นเรือโกลนแล้วไม่สามารถนำออกจากป่านั้นได้ นอกจากนั้นผู้คนที่ทำเรือได้บาดเจ็บล้มตายลงก็มี ไม้ตะเคียนทั้ง 2 ต้น ก็ค้างคาอยู่ จึงเรียกพื้นที่นี้ตามสภาพดังกล่าวว่า “บ้านเคียนคา” ต่อมาภายหลังเพี้ยนเป็นเคียนซาจนทุกวันนี้

อำเภอเคียนซาแต่เดิมมีเพียง 2 หมู่บ้าน คือ บ้านเคียนซากับบ้านกระซุม (ตำบลพ่วงพรมคร) เป็นท้องที่ขึ้นกับแขวงลำพูน เมืองนครศรีธรรมราชดังปรากฏหลักฐานในทำเนียบข้าราชการเมืองนครศรีธรรมราชครั้งรัชกาลที่ 2 ปี พ.ศ.2354 ว่าด้วยข้าราชการที่ลำพูนดังนี้ “หลวงอินทรพิชัยนายที่ลำพูนถือศักดินา 800 ฝ่ายซ้ายขุนเพชรกำแพงปลัดถือศักดินา 400 หมื่นเทพรักษารองถือศักดินา 200 หมื่นพรหมอักษรสมุห์บัญชีถือศักดินา 200 หมื่นจิตอักษร มุห์บัญชีถือศักดินา 200 หมื่นสระบุรีเป็นสารวัตรถือศักดินา 200 หมื่นเกล้าเป็นสารวัตรถือศักดินา 20 ”

จะเห็นได้ว่า ตามทำเนียบที่กล่าวนี้ไม่ปรากฏชื่อใดๆ เกี่ยวกับท้องที่เคียนซาเลยหรือแม่แต่พระแสงอันเป็นท้องที่ที่เคียนซาเคยขึ้นอยู่ หลังจากมีการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลในปี พ.ศ. 2439 ได้เริ่มมีการจัดการปกครองท้องที่อำเภอลำพูน ราวปี พ.ศ. 2440 ได้มีการแบ่งท้องที่อำเภอลำพูนออกเป็นตำบลต่าง ๆ 7 ตำบล คือ ตำบลบ้านนา ท่าเรือ กอบแกบ ทุ่งเตา อิปัน พะแสง และพนม ครั้งถึงปี พ.ศ. 2442 ได้แยกตำบลอิปัน พนม และพะแสง ออกจากอำเภอลำพูนไปตั้งเป็นอำเภอใหม่ 1 อำเภอ คือ อำเภอพระแสงและกิ่งอำเภออีก1อำเภอ คือ กิ่งอำเภอพนม ต่อมาในปี พ.ศ. 2449 กระทรวงมหาดไทยได้โอนอำเภอลำพูนอำเภอพระแสง และกิ่งอำเภอพนมจากเมืองนครศรีธรรมราชไปขึ้นกับเมืองไชยาใหม่ที่บ้านดอน ซึ่งได้กลายเป็นที่ตั้งที่ว่าการมณฑลชุมพรมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2448 เพราะพิจารณาเห็นว่าอำเภอเหล่านี้อยู่ห่างไกลจากเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาในปี พ.ศ. 2460 กระทรวงมหาดไทยได้เปลี่ยนชื่ออำเภอลำพูนเป็นอำเภอบ้านนา เนื่องจากตั้งที่ว่าการอยู่ที่ตำบลบ้านนา จึงต้องการที่จะเรียกชื่ออำเภอให้ตรงกันกับชื่อตำบลที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ และในปี พ.ศ. 2465 กระทรวงมหาดไทยได้โอนท้องที่ตำบลเคียนซาและตำบลพ่วงพรมครจากอำเภอพระแสงมาขึ้นกับอำเภอบ้านนา จนกระทั่งปี พ.ศ. 2481 จึงได้ย้ายที่ตั้งที่ว่าการอำเภอบ้านนาไปตั้งที่บ้านนาสารแล้วเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอบ้านนาสาร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 เป็นต้นมา ตำบลเคียนซา และตำบลพ่วงพรมคร เป็นตำบลของอำเภอบ้านนาสารมาจนกระทั่งท้องที่เจริญขึ้นจากการขยายตัวของการทำป่าไม้ และการปลูกยางพารา ทางกระทรวงมหาดไทยจึงยกฐานะขึ้นเป็นกิ่ง

อำเภอเมื่อปี พ.ศ. 2513 ในระยะแรกตั้งที่ว่าการกิ่งอำเภอชั่วคราวที่โรงเรียนวัดเพ็งประดิษฐารามซึ่งอยู่ในหมู่ที่ 1 ตำบลเคียนซา ต่อมาในปี พ.ศ. 2515 ได้สร้างที่ว่าการอำเภอขึ้นใหม่ ในหมู่ที่ 1 ตำบลเคียนซานั่นเอง และยกฐานะกิ่งอำเภอขึ้นเป็นอำเภอเมื่อ พ.ศ. 2517

อำเภอเคียนซาเป็นพื้นที่หนึ่งที่นับได้ว่ามีการเคลื่อนไหวของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ โดยประสานสัมพันธ์อยู่กับผู้ก่อการร้ายในอำเภอเวียงสระ อำเภอบ้านนาสาร และจังหวัดใกล้เคียง ในพื้นที่ตำบลพ่วงพรมครเคยเป็นเขตงาน 514 ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งนับเป็นเขตงานใหญ่ของอำเภอนี้ การเคลื่อนไหวของผู้ก่อการร้ายดังกล่าวได้ต่อเนื่องมาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2529 โดยยังคงเหลือเพียงระดับการทำสงครามกองโจร แต่หลังจากนั้นพื้นที่อำเภอนี้ก็เข้าสู่ภาวะปกติ และมีผู้คนอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานทำมาหากินมากขึ้นตามลำดับ ปัจจุบันอำเภอเคียนซาเป็นอำเภอเล็ก ๆ ที่กำลังพัฒนาตนเองขึ้นตามลำดับ อย่างไรก็ตามในพื้นที่นี้ยังคงมีความขัดแย้งกับองค์กรของรัฐบาลโดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่บ่อถ่านศิลาซึ่งประชาชนเข้าไปอาศัยทำมาหากินอยู่โดยที่ชาวบ้านต้องการให้เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง แต่ก็ไม่สามารถทำได้

ในด้านวัฒนธรรมประเพณี ได้กล่าวมาในตอนต้นแล้วว่า ประชาชนในอำเภอเคียนซา ร้อยละ 90 เป็นพุทธศาสนิกชน ด้วยเหตุนี้ขนบธรรมเนียมประเพณีอันเกี่ยวเนื่องด้วยพุทธศาสนายังเหนียวแน่น วัดยังเป็นที่พึ่งทางใจยังมีผู้คนไปทำบุญพักผ่อนที่วัด กิจการงานต่างๆ ยังต้องใช้การประกอบพิธีทางศาสนาเป็นส่วนนำอยู่แทบทุกเรื่องการละเล่นและมหรสพ คือ หนังตะลุง ลิเกป่า และมโนห์รายังเป็นที่นิยมของชาวบ้าน ชาวไทยเชื้อสายจีนซึ่งตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยที่นี่ได้ผสมปนเปจนมีวิถีชีวิตแบบไทยเป็นส่วนใหญ่ แต่แม้จะผสมปนเปกันอย่างไร ประเพณีไหว้เจ้า ตรุษจีน กินเจ และเช็งเม้งของชาวไทยเชื้อสายจีนก็ยังคงมีปฏิบัติเช่นในอดีต สำหรับชาวจีนที่นี่นับได้ว่ามีส่วนอย่างสำคัญต่อการทำให้เศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็วทั้งด้านการเกษตร การค้าและการลงทุนต่าง ๆ

3. อำเภอไชยา : ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณี

เมืองไชยามีฐานะเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1,222 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขต คือ ทิศเหนือติดต่ออำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทิศใต้ติดต่ออำเภอท่าฉาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทิศตะวันออกติดต่อทะเลอ่าวบ้านดอน (ในอ่าวไทย) ทิศตะวันตกติดต่ออำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง ที่ว่าการอำเภออยู่ที่ตำบลตลาดไชยาซึ่งเดิมบริเวณนี้มีชื่อเรียกว่าดอนโรงทอง หรือบ้านดอนโรงทอง อยู่ห่างจากฝั่งทะเลด้านตะวันออกประมาณ 7 กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพฯ ตามทางรถไฟ 614 กิโลเมตร (จากสถานีธนบุรีที่บางกอกน้อย 597 กิโลเมตร)

ลักษณะภูมิประเทศ อาจแบ่งได้เป็น 2 ตอน คือ พื้นที่ทางด้านตะวันตกของอำเภอเป็นที่สูงเป็นป่าเขา ได้แก่ เขาแดน เขาเพ – ลา เขาจาอมสี ซึ่งอยู่ในทิวเขาภูเก็ต เป็นต้น ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับอำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง ในเขตตำบลปากหมาก จึงเป็นเขตพื้นที่ราบสูงเป็นป่าเขาโดยเฉพาะ พื้นที่ทางด้านตะวันออกใกล้ทะเลจะเป็นที่ราบชายฝั่ง แม้โดยทั่วไปจะมีลูกควน และภูเขาขนาดย่อมกระจายอยู่บ้าง แต่ก็เป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การทำนาในรัศมี 12 กิโลเมตรจากทะเล จะเป็นแหล่ง

เพาะปลูกยาวขนานไปตามแนวชายฝั่งทะเลอ่าวไทย และในบริเวณพื้นที่ราบลุ่มเพาะปลูกนั้นจะมีดอนอันเกิดจากการกระทำของทะเลเป็นสันดอนทรายทรงกลมกระจายอยู่ทั่วไปเล็กบ้างใหญ่บ้าง น้ำไม่ค่อยท่วม จึงกลายเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของชาวพื้นเมือง เป็นที่ตั้งวัดหรือศาสนสถาน ในปัจจุบันมีชื่อสถานที่ที่มีคำว่า “ดอน” นำหน้าอยู่หลายแห่ง อาทิ ดอนโรงทอง ดอนแดง ดอนดวด ดอนไส ดอนทูบ ฯลฯ ชาวพื้นเมืองอยู่อาศัยกันเป็นเกาะเป็นหมู่ ๆ เรียงรายกระจายอยู่ตามพื้นที่ราบ เช่น บ้านป่าเว บ้านมณฑล บ้านเชิงหาน บ้านพนัง บ้านดอนพด บ้านโคกหม้อ บ้านเวียง ฯลฯ ตอนเช้าใกล้รุ่งจะได้ยินเสียงไก่ขันแซ่งแซ่ ขันส่งขันรับต่อกันไปเป็นช่วงเป็นระยะ ๆ ไปทางไหนจะไม่พ้นเสียงไก่ขัน ฟังดูคล้ายกับลักษณะบ้านเมืองที่นักเดินเรือชาวอาหรับบรรยายไว้ เมื่อครั้งเดินทางมายังอาณาจักรศรีวิชัย สำหรับภูเขาขนาดย่อมที่กระจายอยู่ก็กลายเป็นแหล่งทรัพยากรของชาวเมือง ภูเขาบางลูก อาทิ เขาโพ เขานางเอ เป็นภูเขาหินทราย นำมาใช้สลักเป็นพระพุทธรูป เทวรูป ใบเสมา ยอดเจดีย์ แผ่นจารึก ฯลฯ มาแต่โบราณ

อำเภอไชยาแบ่งการปกครองออกเป็น 9 ตำบล 42 หมู่บ้าน คือ ตำบลตลาดไชยา มี 4 หมู่บ้าน ตำบลเวียง มี 4 หมู่บ้าน ตำบลเลม็ด มี 6 หมู่บ้าน ตำบลโมถ่าย มี 5 หมู่บ้าน ตำบลปากหมาก มี 5 หมู่บ้าน ตำบลทุ่ง มี 6 หมู่บ้าน ตำบลพุมเรียง มี 3 หมู่บ้าน ตำบลตะกรบ มี 5 หมู่บ้าน ตำบลป่าเว มี 4 หมู่บ้าน

อาชีพสำคัญของชาวไชยา ได้แก่ การทำนา การประมง การทอผ้า การทำนาแต่เดิมถือเป็นอาชีพที่สำคัญที่สุดในบริเวณอ่าวบ้านดอนสมัยก่อนไม่มีเมืองใดทำนาผลิตข้าวได้มากเท่าไชยา เนื่องจากมีพื้นที่ราบชายทะเลมากเหมาะแก่การเพาะปลูกคุณภาพของดินก็ดีน้ำท่าก็บริบูรณ์ดี เมืองไชยาจึงเป็น “อู่ข้าวอู่น้ำ”มาแต่ครั้งโบราณสมัยศรีวิชัยแม้จนทุกวันนี้ไชยาก็คงสภาพฐานะเป็นแหล่งผลิตข้าวมีชื่อเสียงอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลง การทำประมงนับว่าเป็นอาชีพที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวพื้นเมือง โดยเฉพาะบริเวณอ่าวบ้านดอนขึ้นชื่อว่ามีชุกชุมมากมาแต่ไหนแต่ไรตามปากแม่น้ำลำคลองทุกสายจึงมีหมู่บ้านชาวประมงตั้งอยู่เสมอมาแต่โบราณ การทอผ้า แหล่งผลิตใหญ่อยู่ที่ตำบลพุมเรียงมีทำกันอยู่อย่างเป็นล่ำเป็นสัน ผ้าที่ทอมี ได้แก่ ผ้ายก ผ้าไหม ผ้าพื้น ผ้าขาวม้า ผ้านุ่ง ผ้ายกทอง ผ้ายกไหม ผ้าด้ายแกมไหม เป็นต้น ในท้องที่อำเภอไชยาและบริเวณใกล้เคียงซึ่งเคยเป็นเขตปกครองไชยามีชุมชนเก่าแก่อยู่หลายแห่ง เป็นศูนย์กลางการขยายตัวของชุมชนสมัยหลัง ได้แก่ ปากหมาก ประชาชน ตำบลปากหมากเป็นกลุ่มชนตรินิโตดั้งเดิมที่ยังหลงเหลืออยู่ เป็นแหล่งที่พบเครื่องมือหินสมัยก่อนประวัติศาสตร์จำนวนมาก บ้านเวียง เป็นที่ตั้งเมืองไชยาเก่า วัดพระบรมธาตุไชยา วัดศาลาทึง และเชื่อกันว่าเดิมเป็นที่ตั้งเมืองศรีวิชัย นอกจากนี้มีพุมเรียง ท่าชนะ เสวียด ซึ่งได้ค้นพบโบราณวัตถุ เทวรูปจำนวนมาก (หน่วยอนุรักษ์ศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดสุราษฎร์ธานี, 2540 : 3 – 13)

ด้านประวัติศาสตร์ อาณาเขตเดิมของเมืองไชยากว้างใหญ่ ติดทะเลทั้ง 2 ด้าน ด้านฝั่งทะเลตะวันออก จดอ่าวบ้านดอน (ซึ่งเดิมเรียกว่าอ่าวไชยา) ครอบคลุมเมืองต่าง ๆ ในอ่าวทั้งหมด และด้านฝั่งทะเลตะวันตกครอบคลุมเมืองตะกั่วป่า เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองคุระ เมืองคุรอด จดทะเลอันดามัน มหาสมุทรอินเดีย เมืองไชยา เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นเมืองศรีวิชัยที่มีความเจริญรุ่งเรือง

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 – 17 นับถือพุทธศาสนาลัทธิมหายาน คำว่า “ไชยา” น่าจะตัดมาจากคำว่า “วิชะยะ”หรือ “วิชัยยะ” และคำว่า “ศรีวิชัย” ก็คือคำว่า “ศรีวิชะยะ” นั่นเอง คนทางภาคใต้มักออกเสียงสั้นๆ ว่า ชัยยะ เป็นไชยา คำว่า วิชัย แปลว่าชัยชนะ ความชนะ การปราบปราม การอยู่เหนืออำนาจหรือแปลว่า ผู้มีชัย ความเป็นมาของชื่อเมืองไชยาก็คือ เป็นชื่อพระเจ้าศรีวิชัย จะเป็นเมืองศูนย์กลางหรือเมืองหลวงของอาณาจักรศรีวิชัยหรือไม่ ยากในการพิสูจน์เพราะหลักฐานต่าง ๆ ที่มีอยู่ไม่ชัดเจนพอ อย่างไรก็ตามเมืองไชยาเคยเป็นเมืองใหญ่ที่มีอำนาจมากเมื่อพุทธศตวรรษที่ 16 – 17 อาณาจักรตามพรลิงค์แห่งเมืองนครศรีธรรมราชก็กลับมาฟื้นคืนอำนาจอีกครั้งหนึ่ง เมืองไชยาลดบทบาทความสำคัญลงไปขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 19 เมื่อเมืองนครศรีธรรมราชตกเป็นเมืองประเทศราชของอาณาจักรสุโขทัย เมืองไชยาก็อยู่ในอำนาจกรุงสุโขทัย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เมืองไชยาอยู่ในความปกครองของเมืองนครศรีธรรมราช เป็นหัวเมืองหนึ่งในเมือง 12 นักษัตร เมืองบันไทสมอ ใช้ตราลิง (ปีวอก) เป็นตราประจำเมือง ต่อมาได้เปลี่ยนฐานะเป็นหัวเมืองชั้นตรีขึ้นฝ่ายกลาโหม แล้วยกไปขึ้นกับกรมท่าเช่นเดียวกับ เมืองตะกั่วป่า แล้วได้ย้ายมาขึ้นกับฝ่ายกลาโหมอีกในตอนต้นสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี พ.ศ. 2312 กองทัพเมืองกรุงยกลงไปปราบก๊กเจ้าพระยานครโปรดให้หลวงนายศักดิ์ (เจ้าพระยาจักรีแขก) เป็นแม่ทัพ ยกทัพบกผ่านเมืองปะทิว เมืองชุมพร ชาวเมืองอพยพหนีเข้าป่าสิ้น แต่ยังมีนายมั่นคุมสมัครพรรคพวกเข้ามาอ่อนน้อมหาแม่ทัพ จึงได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาแต่งตั้งให้นายมั่นเป็นพระชุมพร ให้กะเกณฑ์พลอาสาสมัครร่วมกับกองทัพหลวง ครั้นมาถึงเมืองไชยา ปลัดเมืองไชยารวบรวมไพร่พลเข้ามาสวามิภักดิ์แก่แม่ทัพเพื่อเข้าร่วมกองทัพด้วย เมื่อทรงทราบก็โปรดเกล้าฯ ตั้งให้หลวงปลัดเป็นพระยาวิชิตภักดี เจ้าเมืองไชยา ราชทินนามบรรดาศักดิ์ประจำตำแหน่งเจ้าเมืองไชยา จึงมีชื่อเรียกว่าพระยาวิชิตภักดี ตั้งแต่นั้นมา

ในสมัยรัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2328 ครั้นเกิดศึกพระเจ้าปะดุง พม่ายกทัพมารุกรานหัวเมืองปักษ์ใต้ ตีได้เมืองระนอง เมืองกระบุรี เมืองชุมพรได้โดยง่าย แล้วเผาเมืองชุมพรเสียก่อนที่จะยกลงมาตีเมืองไชยา เมืองนครศรีธรรมราชต่อไปปรากฏว่าเมืองไชยาถูกพม่าเผาเสียในคราวนั้นด้วย

เข้าใจว่าหลังจากเมืองไชยาถูกพม่าทำลายเผาเมืองเสียหายยากที่จะปฏิสังขรณ์ จึงได้ย้ายที่ตั้งเมืองจากบ้านเวียงไปตั้งใหม่ที่ชายทะเลนอกค่าย ตำบลพุมเรียงเนื่องจากบริเวณปากคลองพุมเรียงมีบ้านผู้คนหนาแน่น เป็นท่าเรือทั้งเรือประมงและเรือค้าขาย จึงเป็นชุมชนที่เจริญมานาน เพราะสะดวกต่อการติดต่อค้าขายและการคมนาคมกับหัวเมืองอื่น ๆ อยู่ใกล้ทะเล ห่างเพียงประมาณ 1 กิโลเมตร เท่านั้น และมีวัดเก่าอยู่ 2 – 3 วัด ที่สร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยา คือ วัดรอ (สมุหนิมิต) วัดโพธาราม เป็นต้น

เมื่อวันที่ 26 กันยายน ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้ทรงทราบว่าตามที่ได้มีกระแสพระราชดำริให้จัดหัวเมืองปักษ์ใต้ตอนเหนือเมืองนครศรีธรรมราชขึ้น คือ

เมืองชุมพร เมืองไชยา เมืองหลังสวน เมืองกาญจนดิษฐ์ และเมืองกำเนิดนพคุณ (บางสะพาน)ทั้ง 5 หัวเมืองรวมเข้าเป็นมณฑลเทศาภิบาล เรียกว่ามณฑลชุมพร ดังนั้นในเมืองมณฑลชุมพรจึงคงมีเพียง 5 หัวเมือง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นชอบตามที่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพดำเนินการไป นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองคีรีรัฐนิคมซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นกับเมืองไชยา เพราะเหตุที่เมืองคีรีรัฐนิคมอยู่ฝ่ายน้ำริมข้างฝั่งทะเลตะวันออก ตั้งอยู่ริมลำน้ำเมืองไชยาไปมาถึงกันง่าย พร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้ยกเกาะสมุย ซึ่งเคยขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช และเกาะพะงันซึ่งเคยขึ้นกับเมืองไชยา รวมเป็นอำเภอเดียวกัน ให้ไปขึ้นแก่เมืองกาญจนดิษฐ์ซึ่งอยู่ใกล้กว่าเมืองอื่น สามารถเดินทางไปมาติดต่อกันได้สะดวกขึ้น

ต่อมาเมื่อวันที่ 26 กันยายน ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442) สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระบรมราชานุญาตรวมเมืองกาญจนดิษฐ์กับเมืองไชยาเข้าเป็นเมืองเดียวกันเรียกว่า “เมืองไชยา” เนื่องจาก 2 เมืองนี้เป็นเมืองใกล้ชิดติดต่อกันและไม่ใหญ่เท่าใดนัก ขอให้หลวงวิเศษภักดี ข้าหลวงว่าราชการเมืองไชยารักษาราชการต่อไปทั้ง 2 เมือง โดยให้ไปตั้งศาลากลางที่บ้านดอนหรือเมืองกาญจนดิษฐ์ (ตัวเมืองสุราษฎร์ธานีปัจจุบัน) ส่วนเมืองไชยาเดิมซึ่งย้ายไปตั้งที่ตำบลพุมเรียงนั้นให้เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอพุมเรียงตามนามตำบล สาเหตุที่ให้คงชื่อเมืองไชยาไว้เนื่องจากทรงเห็นว่าเป็นเมืองประวัติศาสตร์สำคัญเก่าแก่มีชื่อเสียงเมืองหนึ่ง (บรรยายสรุปจังหวัดสุราษฎร์ธานี เข้าถึงได้จาก www.Suratthani.go.th, ธันวาคม : 2550.

ในปีถัดมา สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ทำหนังสือลงวันที่ 3 เมษายน ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) กราบบังคมทูลให้ทรงทราบว่าได้รับไปบอกพระยารัตนภักดี ข้าหลวงว่าราชการเมืองไชยาเสนอว่าในการที่จะรวมเมืองกาญจนดิษฐ์เป็น เมืองไชยานั้น ควรยกศาลเมืองไชยาไปรวมตั้งอยู่ที่บ้านดอน และยกอำเภอไชยาขึ้นเป็นศาลแขวง มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีของราษฎรตามพระธรรมนูญศาลหัวเมืองก็พอจะระงับกิจทุกข์สุขของราษฎรเรียบร้อยได้ และยกคลังเมืองไชยาไปรวมอยู่กับคลังอำเภอบ้านดอนการรับเงินที่เมืองไชยาปีหนึ่งเกินกว่า 50,000 บาท การรักษาพระราชทรัพย์แต่แห่งเดียวเป็นที่มั่นคงขึ้น ทั้งเป็นการง่ายในการเบิกจ่ายทำบัญชีทั้งปวง และขอให้ยกที่ว่าการเมืองไชยาไปรวมอยู่ที่บ้านดอนพลางก่อนจนกว่าจะได้จัดการก่อสร้างขึ้นที่ตำบลท่าข้าม (อำเภอพุนพินในปัจจุบัน) ที่เมืองไชยานั้นให้ปลัดอยู่ประจำรักษาราชการส่วนผู้ว่าราชการเมืองนั้นจะได้ออกตรวจราชการต่าง ๆ ทั่วไปทั้งบ้านดอนและไชยา พระยารัตนเศรษฐีจึงได้มีหนังสือตอบไปยังหลวงวิเศษภักดีว่าให้รีบจัดการไปตามความเห็นของหลวงวิเศษภักดีไปพลาง ๆ ก่อนแต่การศาลเมืองไชยานั้นให้ปรึกษากับพระศรีสัตยารักษ์ ข้าหลวงพิเศษให้เป็นที่ตกลงกัน

ในปี พ.ศ. 2458 สมัยรัชกาลที่ 6 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อ เมืองไชยาที่บ้านดอนว่า เมืองสุราษฎร์ธานี ส่วนชื่อเมืองไชยาให้กลับนำไปใช้เป็นชื่อของอำเภอพุมเรียง เพื่อรักษาชื่อเมืองสำคัญในประวัติศาสตร์ไว้ (เดิมเมื่อแรกย้ายเมืองไปตั้งที่บ้านนอกค่าย ตำบลพุมเรียงก็เรียกชื่อว่าเมืองไชยาอยู่ก่อนแล้ว)

ครั้นถึง พ.ศ. 2478 ได้ย้ายที่ตั้งอำเภอพุมเรียงกลับขึ้นมาตั้งที่บ้านดอนโรงทอง ตำบลทุ่ง ห่างจากบ้านเวียงประมาณครึ่งกิโลเมตรเศษ เนื่องจากทางบกมีรถไฟตัดผ่านการสัญจรสะดวกกว่าทางน้ำ ทางทะเลลดบทบาทความสำคัญลง ยิ่งในฤดูมรสุมลำบากมาก

ในปี พ.ศ. 2481 เมื่อมีระเบียบการเรียกชื่ออำเภอในทางการปกครองว่าอำเภอใดที่มีศาลากลางจังหวัดนั้นตั้งอยู่ ให้เรียกว่า อำเภอเมือง และให้มีชื่อตามชื่อจังหวัด อำเภอเมืองไชยา จึงต้องตัดคำว่า “เมือง” ออก อำเภอเมืองไชยาจึงเป็นอำเภอไชยา และแยกบริเวณที่ตั้งที่ว่าการอำเภอออกจากตำบลทุ่ง ตั้งขึ้นเป็นตำบลตลาดไชยาอีกตำบลหนึ่ง เมื่อ พ.ศ. 2482 ดังที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้

ในด้านวัฒนธรรมประเพณี เนื่องจากประชากรของอำเภอนี้นับถือศาสนาพุทธ นับถือศาสนาอิสลาม และนับถือศาสนาคริสต์ ในทุกตำบลมีวัดทางพุทธศาสนามากมายซึ่งแสดงถึงความมั่นคงของพุทธศาสนาในอำเภอนี้ วัดยังคงเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน ประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนายังคงมีให้เห็นทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น การไปทำบุญที่วัดในวันพระและตามเทศกาลต่างๆ ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา วันรับส่งตายาย วันขึ้นปีใหม่ งานบวช งานชักพระ อีกทั้งประเพณีต่างๆ ซึ่งเกี่ยวกับชีวิตก็ยังใช้พุทธศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น มโนห์รา หนังตะลุง ลิเกป่า สวดมาลัย และเพลงบอก ก็ยังคงมีให้เห็นในงานต่าง ๆ ทั้งที่วัด และที่บ้านอยู่บ่อยครั้ง

เนื่องจากอำเภอนี้แต่เดิมมีชาวจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งจีนแคะ จีนกวางตุ้ง จีนฮกเกี้ยน และจีนกลุ่มอื่นๆ ทั้งนี้เพราะมีที่ดินอุดมสมบูรณ์ อีกทั้งการคมนาคมทางรถไฟไปมาสะดวก ต่อมาชาวจีนกลุ่มต่างๆ ได้ผสมปนเปกับคนไทยที่นี่ ทำให้มีลูกหลานเป็นชาวไทยเชื้อสายจีน ซึ่งมีบทบาทในการทำให้เศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็ว สำหรับในด้านวัฒนธรรมประเพณียังคงยึดมั่นถ่ายทอดแก่คนรุ่นหลัง ที่นี่มีศาลเจ้าอันเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนกลุ่มนี้ แม้ว่าวัฒนธรรมประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิตบางอย่างจะเปลี่ยนแปลงไปคล้ายคลึงกับชาวไทยปักษ์ใต้ทั่วไป เช่น การแต่งกาย อาหารการกิน การศึกษาเล่าเรียน การแต่งงาน และการประกอบอาชีพ แต่สำหรับวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนา ได้แก่ ประเพณีไหว้เจ้า ทิ้งกระจาด วิญญาณ ตรุษจีน กินเจ และเช็งเม้ง ชาวไทยเชื้อสายจีนที่นี่ยังคงมีการปฏิบัติตนเช่นอดีตที่ผ่านมาอย่างเคร่งครัด และคงเป็นประเพณีที่ลูกหลานถือปฏิบัติต่อไปอย่างมั่นคง

4. อำเภอกาญจนดิษฐ์ : ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณี

อำเภอกาญจนดิษฐ์ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดสุราษฎร์ธานี อาคารที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลกะแดะ อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ห่างจากตัวจังหวัดสุราษฎร์ธานี ตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 401 เป็นระยะทาง 18 กิโลเมตร มีอาณาเขต ทางด้านทิศเหนือติดต่อกับอ่าวไทย ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอบ้านนาสารจังหวัดสุราษฎร์ ธานี, อำเภอท่าศาลา

จังหวัดนครศรีธรรมราช ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอดอนสักจังหวัดสุราษฎร์ธานี ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี

การแบ่งเขตการปกครองของอำเภอนี้มีทั้งหมดมีตำบล 13 ตำบล 115 หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลปากกะแดะ ตำบลพลายวาส ตำบลท่าทอง ตำบลท่าอุแท ตำบลกรูด ตำบลตะเคียนทอง ตำบลทุ่งกง ตำบลท่าทองใหม่ ตำบลทุ่งรัง ตำบลป่าร่อน ตำบลช้างขวา ตำบลช้างซ้าย ตำบลคลองสระ

อำเภอกาญจนดิษฐ์มีเนื้อที่ประมาณ 873.539 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 616,875 ไร่ ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นที่ราบสลับกับลูกคลื่นลอนลาดเล็กน้อยจนถึงลูกลื่นลอนชันมีแนวเทือกเขาอยู่ทางตอนใต้และตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอ ซึ่งเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ทางตอนเหนือเป็นพื้นที่ราบชายฝั่งติดต่อกับอ่าวบ้านดอน ตอนกลางเป็นที่ราบลุ่ม ตอนในสุดเป็นที่ราบสูงและป่าเขา ลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบมรสุมเขตร้อน ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนมิถุนายน ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคมถึงเดือนธันวาคม

ในด้านการประกอบอาชีพ อาชีพหลักของประชากรในเขตอำเภอกาญจนดิษฐ์ แบ่งออกเป็น 2 โซน โซนแถวทะเลมีอาชีพประมงเป็นอาชีพหลัก โดยเฉพาะการเพาะเลี้ยงชายฝั่งและธุรกิจต่อเนื่อง นับว่าเป็นอาชีพที่สำคัญของประชาชนและมูลค่ามากที่สุดของอำเภอกาญจนดิษฐ์ เป็นอาชีพที่สร้างรายได้และชื่อเสียงให้ อำเภอกาญจนดิษฐ์ และจังหวัดสุราษฎร์ธานีด้วย ทั้งยังสร้างงานให้แก่ราษฎรจำนวนมาก โดยเฉพาะการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ หอยนางรม และหอยแครงซึ่งมีพื้นที่เลี้ยงมากที่สุดของจังหวัดสุราษฎร์ธานี เนื่องจากอำเภอกาญจนดิษฐ์มีพื้นที่ถึง 5 ตำบล ที่ติดต่อกับทะเลอ่าวไทย คือ ตำบลท่าทองใหม่ ตะเคียนทอง กะแดะ พลายวาส และตำบลท่าทอง โดยมีความยาวถึง 26 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังได้ก่อให้เกิดธุรกิจที่เกี่ยวเนื่องกับการประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งอีกมากได้แก่ แพปลา กิจการอนุบาลลูกกุ้ง การค้าอาหารสัตว์น้ำ ยาและสารเคมี กิจการค้าสัตว์น้ำ โรงงานแปรรูปสัตว์ โรงน้ำเข็ง เป็นต้น ส่วนประชากรในโซนพื้นเขตทะเลนั้นมีอาชีพเกษตรกร สวนยางพารา สวนปาล์ม สวนผลไม้ เป็นอาชีพหลักและมีอาชีพค้าขาย รับจ้างเป็นอาชีพรอง นอกจากนั้นประชากรส่วนหนึ่งซึ่งไม่มากนักในเขตอำเภอกาญจนดิษฐ์ มีอาชีพค้าขายเป็นอาชีพหลัก และประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพรอง (เข้าถึงได้จาก www.Suratthani.go.th, ธันวาคม : 2550)

ทางด้านประวัติศาสตร์อำเภอกาญจนดิษฐ์ เป็นเมืองเก่าแก่มาตั้งแต่โบราณกาล คาดว่ามีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 – 19 ดังปรากฏในเมืองนครศรีธรรมราชว่า พระพนมวังและนางสะเดียงทองซึ่งสร้างเมืองนครศรีธรรมราช ให้แก่เจ้าศรีราชบุตรไปปกครองสร้างไร่นาที่เมืองสะอุเลา อันเป็นเมือง 12 นักษัตรของเมืองนครศรีธรรมราช ต่อมาเจ้าศรีราชาก็ได้เป็นพญาศรีธรรมราชโศกราชครองเมืองนครศรีธรรมราชต่อมา (ชื่อเมืองสะอุเลาปรากฏในกฎมณเฑียรบาลตามตำนานเมืองนครศรีธรรมราช) หมายถึงเมือง “ท่าทอง” ซึ่งเป็นชื่อเดิมของเมืองกาญจนดิษฐ์ จากหลักฐานทางโบราณคดี เชื่อได้ว่าตัวเมืองกาญจนดิษฐ์ได้มีการย้ายมาหลายครั้งแล้ว ครั้งแรกตั้งบ้านตั้งเมืองอยู่บริเวณตำบลท่าทอง (อุแท) เพราะมีวัดเก่าอยู่เป็นจำนวนมาก เมื่อเสียแก่พม่าคราวพระเจ้าปะดุง กษัตริย์พม่าแต่งกองทัพ

ยกมาตีหัวเมืองปักษ์ใต้ของไทย เมืองท่าทองถูกทำลายและผู้คนหลบลี้หนีไปหมด ผู้ปกครองในขณะนั้นเห็นเหลือที่จะบูรณะได้ จึงย้ายไปอยู่ริมคลองกะแดะ คือบริเวณที่ตั้งอำเภอกาญจนดิษฐ์ในปัจจุบัน (สมเด็จกรมพระยานริศฯ ทรงสันนิษฐานว่า การย้ายเมืองครั้งนี้ คงจะไปสร้างเมืองครั้งแรกที่บ้านเขาน้อยก่อน) ต่อมาในรัชกาลที่ 2 ประมาณปี พ.ศ. 2336 ก็ได้ย้ายเมืองท่าทองไปอยู่ริมฝั่งซ้ายคลองท่าเพชร (เปลี่ยนเป็นคลองท่าทองใหม่ต่อมา) ชาวบ้านนิยมเรียกเมืองใหม่ว่า “ท่าทองใหม่” ในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อเจ้าพระยานคร (น้อย) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชถึงแก่กรรมจึงโปรดเกล้าให้ย้ายเมืองท่าทองไปตั้งที่บ้านดอน แล้วพระราชทานนามว่า “เมืองกาญจนดิษฐ์” เพราะมีผู้คนหนาแน่นกว่า พร้อมทั้งยกฐานะเป็นเมืองจัตวา ขึ้งตรงต่อกรุงเทพฯ สมัยเมื่อตั้งมณฑลเมืองกาญจนดิษฐ์ได้รวมอยู่ในมณฑลชุมพร และต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองไชยา ชื่อ เมืองกาญจนดิษฐ์ เลยหายไป

ในรัชกาลที่ 6 เมื่อมีการสร้างทางรถไฟสายใต้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงพระราชดำริว่า ต่อไปเมืองจะต้องย้ายไปอยู่ที่ท่าข้ามที่รถไฟผ่าน จึงพระราชทานนามชื่อ “ท่าข้าม” ว่า “สุราษฎร์ธานี” ครั้งเมื่อมีการจัดระเบียบการปกครองท้องที่ใหม่ เป็นรูปจังหวัด อำเภอก็เอานาม สุราษฎร์ธานีมาเป็นจังหวัด สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยกลัวว่าชื่อกาญจนดิษฐ์จะหายไป จึงตรัสสั่งให้เรียกเมืองเก่าว่า “อำเภอกาญจนดิษฐ์” และย้ายเมืองกลับไปตั้งที่ริมคลองกะแดะ เช่นเดิมและคงอยู่จนปัจจุบันนี้

คำว่า “กาญจนดิษฐ์” เดิมใช้ว่า “กาญจนดิฐ” ซึ่งแปลว่า “ท่าทอง” อันเป็นชื่อเมืองเดิม แต่เมื่อราชบัณฑิตยสถานได้ออกประกาศว่าด้วยชื่อหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ปี พ.ศ. ก็ได้เปลี่ยนเป็นชื่อ “กาญจนดิษฐ์" ซึ่งแปลไปอีกความหมายหนึ่งแต่ก็ได้ใช้เรื่อยมาจนปัจจุบัน (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดสุราษฎร์ธานี, 2542 : 10 – 18)

สำหรับทางด้านวัฒนธรรมและประเพณี ชาวอำเภอกาญจนดิษฐ์มีวัฒนธรรมประเพณีที่คล้ายคลึงกับชาวอำเภออื่น ๆ ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี วัฒนธรรมของชาวอำเภอท่าชนะ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ วัฒนธรรมของชาวไทยพุทธ และวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิม ประเพณีของชาวไทยพุทธ ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ บวชนาค การแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ส่วนวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิม ได้แก่ การถือศีลอด การละหมาด การประกอบพิธีฮัจญ์ และการซะกาต สำหรับวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการละเล่น ชาวอำเภอนี้มีการละเล่นที่สำคัญ ได้แก่ การสวดมาลัย เพลงนา เพลงบอก ลิเกป่า มโนห์รา และหนังตะลุง

ส่วนความเชื่อและค่านิยมต่าง ๆ ของอำเภอนี้ มีความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับด้านไสยศาสตร์ โชคลาง ชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งได้รับความเชื่อถือมาตั้งแต่ดั้งเดิม ส่วนมาไม่ค่อยเปลี่ยนแปลง จึงยึดถือความเชื่อและค่านิยมเหล่านี้มาจนถึงปัจจุบัน

5. อำเภอท่าชนะ : ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณี

ท่าชนะ เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นอำเภอเหนือสุดของจังหวัด อยู่ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศเหนือประมาณ 81 กิโลเมตร ที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4 ตำบลท่าชนะ ทางทิศเหนือของตลาดหนองหวาย ริมทางรถไฟสายใต้ และทางหลวงสาย 41 ท่าชนะ – หลังสวน มีอาณาเขตทางทิศเหนือติดต่อกับอำเภอละแม จังหวัดชุมพร ทิศตะวันออกจดอ่าวไทย ทางตอนเหนือของอ่าวบ้านดอน ทางทิศใต้ติดต่อกับอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี และทางทิศตะวันตกติดต่อกับอำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง

สภาพภูมิประเทศของอำเภอท่าชนะ มีลักษณะเป็นป่า ภูเขาและที่สูงทางตะวันตก ซึ่งได้แก่ เทือกเขาภูเก็ต แล้วค่อย ๆ ลาดเอียงมาทางตะวันออก ทำให้ระบบการไหลของแม่น้ำลำคลองทั้งหมดไหลจากด้านตะวันตกลงสู่ทะเลทางตะวันออก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่สูงร้อยละ 47 เป็นที่ราบ ที่ราบลุ่ม และพรุร้อยละ 45 ที่เหลืออีกร้อยละ 8 เป็นสันทรายชายทะเลทอดเป็นแนวยาวจากเหนือลงใต้ขนานไปกับชายฝั่ง ตอนกลางของตัวอำเภอมีทิวเขาหินปูนเล็ก ๆ ตั้งอยู่เป็นพรมแดนตามธรรมชาติระหว่างตำบลวัง ตำบลประสงค์ และตำบลท่าชนะ คือ เขาประสงค์หรือเขาแม่นางสงค์ เป็นเทือกเขาที่มีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งสะสมทางด้านวัฒนธรรม และเป็นที่มาของนิยายปรัมปราหลายเรื่อง ลำคลองที่สำคัญของอำเภอท่าชนะ ได้แก่ คลองท่าชนะ (หรือท่ากระจาย) ในเขตตำบลท่าชนะ และคลองท่าม่วง (หรือคลองวังใหม่) ในเขตตำบลวัง ซึ่งมีประโยชน์ทั้งทางด้านการคมนาคมขนส่งและการเพาะปลูก

สภาพภูมิอากาศของอำเภอท่าชนะ เป็นอำเภอที่มีอากาศอบอุ่นสบายเพราะอยู่ติดกับชายฝั่งทะเล จึงเหมาะที่จะพัฒนาเป็นแหล่งตากอากาศได้ เนื่องจากมีหาดทรายขาวสะอาด ปีหนึ่ง ๆ มีเพียง 2 ฤดู คือ ฤดูแล้งเริ่มจากเดือนมีนาคมถึงเดือนมิถุนายน และฤดูฝนเริ่มจากเดือนกรกฎาคมถึงกุมภาพันธ์

อำเภอท่าชนะมีพื้นที่ทั้งหมด 863 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 5 ตำบล 43 หมู่บ้าน และ 1 เขตสุขาภิบาล คือ สุขาภิบาลท่าชนะ บริเวณตลาดหนองหวาย ตำบลต่าง ๆ ได้แก่ ตำบลท่าชนะ ตำบลประสงค์ ตำบลวัง ตำบลสมอทอง และตำบลคันธุลี จำนวนทรัพยากรที่สำคัญของอำเภอท่าชนะ ได้แก่ สัตว์น้ำเค็ม ป่าไม้ ปีหนึ่ง ๆ สามารถจับสัตว์น้ำได้เพียงพอที่จะเลี้ยงประชากรและส่งเป็นสินค้าออกบ้าง ป่าไม้ส่วนใหญ่จะถูกทำลายเพราะมีการลักลอบตัดไม้เพื่อสร้างสวนยางพาราในเขตป่าสงวน เนื่องจากภูมิประเทศของอำเภอท่าชนะเป็นที่ราบลุ่ม ภูเขา และที่สูง อาชีพสำคัญของราษฎรจึงคละกันระหว่างทำนาประมาณร้อยละ 39.27 กับทำสวนและทำไร่ประมาณร้อยละ 30.97 นอกจากนั้นก็มีรับจ้างร้อยละ 12.20 ประมงร้อยละ 11.03 ค้าขายร้อยละ 6.38 และอื่น ๆ อีกร้อยละ 0.15 (หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดสุราษฎร์ธานี, 2542 : 57 – 59)

ด้านการประกอบอาชีพ อำเภอท่าชนะเป็นอำเภอที่มีการประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ อาชีพที่สำคัญ ได้แก่ การเพาะปลูก การทำการประมง การเลี้ยงสัตว์และการธุรกิจ

และพาณิชย์ การประกอบอาชีพเพาะปลูก ส่วนใหญ่เป็นการเพาะปลูกโดยอาศัยธรรมชาติเป็นตัวช่วย ได้แก่ การทำนา การปลูกพืชไร่ การปลูกยางพารา และการทำไร่แบบผสมผสาน ในส่วนของการทำประมง พบว่า ชาวอำเภอท่าชนะที่ตั้งถิ่นฐานในตำบลที่มีอาณาเขตติดต่อกับทะเล ได้แก่ ตำบลท่าชนะ ตำบลคันธุลี และตำบลวัง มีอาชีพจับสัตว์น้ำและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปลา เป็นต้น ส่วนอาชีพเลี้ยงสัตว์พบในชาวบ้านที่อยู่ห่างจากตัวอำเภอรอบนอก สัตว์ที่นิยมเลี้ยง ได้แก่ เลี้ยงสุกร โค กระบือ เป็ด และไก่ ลักษณะการเลี้ยงส่วนใหญ่เป็นการเลี้ยงไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือน ไม่มุ่งเน้นเพื่อจำหน่าย สำหรับอาชีพธุรกิจและการพาณิชย์ พบในประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมือง อาชีพนี้นิยมทำกันในหมู่ชาวไทยเชื้อสายจีนเป็นส่วนใหญ่ *

ด้านประวัติศาสตร์ จากข้อมูลทางโบราณคดีของชุมชนโบราณในอำเภอท่าชนะบ่งชี้ว่าศูนย์อำนาจปกครองท้องถิ่นได้ก่อตัวขึ้นในบริเวณวัดพระพิฆเณศวร์ เขตตำบลท่าชนะก่อน เมื่อศูนย์อำนาจบริเวณวัดพระพิฆเณศวร์เสื่อมสลายลงจากการเปลี่ยนแปลงทางความเชื่อในศาสนาฮินดู – พุทธมหายาน มาสู่พระพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ ก็เริ่มมีการก่อตั้งศูนย์อำนาจใหม่ขึ้นบริเวณวัดอัมพาวาส (ท่าม่วง) ซึ่งอยู่ในเขตหมู่ที่ 6 ตำบลวัง ก่อนราว ๆ ตอนต้นสมัยอยุธยา แต่เมื่อการเกษตรกรรมบริเวณเชิงเขาประสงค์ด้านตะวันออกขยายตัวออกไปอย่างเต็มที่ ศูนย์อำนาจก็เริ่มเคลื่อนย้ายไปอยู่ใกล้ ๆ วัดถ้ำใหญ่ ซึ่งอยู่ในเขตหมู่ที่ 5 ตำบลวัง ศูนย์อำนาจปกครองท้องถิ่นของอำเภอท่าชนะในสมัยต่อมาได้มีการเคลื่อนย้ายอีกหลายครั้ง ตามเอกสารเท่าที่พบมีดังนี้

ก่อนรวมชาติสมัยรัชกาลที่ 5 ไปตั้งอยู่บริเวณวัดพระใหญ่เขตตำบลประสงค์ จนกระทั่งมีการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลในเขตมณฑลชุมพรราว ๆ ปี พ.ศ. 2439 – 2441 จึงได้ย้ายไปตั้งที่ว่าการอำเภอท่าชนะ ซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่าอำเภอประสงค์หรือพสง ไปตั้งที่ปากน้ำบ้านท่ากระจาย ดังปรากฏหลักฐานในเอกสารสมัยรัชกาลที่ 5 เรื่องมณฑลชุมพร ปี พ.ศ. 2441 ตอนหนึ่งว่า “…อำเภอพสง (ประสงค์ – ผู้เขียน) ทิศเหนือติดต่อกับเมืองหลังสวน เดิมพระวัฒนอุดม (พง) ว่าที่กรมการอำเภอ (นายอำเภอ – ผู้เขียน) ตั้งที่ว่าการตำบลพสง พระวัฒนอุดมไม่พอ (ใจ)ลาออกให้นายปานว่าที่กรมการอำเภอตั้งที่ว่าการริมคลองน้ำ ตำบลท่าจาย (ท่าจาย – ผู้เขียน)”

ต่อมาในปี พ.ศ. 2453 ทางราชการได้ยุบอำเภอประสงค์ลงเป็น “กิ่งอำเภอประสงค์” ขึ้นกับอำเภอไชยา และในที่สุดก็ยุบกิ่งอำเภอประสงค์ลงเป็นเพียงตำบลหนึ่งในปี พ.ศ. 2463 เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางการปกครองในส่วนกลางและการด้อยพัฒนา ในท้องที่ในระยะนี้คนส่วนใหญ่จะรู้จักท่าชนะในนามของหนองหวาย เพราะแต่เดิมมาเรียกสถานีรถไฟที่ท่าชนะว่า “สถานีหนองหวาย” เมื่อชุมชนต่าง ๆ ในเขตอำเภอประสงค์เดิมขยายตัวขึ้นจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการประมงชายฝั่งซึ่งได้แก่ การทำโป๊ะ และการขยายตัวของการเกษตรเกี่ยวกับการทำนาทำสวน

---

* เก็บความจาก นิทานพื้นบ้านอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี. หน้า 10 – 15.

ทำให้ชุมชนท่าชนะเริ่มเจริญขยายตัวขึ้นใหม่ ในวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 249ทางกระทรวงมหาดไทยจึงได้รวบรวมตำบลต่าง ๆ ยกฐานะขึ้นเป็นกิ่งอำเภอใหม่อีกครั้ง โดยตั้งที่ว่าการกิ่งอำเภอที่ตลาดหนองหวาย ทางตะวันออกของสถานีหนองหวาย ซึ่งอยู่ในเขตตำบลท่าชนะ จึงเปลี่ยนชื่ออำเภอเสียใหม่ว่า “กิ่งอำเภอท่าชนะ” ตามเรื่องราวในประวัติศาสตร์ดังกล่าวแล้วข้างต้น และได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นอำเภออีกครั้งในปี พ.ศ. 2499 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

โดยทั่วไปแล้วท้องที่อำเภอท่าชนะจะขึ้นตรงต่อเมืองไชยาหรืออำเภอไชยามาตลอด แต่ตามหลักฐานที่ปรากฏในเอกสารรัชกาลที่ 5 เรื่องมณฑลชุมพร ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2448 กล่าวถึงอำเภอประสงค์ (ท่าชนะ) ว่าเป็นแขวงขึ้นเมืองหลังสวนไว้หลายตอนดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า

“เมื่อพระยาจ่าเสนาบดี ออกไปถึงเมืองไชยา ได้มีโทรเลขเข้ามาว่า เวลานั้นโจรผู้ร้ายที่อำเภอพุมเรียงแขวงเมืองไชยากับอำเภอประสงค์แขวงเมืองหลังสวนชุกชุมเหลือกำลัง เจ้าพนักงานระงับไม่อยู่ทีเดียว พระเจ้าน้องยาเธอเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยจึงได้มีโทรเลขสั่งให้ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลชุมพร รีบส่งกองตำรวจภูธรไปประจำที่อำเภอพุมเรียง แลตรวจตราการโจรผู้ร้าย…”

จากหลักฐานข้างต้นทำให้มีปัญหาว่า อำเภอประสงค์ (ท่าชนะ) เคยขึ้นกับเมืองหลังสวนจริงหรือไม่ หรือเพราะความเข้าใจผิดของข้าหลวงในส่วนกลาง เนื่องจากหลักฐานในที่อื่น ๆ ระบุไว้ชัดเจนว่าขึ้นกับเมืองไชยามาตลอด จึงนำมาเสนอไว้ ณ ที่นี้เพื่อศึกษาหาข้อยุติต่อไป (บรรยายสรุปจังหวัดสุราษฎร์ธานี, เข้าถึงได้จาก www.Suratthani.go.th, ธันวาคม : 2550.)

ชาวอำเภอท่าชนะรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมบางอย่างเอาไว้ได้อย่างดี เช่นเดียวกับชุมชนชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมทั่ว ๆ ไปในภาคใต้ แต่ขนบประเพณีหลายอย่างกำลังถูกทอดทิ้งไป เป็นต้นว่า การชักพระบกและชักพระน้ำซึ่งเดิมมีกันเกือบทุกตำบล งานนมัสการพระพุทธ ไสยาสน์วัดถ้ำใหญ่ในวันสงกรานต์ การลงแขกเกี่ยวข้าว นวดข้าว สร้างบ้านเรือนและสาธารณูปโภคต่าง ๆ รวมทั้งการละเล่นพื้นเมืองหลายชนิด เป็นต้นว่า ชนไก่ กัดปลา ชนควาย และสะบ้า ซึ่งการละเล่นบางอย่างปัจจุบันหาดูได้ยากมากหรือไม่ก็กลายเป็นเรื่องของการพนันไป (สงบ ส่งเมือง, 2542 : 3278 – 3282)

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาเรื่องการศึกษาและพัฒนาศักยภาพศิลปะการแสดง พื้นบ้านภาคใต้ : กรณีลิเกป่า และสวดมาลัย ไว้ดังนี้

อร่ามรัศมิ์ ดัวงชนะ ได้ศึกษาเรื่องประเพณีสวดพระมาลัยของชาวอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎ์ธานี เมื่อปี 2537 โดยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการสวดมาลัย องค์ประกอบและการสวดพระมาลัยความเชื่อที่เกี่ยวกับการสวดพระมาลัยคุณค่าของประเพณีสวดพระมาลัยและบทสวดพระมาลัยใช้วิธีเก็บข้อมูลภาคสนาม ด้วยวิธีการสัมภาษณ์คณะมาลัยในอำเภอ

ไชยา ทั้งที่ยังคงแสดงการสวดอยู่และหยุดสวดแล้ว ตลอดจนผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการสวดพระมาลัย ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี รวมทั้งสังเกตการสวดพระมาลัยในอำเภอนี้แล้วเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยด้านประวัติความเป็นมาของการสวดพระมาลัย พบว่า การสวดพระมาลัยของชาวอำเภอไชยา มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานและเป็นที่นิยมกันมากในอดีต การสวดพระมาลัยในท้องถิ่นนี้มีการสวดเฉพาะในงานศพเท่านั้น โดยจะสวดในตอนกลางคืนหลังจากพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมเสร็จแล้ว แต่เดิมพระสงฆ์ทำหน้าที่สวดพระมาลัย ภายหลังฆราวาสทำหน้าที่สวดแทน แต่ปัจจุบันนี้สภาพสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนไปตลอดจนนวัตกรรมสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทในสังคมมากขึ้น จึงส่งผลให้ประเพณีสวดพระมาลัยของชาวอำเภอไชยาเสื่อมความนิยมลงไปมาก ด้านองค์ประกอบและการสวดพระมาลัย พบว่าคณะมาลัยชาวอำเภอไชยามีคณะละ ๖ – ๘ คน มีทั้งคณะที่เป็นผู้ชายล้วน เป็นผู้หญิงล้วนและมีทั้งผู้ชายและผู้หญิงในคณะเดียวกัน การเรียกชื่อคณะมาลัยจะเรียกตามภูมิลำเนาของคณะมาลัย ซึ่งอาจเป็นชื่อหมู่บ้านหรือตำบลก็ได้ คณะมาลัยจะไปสวดมาลัยในงานศพตามคำเชิญของเจ้าภาพ โดยมากจะเริ่มสวดตั้งแต่คืนที่ ๓ เป็นต้นไป คณะมาลัยอาจสวดทุกคืนหรือบางคืนก็ได้ สถานที่ที่คณะมาลัยสวดพระมาลัยมักเป็นสถานที่เดียวกับพระสงฆ์สวดอภิธรรม ขั้นตอนในการสวดพระมาลัยไม่ยุ่งยากซับซ้อน เพียงจุดธูปเทียนออกชื่อครู ตั้งนะโม ๓ จบ สวดบทบูชาพระมาลัยจากนั้นจะสวดบทใดก็ได้ตามความถนัดของคณะมาลัยแต่ละคณะโดยมากคณะมาลัยจะใช้บทสวดที่นำมาจากวรรณคดีไทย นิทานชาดก นิทานพื้นบ้าน และบทสวดที่คณะมาลัยคิดแต่งขึ้นเอง ด้านความเชื่อเกี่ยวกับการสวดพระมาลัย พบว่า แต่เดิมคณะมาลัยนำบทสวดมาจากหนังสือพระมาลัยผู้ฝึกสวดจะต้องฝึกนอกบ้านเพราะถือว่าการฝึกในบ้านจะไม่เป็นสิริมงคล ต่อมาเมื่อนำบทนอกเหนือจากบทสวดจากหนังสือพระมาลัยมาใช้สวดแทนเรื่องพระมาลัย ความเชื่อข้อห้ามดังกล่าวจึงคลี่คลายลงคณะมาลัยต่างมีความเชื่อว่า การสวดพระมาลัยเป็นการบำเพ็ญบุญประการหนึ่ง ผู้ที่ฟังสวดพระมาลัยก็มีความเชื่อว่า การได้ฟังสวดพระมาลัยจะได้บุญด้วยเช่นกัน ด้านคุณค่าของประเพณีสวดพระมาลัย พบว่า มีส่วนสำคัญในการคลายความทุกข์โศกของเจ้าภาพงานศพให้คติชีวิตมีคุณค่าด้านสังคมสัมพันธ์และมีคุณค่าในการอนุรักษ์และเผยแพร่วรรณกรรมด้วย สำหรับบทสวดพระมาลัย พบว่า ที่มาจากหนังสือพระมาลัยจากวรรณกรรมอื่นๆ และเป็นกลอนสดที่คณะมาลัยคิดแต่งขึ้นเอง บทสวดที่คณะมาลัยนิยมให้ในปัจจุบันคือ บทสวดนอกเหนือจากพระมาลัยซึ่งไม่มีรูปแบบฉันทลักษณ์ชัดเจนเนื้อหาในบทสวดพระมาลัยมีหลายลักษณะ เช่น เกี่ยวกับนรก – สวรรค์ แนวทางในการดำรงชีวิต ความรักของชาย – หญิง ไสยศาสตร์ การชมธรรมชาติ เป็นต้น

ทีมข่าวทางไท ได้เขียนบทความเรื่องไทรักษ์ถิ่น เมื่อ13 เมษายน 2549 ไว้ใน http://www.ldinet.org มีสาระสำคัญคือ ลิเกป่า เป็นการละเล่นอย่างหนึ่งของชาวใต้นอกเหนือจากหนังตะลุงและมโนราห์ จากหนังสือนครศรีธรรมราชได้พูดถึงความเป็นมาของลิเกป่าไว้ว่า ลิเกป่าได้แบบอย่างมาจากพวกแขก กล่าวคือคำว่า ลิเก มาจากการร้องเพลงเพื่อสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าของพวกแขกเจ้าเซ็น พวกเจ้าเซ็นเข้ามาอยู่เมืองไทยเคยได้รับการอุปถัมภ์มากมาย ตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา เพราะพวกเจ้าเซ็นมีน้ำเสียงที่ไพเราะร้องเพลงเป็นที่นิยมฟังกันทั่วไป ต่อมานอกจาก

พวกเจ้าเซ็นที่ร้องแล้ว คนไทยก็เริ่มหัดร้องตอนแรกก็มีทำนองคล้ายบทสวด ต่อมาเมื่อมีคนไทยร้องมากก็กลายเป็นแบบไทย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมทย์ ได้ตอบคำถามเอาไว้ในรายการ คุยกันเรื่องเก่าที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากรตอนหนึ่งว่า มุสลิมกลุ่มหนึ่งเรียกว่า เจ้าเซ็น เข้าอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเป็นจำนวนมากและกล่าวว่า ทีนี้คนไทยเราไปได้เห็นได้ฟังการร้องเพลงสวดของพวกเขาแล้วรู้สึกว่าไพเราะและสวดถวายพระเจ้าแผ่นดิน คนที่มีบุญวาสนา อื่น ๆ ก็เกิดนึกขึ้นมา เอ๊ะ! วันเกิดเราหรืองานบ้านเราถ้าไม่มีเจ้าเซ็นมาร้องเพลงดูมันจะเบา ๆ มันไม่ใหญ่ก็เลยไปเที่ยวติดต่อผู้มีอำนาจวาสนาไปพูดเข้าก็คงเกรงกลัวอำนาจ เขาก็มาร้องเพลงสวดให้ก็เรียกว่าสวด ดิเกลอ นี่ละมันกลายเป็นเพลงฮิตขึ้นมา แขกร้องได้ ไทยก็ร้องดีต่อไปแม้แต่ชาวบ้านธรรมดาก็อยากให้เจ้าเซ็นมาร้องหรือให้พร ก็ไม่ต้องไปตามที่กุฏิเจ้าเซ็นละ หาเอาข้างบ้านนี้แหละ นอกจากนี้ ผู้ใหญ่โอภาส ทองสุข ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 1 ต.บางหมาก อ.กันตัง จ.ตรัง เจ้าของคณะลิเกป่า ฉิ่ง เจริญศิลป์ ได้บอกเล่าถึงความเป็นมาเป็นไปของคณะลิเกป่าตามที่ทราบมาว่า เริ่มมีการเล่นหรือแสดงกันเมื่อประมาณ พ.ศ. 2475 โดยชาวมลายูที่อพยพมาเมื่อสมัยสงครามโลกแล้วมาอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านเป็นผู้คิดค้นขึ้นมาและมีการเล่นการแสดงมาจนทุกวันนี้ ลิเกป่าเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านเหมือนกับการแสดงมโนราห์ และมีองค์ประกอบต่าง ๆ มากมาย เพื่อความสนุกสนานรื่นเริงและมีความสวยงามของการแต่งกาย การแต่งกายของผู้แสดงลิเกป่านั้น โดยทั่วไปแล้วจะมีผู้แสดงประมาณ 20 – 25 คนซึ่งรวมทั้งลูกคู่ด้วย ส่วนตัวละครนั้นจะมีตัวละครที่สำคัญ ๆ อยู่คือ แขกแดง ยาหยี เสนา และเจ้าเมือง ส่วนที่เหลือเป็นตัวละครที่มีตามท้องเรื่อง การแต่งตัวของแขกแดงนั้นจะนุ่งกางเกงขายาว นุ่งผ้าโสร่ง (ผ้าถุง) ทับด้านนอกกางเกงขายาวสูงเหนือเข่า สวมหมวกแขกแต่งแต้มเหนือเครา ให้ยาวรุงรัง แขวนสร้อยทองสร้อยเงินหลายเส้นยาหยี แต่งตัวแบบสตรีมุสลิมในภาคใต้ หรือแต่งแบบคนไทยในฝั่งทะเลตะวันตก (ฝั่งอันดามัน) คือ ใส่เสื้อแขนยาว นุ่งผ้าปาเต๊ะ บางคณะจะมีผ้าสไบคล้องบ่าทั้งสองข้างปล่อยชายไว้ด้านหน้า เสนา (คนรับใช้) แต่งตัวแบบคนรับใช้ธรรมดา เจ้าเมือง แต่งตัวแบบชุดข้าราชกรไทยสมัยก่อน อาจจะเป็นเสื้อราชประแตน นุ่งผ้าม่วง ปัจจุบันนิยมแต่งชุดสากล ด้านเครื่องดนตรีก็เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับคณะลิเกป่าเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากว่าการแสดงลิเกป่าเป็นการแสดงที่มีความสนุกสนานเหมาะทั้งกับงานรื่นเริงและงานอื่น ๆ ทุกประเภท จึงจำเป็นต้องมีเครื่องคนตรีเป็นการประกอบจังหวะ เป็นเครื่องช่วยในการสร้างความครึกครื้น โดยเครื่องคนตรีที่ใช้ก็จะประกอบด้วย กลองเป็นกลอง รำมะนา หรือ โทน 2-3 ใบ และโหม่ง ฉิ่ง ปี่ ซอ ส่วนเวทีการแสดงนั้นในช่วงแรก ๆ เป็นการแสดงบนพื้นดินเช่นเดียวกับการแสดงมโนราห์คือมีเพียงฉากกั้น 2 – 3 ชั้น แล้วแต่ความเหมาะสมของแต่ละคณะ แต่มาในระยะหลังเวทีก็มีการสร้างแบบยกพื้นเหมือนกับเวทีของมโนราห์ในปัจจุบันแล้ว การแสดงลิเกป่าก็มีความคล้ายกับการแสดงมโนราห์คือ สามารถแสดงได้กับทั้งงานมงคลและงานอวมงคล แต่โดยมากนิยมแสดงในงานรื่นเริงมากกว่า เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานประเพณีต่าง ๆ และงานเทศกาลประจำปี การแสดงนิยมแสดงในเวลากลางคืนมากกว่ากลางวัน หากเป็นการแสดงในงานใหญ่ ๆ และมีคนดูเป็นจำนวนมากก็จะแสดงจนถึงรุ่งสาง แต่ในช่วงของการออกแขก (ตามธรรมเนียมต้องแสดงก่อนการแสดงเรื่อง) ใช้เวลายืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมและขึ้นอยู่กับไหวพริบปฏิภาณของตัวแสดงว่าทำอย่างไรคนดูถึงไม่

เบื่อ เมื่อการแสดงออกแขกจบก็เป็นการแสดงเรื่อง ซึ่งเรื่องที่นิยมเล่นครั้งก่อน ๆ นั้นก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับจินตนิยาย เช่น โคบุตร จันทโครพ แต่ปัจจุบันนิยมเล่นเป็นนิยายแนวใหม่ที่ทันสมัยขึ้น เนื้อเรื่องตอนออกแขกนั้นส่วนใหญ่ทุกคณะจะแสดงเหมือนกันคือ กล่าวถึงแขกจากเมืองลักกะตาเดินทางมาทำการค้าขายตามเมืองชายทะเลทางฝั่งตะวันตกของประเทศไทย แขกผู้นี้ได้ทำการค้าขายที่เมืองต่าง ๆ หลายเมือง จนในที่สุดได้ภรรยาเป็นคนไทยที่อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง ต่อมาแขกคิดถึงบ้านและเป็นห่วงพ่อแม่ที่แก่ชราแล้วจึงได้เข้าพบเจ้าเมือง โดยได้ขอคนงานให้ติดตามไปด้วย 1 คน เจ้าเมืองก็อนุญาต แขกกลับไปบอกยาหยีเพื่อเตรียมตัวเดินทาง แต่ยาหยีไม่ยอมไปเพราะเป็นห่วงพ่อแม่และเห็นว่าการเดินทางนั้นเป็นการเดินทางระยะไกล แขกจึงต้องอ้อนวอนและทั้งขู่ทั้งปลอบว่ายาหยีจะตกลงเดินทางไปด้วย ขณะเดินทางไปนั้นแขกก็ได้ชี้ชวนให้ยาหยีชมกับความงามต่างๆ ของธรรมชาติ ชมปลา ชมเกาะ และสิ่งต่างจนถึงเมือง เมื่อการแสดงมีบทร้องก็ต้องมีลูกคู่มารับเหมือนกับการแสดงมโนราห์นั่นเอง เพลงรับ คือเพลงที่ลูกคู่ใช้รับ คือ เมื่อผู้แสดงจบบทร้อง 2 วรรค หือ 1 บทลูกคู่จะร้องรับ 1 ครั้ง ลิเกป่า ในปัจจุบันเป็นการแสดงที่หาดูได้ยากมากแล้วและนับวันจะสูญหายไป และยากแก่การฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ แต่ลิเกป่าก็เป็นศิลปะการละเล่นของปักษ์ใต้ที่สะท้องวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนการประกอบอาชีพ การทำการค้าขายในอดีต การติดต่อกับชาวต่างชาติ โดยเฉพาะกับอินเดีย เปอร์เซีย ลิเกป่าจึงน่าจะเป็นเครื่องยืนยันถึงความเจริญรุ่งเรืองของภาคใต้ในอดีตได้เป็นอย่างดี

โรงเรียนกาญจนาภิเษก จัดทำเว็บไซต์เผยแพร่ความรู้เรื่องการสวดมาลัย ไว้ในhttp://www.kanchanapisek.or.th เมื่อสิงหาคม พ.ศ. 2550 มีสาระสำคัญดังนี้ ประเพณีการสวดมาลัย เป็นประเพณีประจำงานศพ แต่เดิมพระเป็นผู้สวดซึ่งสวดหลังจาก การสวดมนต์แล้ว พระที่สวด มีจำนวน 4 รูป หรือ 1 เตียง ใช้ตาลปัตรบังหน้า บทสวดได้จากหนังสือมาลัย หรือที่เรียกว่าพระมาลัยคำสวด หนังสือดังกล่าวนี้ เป็นสมุดข่อยหรือสมุดไทย ยาวเกือบ 1 เมตร ตัวอักษร ที่บันทึกใช้ขอมไทย โดยมีขอมบาลีแทรกบ้าง มักมีภาพประกอบอย่างสวยงาม เนื้อเรื่องเป็นธรรมะสั่งสอน ให้ผู้ฟังสะดุ้งกลับบาปกลัวอกุศล ประเพณีสวดมาลัยนอกจากมีจุดมุ่งหมายเพื่ออบรมสั่งสอนแล้ว ยังมุ่งให้เป็นรายการแสดง แก้ความเงียบเหงาในขณะ ที่เฝ้าศพและเพื่อไม่ให้เจ้าภาพหรือญาติผู้ตายเศร้าโศกเกินไปด้วย ผู้สวดมาลัยคณะหนึ่งเรียกว่า "วงมาลัย" วงหนึ่ง ๆ ที่พอเหมาะควรจะมี 4 – 6 คน เป็นแม่เพลง 2 คน เรียกว่า "แม่คู่" หรือ "ต้นเพลง" ส่วนที่เหลือเป็น "ลูกคู่" หรือ "คู่หู" ลูกคู่มีหน้าที่ร้องรับการสวดของ แม่เพลงในการสวดนั้นจะมีการแสดงท่า ประกอบด้วย โดยทุกคนในวงจะร่วมกันแสดงท่าและเสียงประกอบให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่องที่ร้องสวด เครื่องดนตรีไม่ต้อง มีประกอบ แต่บางวงมีขลุ่ยและรำมะนา ส่วนเครื่องแต่งกายจะแต่งอย่างไรก็ได้ แต่ส่วนใหญ่แต่งตามปกติ จะมีอยู่บ้างบางวง ที่มีการแต่งตัวตามท้องเรื่องหรือบทสวด เมื่อมีผู้ตาย เจ้าภาพจะไปบอกกล่าวให้วงมาลัยรู้เพื่อให้ไปสวด การสวดจะเริ่มขึ้นหลังจาก พระสวดพระอภิธรรมแล้วเสร็จ โดยเริ่มจากบท "ตั้งมโน" เพื่อเป็นการสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และ "ไหว้คุณ" คือไหว้ครูอาจารย์และสิ่งที่เคารพนับถือ ต่อจากนั้น จึงสวดบท "ในกาล" อันเป็นบทเริ่มเนื้อเรื่องในหนังสือพระมาลัย ที่เรียกบท "ในกาล" เพราะว่าคำขึ้นต้นของการสวดตอนนี้ขึ้นว่า "ในกาลอันลับล้น..." เนื้อหาของบทนี้เป็นการ

เล่าประวัติของพระมาลัย เกี่ยวกับการโปรดสัตว์ทั้งในสวรรค์และนรกผู้ร้องบทนี้ จะเป็นผู้ชาย เมื่อจบบทในกาลแล้วก็จะขึ้นบท "ลำนอก" หรือเรียกว่า "เบ็ดเตล็ด" เรื่องที่นำมาร้องมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับวรรณคดีต่าง ๆ เช่น ขุนช้าง ขุนแผน สังข์ทอง พระอภัยมณี อิเหนา จันทโครพ ฯลฯ การแทรก "ลำนอก" การแทรกลำนอกเข้ามาเพื่อเปลี่ยน บรรยากาศให้สนุกสนาน ในบทลำนอกนี้อาจจะใช้ท่องทำนองเพลงลำตัด เพลงฉ่อย เพลงนา ก็ได้ แต่ส่วนมากนิยมลำตัด แต่เดิม การเล่น "ลำนอก" หรือเรื่องเบ็ดเตล็ดไม่มี เพิ่งจะมีขึ้นในภายหลังเพื่อให้การสวดมาลัยสนุกสนานยิ่งขึ้น ในสมัยก่อนการสวดมาลัยมีปัญหาในการฝึกหัดและฝึกซ้อมเป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะมีความเชื่อว่าหากฝึกหัดหรือซ้อมการ สวดมาลัยบนบ้านจะเป็นเสนียดจัญไรแก่บ้าน ดังผู้ฝึกหัดจึงต้องหาสถานที่นอกบ้าน เช่น ขนำกลางทุ่งนา ชายป่าช้า ในวัด หรือในโรงนา แต่สำหรับในปัจจุบันความเชื่อเช่นนี้หมดไป ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีอายุมากกว่า 70 ปีขึ้นไปเล่าว่า แต่ก่อนการสวดมาลัยมีแพร่หลายงานศพทุกงานจะต้องมีสวดมาลัยเสมอ การสวดมาลัยที่มีชื่อเสียงมาก ได้แก่ วงมาลัยของไชยา กาญจนดิษฐ์ ท่าฉาง ท่าชนะเป็นต้น แต่ปัจจุบันการสวดมาลัยหมดความนิยม นักสวดมาลัยที่เหลืออยู่ก็แก่เฒ่า ผู้ที่สนใจฝึกหัดเพื่อสืบต่อก็ไม่มี จึงเป็นที่แน่ชัดว่าในอนาคตไม่นานนักการสวดมาลัยคงเหลือเพียงชื่อ

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้เผยแพร่ความรู้เรื่องสวดมาลัยในอินเตอร์เน็ต http://www.geocities.com/maungculture/sodmalai.htm เมื่อสิงหาคม พ.ศ. 2550 มีสาระสำคัญคือ การสวดมาลัย สวดกันแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชน ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี กระทำกันเฉพาะในงานศพเท่านั้น เดิมผู้สวด คือพระ โดยอ่านจากสมุดข่อยพระมาลัย ซึ่งเขียนเป็นอักษรไทยหรืออักษรขอม เนื้อหาของการสวดมุ่งให้ผู้ฟังกลัวบาป ต่อมาเป็นการสวดเพื่อความสนุกเพื่อไม่ให้เกิดความเงียบเหงาในงานศพและผู้สวด ได้เปลี่ยนจากพระมาเป็นชาวบ้าน ผู้สวดมาลัยวงหนึ่ง ๆ มี 4 คน หรืออาจจะมากกว่า สวดกันเป็นคู่ ๆ คู่สวดคู่หนึ่ง ๆ เรียกว่า แม่คู่ หรือต้นเพลง ส่วนที่เกิน 4 คน คอยร้องรับการสวดของแม่คู่ในการสวด ยังคงใช้สมุดข่อยเป็นคู่มือ บทสวดเริ่มจาก “นโม” เพื่อสรรเสริญพุทธคุณแล้วต่อด้วยบท “ไหว้คุณ” คือ ไหว้ครู และสิ่งเคารพนับถือนั่นเอง ต่อจากนั้นก็เป็นบท “ในกาล” อันเป็นเริ่มเนื้อหาของพระมาลัย เมื่อจบเนื้อหาของพระมาลัยก็เป็นบท “ลำนอก” ซึ่งเป็นเรื่องเบ็ดเตล็ดหรือทำนองอื่น เพื่อให้สนุกสนาน ลำนอกที่นำมาร้องอาจจะนำมาจากวรรณคดี เช่น เรื่องขุนช้างขุนแผน พระอภัยมณี สังข์ทอง รามเกียรติ์ เป็นต้น บทลำนอกนี้เองที่ชาวบ้าน เรียกว่า “บทยัก มาลัย” คือ ยักย้ายปล่อยลูกเล่น นั่นเอง การสวดมาลัยยังมีอยู่อย่างแพร่หลายที่อำเภอไชยา

สถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 ได้เผยแพร่ความรู้เรื่องสวดมาลัยในอินเตอร์เน็ตhttp://www.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/oldcity/chumporn8.htm เมื่อสิงหาคม พ.ศ.2550 มีสาระสำคัญคือ สวดมาลัย มาจากคำเต็มว่า สวดพระมาลัย ใช้สวดในงานศพหลังจากพระสงฆ์สวดพระอภิธรรม แล้วก็จะมีการแสดงสวดมาลัยต่อจนสว่าง จุดมุ่งหมายของการสวดมาลัย ก็เพื่อสั่งสอนให้สาธุชนกลัวบาป และเป็นวิธีแก้ความเงียบเหงา ในขณะเฝ้าศพ และให้เจ้าภาพ หรือญาติผู้ตายคลายความเศร้าโศกด้วย แต่เดิมพระสงฆ์เป็นผู้สวดพระมาลัย จำนวนสี่รูปหรือหนึ่งเดียว โดยมีตาลปัตรบังหน้าใช้บทสวดจากหนังสือพระมาลัยที่เรียกว่า พระมาลัยคำสวด

(คำสอน) สำหรับผู้สวดมาลัยที่เป็นคฤหัสถ์ คณะหนึ่งเรียกว่า วงมาลัย วงหนึ่งมีสี่ถึงหกคน หรืออาจมากกว่านี้ก็ได้ผู้เล่นจะเป็นผู้ชายหรือผู้ชายรวมกับผู้หญิงก็ได้ จะนั่งล้อมกันเป็นวง กางคัมภีร์ หรือบทร้องไว้ตรงกลาง มีแม่เพลงสองคนเรียกว่า แม่ครูคู่ หรือต้นเพลง ที่เหลือเป็นลูกคู่หรือคู่หู ลูกคู่มีหน้าที่ร้องรับการสวดของแม่เพลง และมีการแสดงท่าทางประกอบด้วย อาจมีขลุ่ยและรำมะนามาเป็นเครื่องดนตรีประกอบด้วยหรือไม่ก็ได้ การแต่งกายส่วนใหญ่แต่งกายตามปกติ แต่บางวงอาจแต่งกายตามเนื้อเรื่อง การสวดมาลัยเริ่มต้นด้วย การตั้งนะโม และไหว้คุณ คือไหว้ครู อาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ ต่อจากนั้นสวดบทในกาล อันเป็นบทเริ่มเนื้อเรื่องในหนังสือพระมาลัย ที่เรียกว่า บทในกาลนั้น เพราะคำขึ้นต้นของบทสวดตอนนี้ขึ้นต้นว่า ในกาลอันลับล้น เป็นการเล่าประวัติของพระมาลัย ที่ได้โปรดสัตว์ทั้งหลาย ทั้งในสวรรค์และนรก ผู้ร้องบทนี้ต้องเป็นผู้ชาย เมื่อจบบทในกาลแล้ว จะขึ้นบทลำนอก หรือเรียกว่าเรื่องเบ็ดเตล็ด คือเป็นเรื่องจากวรรณคดีต่าง ๆ เช่นขุนช้างขุนแผน สังข์ทอง พระอภัยมณี อิเหนา จันทโครพ เป็นต้น ส่วนมากร้องเป็นเพลงลำตัดชาวบ้านเรียกว่า บทยักมาลัย ปัจจุบันการสวดมาลัย มีอยู่เพียงแห่งเดียวที่ตำบลหาดทรายรี อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยรามคำแหง จัดทำเว็บไซต์เผยแพร่ความรู้เรื่องลิเกป่า ไว้ใน www.lib.ru.ac.th เมื่อสิงหาคม พ.ศ.2550 มีสาระสำคัญดังนี้การเล่นลิเกป่าในจังหวัดกระบี่ สืบทอดกันมาไม่น้อยกว่า ๘๐ - ๑๐๐ ปีมาแล้วสันนิษฐานว่าน่าจะพัฒนาจากการเล่นของอาหรับเหมือนลิเกอื่น ๆ คือ สืบเนื่องจากการสรรเสริญพระเจ้า บ้างก็ว่าดัดแปลงคำสวดมาประสมกับการสวดคฤหัสถ์ประสมดนตรีรำมะนา เรียกว่า ลิเกปั้นตน มีคำร้องภาษามาลายูปนภาษาไทยท้องถิ่น ต่อมามีการแต่งจำอวดออกมาเล่นเป็นชุดๆเรียกว่า "ลิเกสิบสองภาษา" แล้วมาแยกเล่นออกเป็น ๒ สาขา คือ ๑.ละกูเยา เป็นการร้องกลอนแก้กัน เป็นต้นทางของลำตัดและลิเกฮูลู ๒.อันดาเลาะ แสดงเบ็ดเตล็ดชุดภาษาต่าง ๆ เป็นต้นทางให้เกิดลิเก เช่น ลิเกทรงเครื่อง, ลิเกป่า ฯลฯ เพลงที่ใช้ก็มี ๒ พวก คือ เพลงไอ้พิมเพเล ได้แก่ เพลงที่ลิเกทรงเครื่องใช้อยู่ทั่วไปและเพลงบุรันยาวา คือเพลงที่พวกลิเกป่าใช้ ลิเกป่าจึงน่าจะพัฒนามาจากลิเกสิบสองภาษา ดังกล่าวแล้ว แต่ชุดที่ลิเกป่านิยมนำออกแสดงคือชุดแขกแดง ซึ่งถือเป็นชุดครู หลังจากนั้นจะแสดงชุดอื่น ๆ ก็ได้ สรุปได้ว่าลิเกทุกชนิดมีแขกเป็นครูแน่นอน พวกลิเกป่าในจังหวัดกระบี่ในพิธีไหว้ครูจะต้องออกชื่อ "ผีซิน" เสมอ (ซิน - ยิน - ยินี เป็นภาษาอาหรับ แปลว่า ผี, วิญญาณ, บรรพบุรุษ แขกแดง - จึงน่าจะหมายถึงแขกอาหรับ) เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงลิเกป่า ประกอบด้วยรำมะนา ๒ ใบ กลอง โหม่ง ฉิ่ง ปี่ และอาจมีการประสมประสานดนตรีชนิดอื่น ๆ บ้าง การแต่งกาย ตัวเอกของเรื่องจะแต่งตัวแบบแขกสมัยก่อนนุ่งผ้าโจงกระเบน ปัจจุบันสวมกางเกงมีผ้าโสร่งคาดทับ สวมเสื้อสวมหมวกแขกหรือไม่ก็โพกศีรษะให้เหมือนแขก แต่งหน้าใส่หนวดเครา เสริมจมูก ตัวนางเอก (ยาหยี/ยายี) แต่งกายแบบพื้นบ้านทางฝั่งทะเลตะวันตก คือนุ่งผ้าถุง สวมเสื้อแขนกระบอก มีผ้าคล้องไหล่ (แบบชุดย่าหยา) ตัวอื่นๆ แต่งตามความนิยม ถ้าแสดงชุดอื่น ๆ ที่มิใช่ชุดแขกแดงก็แต่งตัวตามท้องเรื่อง วิธีการเล่น มี ๖ ขั้นตอน คือ ๑.ดนตรีโหมโรงเสร็จแล้วไหว้ครู ๒.ว่าเพลงวง ๓.บอกชุด (ทั้ง ๑๒ ชุด ของลิเกสิบสองภาษาว่ามีอะไรบ้าง) ๔.ออกแขกแดง ๕.แสดงเรื่องของชุดแขกแดงไปจนจบ ๖.พิธีส่งครู เป็นการจบการแสดง

หลังจากจบชุดแขกแดงถ้าต้องการแสดงเรื่องอื่นๆต่อไปก็ได้ตามความต้องการเสร็จแล้วจึงส่งครูก่อนเลิกการแสภาษาที่ใช้ ตัวแขกแดงจะพูดภาษาไทยท้องถิ่นดัดเสียงให้รัวเหมือนแขก ตัวเสนา จะพูดภาษาท้องถิ่น เจ้าเมืองจะพูดภาษากลาง ยาหยีพูดสำเนียงท้องถิ่นเนื้อเรื่อง ชุดแขกแดงมีว่า "มีแขกมาจากเมืองกะตา (กัลกัตตา) บ้างก็ว่ามาจากเมืองโอปุระ สุไหงปุระมาค้าขายทางฝั่งทะเลตะวันตกของไทย มาได้ภรรยา (ยายี/ยาหยี) เป็นสาวไทย อยู่มาวันหนึ่งแขกมีความคิดถึงบ้าน ก็ขึ้นไปล่ำลาเจ้าเมืองเพื่อเดินทางไปเยี่ยมบ้านเจ้าเมืองให้เสนาไปด้วยคนหนึ่ง แขกกับเสนาล่ำลาเจ้าเมืองไปหายาหยี ครั้งแรกยาหยีไม่ยอมเดินทางไปด้วยเพราะเป็นห่วงพ่อแม่ แขกทั้งปลอบทั้งขู่จนกระทั่งยาหยียอมไป ทั้งหมดลงเรือไปในทะเล ชมนก ชมปลา ไปเรื่อยจนกระทั่งถึงเมืองลักกะตา"

โรงเรียนกาญจนาภิเษกจัดทำเว็บไซต์เผยแพร่ความรู้เรื่องลิเกป่าไว้ในhttp://www.kanchanapisek.or.th เมื่อสิงหาคม พ.ศ. 2550 มีสาระสำคัญคือ ลิเกป่าเป็นศิลปะการแสดงที่เคยได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางในจังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดทางภาคใต้ทั่ว ๆ ไป แต่ในปัจจุบันลิเกป่ามีเหลืออยู่น้อยมาก ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า เดิมลิเกป่าจะมีแสดง ให้ดูทุกงาน ไม่ว่าจะเป็นบวชนาค งานวัด หรืองานศพเชื่อกันว่าการแสดงลิเกป่าของชาวภาคใต้แบบอย่างมาจากพวกแขก คำว่า "ลิเก" น่านะมา จากคำว่า "ดำเกร์" ซึ่งเป็นภาษา เปอร์เซีย แต่หากพิจารณาเครื่องดนตรีที่ใช้คือ รำมะนาแล้ว ก็ชวนให้เข้าใจว่า น่าจะได้แบบอย่างมาจากมลายู เพราะมลายูมีกลองชนิดหนึ่งเรียกว่า "ระบานา" เหมือนกับรำมะนา ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีของลิเกป่า ลิเกป่ามีเครื่องดนตรีประกอบการแสดง 3 อย่าง คือ กลองรำมะนา 1 – 2 ใบ ฉิ่ง 1 คู่ กรับ 1 คู่ บางคณะอาจจะมีโหม่งและทับด้วย ลิเกป่ามีนายโรงเช่นเดียวกับหนังตะลุง และมโนราห์ และโร สำหรับการแสดงก็คล้ายกับโรงมโนราห์ ผู้แสดงลิเกป่า คณะหนึ่งมีประมาณ 6 – 8 คน ถ้ารวมลูกคู่ด้วยก็จะมีจำนวนคนพอ ๆ กับมโนราห์หนึ่งคณะ การแสดงจะเริ่มด้วยการโหมโรง เพื่อเรียกคนดู ขณะโหมโรงจะมีบทเพลงร้องคลอดนตรีไปด้วย โดยผลัดกันร้องทีละคน บางคณะอาจจะมีลูกคู่ออกมารำสมบท การร้องเพลงประกอบการประโคมดนตรีเช่นนี้เรียกว่า "เกริ่นวง" ต่อจากเกริ่นวงแขกขาวกับแขกแดงจะออกมาเต้นและร้องประกอบ โดยลูกคู่จะรับไปด้วย หลังจากนั้นจะมีผู้ออกมาบอกเรื่อง แล้วก็จะเริ่มแสดงเลย สำหรับเวลาในการแสดงก็แล้วแต่จะตกลงกัน ระหว่างคณะลิเกกับผู้รับไปแสดง ลิเกป่านิยมนำวรรณคดีเก่าๆ มาแสดง หรือบางทีก็นำเอานิทานพื้นบ้าน หรือคิดเรื่องที่จะแสดงเอง เช่น ลิเกป่าคณะนายจรัส คลาดทุกข์ ซึ่งอยู่ที่บ้านไสใน อำเภอกาญจนดิษฐ์ มักจะแสดงเรื่อง โคบุด ลักขณาวงศ์ หรือสุวรรณหงส์ สำหรับการแต่งกาย ก็มักจะแต่งตามมีตามเกิด แต่พระเอกมักจะแต่งกายงามเป็นพิเศษ คือนุ่งผ้าโจงกระเบน ใส่เสื้อแขนยาว สวมทองกร สายสร้อย สังวาล ทับทรวงและชฎาส่วนนางเอกจะแต่งกายแบบชาวแขก ภาษาที่ใช้เจรจาหรือร้องมักจะใช้ภาษาพื้นเมืองที่ตนถนัดเป็นส่วนใหญ่ แต่บางทีตัวเอกโดยเฉพาะพระเอก นางเอก และผู้ร้าย อาจจะพูดภาษากลาง ซึ่งสำเนียงพูดอาจแปร่งไปบ้าง

กลุ่มชุมชนลีเล็ดได้เขียนบทความเรื่อง “นำเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว” ใน http://epr.sru.ac.th เมื่อสิงหาคม พ.ศ. 2550 มีสาระสำคัญคือคณะลิเกป่า มีหัวหน้ากลุ่มชื่อ นายพ่วง ศรีเพชรพูล อายุ 75 ปี ฝึกเล่นลิเกป่ามาตั้งแต่อายุ 19 ปี มักนิยมเล่นในงานวัดงานศพ ในคืน

หลังจากที่เผาศพแล้ว ลิเกป่าเล่นได้ทั้งกลางวันและกลางคืน เนื้อเรื่องที่เล่นส่วนใหญ่ เป็นเรื่องของสามัญชน นำมาจากวรรณคดีบ้าง ชาวบ้านแต่งเองบ้าง เช่น เรื่อง ทินกรรัศมี มณีหยาดฟ้า จันทโครพ ตัวละครก็มีหลายตัวเช่น พระเอก นางเอก พระรอง นางรอง เจ้าเมือง นางเมือง ตัวร้าย แขก นางยักษ์ โจร เสนาอำมาตย์ ตาเจ้า แม่ชี ตัวตลก ฤาษี ส่วนเครื่องแต่งกายก็แตกต่างกันไป เช่น ผู้หญิงจะนุ่งผ้าลาย + เสื้อยืด + กรองคอ + ลูกปัด ชฎา +ต่างหู+ สร้อยคอ ส่วนผู้ชายนุ่งโจงกระเบน + เสื้อยืด + กรองคอ + ลูกปัด + ผ้าคาดพุง ส่วนฤาษี จะใส่ชุดฤาษี + ไม้เท้า และมีหมวกฤาษี เครื่องดนตรีที่ใช้ก็มี รำมะนา + โหม่ง + ฉิ่ง

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาได้ลงบทความ “การละเล่นที่ถูกลืม...ของตำบลบ้านยาง” เผยแพร่ในเว็บไซต์ www.ldinet.org เมื่อ สิงหาคม พ.ศ.2550 มีสาระสำคัญคือ ท่ามกลางความเจริญที่กำลังย่างเข้ามาสู่ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ยังมีเสียงที่ก้องกังวานอยู่ในใจของผู้เฒ่าผู้แก่ “โอ..โอ่.. โอ้..โอ๊” ลิเกป่า เป็นการละเล่นพื้นเมืองชนิดหนึ่งของจังหวัดสุราษฎร์ธานี อบต.วุฒิชัย เลิศไกร กล่าวถึงความเป็นมาว่า ลิเกป่ามีมานานกว่าหลายร้อยปีตั้งแต่สมัยอาณาจักรศรีวิชัยยังรุ่งเรือง การแสดงลิเกป่าเป็นศิลปวัฒนธรรมซึ่งบ่งบอกถึงความเจริญของแต่ละยุคแต่ละสมัยได้ดี ผู้เฒ่าผู้แก่ที่นี่มีการสะท้อนชีวิตให้ได้ยินผ่านทางเสียงขับร้องตามเนื้อเรื่องของลิเกป่า อาจเป็นการกล่าวถึงเมืองเมืองหนึ่งซึ่งมีพระเอก นางเอก ชาวเมือง โจรป่า และเมื่อมีโจรป่าคนในหมู่บ้านทนดูปัญหาที่จะเกิดขึ้นไม่ได้จึงก็ต้องมีการ ปราบโจร เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเพื่อความสงบของบ้านเมือง และสะท้อนถึงเรื่องราวในชีวิตประจำวันในปัจจุบัน ภาษาที่ใช้ในการขับร้องขึ้นอยู่กับภาษาของท้องถิ่น แต่ละท้องถิ่นมีวิวัฒนาการอย่างไร ตัวภาษาและเนื้อเรื่องก็จะสื่อถึงชีวิตวิวัฒนาการการเป็นอยู่ของท้องถิ่นนั้นเช่นกัน สมัยก่อนการละเล่นลิเกป่าของผู้เฒ่าผู้แก่เกิดขึ้นในคืนที่มีพระจันทร์สาดส่อง แสงจันทร์ทำให้เกิดการรวมตัว การสังสรรค์ของผู้เฒ่าผู้แก่ในสมัยก่อน แต่เมื่อมีไฟฟ้ามีตะเกียง การละเล่นจึงไม่ต้องคอยแสงจันทร์ทำให้เห็นภาพตัวละครที่แต่งตัวตามลักษณะเฉพาะของตัวละครนั้นๆโดยการใช้เปลือกไม้มาประดับประดา เพื่อให้เกิดความสวยงามหลากสีสัน จากภาพเก่าที่ที่แต่งตัวโดยการใช้เปลือกไม้มาประดับประดาเพื่อให้เกิดความสวยงามเปลี่ยนมาเป็นใส่เสื้อผ้าตามยุคสมัย แต่ยังคงถึงความรู้สึกที่บ่งบอกถึงบทบาทของตัวละครแต่ละตัวภาพที่ปรากฏอยู่นั้นตัวละครของแต่ละเรื่องจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ของบ้านเราค่อนข้างมาก อบต.วุฒิชัย เลิศไกร กล่าวถึง”วิวัฒนาการของท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงต่างๆที่ลิเกป่าที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น แต่สิ่งที่เป็นสาเหตุของวัฒนธรรมที่เลือนหายไป คือการมิได้รับช่วงต่อของลูกหลาน ลองสังเกตดูว่าคนที่เล่นลิเกมักจะเป็นคนรุ่นก่อน และด้วยวัฒนธรรมต่างๆเข้ามาอยู่ในชุมชนประกอบกับความยากของศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา ทำให้ศิลปวัฒนธรรมที่ผู้เฒ่าผู้แก่สร้างขึ้นมาเลือนหายไปตามกาลเวลา ในขณะเดียวกันผู้ใหญ่ก็มิได้สืบทอดต่อให้เยาวชน” อบต.วุฒิชัย เลิศไกร กล่าวถึง ในเรื่องของการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมเพื่อให้คงอยู่ เป็นเรื่องที่ยังขาด สาเหตุคือส่วนใหญ่ผู้ที่รู้จะเป็นผู้สูงอายุในเรื่องของการมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต จึงไม่มีการสืบทอดต่อเด็กรุ่นหลัง คือสิ่งที่บ่งบอกถึงการสูญสิ้นของศิลปวัฒนธรรมของผู้เฒ่าผู้แก่ที่สั่งสมมาแล้วหรือ! วิวัฒนาการ นวัตกรรมใหม่ ๆ ช่วยให้สภาพจิตใจของเราชาวไทยดีขึ้นจากเดิมแล้วหรือ! การเอื้ออาทร การช่วยเหลือเกื้อกูล

การเห็นใจ ศิลปวัฒนธรรมฯลฯ ที่ถูกถ่ายทอดจากศิลปวัฒนธรรมของแต่ละจังหวัดและแต่ละภาคของไทยเรานั้นกำลังสูญหายไปจากพื้นดินชาวไทยแล้วหรือ หรือจะรอให้ชาวต่างชาติมาถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมที่เป็นของเรานำมาสอนให้กับลูกหลาน ณ วันนั้นเมืองไทยจะเป็นอย่างไร

เกษม มิละพันธุ์ ได้เขียนบทความ “อดีต...ปัจจุบัน...ลิเกป่า” วัฒนธรรมพื้นบ้านชาวใต้ เผยแพร่ในอินเตอร์เน็ต (เข้าถึงได้จาก www.chanalibrary.co.th, กันยายน 2550.) มีสาระสำคัญ คือ ลิเกป่าหรือลิเกบก, ลิเกรำมะนา เป็นการละเล่นพื้นเมืองที่นิยมกันแพร่หลายในภาคใต้โดยเฉพาะชายฝั่งทะเลอันดามัน แถบจังหวัดตรัง กระบี่และพังงา การละเล่นชนิดนี้มีมานานเท่าใดไม่ปรากฏ แต่ส่วนใหญ่เชื่อกันว่า การแสดงชนิดนี้เริ่มขึ้นที่จังหวัดตรัง แต่งบางกระแสว่า เริ่มมีขึ้นที่เกาะศรีนญา จังหวัดกระบี่ ลิเกป่าและลิเกภาคกลางมีต้นเค้าร่วมกัน เพราะมีเอกลักษณ์สำคัญเหมือนกัน คือ “มีการออกแขก” กล่าวเฉพาะลิเกป่า ได้รับอิทธิพลบางส่วนในด้านดนตรีและการแต่งกายจากมลายู รับอิทธิพลด้านทำนองเพลงร้องบางส่วนจากเพลงไทยเดิม และการร่ายรำจากโนรา แต่ทว่าการแสดงออกของลิเกป่าเป็นแบบประสมประสาน คณะหนึ่ง ๆ มีนักแสดงประมาณ 12 – 15 คน มีดนตรีหลักประกอบด้วยรำมะนา โหม่ง ฆ้องคู่ ปี่ ฉิ่ง และกรับ การแสดงของลิเกป่าจะมีตัวแสดงอยู่ 2 ชุด ชุดแรก แสดงตามธรรมเนียมที่ยึดถือกันมาเรียกว่า เล่นเรื่องออกแขก ใช้ตัวหลัก 4 ตัว คือ แขกแดง แต่งตัวแบบแขกอินเดีย ยาหยี แต่งตัวแบบหญิงไทยมุสลิม เจ้าเมือง แต่งตัวธรรมดา แต่บ่งบอกว่ามียศศักดิ์และฐานะ และเสนา แต่งตัวให้ดูขบขัน ชุดที่สอง แสดงเป็นเรื่องราวตามนิยายพื้นบ้าน นิยายที่แต่งขึ้น เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ การแต่งกายเป็นไปตามฐานะและบทบาทตามท้องเรื่องนั้น ๆ แต่ผู้แสดงทุกคนมิได้พิถีพิถันในการแต่งกายมากนัก การแสดงของลิเกป่าเริ่มต้นด้วยการ “ลงโรง” หรือโหมโรง บรรเลงดนตรีล้วน ๆ เพื่อเรียกคนดู “ว่าดอก” เป็นการผลัดกันร้องทีละคนและรับพร้อม ๆ กัน การร้องจะเวียนเป็นวงรอบ เนื้อเรื่องมักจะเกี่ยวกับการชมความสวยงามของผู้หญิงและบรรยายความรัก “ไหว้ครู” เป็นการร้องคารวะครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อเชิญมาพิทักษ์คุ้มครองคณะลิเกป่า “บอกชุด” เป็นการร้องเล่าเรื่องจากนิยายต่าง ๆ อย่างสั้น ๆ “ออกแขกแดง” เป็นการแสดงเรื่องตามธรรมเนียม ทุกคณะจะแสดงเรื่องตอนนี้เหมือนกันหมด ทำนองการว่าบทแขกแดง ผู้แสดงจะดัดสำเนียงให้เป็นอย่างแขกอินเดีย ถ้อยคำความหมายได้บ้างไม่ได้บ้าง ร้องอยู่พักหนึ่งแล้วออกเต้น จังหวะการเต้นที่สนุก คือ “เต้นสามขา” แล้วร้องเป็นภาษาไทยแต่สำเนียงยังออกอย่างแขก บทร้องและรับแล้วแต่จะคิดขึ้นมา ส่วนทำนองจะเหมือนกันทุกคณะ “การบอกเรื่อง” เมื่อการแสดงแขกแดงจบลง ตัวบอกเรื่องซึ่งนิยมใช้ตัวตลกจะออกบอกกล่าวกับผู้ชมว่า ลำดับต่อไปลิเกป่าจะแสดงเรื่องอะไรและสุดท้ายของการแสดงคือ “เล่นเรื่อง” เป็นการแสดงเรื่องหรือนิยายที่กำหนดขึ้น การดำเนินเรื่องจะอาศัยความรู้เดิมและไหวพริบปฏิภาณของผู้แสดงเองทั้งหมด การแสดงเรื่องลิเกป่า มีลักษณะคล้ายกับการแสดงละคร กล่าวคือ มีบทบรรยาย บทร้อง บทเจรจา แต่สำหรับบทร้องนั้นจะมีลักษณะเด่นเฉพาะ คือ มีท่วงทำนองมากแบบ แบบหนึ่ง ๆ เรียกว่า “เพลง” แต่ละเพลงใช้เฉพาะบทบาทของเรื่อง เช่น ตอนเดินป่า มีการชมนกชมไม้ จะใช้เพลงนกเขาขัน เพลงลมพัดชายเขา หรือตอนโศกเศร้า ใช้เพลงธรณีกันแสง

สำนักงานวัฒนธรรมภูเก็ต ได้เขียนบทความเรื่องลิเกป่า เผยแพร่ใน intranet. mculturc.go.th, เมื่อ กันยายน 2550 มีสาระสำคัญ คือ ชาวภูเก็ตเรียกลิเกป่าว่า ยี่เกรำมะนา เป็นการละเล่นพื้นบ้านแต่ไม่สามารถหาหลักฐานได้แน่ชัดว่ามีมาตั้งแต่เมื่อใด จากประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของปี่กี่ รำมะนา นายประสิทธิ์ ชินการณ์ สันนิษฐานว่า ยี่เกรำมะนา มีต้นกำเนิดมาจากเกาะชวา ทั้งนี้สังเกตลีลาการเต้นของตัวละครที่แสดงเป็นแขกซึ่งเป็นตัวเอกของยี่เกและการร่ายรำของตัวอาจิ ซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่อง เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงปี่เกรำมะนา ได้แก่ กลองรำมะนา แรกเริ่มคงจะแสดงเป็นภาษาชวาก่อน แล้วค่อย ๆ ปรับตัวเองเข้าเป็นภาษาไทย แต่ยังคงต้นแบบในการเต้น และการขับร้องบางบทลางตอนไว้ในรูปเดิม คือ ภาษายาวี โดยเฉพาะตัวที่แสดงเป็นแขก ผู้ที่นำยี่เกรำมะนาเข้าสู่เกาะภูเก็ต สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นกัปตันฟรานซิสไลท์ ซึ่งเป็นนายทหารนอกราชการของอังกฤษเดินเรือค้าขายระหว่างเมืองโคลัมโบ เบงกอล ตะนาวศรี เกาะถลาง ไพรบุรี และเกาะสุมาตรา เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนมีความสนิทสนมกับเจ้าพระยากลางในยุคนั้นมากจนกระทั่งมาแต่งงานกับสุภาพสตรีชาวตะกั่วทุ่ง ต่อมากัปตันฟรานซิสไลท์ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์จากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นที่หลวงยอดอาวุธ เจ้าเมืองปีนังและได้รับเลื่อนเป็นพระยาราชกปิตันในรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสิน เมื่อกัปตันฟรานซิสไลท์ มาเกาะภูเก็ต คงจะนำเอาศิลปะการแสดงยี่เกรำมะนามาเผยแพร่ โดยตอนแรก ๆ ก็ ขับร้องภาษาดั้งเดิมและค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นภาษาไทยมากขึ้น แต่เนื่องจากครูเดิมของยี่เกรำมะนาเป็นแขก คนไทยที่รับช่วงศิลปะประเภทนี้มาจึงไม่ทอดทิ้งเค้าโครงเดิม คือ ต้องวางวิธีการแสดงทั้งหมดที่จะดำเนินตลอดไปนั้น แสดงโดยแขกเจ้าเก่าทั้งสิ้น เรื่องราวต่าง ๆ ที่ยี่เกรำมะนานำมาแสดงในสมัยดั้งเดิมนั้น สันนิษฐานว่าคงจะเป็นเรื่องนิทานของชวา และเรื่องรามเกียรติ์ อันเป็นนิยายดั้งเดิมของดินแดนคาบสมุทรอินเดีย ซึ่งประเทศอินเดีย พม่า ไทย เขมร และอินโดนีเซีย ต่างได้รับอิทธิพลของวรรณคดี เรื่อง รามเกียรติ์ทั้งสิ้น ต่อมาก็ค่อยเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ ตามความต้องการของผู้แสดงและผู้ชม วิธีการเล่นยี่เกรำมะนา ยี่เกรำมะนาเริ่มเรื่องจบตอนฝรั่ง (คือตัวแขกแดง) มาสู่ไทย รับภรรยา (อาจิ) ลงเรือล่องไปตามทะเลหลวงแล้วเป็นอันจบรายการ ยี่เกรำมะนา ถัดจากนั้นไปจะเล่นเรื่องสุวรรณหงส์ มโนห์รา หรือพระรามรบทศกัณฐ์ ก็แล้วแต่ผู้ชมสำหรับผู้ร่วมแสดงยี่เกรำมะนาทุกคนมักจะร้องลำดับของยี่เกรำมะนาได้ด้วยเสมือนหนึ่งว่าการแสดงประเภทนี้จะเป็นการร่วมระหว่างผู้ชมกับผู้แสดง โดยไม่จำกัดจำนวนแต่จะมีเอกที่สำคัญอยู่ 4 ตัว คือ ตัวออกแขก เรียกว่า เทศ ตัวยาหยี เรียกว่า ตัวที่เป็นเมียแขก เจ้าเมือง และเสนา

โรงเรียนกาญจนาภิเษกได้เขียนบทความเรื่อง “ลิเกป่า” ในเว็บไซต์ของโรงเรียน www.kanchanapisek.or.th เมื่อ ตุลาคม 2550 มีสาระสำคัญ คือ ลิเกป่าเป็นศิลปะการแสดงที่เคยได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางในจังหวัดสุราษฎร์ธานีและจังหวัดทางภาคใต้ทั่ว ๆ ไป แต่ในปัจจุบันลิเกป่ามีเหลืออยู่น้อยมาก ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า เดิมลิเกป่าจะมีแสดงให้ดูทุกงาน ไม่ว่าจะเป็นบวชนาค งานวัด หรืองานศพ เชื่อกันว่าการแสดงลิเกป่าของชาวภาคใต้แบบอย่างมาจากพวกแขก คำว่า “ลิเก” น่าจะมาจากคำว่า “ดำเกร์” ซึ่งเป็นภาษาเปอร์เซีย แต่หากพิจารณาเครื่องดนตรีที่ใช้ คือ รำมะนาแล้ว ก็ชวนให้เข้าใจว่า น่าจะได้แบบอย่างมาจากมลายู เพราะมลายูมีกลอง

ชนิดหนึ่งเรียกว่า “ระบานา” เหมือนกับรำมะนา ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีของลิเกป่า ลิเกป่ามีเครื่องดนตรีประกอบการแสดง 3 อย่าง คือ กลองรำมะนา 1 – 2 ใบ ฉิ่ง 1 คู่ กรับ 1 คู่ บางคณะอาจจะมีโหม่งและทับด้วย ลิเกป่ามีนายโรงเช่นเดียวกับหนังตะลุง และมโนห์รา สำหรับการแสดงก็คล้ายกับโรงมโนห์รา ผู้แสดงลิเกป่า คณะหนึ่งมีประมาณ 6 – 8 คน ถ้ารวมลูกคู่ด้วยก็จะมีจำนวนคนพอ ๆ กับมโนห์ราหนึ่งคณะ การแสดงจะเริ่มด้วยการโหมโรง เพื่อเรียกคนดู ขณะโหมโรงจะมีบทเพลงร้องคลอดนตรีไปด้วย โดยผลัดกันร้องทีละคน บางคณะอาจจะมีลูกคู่ออกมารำสมบท การร้องเพลงประกอบการประโคมดนตรีเช่นนี้เรียกว่า “เกริ่นวง” ต่อจากเกริ่นวงแขกขาวกับแขกแดงจะออกมาเต้นและร้องประกอบ โดยลูกคู่จะรับไปด้วย หลังจากนั้นจะมีผู้ออกมาบอกเรื่อง แล้วก็จะเริ่มแสดงเลย สำหรับเวลาในการแสดงก็แล้วแต่จะตกลงกัน ระหว่างคณะลิเกกับผู้รับไปแสดง ลิเกป่านิยมนำวรรณคดีเก่า ๆ มาแสดง หรือบางทีก็นำเอานิทานพื้นบ้าน หรือคิดเรื่องที่จะแสดงเอง เช่น ลิเกป่าคณะนายจรัส คลาดทุกข์ ซึ่งอยู่ที่บ้านไสใน อำเภอกาญจนดิษฐ์ มักจะแสดงเรื่อง โคบุด ลักษณวงศ์ หรือสุวรรณหงศ์ สำหรับการแต่งกาย ก็มักจะแต่งตามมีตามเกิด แต่พระเอกมักจะแต่งกายงามเป็นพิเศษ คือ นุ่งผ้าโจงกระเบน ใส่เสื้อแขนยาว สวมทองกร สายสร้อย สังวาล ทับทรวง และชฎา ส่วนนางเอกจะแต่งกายแบบชาวแขก ภาษาที่ใช้เจรจาหรือร้องมักจะใช้ภาษาพื้นเมืองที่ตนถนัดเป็นส่วนใหญ่ แต่บางทีตัวเอกโดยเฉพาะพระเอก นางเอก และผู้ร้าย อาจจะพูดภาษากลาง ซึ่งสำเนียงพูดอาจแปร่งไปบ้าง

เครือข่ายกาญจนาภิเษก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประวัตินายตรึก ปลอดฤทธิ์ ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมพื้นบ้านสาขาศิลปะการแสดง (ลิเกป่า) ใน www.moradokthi.com/naitreuk.htm. เมื่อ พฤศจิกายน 2550 มีสาระสำคัญ คือ นายตรึก ปลอดฤทธิ์ เป็นบุตรนายส้อง นางเนี่ยว ปลอดฤทธิ์ เกิดที่บ้านโคกยาง อำเภอเมือง (ปัจจุบันเป็นกิ่งอำเภอเหนือคลอง) จังหวัดกระบี่ ภรรยาชื่อนางจาบ มีบุตร 8 คน เป็นชาย 6 คน หญิง 2 คน ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 42 หมู่ที่ 7 ตำบลโคกยาง กิ่งอำเภอเหนือคลอง จังหวัดกระบี่ นายตรึก ปลอดฤทธิ์ เริ่มสนใจการเล่นลิเกป่ามาตั้งแต่อายุ 20 ปี โดยได้ทดลองฝึกหัด ท่ารำกับครูสวาสดิ์ แก้วโลก และครูเดช แก้วทิพย์ ซึ่งเป็นลิเกมีชื่อในหมู่บ้านขณะนั้น ครูเห็นว่ามีแววที่จะเล่นลิเกป่าได้ จึงได้สนับสนุนให้แสดงต่อมา ต่อมาครูทั้งสองถึงแก่กรรมลงจึงหยุดการเล่นลิเกป่าระยะหนึ่ง ต่อมาประมาณ ปี พ.ศ. 2500 จึงได้รวมสมัครพรรคพวกตั้งเป็นคณะลิเกป่าขึ้นอีกครั้ง เพราะเห็นว่าการเล่น ดังกล่าวจะสูญหายไป นายตรึก ปลอดฤทธิ์ได้แสดงเป็นตัวแขกแดงซึ่งเป็นตัวสำคัญมาตลอดด้วยความสามารถเฉพาะตัวทำให้เป็นที่รู้จักกันทั่วไป จังหวัดกระบี่ ได้จัดประกวดการแข่งขันลิเกป่าขึ้น คณะนายตรึกได้รับการคัดเลือก ให้ชนะเลิศ จากวันนั้นเป็นต้นมา นายตรึก ปลอดฤทธิ์ ได้สร้างผลงานมาตลอดจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ในที่สุดก็ได้รับการคัดเลือกให้รับรางวัล ในฐานะผู้อนุรักษ์มรดกไทยดีเด่น จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และในปี พ.ศ. 2537 ได้รับการคัดเลือกเป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม ได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติจาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ผลงานของนายตรึก ปลอดฤทธิ์ (1) ฝึกลูกศิษย์ให้ถ่ายทอดการเล่นลิเกป่ามาหลายรุ่น เช่น นายวัง แก้วโลก นายรวม แก้วทิพย์ นายดำ แก้วทิพย์ ปัจจุบันได้

ฝึกลิเกป่าผู้หญิงชุดแม่บ้านไว้ 1 ชุด ฝึกกลุ่มเยาวชนในหมู่บ้านไว้อีก 1 ชุด (2) นายตรึก มีความสามารถในการรำมโนห์ราด้วย จึงได้ฝึกเยาวชนในหมู่บ้านให้ฝึกรำมโนห์ราพื้นฐานไว้อีก 1 ชุด (3) เผยแพร่การแสดงลิเกป่ากับวัฒนธรรมสัญจรในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หลายจังหวัด (4) แสดงลิเกป่าสาธิตในแหล่งสถานศึกษาที่ขอความร่วมมือ เช่น โรงเรียนต่างๆ หน่วยงานทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่สนใจ (5) แสดงลิเกป่าในการต้อนรับแขกบ้านแขกเมือง หรือผู้มาเยี่ยมเยือนจังหวัดกระบี่ เมื่อจังหวัดหรือหน่วยงานราชการขอร้อง (6) แสดงลิเกป่าในสถานประกอบการการ ท่องเที่ยวในจังหวัด เพื่อแสดงถึงวัฒนธรรมพื้นบ้านให้ชาวต่างประเทศชมเป็นประจำ (7) เข้าร่วมการแสดงลิเกป่าในงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านที่จังหวัดสงขลา จังหวัดนครศรีธรรมราช และในปี พ.ศ. 2538 จะแสดงในงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้าน ณ สถาบันราชภัฏสงขลา (8) เผยแพร่การแสดงลิเกป่าผ่านสื่อมวลชนเป็นประจำ คือ 8.1 แสดงลิเกป่าออกอากาศที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเพื่อการศึกษาจังหวัดกระบี่ พร้อมบันทึกเทปประกอบรายการ 8.2 แสดงลิเกป่าออกรายการ “เวทีชาวบ้าน” ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ ช่อง 11 8.3 แสดงลิเกป่าบันทึกสารคดี “โลกสลับสี” ของบริษัทแปซิกฟิก ออกอากาศช่าง 7 สี เรื่อง รอยอดีตที่อันดามัน 8.4 แสดงลิเกป่า “รายการมรดกไทย” ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์สี ช่อง 5 8.5 แสดงลิเกป่า “รายการสืบสานไทย” ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์สี ช่อง 9 อสมท. 8.6 แสดงลิเกป่า “รายการบ้านทุ่งพัฒนา” ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ ช่อง 7 8.7 แสดงลิเกป่าบันทึกรายการเพื่อเผยแพร่ ของกรมการศึกษา โรงเรียน จังหวัดกระบี่ 8.8 ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ฝึกการแสดงทางวัฒนธรรมพื้นบ้านในการถ่ายทำภาพยนตร์ และเข้าร่วมแสดงเป็นตัวประกอบในภาพยนตร์ต่างประเทศ เรื่อง Asafeplace ของ John Sayles ส่วนเกียรติคุณที่เคยได้รับ คือ (1) ได้รับโล่เกียรติยศ จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ในการแข่งขันลิเกป่า ที่ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดกระบี่ ปี 2524 (2) ได้รับโล่และเข็มเกียรติคุณ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในฐานะผู้อนุรักษ์มรดกไทยดีเด่น ปี 2534 (3) ได้รับการคัดเลือกเป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรม ของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ประจำปี 2537 โดยรับพระราชทานโล่เกียรติคุณจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

บทที่ 3

ลิเกป่าและสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

การศึกษาลิเกป่าและสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ด้วยวิธีการสำรวจข้อมูลในพื้นที่ทุกอำเภอของจังหวัดนี้ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์บุคคลในคณะลิเกป่าและสวดมาลัยรวมถึงผู้เกี่ยวข้อง พบว่า ลิเกป่ามีทั้งหมด 8 คณะ และสวดมาลัย 3 คณะ รายละเอียดต่อไปนี้เป็นการประมวลผลจากการศึกษาดังกล่าว

ลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีทั้ง 8 คณะ อยู่ในพื้นที่ 5 อำเภอ คือ อำเภอพุนพิน อำเภอท่าชนะ อำเภอไชยา อำเภอเคียนซา และอำเภอกาญจนดิษฐ์ รายละเอียดแต่ละอำเภอมีดังนี้

ลิเกป่าในอำเภอพุนพิน

จากการสำรวจข้อมูลลิเกป่าในอำเภอพุนพิน พบว่ามีลิเกป่าที่ยังคงแสดงอยู่ 4 คณะ คือ ลิเกป่าพันปีที่ตำบลลีเล็ด ลิเกป่าคณะสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ ที่ตำบลมะลวน ลิเกป่าคณะสนิททิพย์บรรพต ตำบลเขาศรีวิชัย และลิเกป่าในพัง ตำบลท่าข้าม

ลิเกป่าพันปี ตำบลลิเล็ด

ลิเกป่าพันปี หรือ “ลิเกป่าคณะพ่วง ศรีวิชัย ศิลปินบันเทิง” ผู้ก่อตั้งลิเกป่าคณะนี้ คือ ตาพ่วง ศรีเพชรพูล ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว ที่เรียกว่า “ คณะลิเกป่าพันปี ” ก็เพราะว่าสมาชิกในคณะนี้ทั้ง 13 คน ประกอบด้วยนักแสดงและนักดนตรี ที่มีอายุน้อยที่สุด คือ 57 ปี จนถึงมากที่สุด คือ 86 ปี นับรวมอายุของทุกคนจึงร่วม ๆ พันปี คณะนี้จึงมีชื่อคณะว่า “คณะลิเกป่าพันปี”

คณะลิเกป่าพันปี ก่อตั้งจากสองพี่น้องชาวพุนพิน ญาติผู้พี่ คือ นายพ่วง ศรีเพชรพูล ชาวบ้านตำบลลีเล็ด และญาติผู้น้องคือ นายจำรัส กลับแดง ชาวบ้านตำบลเขาศรีวิชัย ปัจจุบันนายพ่วงเสียชีวิตแล้วด้วยโรคชราเมื่อ พ.ศ. 2549 รายละเอียดของลิเกป่าคณะนี้จึงได้มาจากตาจำรัส กลับแดง ญาติผู้น้อง ซึ่งปัจจุบันเป็นหัวหน้าคณะ และจากชาวคณะลิเกป่าพันปีทุกคน

นายจำรัส กลับแดง เล่าว่า เดิม นายพ่วงและนายจำรัส เป็นญาติกัน นายพ่วง ญาติผู้พี่เป็นชาวลิเล็ดตั้งแต่กำเนิด ส่วนนายจำรัสญาติผู้น้อง เป็นชาวตำบลศรีวิชัย ทั้งสองคนต่างก็มีอาชีพทำนา และทำน้ำตาลปีบ ส่งขายในตลาดบ้านดอน การเดินทางไปมาระหว่างตลาดบ้านดอนและบ้านลีเล็ด ในสมัยนั้นต้องอาศัยเรือเป็นพาหนะ การเดินทางไปกลับใช้เวลาเกือบ 1 วัน ทำแบบนี้อยู่เป็น

ประจำจนหมดฤดูเก็บเกี่ยว หลังจากฤดูเก็บเกี่ยวข้าวแล้วทั้งสองก็มักเดินทางไปท่องเที่ยวในหมู่บ้านต่าง ๆ ที่มีญาติหรือมีคนรู้จักอยู่เป็นประจำจนกระทั่งได้ชมการแสดงลิเกป่าของคณะนายฉาวและอาจารย์หมูด ชาวบ้านทุ่งโพธิ์ก็รู้สึกประทับใจ เพราะการแสดงครั้งนั้นทำให้เกิดความสนุกเพลิดเพลินและคิดในใจว่า ตนและน้องน่าจะใช้เวลาว่างหลังฤดูเก็บเกี่ยวมาฝึกหัดการแสดงชนิดนี้เพื่อหารายได้เสริมให้กับครอบครัว หลังจากการแสดงในคืนนั้นแล้ว นายพ่วงและนายจำรัส ได้เดินทางไปที่บ้านทุ่งโพธิ์ เพื่อฝึกหัดการแสดงลิเกป่ากับนายฉาว และอาจารย์หมูด ซึ่งขณะนั้นกำลังต้องการนักแสดงมาร่วมจำนวนมาก ขณะที่ไปนายพ่วงอายุเพียง 19 ปี ส่วนนายจำรัสอายุ 18 ปี ทั้งสองคนได้มากินอยู่หลับนอนและฝึกหัดที่คณะเป็นเวลา 3 เดือน โดยทำหน้าที่เป็นนางรำ ออกเดินโรงร่วมกับคณะนายฉาวในช่วงเวลากลางคืนและฝึกซ้อมการแสดงในเวลากลางวัน ศิษย์ร่วมอาจารย์ในขณะนั้นมี 2 คน คือ นายเขียน ชาวบ้านตำบลศรีวิชัยและนายหลอชาวตำบลท่าข้ามร่วมฝึกหัดด้วย เมื่อฝึกหัดจนมีความชำนาญแล้ว ทั้งสองก็ขออนุญาตอาจารย์ฉาวกลับไปอยู่บ้านเดิม เนื่องจากใกล้ฤดูทำนา แต่เมื่อมีเวลาว่างก็ยังเดินเท้าไปกลับร่วมการแสดงและฝึกซ้อมกับชาวคณะที่ทุ่งโพธิ์ในเวลากลางคืนอยู่เสมอ ๆ ระหว่างเดินทางไปฝึกซ้อมจะต้องนำพร้าติดตัวเป็นอาวุธด้วย เนื่องจากขณะนั้นสภาพแวดล้อมระหว่างทางเป็นป่าไผ่และมีสัตว์ร้ายชุกชุม เมื่อฝึกการแสดงจนชำนาญแล้วทั้งสอง จึงขอแยกวงมาตั้งคณะเอง โดยใช้ชื่อว่า “ลิเกป่าศรีวิชัย” รับงานแสดงทั้งในพื้นที่อำเภอพุนพินและพื้นที่ต่างอำเภอ สำหรับการแสดงครั้งแรกแสดงในงานวัดที่ตำบลเขาศรีวิชัย โดยได้รับค่าจ้างคืนละไม่เกิน1,000 บาทในเดือน ๆ หนึ่งมีงานแสดง เพียง 2 – 3 ครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเทศกาล แต่บางทีก็ไม่มีงานแสดงนานถึง 2 – 3 เดือนก็มี

นายจำรัส เล่าต่อไปว่า หลังจากตั้งเป็นคณะไม่นานก็ได้แสดงในงานประจำปีของตำบลเขาศรีวิชัย โดยประชันกับคณะลิเกป่าบ้านท่าเคย ผลการตัดสินด้วยการนับผู้ดูปรากฏว่า คณะลิเกป่าศรีวิชัยเป็นฝ่ายชนะ จากการประชันในครั้งนั้น สร้างชื่อเสียงให้คณะนี้เป็นอย่างมากจึงมีงานแสดงไม่ขาดทั้งในจังหวัดสุราษฎร์ธานี และต่างจังหวัด ได้รับค่าจ้างจากเดิมคืนละ 1,000 บาท เป็น 2,000 บาท และเพิ่มขึ้นเป็น 3,000 บาทก็มี ลิเกป่าคณะนี้รับการแสดงเรื่อยมาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2549 หัวหน้าคณะ คือ นายพ่วง ศรีเพชรพูล ได้ถึงแก่กรรมการแสดงจึงหยุดชะงักอยู่ช่วงหนึ่ง แต่ภายหลังนายจำรัสกลับแดง ได้รวบรวมนักแสดงก่อตั้งเป็น คณะขึ้นอีก โดยใช้ชื่อ “ ลิเกป่าจำรัส รัศมีมณียอดฟ้า ” ซึ่งยังคงรับงานแสดงมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ปัจจุบันลิเกป่าคณะนี้มีสมาชิก 13 คน สมาชิกส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ มีเด็กที่สนใจฝึกหัดใหม่เพียง 3 คน เท่านั้น หัวหน้าคณะ คือ นายจำรัส กลับแดง อายุ 74 ปี แสดงเป็นตัวแขกและตัวเจ้า (ฤาษี) ส่วนนักแสดง ได้แก่ นางเนี่ยม อายุ 86 ปี แสดงเป็น เสนา นายลั่น อายุ 82 ปี แสดงเป็นตัวพระ นางเพียร อายุ 80 ปี แสดงเป็น ตัวรอง และพระเอก นางพัด อายุ 80 ปี แสดงเป็น นางแหวว (ตัวตลก) นางผาด อายุ 70 ปี เป็นคนตีโหม่ง นายล่อง อายุ 55 ปี เป็นคนตีรำมะนา นายเอียด อายุ 50 ปี ตีโหม่ง นางปราณี อายุ 50 ปี แสดงเป็น ตัวแม่นางเอก นางนิ่ม อายุ 40 ปี แสดงเป็น นางเอก เด็กชายองอาจ อายุ 13 ปี เป็นคนตีรำมะนา และออกแขกบอกเรื่อง เด็กชายกฤษณะ

อายุ 11 ปี แสดงเป็น ตัวพระรอง และตีรำมะนา เด็กชายพงษ์พัฒน์ อายุ 10 ปี แสดงเป็น เสนา และตัวตลก

ลิเกป่าพันปี เป็นคณะลิเกป่าที่มีการแสดงแบบดั้งเดิม องค์ประกอบของการแสดงจึงยังคงเป็นไปตามแบบโบราณ องค์ประกอบที่สำคัญดังกล่าว ได้แก่ โรงลิเกป่า ตัวละครและการแต่งกาย เครื่องดนตรีและเพลง เนื้อเรื่องที่ใช้แสดง และขั้นตอนการแสดง

สมัยก่อนการแสดงของลิเกป่าคณะนี้ลูกคู่จะช่วยกันสร้างโรงเอง ส่วนใหญ่ทำโรงง่ายๆ จากไม้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เมื่อมีการแสดง ณ ที่ใดสมาชิกผู้ทำหน้าที่สร้างโรงจะเดินทางไปก่อนวันงาน 1 วัน เพื่อหาสถานที่และอุปกรณ์ต่างๆ ลักษณะของโรงเป็นโรงยกพื้น มีเสา 4 เสา หากเป็นงานใหญ่ก็จะมี 5 เสา หรือ 6 เสา คือ เพิ่มเสาตรงแถวกลาง พื้นโรงปูด้วยไม้กระดาน ไม่ยกพื้น ฝาผนังกั้นสูงจากพื้น 1 เมตร กลางโรงมีผ้ากั้นกลาง แบ่งสัดส่วนระหว่างการแสดงหน้าโรงกับลูกคู่รับหลังม่าน ส่วนหลังคามุงด้วยจากหรือสังกะสี ด้านหน้ามีแถบผ้าบอกชื่อคณะที่ทำการแสดง สำหรับการแสดงในปัจจุบันลิเกป่าคณะนี้ใช้บริการโรงเช่าจากผู้บริการในอำเภอพุนพิน เนื่องจากสะดวกประหยัดค่าใช้จ่าย อีกทั้งมีอุปกรณ์เครื่องเสียงด้วย

ลิเกป่าพันปี มีตัวละครสำคัญเพียง 4 ตัว คือ แขกแดง ยาหยี เสนา เจ้าเมือง การแต่งกายของตัวละครแต่ละตัวมีความแตกต่างกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเนื้อเรื่องที่แสดง แต่โดยทั่วไปแล้วหากเจ้าภาพไม่กำหนดเรื่องที่แสดง การแต่งกายของตัวละครมักแต่งกายคล้ายคณะลิเกป่าคณะอื่นๆ กล่าวคือ แขกแดง มักนุ่งกางเกงขายาว สวมผ้าโสร่งทับเพียงเข่า สวมเสื้อแขนยาวสีพื้น มีเสื้อนอกทับอีกชั้นหนึ่ง หมวกที่สวม คือ ซอเก๊าะ* ใส่หนวดหรือแต้มหนวดให้มีเครารุงรัง บางครั้งมีสายสร้อยพาดเฉียง จมูกเสริมด้วยไม้ทาสีแดง แขกแดงของคณะนี้เน้นการแต่งตัวเลียนแบบแขกที่มาจากอินเดียเป็นสำคัญ ส่วนยาหยีนิยมแต่งกายแบบหญิงมุสลิมภาคใต้ สวมผ้าปาเต๊ะสีสดใส สวมเสื้อแขนยาว และมีผ้าคลุมศีรษะที่เรียกว่า “ผ้าฮีญาบ” เจ้าเมืองแต่งกายคล้ายเจ้าเมืองในอดีต คือ นุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อสีขาว สวมถุงเท้าถึงเข่า สำหรับตัวเสนาแต่งกายเหมือนชาวบ้านทั่วไป ไม่พิถีพิถันมากนัก

เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงของลิเกป่าโดยทั่วไปมี 4 อย่าง คือ โหม่ง กลอง ฉิ่งและรำมะนา แต่เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงของคณะนี้มี 5 อย่าง โดยเพิ่มปี่เข้ามาด้วย ทั้งนี้เนื่องจากปี่ช่วยเพิ่มความไพเราะในการบรรเลงดนตรี ซึ่งทำให้เป็นที่สนใจของผู้ฟัง

ลิเกป่าพันปี มีเรื่องที่ใช้แสดงส่วนใหญ่เกี่ยวกับจักรๆ วงศ์ๆ มีตัวละครแสดงตามท้องเรื่องไม่น้อยกว่า 10 ตัว เรื่องที่ใช้แสดงอยู่เป็นประจำ คือ เรื่อง “ทินกรรัศมี มณีหยาดฟ้า” ซึ่งเป็นเรื่องราวของพระเอกนางเอกที่พลัดบ้านพลัดเมืองแล้วไปพบกันในป่า เกิดรักชอบพอกัน แต่ต้องพลัดพรากกัน เนื่องจากมีโจรป่าลักพาตัวนางเอกไป พระเอกต้องติดตามไปช่วย หลังจากนั้นยังมีนางยักษ์ใช้เวทมนตร์ลักพาพระเอกไปเป็นสามีตน แต่สุดท้ายพระเอกและนางเอกก็กลับไปครองรักและแต่งงานกันในที่สุด ในการแสดงความสนุกสนานไม่ได้อยู่ที่เนื้อเรื่องอย่างเดียว แต่อยู่ที่ท่วงท่าลีลาการแสดงของนักแสดงแต่ละคนด้วย

เนื่องจากลิเกป่าเป็นการแสดงของชาวบ้านจึงไม่เคร่งครัดในการใช้ภาษามากนัก อย่างไรก็ตามการแสดงลิเกป่ามีเอกลักษณ์เฉพาะตนที่เด่นชัดอีกอย่างหนึ่ง คือ ภาษาพูดที่ใช้ในการแสดง คือ แขกแดงจะใช้ภาษาถิ่นใต้แต่ดัดสำเนียงให้ลิ้นรัวเป็นแขก ส่วนยาหยีนั้นจะใช้ภาษาใต้หรือภาษากลางก็ได้ ส่วนในการแสดงเป็นเรื่องแต่เดิมใช้ภาษาใต้เป็นส่วนใหญ่

ในส่วนของขั้นตอนการแสดงของคณะลิเกป่าพันปีมีดังนี้

1. การเบิกโรง เป็นการเซ่น บวงสรวงเจ้าที่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ครูบาอาจารย์ ให้ลงมาประจำอำนวยอวยชัยให้ดำเนินการแสดงไปราบรื่นตลอด หัวหน้าคณะจะทำพิธีเบิกโรง ด้วยเครื่องประกอบพิธีคือ หมากพลู 3 คำ เทียน 1 เล่ม และค่ากำนล 12 บาท

2. ไหว้ครู หรือ เชิญครู (เพลงวง) เป็นการร้องเพลงวงหมุนเวียนภายในวงลูกคู่เพื่อเอ่ยชื่อครูลิเกป่าให้มาประจำโรง เพลงวงนี้จะใช้ทำนองหมุนเวียนเปลี่ยนจนหมดคนในคณะ จบแล้วจึงร้องเพลงสรุปเชิญครู

3. การร้องบอกชุด หลังจากที่ร้องเชิญครูแล้ว ลิเกป่าจะร้องบอกชุด 12 ชุด ไม่มีการแต่งกายออกมาประกอบชุดแต่อย่างใด ชุดการแสดงต่าง ๆ ทั้ง 12 ที่ร้องบอกนั้นส่วนใหญ่ลิเกป่าไม่นิยมนำมาแสดง จะแสดงอยู่เพียงชุดเดียว คือ แขกแดง หากมีเวลาเหลือจากการแสดงมากๆก็จะแสดงนิยายเรื่องอื่น ๆ ที่แต่งขึ้นมากันเอง จึงเป็นการร้องบอกชุดตามธรรมเนียมเสียมากกว่า

4. ออกแขก หรือ “เต้นเทศ” (เทศ คือ แขกอินเดีย) เป็นการโชว์การเต้นของแขกเล่าความเป็นมาของตนและยาหยีซึ่งเป็นคนไทย ลีลาการเต้นของแขกถือว่าเป็นศิลปะสำคัญของการแสดง ขณะที่เริ่มออกแขกนั้นมิใช่จะเดินออกมาเฉย ๆ แต่จะต้องเต้นออกมาตามจังหวะรำมะนา หากมีม่านหรือฉากเป็นเครื่องประกอบก็เรียกว่า การเต้นกระตุกม่าน เมื่อแขกออกมาเต้นท่าต่างๆ พอสมควรแล้วก็เข้าโรงไป จากนั้นจึงจับเรื่องแสดงต่อไปจนจบเรื่อง สำหรับท่ารำของยาหยีนั้น เป็นท่าที่อ่อนช้อยตามจังหวะดนตรี คล้ายท่ารองเง็งแบบเก่า

5. เล่นเรื่องย่อชุดแขกแดง แขกแดงมาจากอินเดีย มาค้าขายตั้งหลักแหล่งอยู่ที่เมืองกระบี่ ได้ภรรยาเป็นชาวพื้นเมืองชื่อว่า ยาหยี อยู่มานานก็คิดถึงบ้านที่เมืองลักกะตา (กัลกัตตา อินเดีย) จึงขึ้นไปบอกลาเจ้าเมืองว่าจะพายาหยีไปด้วยและขอบ่าวเพื่อช่วยเหลือในการเดินทางไปเยี่ยมบ้าน เจ้าเมืองก็อนุญาต จากนั้นก็เล่าเรื่องที่ตนอยากกลับบ้านให้ยาหยีฟังในชั้นแรกยาหยีไม่ยอม อ้างว่าเป็นห่วงพ่อแม่พี่น้อง กลัวจะไม่มีคนดูแลพ่อแม่ซึ่งก็แก่ชรามากแล้ว แขกจึงอ้อนวอนด้วยประการต่าง ๆ แต่นางก็ไม่ยอมไป แขกจึงต้องใช้วิธีข่มขู่นางจึงยอม จากนั้นทั้งสองก็จัดข้าวของเครื่องใช้จำเป็นสำหรับการเดินทาง ก่อนจะลงเรือทั้งแขก ยาหยี และเสนา ต่างก็ผลัดกันล่ำลาผู้ชม เมื่อลาเสร็จก็ลงเรือออกเดินทาง ระหว่างที่แล่นเรือไปในทะเล แขกก็ชี้ชวนให้ยาหยีชมเกาะ ชมนก ชมไม้ ชมปลา ตกกลางคืนก็ชมดาวชมเดือน ผจญคลื่นลมไปจนถึงเมืองลักกะตา

6. การส่งครู เมื่อจบการแสดงในแต่ละคืนก็จะต้องร้องส่งครูกลับ เป็นอันเสร็จสิ้นการแสดงลิเกป่า

ปัจจุบันลิเกป่าพันปี ยังคงรับการแสดงอยู่ไม่ขาด แต่การแสดงมีน้อยลงกว่าแต่เดิมมาก อีกทั้งผู้สนใจที่จะฝึกหัดและเรียนรู้ก็มีน้อยมาก หัวหน้าคณะปรารภว่า หากเป็นเช่นนี้ต่อไป ลิเกป่าอาจจะเหลือแต่ชื่ออย่างแน่นอน

ลิเกป่าคณะสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์

ลิเกป่าคณะสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ เป็นการรวมตัวของศิลปินพื้นบ้านจากสาขาต่าง ๆ ในอำเภอพุนพิน ทั้งนายโรงเก่าที่เลิกโรงไปแล้ว ได้แก่ มโนห์ราหนูเรียง สง่าศิลป์ และบรรดา ลูกศิษย์ของคณะลิเกป่าคณะนายฉาว หัวสวน ซึ่งเป็นอาจารย์ของนายพรั่ง ชุมวรรณ ผู้เป็นหัวหน้าคณะที่ล่วงลับไปแล้ว รวมทั้งศิลปินพื้นบ้านอื่น ๆ ในชุมชนที่สนใจการแสดงชนิดนี้

ลิเกป่าคณะสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ ก่อตั้งโดยนายพรั่ง ชุมวรรณ อายุ 67 ปี อยู่บ้านเลขที่ 5/1 หมู่ที่ 6 ตำบลมะลวน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกอบอาชีพทำสวน สมรสกับนางอารีย์ ชุมวรรณ มีบุตรธิดารวม 8 คน เป็นชาย 5 คน และหญิง 3 คน ได้แก่ นางอุบล หนูแก้ว นายบรรลือ ชุมวรรณ นางสาววิจิตร ชุมวรรณ (เสียชีวิตแล้ว) นายสุรชาติ ชุมวรรณ และนางจันทรา ชุมวรรณ ปัจจุบันบุตรธิดาดังกล่าวได้แต่งงานมีครอบครัวกันหมดแล้ว

นายพรั่ง ชุมวรรณ กล่าวว่า เดิมทีครอบครัวของเขามีเชื้อศิลปิน โดยมีบิดาเป็นลิเกป่ามาก่อนแต่ก็ไม่ได้สนใจอย่างจริงจัง เหตุที่ชอบการแสดงลิเกป่า เนื่องจาก อาจารย์ฉาว หัวสวน เป็นผู้ชักชวนให้ไปร่วมแสดง จึงได้เริ่มฝึกหัดอย่างจริงจังเมื่ออายุ 18 ปี โดยอาจารย์ฉาว หัวสวน เป็นครูผู้สอนคนแรก ใช้เวลาฝึกอยู่ประมาณ 2 ปี เริ่มฝึกจากการหัดร้องก่อนแล้วมาฝึกหัดรำหลังจากนั้นก็ไปฝึกหัดกับน้องอาจารย์ฉาว หัวสวน อยู่อีกประมาณ 1 ปี จึงเริ่มออกเดินโรงแสดงได้แสดงครั้งแรกที่วัดหัวสวน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยที่ตนเองทำหน้าที่เป็นนายโรง

ลิเกป่าสะพรั่งน้อยได้รับความนิยมมากในระยะแรก ได้มีโอกาสแสดงในงานต่าง ๆ นอกเหนือจากงานแก้เหมรยแก้บน เช่น งานประเพณี ต่าง ๆ ในหมู่บ้าน และการประชันกับคณะลิเกป่า สำหรับการประชันมีหลายครั้งแต่ที่นายพรั่ง ประทับใจมากที่สุด คือ การประชันกับลิเกป่านรินทร์ที่วัดหัวสวนนั่นเอง ผลการประชันครั้งนั้นคณะของเขาชนะ เรื่องที่แสดง ได้แก่ เรื่องพี่น้องชิงบัลลังก์ ซึ่งเป็นเรื่องเด่นของคณะที่ผู้ดูนิยมชมชอบมาก การตัดสินสมัยนั้นอาศัยจำนวนคนดูเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน เมื่อถึงเวลาตัดสิน กรรมการจะตีกลองใหญ่ เพื่อประกาศผลรางวัล

นายพรั่ง ชุมวรรณ บอกว่าปัจจุบัน จำนวนผู้แสดงที่อยู่ในคณะไม่ค่อยแน่นอนเพราะงานแสดงมิได้มีมากดังแต่ก่อน เมื่อจะแสดงก็มารวมตัวกัน เท่าที่มีประมาณ 12 คน แม้สภาพการณ์จะเป็นอย่างไร เขาจะยังคงแสดงอยู่อีกต่อไป จนกว่าจะแสดงต่อไปไม่ไหว

ในการแสดงลิเกป่าคณะสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ บอกว่า ยังคงยึดแบบอย่างการแสดงของลิเกป่าตามแบบเดิม โดยที่ยังคงมีองค์ประกอบการแสดงที่สำคัญ ได้แก่ โรงลิเกป่า การแต่งกาย เครื่องดนตรี เนื้อเรื่องที่ใช้ในการแสดง และขนบนิยมในการแสดง

สมัยก่อนโรงลิเกป่ามีลักษณะคล้ายกับโรงมโนห์รา กล่าวคือ นิยมปลูกแบบเรียบง่าย ปลูกยกเสาขึ้น 6 หรือ 9 เสา เสาแต่ละต้นอาจใช้ไม้ไผ่หรือไม้เนื้อแข็งที่มีในชุมชน ไม่ยกพื้น หลังคาทำเป็นเพิงหมาแหงน กลางโรงกั้นม่านกลาง การที่มีม่านกั้นก็เพื่อแบ่งพื้นที่ระหว่างลูกคู่และนักแสดง พื้นโรงปูด้วยกระดานมีเสื่อปูทับ ในการเลือกทำเลที่ตั้งโรง นิยมเลือกพื้นที่เนิน เพื่อให้คนดูมองเห็นการแสดงชัดเจน และเพื่อป้องกันปัญหาหากเป็นช่วงหน้าฝน

ลิเกป่าคณะสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ มีเครื่องแต่งกายตัวแสดงที่เน้นตามแบบเดิมกล่าวคือ หากเป็นยาหยีก็จะแต่งกายแบบผู้หญิงไทยมุสลิมภาคใต้ คือ นิยมนุ่งผ้าปาเต๊ะสีต่าง ๆ แต่หากหาไม่ได้ก็ใช้ผ้าที่มีอยู่ แต่ต้องเป็นผ้าที่มีสีฉูดฉาด สวมเสื้อแขนยาว กระโปรงยาวมีผ้าคลุมที่เรียกว่า “ผ้าฮีญาบ” รองเท้าเป็นรองเท้าส้นสูง และอาจจะมีเครื่องประดับอื่น ๆ เพื่อให้ดูสวยงามยิ่งขึ้น สำหรับตัวแขกแดง มักนุ่งกางเกงขายาว ผ้าโสร่งสวมทับเพียงเข่า สวมเสื้อแขนยาวและมีเสื้อนอกทับอีกทีหนึ่ง มีการเสริมจมูกให้โตแบบแขก ซึ่งส่วนใหญ่มักทำด้วยไม้ทาสีแดง ติดหนวดรุงรัง มีประคำคล้องคอ มีผ้าโพกศีรษะแทนการสวมหมวก การแต่งตัวแขกแดงของลิเกป่าคณะสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์มุ่งเลียนแบบแขกอินเดียเป็นสำคัญ ส่วนตัวเสนาหรือตัวร้ายก็จะแต่งแบบชาวบ้านโดยทั่วไป หรือจะแต่งเพื่อให้ดูตลกขบขันก็มี ส่วนเจ้าเมืองจะแต่งแบบกษัตริย์หรือแบบอย่างธรรมดาแต่บ่งว่าเป็นผู้มียศศักดิ์และฐานะ

ในการแสดงลิเกป่าของคณะนี้มีลำดับขั้นตอนที่สำคัญ คือ การลงโรง (โหมโรง)ว่าดอก การไหว้ครู การร้องบอกชุด การออกแขกแดง การบอกเรื่อง และการเล่นเรื่อง

การลงโรง (โหมโรง) ลูกคู่และผู้แสดงส่วนหนึ่งนั่งล้อมวงกันบรรเลงดนตรีล้วน ๆ เพื่อเรียกคนดู และเพื่อให้ผู้แสดงได้เตรียมตัวให้พร้อม การลงโรงจะเริ่มด้วยเพลงช้าแล้วค่อยเร่งเร็วขึ้นเรื่อย ๆ การใช้เวลาโหมโรงขึ้นอยู่กับการเตรียมตัวของผู้แสดงเป็นสำคัญ

การว่าดอก เป็นการผลัดกันร้องทีละคนและว่าพร้อม ๆ กันโดยร้องเวียนไปรอบวง เนื้อร้องมักเกี่ยวด้วยการชมความงามของผู้หญิง และการพรรณนาความรัก

การไหว้ครู เป็นการขับร้องเพื่อบูชาครูบาอาจารย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้คุ้มครองคณะและให้การแสดงเป็นไปด้วยดี

การบอกชุด เป็นการร้องเล่าเรื่องจากเรื่องต่าง ๆ อย่างสั้น ๆ แล้วบอกให้ผู้ชมทราบว่าผู้ชมประสงค์จะชมเรื่องใด แต่ต่อมาคณะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ ได้เลิกกล่าวทำนองนี้ คงเหลือเพียงการบอกชุดไว้ตามธรรมเนียม เท่านั้น

การออกแขกแดง เป็นการออกมาร้องและเต้นของตัวแขกแดงเพื่อเล่าประวัติของตัวเองว่าเป็นมาอย่างไร

การบอกเรื่อง เมื่อการออกแขกแดงตามธรรมเนียมจบลง ตัวบอกเรื่องซึ่งนิยมใช้ ตัวตลกจะออกบอกกล่าวผู้ชมว่า ต่อไปนี้จะเป็นการแสดงเรื่องอะไร มีใครแสดงบ้าง

การเล่นเรื่อง เป็นการแสดงไปตามเค้าเรื่องที่กำหนดไว้ ในการแสดงเรื่องอาศัยความรู้เดิมและไหวพริบปฏิภาณของผู้แสดงทั้งหมด ไม่นิยมตระเตรียมหรือแต่งขึ้นไว้ก่อนแต่ประการใด

ลิเกป่าคณะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ ปัจจุบัน ใช้เครื่องดนตรีในการแสดง คือ โหม่ง ฉิ่ง รำมะนา และคีย์บอร์ด

โหม่ง เป็นดนตรีที่ให้จังหวะการขึ้นเสียง นายโรงต้องรอจังหวะโหม่งก่อนที่จะร้องบท

ฉิ่ง เป็นดนตรีที่ให้จังหวะเช่นเดียวกับโหม่ง ทั้งสองอย่างนี้จะต้องเล่นพร้อม ๆ กันจะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้

รำมะนา เป็นดนตรีที่ให้จังหวะในการรำ

คีย์บอร์ด เป็นเครื่องดนตรีสมัยใหม่ที่นำมาผสมผสานใช้สำหรับผู้แสดงร้องเพลงไทยลูกทุ่งเพื่อเพิ่มความสนุกสนานในการแสดง

ส่วนเพลงที่ใช้ในการแสดงลิเกป่าคณะนี้ได้ดัดแปลงมาจากเพลงไทยเดิม โดยตัดเอาทำนองบางตอนมาเพียงสั้น ๆ แล้วร้องกลอนดันตามทำนองนั้น เช่น เพลงสร้อยสน เพลงธรณีกันแสง เพลงตำเหนิน และเพลิงดอกดิน เป็นต้น นอกจากนี้ในการแสดงยังใช้เพลงไทยลูกทุ่งสมัยใหม่ ๆ เข้ามาแทรกด้วยเพื่อให้เกิดความสนุกสนานยิ่งขึ้น

ในส่วนของเรื่องที่ใช้แสดงส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นเองโดยประยุกต์ให้เข้ากับสมัยปัจจุบัน ผู้แสดงเรื่องประกอบด้วยผู้แสดงไม่น้อยกว่า 10 - 12 คน คือ พระเอก นางเอก พระรอง นางรอง นางยักษ์ ตัวอิจฉา ตัวเสนา เพื่อนพระเอก แม่ทาน และตัวออกแขก สาระสำคัญของเรื่องที่ใช้แสดงมักเกี่ยวกับผลของการกระทำกรรมดีกรรมชั่ว และพระคุณแม่ เป็นต้น ในการแสดงจะแสดง 2 ชุด ชุดแรกเป็นชุดที่เล่นตามธรรมเนียมแบบเก่าเรียกว่า “เล่นเรื่องแขกแดง” ใช้ตัวแสดง 4 ตัว คือ แขกแดง ยาหยี เจ้าเมือง และเสนา แขกแดงจะแต่งตัวเลียนแบบแขกอินเดีย นุ่งสนับเพลา สวมโสร่งทับลึกแค่เข่า สวมเสื้อแขนยาว สวมรองเท้า สวมหมวกแขกและไว้หนวดเครารุงรัง ยาหยีจะแต่งตัวอย่างหญิงไทยมุสลิม สำหรับเจ้าเมืองแต่งอย่างธรรมดา แต่บ่งว่าเป็นผู้มียศศักดิ์และฐานะ ส่วนเสนามักแต่งให้ดูตลกขบขัน

สำหรับตัวแสดงชุดที่ 2 ซึ่งเป็นการแสดงเป็นเรื่องราวตามนิยายพื้นบ้านหรือเรื่องจักรๆ วงศ์ ๆ หรือเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ มักแต่งกายตามฐานะและบทบาทตามท้องเรื่องนั้น ๆ แต่ส่วนใหญ่มิได้พิถีพิถันในการแต่งกายมากนัก

ลิเกป่าคณะสะพรั่งน้อย เห็นพ้องกันทั้งคณะว่า ปัจจุบันลิเกป่าเป็นการแสดงพื้นบ้านที่หาผู้สนใจยาก ประกอบกับการเล่นแบบพื้นบ้านชนิดนี้ที่เป็นอยู่อย่างจำกัดมาเป็นเวลายาวนาน ผิดกับการแสดงสมัยใหม่ที่พัฒนาเรื่อง แสง สี เสียง ทำให้ตื่นตาตื่นใจแก่ผู้ดู จึงได้รับความสนใจ และความนิยมอย่างกว้างขวาง ด้วยเหตุนี้ลิเกป่าคงจะสูญหายไปในเวลาไม่ช้า หากไม่ช่วยกัน อนุรักษ์ ฟื้นฟู ส่งเสริม และเผยแพร่

ลิเกป่าคณะสนิท ทิพย์บรรพต

ลิเกป่าคณะสนิท ทิพย์บรรพต มีนายสนิท ทิพย์บรรพต เป็นหัวหน้าคณะ เขาเกิดเมื่อปี พ.ศ. 2472 ปัจจุบันอายุ 79 ปี เป็นชาวตำบลศรีวิชัยแต่กำเนิด ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 27/1 หมู่ที่ 2

ตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี สมรสกับนางผ่วน ทิพย์บรรพต มีบุตรด้วยกัน 6 คน เป็นบุตรสาว 4 คน บุตรชาย 2 คน เรียงตามลำดับ คือ นางบุญเรียง ทิพย์บรรพต ประกอบอาชีพทำสวนยางพาราที่ตำบลบางงอน อำเภอพุนพิน นายน้อย ทิพย์บรรพต ประกอบอาชีพทำสวนยางพาราที่ตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน นายประสิทธิ์ ทิพย์บรรพต ประกอบอาชีพทำสวนยางพาราที่ตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน นางสุพรรณี ทิพย์บรรพต ประกอบอาชีพทำสวนยางพาราที่ตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน นางบุญเตือน ทิพย์บรรพต ประกอบอาชีพทำสวนยางพาราที่อำเภอท่าฉาง นางสมทรง ทิพย์บรรพต รับราชการครูที่อำเภอท่าชนะ

นายสนิท ทิพย์บรรพต มีนิสัยชอบการแสดงพื้นบ้านภาคใต้มาตั้งแต่เด็กแล้ว หากในหมู่บ้านมีการแสดงมโนห์ราหรือหนังตะลุงที่ไหน ก็มักรบเร้าบิดา มารดาให้นำไปชมการแสดงเหล่านั้นอยู่เสมอ ๆ นอกจากหนังตะลุงและมโนห์ราซึ่งเป็นที่ชื่นชอบของนายสนิท ทิพย์บรรพตแล้ว การแสดงพื้นบ้านภาคใต้ที่หาดูยากชนิดหนึ่งที่นายสนิท มักจะไม่พลาดหากมีการแสดงในหมู่บ้านหรือละแวกใกล้เคียง คือ ลิเกป่านายสนิทเล่าว่า ลิเกป่าที่มีชื่อเสียงในสมัยที่ยังเป็นเด็ก คือ ลิเกป่าชาม และลิเกป่าตาเพชร ซึ่งเป็นลิเกป่าชาวสงขลาที่มักเดินทางมาแสดงในจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมาแวะแสดงที่อำเภอพุนพิน ปีละ 1 ครั้ง ด้วยเหตุที่ตนเองมีความชื่นชอบกับการแสดงพื้นบ้านอยู่แล้ว เมื่อมีคนชักชวนไปหัดร้องเล่นลิเกป่าก็ตอบตกลง แต่การฝึกหัดช่วงนั้น ส่วนใหญ่มักจะฝึกเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น ไม่ได้ฝึกอย่างจริงจัง หรือฝึกเพื่อยึดเป็นอาชีพหลักแต่อย่างใด

ต่อมาเมื่อนายสนิท อายุได้ 24 ปีบริบูรณ์ การแสดงลิเกป่าในตำบลศรีวิชัยเป็นที่นิยมอย่างมาก ลิเกป่าที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง คือ ลิเกป่าคณะนายฉาว บ้านหัวสวน ตำบลหัวเตย อำเภอพุนพิน ซึ่งเป็นชาวจังหวัดสงขลา แล้วย้ายครอบครัวไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านหัวสวนตั้งแต่วัยหนุ่ม หลังจากแต่งงานแล้วลิเกป่าคณะนายฉาวนอกจากรับการแสดงแก้บนและการแสดงเพื่อความบันเทิง ยังรับฝึกหัดลูกศิษย์เพื่อสืบทอดการแสดงชนิดนี้อีกด้วย นายสนิท ทิพย์บรรพต ก็เป็นศิษย์ผู้หนึ่งของลิเกป่าคณะนายฉาวนี่เอง ในบรรดาศิษย์รุ่นเดียวกันมี 3 คน คือ นายพ่วง ลิเกป่าพันปี นายเขียน บ้านศรีวิชัย และตนเอง การฝึกช่วงแรก เป็นการฝึกเกี่ยวกับการร้อง และการร่ายรำ เริ่มฝึกด้วยการขับบทกลอนตอบโต้ และฝึกแสดงเรื่องตามลำดับ หลังจากได้รับการยอมรับจากครูว่ามีความสามารถแสดงลิเกป่าได้อย่างดีแล้ว นายสนิท ทิพย์บรรพต จึงออกมาตั้งคณะของตนเองและได้รับงานแสดงในโอกาสต่าง ๆ ในอำเภอพุนพิน ทั้งงานแต่งงาน งานศพ และการแก้บนและงานประเพณีต่าง ๆ

การแสดงในช่วงแรก ๆ ยังไม่มีโรงลิเกป่าที่ถาวร การแสดงแต่ละครั้งมักใช้ทางมะพร้าวมามุงเป็นหลังคา ยกเสาสี่เสา ฝาของโรงกั้นด้วยกระดาน หรือฟากไม้ไผ่ บางครั้งก็เปิดโล่ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสะดวกของเจ้าภาพ สถานที่แสดงครั้งแรกแสดงในงานแก้บนในตำบลเขาศรีวิชัย โดยได้รับค่าจ้างครั้งละ 1,000 บาท แต่ก็บ่อยครั้งที่แสดงให้โดยไม่คิดค่าจ้างแต่อย่างใด

นายสนิท แสดงลิเกป่ามาประมาณ 20 กว่าปีแล้ว โดยเริ่มจากการแสดงร่วมกับคณะนายพ่วง คลองเพชร แต่มีเหตุบางประการทำให้ต้องหยุดเล่นลิเกป่าไประยะหนึ่งในช่วงอายุ 50 ปี เนื่องจากสมาชิกในคณะได้เสียชีวิตไปบ้าง บางคนหันไปประกอบอาชีพอื่นบ้าง จึงทำให้นายสนิท

และชาวคณะต้องแยกย้ายกันทำมาหากิน แต่ด้วยความรักในอาชีพการแสดง ต่อมานายสนิท จึงชักชวนผู้สนใจการแสดงแขนงนี้ รวมตัวกันเพื่อตั้งคณะอีกครั้งหนึ่ง โดยใช้ชื่อว่าคณะลิเกป่าสนิท ทิพย์บรรพต มีนายสนิท ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคณะ ฝึกร้องและฝึกรำให้กับกลุ่มผู้สูงอายุ ในตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมีผู้ร่วมคณะ จำนวน 16 คน ได้แก่ นายสนิท ทิพย์บรรพต เป็นหัวหน้าคณะ นักแสดงได้แก่ นายสว่าง ทิพย์บรรพต นายกลั่น นางบุญช้อง นางศีล นางบุญส่ง นายสวัสดิ์ นายช้อง นายค่อย แก้วปลอก นางพร นางบุญช่วย แสดงเป็นเป็นแหวและโจรป่า นางอารีย์ ถ้ำเครือ นางมณฑา แสดงเป็นแขกหน้าม่าน นางพร้อม แก้วนิคม แสดงเป็นนางเอก นางปราณี ถ้ำเครือ ร้องเพลงตันหยง และนายกลั่น เหมือนมณี แสดงเป็นตัวตลก

ในส่วนของดนตรีที่ใช้ในการแสดงในแต่ละครั้ง ประกอบด้วย กลอง รำมะนา 3 ใบ โหม่ง 1 คู่ ฉิ่ง 1 คู่ ส่วนเพลงที่ใช้ในการแสดงของลิเกป่า ส่วนใหญ่เป็นเพลงที่แต่งขึ้นมาเอง หรือบางครั้งก็นำเพลงสมัยใหม่มาประยุกต์ให้เข้ากับการแสดงในปัจจุบัน สำหรับเนื้อเรื่องที่ใช้ในการแสดงส่วนใหญ่ เป็นเรื่องราวที่แต่งขึ้นเอง โดยใช้เรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น เรื่องดอกไม้ในดงและสองสายเลือด เป็นต้น

สำหรับขนบนิยมที่ใช้ในการแสดงลิเกป่าคณะนี้ เริ่มจากการเบิกโรง การเบิกโรงแต่ละครั้งของคณะลิเกป่าของนายสนิท ทุกคนที่เป็นสมาชิกในคณะจะต้องกล่าวไหว้ครูทุกครั้งก่อนทำการแสดง เมื่อไหว้ครูเสร็จแล้ว ก็เริ่มการแสดงโดยการออกแขก ต่อจากนั้นบอกเรื่อง และแสดงเรื่องตามลำดับ

สนิท ทิพย์บรรพต กล่าวถึงคณะลิเกป่าของเขาในวันนี้ว่า แม้ช่วงเวลาของความนิยมลิเกป่าจะผ่านพ้นไปแล้ว แต่คณะของเขายังคงดำเนินงานนี้ต่อไป และหากมีผู้สนในก็จะฝึกสอนให้แต่จะต้องสนใจอย่างจริงจัง นอกจากนี้ยังย้ำว่าทางราชการควรหันมาสนับสนุนบ้าง

ลิเกป่าในพัง

ลิเกป่าในพัง เป็นลิเกป่าคณะหนึ่งในอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในอดีตลิเกป่าคณะนี้ได้รับความนิยมมากในอำเภอพุนพิน หัวหน้าคณะ คือ นายจำนงค์ ลักษณะชู อายุ 68 ปี เป็นชาวบ้านสระพัง อยู่บ้านเลขที่ 50 หมู่ 5 ตำบลท่าข้าม อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกอบอาชีพทำสวนยางพาราเป็นอาชีพหลัก และรับการแสดงลิเกป่าเป็นอาชีพเสริม

นายจำนง ลักษณะชู เริ่มฝึกหัดการแสดงลิเกป่าตั้งแต่อายุ 18 ปี เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2501 โดยอาจารย์ฉาว ชาวสงขลา เป็นผู้ฝักสอนให้ ลิเกป่าจำนงค์ ลักษณะชูเล่าถึงความยากลำบากในการฝึกหัดลิเกป่าช่วงนั้นว่า การฝึกหัดลิเกป่าสมัยนั้นเป็นไปโดยความยากลำบากมาก เนื่องจากช่วงที่ฝึกหัดการเล่นลิเกป่าตรงกับช่วงฤดูฝนที่ต้องทำนาไปด้วย ฝึกการแสดงไปด้วย ช่วงเวลากลางวันต้องตื่นตั้งแต่ ตี 5 เตรียมตัวไปทำนา กลับจากนาประมาณ 6 โมงเย็นต้องรีบอาบน้ำแต่งตัว รับประทานอาหารแล้ว เตรียมพร้าและใต้ให้พร้อมเพื่อเดินทางไปฝึกหัดลิเกป่าที่บ้านทุ่งโพธิ์ ในการฝึกช่วงแรกอาจารย์ฉาวให้ฝึกขับบทก่อน บทสำคัญที่ต้องฝึก ได้แก่ บทไหว้ครู การ

ออกแขกแดง การบอกเรื่อง ว่าดอก หลังจากท่องบทต่าง ๆ จนมีความชำนาญแล้ว นายฉาวจึงได้สอนการรำ และการแสดงเป็นเรื่องราว ขั้นตอนการฝึกทั้งหมดใช้เวลาประมาณ 6 เดือน จึงสามารถออกรับงานแสดงได้ นายจำนงค์เล่นบทนางเอกให้กับคณะนายฉาว ประมาณ 4 เดือน หลังจากนั้นประมาณ พ.ศ. 2502 ได้แยกมาตั้งคณะของตัวเอง ใช้ชื่อว่า “คณะลิเกป่าในพัง”

คณะลิเกป่าในพัง เป็นคณะลิเกป่าที่ยึดการแสดงแบบดั้งเดิม องค์ประกอบที่สำคัญที่คณะลิเกป่าคณะนี้ยึดถือเป็นธรรมเนียมประเพณี คือ องค์ประกอบที่เกี่ยวกับโรงลิเกป่า เครื่องดนตรีและเนื้อเรื่องที่ใช้แสดง และขั้นตอนที่แสดง

ในส่วนของโรงลิเกป่า ลิเกป่าคณะนี้นิยมสร้างโรงเองอย่างง่าย ๆ โดยอาศัยอุปกรณ์ต่างๆที่หาได้จากท้องถิ่น หรือที่ผู้รับงานเตรียมไว้ให้ ลักษณะของโรงเป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นประกอบด้วยเสา จำนวน 4 ต้น พื้นโรงปูด้วยไม้กระดาน กั้นฝาสูง 1 เมตรจากพื้น เว้นบริเวณหน้าโรง กลางโรงมีผ้าหรือทางมะพร้าวกั้นกลางทำเป็นฉาก เวที สำหรับปล่อย ตัวละคร หลังฉากเป็นที่วางอุปกรณ์ต่าง ๆ และเครื่องดนตรี รวมทั้งเป็นที่แต่งตัวของตัวละคร การตั้งโรงของโรงลิเกป่าคณะนี้เป็นความเรียบง่าย ไม่เน้นความสวยงามมากนัก ยึดหลักการตั้งโรง 2 ข้อ คือ ไม่ตั้งโรงที่สามแพร่ง เพราะเชื่อกันว่าเป็นทางผีผ่านผี และก่อนตั้งโรงต้องมีการไหว้เจ้าที่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องที่ทุกครั้งเพื่อขอที่

ในส่วนของเครื่องดนตรีและเนื้อเรื่องที่ใช้แสดง เครื่องดนตรีที่ใช้แสดงแต่ละครั้งประกอบด้วยรำมะนา โหม่ง ฉิ่ง และฉาบ ส่วนเนื้อเรื่องที่ใช้แสดง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องจักรๆวงศ์ๆที่นายจำนงค์ ลักษณะชู ได้มาจากการนำนิยายพื้นบ้านมาปรับใช้โดยเพิ่มเนื้อหา และเพิ่มตัวละครให้เกิดความน่าสนใจยิ่งขึ้น เรื่องที่เล่นเป็นประจำ ได้แก่ เรื่อง สุริยันต์ โดยมีนายจำนงค์ ลักษณะชู แสดงเป็นตัวพระเอกของเรื่อง

ลิเกป่าในอำเภอท่าชนะ

จากการสำรวจข้อมูลลิเกป่าในอำเภอนี้ พบว่า แต่เดิมมีคณะลิเกป่าแสดงอยู่หลายคณะ แต่ได้เลิกราไปหมดแล้ว เนื่องจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นผู้แสดงล้มหายตายจากไป อีกทั้งในระยะหลังไม่ค่อยมีผู้สนใจ อย่างไรก็ตามปัจจุบันได้มีการฟื้นฟูการแสดงชนิดนี้ขึ้นใหม่ และตั้งเป็นคณะขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2542 ชื่อว่า ลิเกป่าคณะร่มไทรทอง

ลิเกป่าร่มไทรทอง

ย้อนกลับไปในอดีต ประมาณ 80 –100 ปีมาแล้ว ลิเกป่าในอำเภอท่าชนะ เริ่มขึ้นที่หมู่บ้านวัดพระใหญ่ ตำบลประสงค์ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้ที่ริเริ่มเล่นลิเกป่า คือ นายพัน บัวรอด โดยผสมผสานการสวด “พระมาลัย” หน้าโลงศพ และการแสดงลิเกป่าที่ได้พบเห็นเข้าด้วยกัน แล้วแสดงเป็นเรื่องเป็นราวนำไปแสดงในงานต่าง ๆ เช่น งานบวช งานศพ งานวัด จนมีผู้นิยมชมชอบ กระทั่งเมื่อได้รับความนิยมมากขึ้นจึงได้จัดให้มีการแสดงลิเกป่าประชันกัน โดยที่คณะแสดง

ลิเกป่าในสมัยนั้นผู้แสดงเป็นผู้ชายเท่านั้น เพิ่งมีผู้หญิงแสดงด้วยในภายหลังประมาณ 30 – 40 ปีนี้เอง สำหรับเครื่องแต่งกายมักใช้ชุดชาวบ้านธรรมดาที่มีอยู่ และในการแสดงหากเป็นกลางคืนใช้ไต้จุดเพื่อให้แสงสว่างในการแสดง ต่อมาเมื่อลิเกเมืองมาจากภาคกลางเข้ามาแพร่หลาย ลิเกป่าจึงหมดความนิยมจึงเลิกแสดงมาตั้งแต่บัดนั้น

จากการที่อำเภอท่าชนะเคยมีลิเกป่าแพร่หลายดังกล่าวในปี พ.ศ. 2542 นายย่อง รักสนิท นายสงค์ พรหมหิตาทร นายเคล้า เอกสุวรรณ นางหีต เจริญสุข นางสุคนธ์ สุวรรณ นายการันต์ เจาะขาว นายจู้ ขาวสุข และนางย้วน สุวรรณภักดี ซึ่งเคยดูลิเกป่ามาก่อนได้เห็นความสำคัญจึงร่วมกันฟื้นฟูลิเกป่าขึ้นมาใหม่โดยที่ได้รับความร่วมมือจากครูอุษา กลางนุรักษ์ ครูโรงเรียนวัดมหาถูปาราม ด้วยการนำไปใช้สอนนักเรียนในโรงเรียน และได้ดำเนินการพัฒนามาใช้สอนนักเรียนมาตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2541 จนถึงปัจจุบัน

ครูอุษา กลางนุรักษ์ มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่ตำบลตะกรบ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปัจจุบันตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลประสงค์ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกอบอาชีพรับราชการครูอยู่ที่โรงเรียนวัดมหาถูปาราม ได้ร่วมมือกับครูในโรงเรียนจัดตั้งคณะลิเกป่าร่มไทรทองขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2542 โดยมีนักแสดง คือ นักเรียนซึ่งได้รับการฝึกฝนจากผู้รู้ในท้องถิ่น ได้แสดงครั้งแรกที่โรงเรียนบ้านดินยา อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี นักแสดงรุ่นแรกของคณะลิเกป่าร่มไทรทอง ได้แก่ ด.ญ. กิ่งพร บัวทอง (แขกแดง) ด.ญ. ศิริรัตน์ แซ่เดี่ยว (ยาหยี) ด.ช.ณัฐพงศ์ กลางนุรักษ์ (เจ้าเมือง) ด.ญ.ปริฉัตร ชัยศิลป์ (นางเอก) ด.ช. นิธิพัชร กลางนุรักษ์ (ผู้บอกเรื่อง) ด.ช. จักราวุฒิ ปราบภัย (นายพราน) และ ด.ช. นที เอี่ยมมี(ตัวประกอบ)

ปัจจุบันลิเกป่าคณะร่มไทรทอง ยังคงมีครูอุษา กลางนุรักษ์ เป็นผู้ดำเนินการ มีนักแสดงจำนวน 48 คน ได้แก่ ด.ช.จรูญ เพชรพงษ์ ด.ช.ศุภชัย เจาะเส็น ด.ช.สุภัค สุวรรณ ด.ช. กฤษณะ สอนใหม่ ด.ช. จุฑามาศ เจริญสุข ด.ญ.ศุภัสรา ณ พัทลุง ด.ญ. จันทกานต์ สุวรรณภักดี ด.ญ. ชนัญญา รัตนศิลา ด.ช. พัชรพล ขวัญรอด ด.ช. ประจัตร กลางนุรักษ์ ด.ญ.สาวิตรี ศรีรัตน์ ด.ญ. พัชริดา จันทร์รุ่งเรือง ด.ญ. นิสา อิ่มใจ ด.ช. ทวีศักดิ์ ชุมเจนวัฒน์ ด.ช.ชัยวัฒน์ ขวัญรอด ด.ช.นภดล คล้ายทอง ด.ช.วราวุธ อินทนน ด.ช.ทศพล ถิ่นบ้านใหม่ ด.ช.กฤษดา ขันภาษี ด.ช.พงศ์ศิริ มะลีโย ด.ช.เอกราช นาคราย ด.ช.เศรษฐศาสตร์ แย้มยิ้น ด.ญ.สุธาทิพย์ จันทร์ดำ ด.ญ. ธนพร ยอดประเสริฐ ด.ญ.อรอุมา จามตุสี ด.ญ.สุภาวดี อิ่มใจ ด.ญ.โศรญา ชูโกสม ด.ช.สุภาพ จันทร์รุ่งเรือง ด.ช. กัตติธัช จะเถิดทรัพย์ ด.ญ.ตันติมา โสมเพชร ด.ช.ธนพนท์ คล้ายทอง ด.ช.ทีระพัทร์ สุวรรณภักดี ด.ช.อนุชา ศรีไพ ด.ญ.เต็มศิริ ชูทอง ด.ญ. จีระศักดิ์ พจนา ด.ญ.กัตติยา แก้วเหล็กใหญ่ ด.ญ.นันธิวา เอี่ยมใจดี ด.ช.อมรเทพ ชูโกสม ด.ช.อัมรินทร์ ทัตระกูล ด.ช.ชินวัตร ปาเสริฐสังข์ ด.ญ. ภัสราภรณ์ มะลีโย ด.ญ.ชวิศา วันทรักษ์ ด.ช.ธเนศ คล้ายทอง ด.ช.อนันต์ ชูทอง ด.ช.ศุภลักษณ์ ขุนเลขวัฒน์ ด.ญ.สุดารัตน์ บุญมี ด.ช.ธัชนก แสนทวีสุข นักแสดงเหล่านี้ สามารถสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันแสดงเป็นตัวละครแต่ละตัวได้เพราะทุกคนได้รับการฝึกหัดมาเหมือนกันหมด ในส่วนของนักดนตรีและลูกคู่ ได้รับความร่วมมือจากผู้สูงอายุซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่ใกล้โรงเรียนวัดมหาถูปาราม ประกอบด้วยนายจู้ ราชสุข นายสงค์ พรหมหิตาทร นาย

ย่อง รักสนิท นายการันต์ เจาะขาว นายมั่น โสมเพช นางหีต เจริญสุข นางสุคนธ์ สุวรรณ นางนงเยาว์ สุวรรณภักดี และนางสำรวย เอี่ยมมี

การแสดงของลิเกป่าคณะนี้คล้ายคลึงกับลิเกป่าทั่ว ๆ ไป คือ มีโรงสำหรับแสดงแต่ผิดกับโรงลิเกป่าในสมัยโบราณ ซึ่งนิยมปลูกโรงโดยการใช้ผ้ากั้นเป็นม่าน ผูกติดกับต้นไม้ใหญ่หรือเสาที่ขุดขึ้นเอง ไม่มีการยกพื้น ไม่มีหลังคา หรือถ้ามีก็มุงด้วยทางมะพร้าว สมัยต่อมาโรงลิเกป่า ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมโดยการปลูกโรงแบบการยกเสาขึ้น 6 เสา หรือ 9 เสา แล้วแต่ความเชื่อหรือค่านิยมของแต่ละคณะ หลังคามีลักษณะเป็นเพิงหมาแหน ทำจากทางมะพร้าว หรือถ้าคณะไหนมีฐานะทางการเงินดีก็มุงด้วยสังกะสี มีม่านกั้นกลาง พื้นดินปูด้วยเสื่อ บางโรงก็อาจจะมีการยกพื้นสูงขึ้นประมาณ 1 เมตร แต่ในปัจจุบันการแสดงแต่ละครั้งนิยมใช้โรงเหล็กที่ประกอบขึ้นเพื่อเป็นการประหยัดเวลาในการติดตั้ง ซึ่งโรงลักษณะดังกล่าวสามารถเช่าได้ทั่วไป เนื่องจาก โรงลิเกป่าสมัยนี้ใช้แบบเดียวกับโรงมโนห์รา ลักษณะโรงมักยกพื้นสูงประมาณ1 – 1.5 เมตร มีเสา 4 เสา หลังคาและผนังกั้นด้วยผ้ายางหนา หน้าโรงปล่อยว่างไว้สำหรับเป็นพื้นที่ในการแสดง ด้านหลังกั้นด้วยม่าน หลังม่านเป็นที่นั่งของลูกคู่และนักดนตรี ส่วนด้านบนของหน้าโรงจะขึ้นชื่อคณะการแสดงบอกไว้ สำหรับโรงลิเกป่าของคณะร่มไทรทองมีลักษณะที่แตกต่างจากโรงลิเกที่กล่าวข้างต้น เนื่องจาก ลิเกป่าคณะนี้เป็นคณะที่ก่อตั้งเพื่อการหารายได้ให้เยาวชนที่มีความสนใจกับการแสดงพื้นบ้านจึงยังไม่มีการครอบครู ค่านิยมในการตั้งโรงไม่มีพิธีกรรมมากนัก ประกอบกับการแสดงในแต่ละครั้งใช้เวลาสั้น ๆ เพียงประมาณ 2 – 3 ชั่วโมง ส่วนใหญ่มักแสดงตามวัด โรงเรียน ศาลากลาง โดยใช้อาคารหรือห้องประชุมในสถานที่นั้น ๆ เป็นโรงลิเกด้วย แต่ถ้ามีเจ้าภาพบ้านไหนรับไปแสดงในงานศพ ทางเจ้าภาพก็จะอำนวยความสะดวกโดยการยกโรงสำเร็จรูปให้

ในด้านการแต่งกายลิเกป่าโดยทั่วไปนิยมแต่งตามลักษณะเฉพาะของตัวละครนั้น ๆ เช่น ตัวยาหยี แต่งกายคล้ายกับผู้หญิงไทยมุสลิมโดยการใช้เสื้อผ้าสีฉูดฉาด เช่น สีแดง สีเขียว เป็นต้น ตัวแขกแดงแต่งกายคล้ายกับผู้ชายไทยมุสลิม คือ สวมกางเกงขายาว นุ่งผ้าโสร่งทับไว้ข้างนอก สวมเสื้อแขนยาว สวมหมวกปีเยาะ หรือใช้ผ้าพันศีรษะ เสริมจมูกให้โด่งด้วยการนำไม้มาแกะเป็นจมูกแล้วทาด้วยสีแดง ใส่หนวด เครา หรือตัวผู้ร้าย แต่งคล้ายกับชาวบ้านทั่วไป คือ สวมเสื้อแขนยาว กางเกงขายาว และสวมรองเท้าผ้าใบ ส่วนเจ้าเมือง แต่งกายคล้ายกับเจ้าเมืองในอดีต คือ สวมเสื้อแขนยาว ใช้ผ้าคาดสะพายแล่ง นุ่งโจงกระเบน และสวมถุงเท้าถึงหัวเข่า แต่สำหรับคณะร่มไทรทองนั้น นิยมแต่งโดยมุ่งเพื่อให้เกิดความสวยงาม เช่น ตัวแขกแดง นิยมสวมชุดสากลผูกหูกระต่าย สวมหมวกปีเยาะ และนุ่งโสร่งทับไว้ด้านนอกกางเกง เพื่อสื่อให้ผู้ชมรู้ว่าเป็นตัวแขกแดง ส่วนตัวยาหยีแต่งกายแบบผู้หญิงไทยมุสลิมสมัยใหม่ สวมผ้าฮีญาบหรือไม่สวมก็ได้ แต่งผม หรือปล่อยผม หรือใช้ดอกไม้ทัดผมเพื่อความสวยงาม การแต่งกายไม่เน้นเสื้อผ้าที่มีสีฉูดฉาดเหมือนสมัยก่อน ตัวเสนาหรือตัวผู้ร้ายนิยมแต่งกายคล้ายกับชาวบ้านทั่วไป สวมเสื้อแขนยาว สวมกางเกงยีน และสวมรองเท้าผ้าใบ สำหรับการแต่งกายของเจ้าเมืองนิยมแต่งกายคล้ายกับกษัตริย์ในสมัยก่อน มีการสวมชฎาและสร้อยสังวาล นุ่งผ้าโจงกระเบนลายพื้น สวมเสื้อแขนยาวและใส่รองเท้าหนังขัดมัน

นอกจากตัวละครที่แต่งกายแปลกตาจากคณะลิเกป่าอื่น ๆ แล้วลิเกป่าคณะนี้ยังมีการแต่งหน้าให้ตัวละครทุกตัวเป็นกรณีพิเศษด้วย ทั้งนี้เพื่อใช้ความสวยงามดึงดูดความสนใจของผู้ชม อีกทั้งเป็นการฝึกฝนนักแสดงทุกคนให้แต่งกายเหมาะสมกับการแสดงอีกด้วย

ในส่วนของเครื่องดนตรีแต่เดิมลิเกป่าทั่วไปนั้นมีเครื่องดนตรีหลักเพียง 3 ชิ้น คือ รำมะนา โหม่ง และฉิ่ง รำมะนาเป็นเครื่องดนตรีที่ประกอบจังหวะในการแสดง ส่วนโหม่งและฉิ่งเป็นเครื่องดนตรีเสริมเพื่อให้เสียงดนตรีไพเราะยิ่งขึ้น สำหรับเครื่องดนตรีของคณะลิเกป่าร่มไทรทอง มีทั้งหมด 6 ชิ้น ได้แก่ รำมะนา 2 ใบ โหม่ง 1 คู่ กรับ 1 คู่ ซอด้วง 1 คัน และกลองตุก 1 ใบ รำมะนา ใช้บรรเลงกำกับจังหวะ ส่วนโหม่ง ฉิ่ง กรับ และกลองตุกใช้เป็นเครื่องดนตรีที่ประกอบทำนองขับร้องและซอด้วงใช้เพื่อให้มีความไพเราะ และจับใจยิ่งขึ้น

สำหรับขั้นตอนการแสดงละเกป่าของคณะลิเกป่าร่มไทรทอง มีขั้นตอนตามลำดับ คือ โหมโรง ว่าดอก ไหว้ครู ออกแขก บอกเรื่อง และดำเนินเรื่อง

การโหมโรง คือ การตีรำมะนาสามลา “ลา” คือ การตีรำมะนาหนึ่งจบ การโหมโรงเป็นการเรียกคนดูและเตรียมพร้อมที่จะแสดง ใช้เวลาประมาณ 10 – 15 นาที เพลงที่ใช้ในการโหมโรงนิยมใช้เพลงเร็ว เช่น เพลงพัดชา เพลงค้างคาวกินกล้วย และเพลงเขมรไทรโยค เป็นต้น

การว่าดอก เป็นการร้องผลัดกันไปทีละคนและรับพร้อมกันเพื่อชมความงามของผู้หญิง โดยการกล่าวถึงความรัก เป็นที่ตั้ง โดยใช้ทำนองเพลงปกติ

ตัวอย่าง การว่าดอกคณะลิเกป่าร่มไทรทอง

[ผู้นำคนที่ 1] ขุด ดิน ฟัน ดิน เอ้ย ปลูก ข้าวโพด สาลี
[ลูกคู่รับ] เอิง เอย ขุด ดิน ฟัน ดิน เอ้ย ปลูก ข้าวโพด สาลี
แม่ ดวง ดารา หรือ ไม่ เมต ตา ตัว พี่
[ผู้นำคนที่ 2] ผัก บุ้ง ใน ห้วย น้อง เอย แพง พวย ทอด ยอด
[ลูกคู่รับ] เอิง เอย ผัก บุ้ง ใน ห้วย น้อง เอย แพง พวย ทอด ยอด
มาทิ้ง พี่ เสีย พี่ จะ หา เมีย ที่ ไหน กอด
เอิง เอย เอิง เอย เอิง เอย
[ผู้นำคนที่ 3] เจ้าชู้ มะม่วง เอย รัก เจ้าพวง พิกุล
[ลูกคู่รับ] เอิง เอย เจ้าชู้ มะม่วง เอย รัก เจ้า พวง พิกุล
วาสนา เจ้า หา ม่าย ทำ พรือ ที่ จะ ได้ แม่ ใจ บุญ
เอิง เอย เอิง เอย เอิง เอย
[ผู้นำคนที่ 4] ตัด กล้วย ไว้ หวี น้อง เอย ตัด ปลี ไว้ ใย เอิง เอย
[ลูกคู่รับ] ตัด กล้วย ไว้ หวี น้อง เอย ตัด ปลี ไว้ ใย
ตัด โคน โยน น้ำ ใคร รัก ใคร ตาม ก็ ลง ไป
เอิง เอย เอิง เอย เอิง เอย

[ผู้นำคนที่ 5] น้ำ ขึ้น เต็ม คลอง น้อง เอย เรือ ล่อง เกย ฝั่ง เอิง เอย
[ลูกคู่รับ] น้ำ ขึ้น เต็ม คลอง น้อง เอย เรือ ล่อง เกย ฝั่ง
ลอย มา รับ เอา พี่ ไป ด้วย กัน
เอิง เอย เอง เอย เอิง เอย

การไหว้ครู เป็นการร้องเพื่อคารวะครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเพื่อให้การแสดงในคืนนั้นเป็นไปโดยสมบูรณ์ ทำนองเพลงที่ใช้ไหว้ครูก็เช่นเดียวกับ การว่าดอกคือเป็นทำนองเพลงปกติ

ตัวอย่าง บทไหว้ครู

[ผู้นำ] สิบ นิ้ว ลูก จะ ไหว้ ว่า เอย คุณ ละมะ เจ้าที่ ว่า เอย
คุณ ละมะ เจ้าที่ ไหว้นาง แม่ เอย ธรนี้ แม่ เอย แม่ เมขลา
[ลูกคู่รับ] น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย
เอย
[ผู้นำ] สิบ นิ้ว ลูก จะไหว้ ว่า เอย คุณ ละ มะ ครู ต้น ว่า เอย
คุณ ละ มะ ครู ต้น ลูก ข้า ไม่ รอด พ่อ ลอด ไม่ พ้น พ่อ เอย
มา คุ้ม รักษา
[ลูกคู่รับ] น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย
เอย

การออกแขกแดง เป็นธรรมเนียมที่ทุกคณะการแสดงลิเกป่าจะต้องปฏิบัติ เนื้อเรื่องส่วนใหญ่เหมือนกันหมด คือ แขกแดงนำเรือเข้าเทียบท่าพบกับเสนาเสนาจึงนำไปพบท่านเจ้าเมือง เจ้าเมืองได้จัดคนเป็นลูกเรือให้ แล้วให้ไปหายาหยี ผู้เป็นภรรยาซึ่งเป็นสาวไทย และอ้อนวอนเพื่อพายาหยีกลับเมือง ทำนองการว่าบทแขกแดง ผู้แสดงนิยมดัดสำเนียงการร้องให้เป็นอย่างแขก

ตัวอย่าง การออกแขกของลิเกป่าคณะร่มไทรทอง

เฮห เฮห เฮห เฮห เฮะเอ เฮะเอ ตัว สลำ ม่าน่า นันนา นันนา นันนา ฮุลเล วังกา
พี่ แขก ออก มา แล้ว นาย เอย
[ลูกคู่รับ] หนึ่ง สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา
ฮุลเล่ วังกา พี่ แขก ออก มา แล้ว นาย เอย
[ลูกคู่รับ] หนึ่ง สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา
[แขกแดงพูด] วันนี้ อาบัง พา ลิเกป่า มา ให้ พ่อ แม่ พี่ น้อง ดู
ดู ได้ ก็ ดู ดู ไม่ ได้ ก็ ต้อง ดู วันนี้ อาบัง ขอลา แล้ว ขอ รับ

[แขกแดงร้องบท] เฮห เฮห เฮห เฮห เฮะเอ เฮะเอ ปุลุม นิณิ ปุกกี่ ยาล้น ชั้น โต วันยานันนา นันนา นันนา ฮุลเล่ วังกา พี่ แขก ออก มา แล้ว นาย เอย

[ลูกคู่รับ] หนึ่ง สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา ฮุลเล่ วังกา พี่ แขก ขอ ลา แล้ว นาย เอย

[แขกแดงออกมาร้องและเต้นรำ]

เฮห เฮห เฮห เฮห เฮะเอ เฮะเอ ปุลุม นิ ณิ ปุกกี่ ยา ล้น ชั้น โต เอ้วังกา นันนา นันนา นันนา ฮุลเล่ วังกา พี่ แขก ขอลา แล้ว นาย เอย

[ลูกคู่รับ] หนึ่ง สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา ฮุลเล่ วังกา พี่ แขก ขอ ลา แล้ว นาย เอย

ตัวอย่าง การบอกเรื่อง คณะลิเกป่าร่มไทรทอง

[บอกเรื่องพูด]วันนี้ ผม พา ลิเกป่า มา ให้ พี่ น้อง ดู วันนี้ แสดงเรื่อง จันทโครพ เพราะฉะนั้น ก็แล กันต้า ผม ลา แล้ว สวัสดี ครับ

การดำเนินเรื่องหรือการเล่นเรื่อง เป็นการแสดงเรื่องไปตามเค้าเรื่องที่ได้กำหนดเอาไว้ การแสดงเรื่องของลิเกป่าเป็นทำนองเดียวกับละคร คือ มีบทบรรยาย บทร้องและบทเจรจาประกอบกัน

ลิเกป่า คณะร่มไทรทอง เป็น ลิเกป่ารุ่นใหม่ ที่มุ่งฝึกเยาวชนในวัยเรียนเน้นการสืบทอดลิเกป่าให้คงอยู่และเน้นความสนุกสนานเป็นหลัก ถึงแม้ลิเกป่าคณะนี้ จะรับงานแสดงเพื่อความบันเทิงเสียส่วนใหญ่ แต่ในการแสดงแต่ละครั้ง ได้แฝงไว้ด้วยศิลปะอันที่เป็นเอกลักษณ์พื้นบ้าน เป็นแนวหนึ่งในการอนุรักษ์ พัฒนา ส่งเสริม เผยแพร่ ให้การแสดงชนิดนี้อยู่ควบคู่ชาวอำเภอท่าชนะสืบไป

ลิเกป่าในอำเภอเคียนซา

จากการสำรวจข้อมูล คณะลิเกป่าในอำเภอเคียนซาที่ยังคงแสดงอยู่ในปัจจุบัน มีเพียงคณะเดียวเท่านั้น คือ ลิเกป่าคณะนายวิจิตร สงวนศิลป์ อยู่บ้านเลขที่ 39 หมู่ที่ 5 ตำบลอรัญคามวารี อำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลิเกป่าคณะนายวิจิตร สงวนศิลป์

ลิเกป่าคณะนี้ ผู้ก่อตั้ง คือ นายจิต เมืองชุม เกิดเมื่อปีพุทธศักราช 2469 มีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านเลขที่ 39 หมู่ที่ 5 ตำบลอรัญคามวารี อำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี นายจิต เมืองชุม เล่าว่าการก่อตั้งคณะขึ้นมาได้ เนื่องจากตนเองได้เคยไปฝึกหัดการแสดงลิเกป่ากับหลวงพ่อแดง อดีตเจ้าอาวาสวัดอรัญคามวารี ซึ่งเป็นพระภิกษุที่เดินทางมาจากจังหวัดนครศรีธรรมราช หลวงพ่อแดงเป็นพระสงฆ์ที่มีความชื่นชอบการแสดงลิเกป่าเป็นชีวิตจิตใจ จึงได้ชักชวนชาวบ้านในละแวกนั้นมา

ฝึกหัด ตนเองซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาลูกศิษย์ของหลวงพ่อแดง ขณะนั้นเขาเพิ่งอายุได้ 15 ปีเท่านั้น ได้ฝึกหัดการแสดงลิเกป่าจนมีความชำนาญ หลังจากนั้นก็ได้รวบรวมบรรดาพรรคพวกเพื่อนฝูงที่อยู่ในบ้านเดียวกันมาตั้งเป็นคณะลิเกป่าคณะนายจิต เมืองชุม ขึ้นมา โดยรับงานการแสดงทุกงานที่มีใครมาติดต่อว่าจ้าง ซึ่งได้รับค่าจ้างเมื่อเฉลี่ยหลังจากหักค่าใช้จ่ายแล้ว คนละ 200 – 300 บาทต่อครั้ง

สมาชิกของลิเกป่าคณะนี้ประกอบด้วยจำนวนสมาชิก 7 คน ประกอบด้วย นายจิต เมืองชุม เป็นหัวหน้าคณะ นายเสงียบ จันทร์พิบาล แสดงเป็นแขกแดง นายตั้น อนุเจริญกุล แสดงเป็นพระเอก นายสงวน อนุเจริญกุล แสดงเป็นนางเอก และนางประคอง ชูธรรม แสดงเป็นแม่ยาหยี

นายจิต เมืองชุม เล่าว่า คณะลิเกป่าของตนได้หยุดการแสดงไประยะหนึ่ง คือ ในสมัยที่จอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี เนื่องจากในขณะนั้นการแสดงรำวง (เวียนครก) เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย จึงส่งผลให้คณะลิเกป่าของนายจิต เมืองชุม ซบเซาลงไป อย่างไรก็ตาม นายจิต บอกว่า รำวงเป็นการแสดงที่บ่งบอกถึงความเป็นวัฒนธรรมของคนภาคกลาง ไม่ใช่เกิดจากวิถีชีวิตของชาวภาคใต้ สุดท้ายก็หมดความนิยม และการแสดงลิเกป่ากลับมามีความนิยมอีกครั้ง การกลับมาแสดงใหม่ในครั้งนี้ นายจิต เมืองชุม ได้เปลี่ยนชื่อคณะใหม่ เป็นลิเกป่าคณะวิจิตร สงวนศิลป์ ซึ่งมีความหมายว่า เป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงด้านนี้ให้คงอยู่สืบต่อไป

นายจิต กล่าวถึงการรับงานแสดงของคณะว่า จะรับแสดงทุกงานที่มีผู้มาติดต่อ แต่ที่แสดงมิได้ขาดคือการรับงานแสดงแก้บน ซึ่งคณะลิเกป่าของเขามักจะได้รับการว่าจ้างให้แสดงแก้บนให้แก่คนในหมู่บ้านอยู่เสมอ เนื่องจากชาวบ้านที่ไปบนบานศาลกล่าวเอาไว้กับหลวงพ่อแดง เมื่อได้ตามจุดประสงค์แล้ว ก็จะนำลิเกป่าไปแสดงให้ดู การที่แก้บนกับการแสดงลิเกป่านั้น นายจิตได้เล่าต่อไปว่า เมื่อครั้งที่หลวงพ่อแดงยังมีชีวิตอยู่ ท่านรักและหลงใหลกับการแสดงชนิดนี้เป็นอย่างมาก ซึ่งนับได้ว่าท่านเปรียบเสมือนผู้ริเริ่ม ลิเกป่าของตำบลอรัญคามวารีก็ว่าได้ เพราะท่านเป็นผู้วางรากฐานให้กับชาวบ้านแสดงแก้บน นายจิต จะไม่คิดค่าแสดงแต่หากว่ามีคนนำเงินมาให้ก็จะร่วมทำบุญไปกับทางวัด

ในการสร้างโรงแสดงลิเกป่า นายจิตกล่าวว่า ตนเองมักจะไม่ต้องสร้างโรงเองเพราะผู้ว่าจ้างจะดำเนินการให้เป็นที่เรียบร้อย โรงมีทั้งที่ยกติดกับพื้น และโรงที่ยกสูงขึ้น ประกอบด้วยเสา 4 ต้น หลังคาทำเป็นเพิงหมาแหงน มุงด้วยจากหรือใบมะพร้าว โรงแบ่งเป็นสองส่วน คือ ส่วนหน้า เป็นบริเวณที่แสดงและที่พักของนักดนตรี ส่วนหลังเป็นที่แต่งตัว ช่วงระหว่างส่วนหน้าและส่วนหลังจะมีม่านกั้นเอาไว้ที่ม่านมีป้ายบอกชื่อคณะไว้ด้วย

สำหรับตัวละครของลิเกป่าคณะนี้ คือ แขกแดง ยาหยี พระ นาง เจ้าเมือง ฤาษี เสนา โดยที่สมาชิกที่นักแสดงทั้ง 7 คนนี้ ต้องผลัดกันทำหน้าที่บรรเลงดนตรีอีกด้วย การแต่งตัวของตัวละครในคณะ นายจิต กล่าวว่า ทางคณะไม่พิถีพิถันในเรื่องการแต่งตัวมากนัก แต่ตัวแขกแดง ต้องแต่งตัวให้เหมือนธรรมเนียมนิยม คือ นุ่งโสร่ง สวมเสื้อสีพื้นแขนยาว สวมหมวกซอเกาะ ติดหนวด เครา ส่วนแม่ยาหยีก็แต่งให้เหมือนกับสตรีชาวไทยมุสลิมภาคใต้ทุกประการ ส่วนตัวละคร อื่นๆ ก็แต่งตามลักษณะของท้องเรื่องที่บอกเอาไว้

การใช้ภาษาในการร้องบท หรือเจรจาไม่ค่อยจะเคร่งครัด จะพูดภาษากลางหรือใช้ภาษาถิ่นใต้ก็ได้ แต่ส่วนใหญ่ใช้ภาษาถิ่นใต้ สำหรับภาษาของแขกแดงจะใช้สำเนียงใต้เหมือนแขกอินเดียพูด คือ การรัวลิ้นให้เร็ว

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงประกอบด้วย กลองรำมะนา 2 ลูก โหม่ง ฉิ่ง ปี่ และซอ สำหรับปี่และซอ เพิ่งเพิ่มเข้ามา เพราะทำให้เกิดความไพเราะ ทำให้เป็นที่สนใจของผู้ชมมากยิ่งขึ้น

เรื่องที่ใช้ในการแสดงของคณะส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่น เรื่อง จันทโครพ ลักษณะวงศ์ โคบุตร และเรื่องที่แต่งขึ้นมาเอง เนื้อเรื่องมักจะเกี่ยวกับความรัก มีตัวผู้ร้ายเข้ามาแย่ง เกิดการทะเลาะแย่งชิงกันแต่สุดท้ายได้ครองรักกัน

ในส่วนที่เป็นขั้นตอนการแสดงมีดังนี้

1. การเบิกโรง เป็นการเซ่นบวงสรวงเจ้าที่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ครูบาอาจารย์ ให้ช่วยคุ้มครองรักษาและให้การแสดงเป็นไปอย่างราบรื่น หัวหน้าคณะจะทำพิธีเบิกโรงด้วยเครื่องประกอบพิธี คือ หมากพลู 3 คำ เทียน 1 เล่ม และเงินยกครู 5 บาท

2. การไหว้ครู หรือเชิญครู (เพลงวง) เริ่มต้นด้วยการร้องเพลงวงหมุนเวียนภายในวงลูกคู่เพื่อเอ่ยชื่อครูลิเกป่าให้มาประจำโรง เพลงวงนี้จะใช้ทำนองหมุนเวียนเปลี่ยนจนหมดคนในคณะเมื่อจบแล้วจึงร้องเพลงสรุปเชิญครูอีกครั้งหนึ่ง

3. การบอกชุด หลังจากที่ร้องเชิญครูแล้ว จะร้องบอกชุด 12 ชุด ชุดการแสดงต่าง ๆ ทั้ง 12 ชุด ที่ร้องบอกนั้นส่วนใหญ่จะไม่ได้นำแสดงตามชุดนั้น

4. การออกแขก หรือการเต้นเทศ ซึ่งเป็นการเต้นโชว์ของตัวละครที่เป็นแขก ลีลาการเต้นของแขกถือว่าเป็นศิลปะสำคัญของการแสดง ขณะที่เริ่มออกแขกจะเริ่มเต้นออกมาตามจังหวะรำมะนา หากมีม่านหรือฉากเป็นเครื่องประกอบเรียกว่า การเต้นกระตุกม่าน หลังจากเต้นแขกแดงจะร้องเรียกยาหยีซึ่งเป็นภรรยาให้ออกมาด้วย เมื่อยาหยีออกมาแล้วจะเล่าความเป็นมาของแขกแดงและยาหยี ว่ามาจากเมืองอินเดีย มาอยู่เมืองไทยหลายปีแล้วอยากที่จะเดินทางกลับบ้านเมือง ต่อจากนั้นเรียกให้เสนาไปหาเรือ มาให้ตัวแขกแดงและยาหยี นั่งเรือเดินทางกลับเมืองแขกทั้งคู่ร้องเพลงชมนก ชมไม้ ในขณะที่นั่งเรือออกไปจากฉาก

5. การบอกเรื่อง คือ ให้ตัวละครตัวใดตัวหนึ่งออกมาบอกเรื่องโดยผู้ที่ทำหน้าที่นี้ส่วนใหญ่จะเป็นตัวเสนาหรือตัวชาวบ้าน การบอกเรื่องผู้บอกจะต้องเล่าเรื่องโดยย่อให้ผู้ชมทราบว่า การแสดงในคืนนี้จะแสดงเรื่องอะไร ใครเป็นผู้แสดงบ้าง

6. การแสดงเรื่อง เรื่องต่าง ๆ ที่แสดงมักเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ หรือเรื่องที่แต่งขึ้นเอง ใช้เวลาในการแสดงประมาณ 2 – 3 ชั่วโมง หรือแสดงตามเวลาที่เจ้าภาพได้กำหนดเอาไว้

7. สุดท้ายเป็นการส่งครู เป็นการร้องเมื่อจบการแสดงมีการร้องส่งครู ที่เชิญมาตั้งแต่ต้นให้กลับเป็นอันเสร็จขั้นการแสดง

ปัจจุบันลิเกป่าคณะนายวิจิตร สงวนศิลป์ ยังคงรับการแสดงอยู่แต่การแสดงมีน้อยมาก งานที่ยังคงมีอยู่เป็นประจำคืองานแก้บนซึ่งมักทำที่ทางวัดอรัญคามวารี นอกจากนั้นจะใช้เวลาฝึกสอนการแสดงให้กับกลุ่มผู้สูงอายุในหมู่บ้านและฝึกสอนให้กับเด็กนักเรียนที่โรงเรียนต่างๆที่สนใจ

ลิเกป่าในอำเภอกาญจนดิษฐ์

จากการสำรวจข้อมูลลิเกป่าในอำเภอกาญจนดิษฐ์ พบว่ามีลิเกป่าที่ยังคงแสดงอยู่มีเพียงคณะเดียว คือ ลิเกป่าคณะจรัสศิลป์ ที่ตำบลกรูด อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลิเกป่าคณะจรัสศิลป์

ผู้ก่อตั้ง ลิเกป่าคณะจรัสศิลป์ คือ นายจรัส คลาดทุกข์ ปัจจุบันอายุ 85 ปี ภูมิลำเนาเดิมเป็นคนบ้านนาดอน ตำบลช้างขวา อำเภอกาญจนดิษฐ์ ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 37 หมู่ 4 ตำบลกรูด อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกอบอาชีพทำสวนทำนา เป็นบุตรของนายคล้าว คลาดทุกข์ และนางแดงนิ่ม คลาดทุกข์ ต่อมาได้แต่งงานกับนางเจียก คลาดทุกข์ นางเจียกเสียชีวิตเมื่อ พ.ศ. 2545 มีบุตรธิดาด้วยกัน 7 คน เป็นชาย 3 คน ผู้หญิง 4 คน คือ คนโตนายจรูญ คลาดทุกข์ (เสียชีวิต) รองลงมานางบำเรอ คลาดทุกข์ คนที่สามนายเฉลิมชัย คลาดทุกข์ คนที่สี่นายชัยณรงค์ คลาดทุกข์ คนที่ห้านางจริยา คลาดทุกข์ คนที่หกนายสุราษฎร์ คลาดทุกข์ และคนสุดท้องนางสุดาพร คลาดทุกข์ บุตรธิดาแต่ละคนต่างมีครอบครัวและล้วนแล้วประกอบอาชีพทำสวน

นายจรัส คลาดทุกข์ เล่าว่า เหตุที่ตนชื่นชอบการแสดงลิเกป่าก็เนื่องจากว่า สมัยที่เป็นหนุ่มได้ชมการแสดงลิเกป่าของคณะนายรุ่น ที่มาจากตำบลท่าชี อำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้มาแสดงที่บ้านนาดอนรู้สึกประทับใจ เพราะการแสดงครั้งนั้นเป็นที่สนุกสนานเพลิดเพลิน จึงอยากฝึกหัดการแสดงชนิดนี้ หลังจากการแสดงในคืนนั้นแล้ว นายจรัส คลาดทุกข์ ได้ชักชวนบรรดาญาติๆ และคนรู้จักในละแวกบ้าน 3 – 4 คน คือ ลุงแช นายพร้าว นายพรัด และนายเจริญมาฝึกหัดการแสดง โดยนายจรัส คลาดทุกข์ และคนในคณะได้ฝึกหัดกันเอง ทุกอย่างที่ฝึกนำมาจากครูพักลักจำจากการแสดงของลิเกป่านายรุ่นทั้งสิ้น ได้ฝึกหัดอยู่ประมาณ 2 – 3 เดือน จนเห็นว่ามีความชำนาญแล้ว จึงรับงานแสดงครั้งแรกในงานแต่งงานที่บ้านนาดอน การแสดงครั้งนั้นไม่คิดค่าตอบแทน แต่การแสดงครั้งต่อมาได้รับค่าตอบแทนเป็นเงิน 600 บาท หลังจากนั้นได้รับค่าจ้างคืนละ 1,000 บาท เมื่อได้แสดงหลายๆ ครั้ง ผู้คนในหมู่บ้านและนอกพื้นที่ได้ให้ความสนใจมากขึ้น จึงมีโอกาสแสดงมากขึ้น และตั้งเป็นคณะลิเกป่าโดยสมบูรณ์จนเป็นที่รู้จักทั่วไป

นายจรัส คลาดทุกข์ เล่าต่อไปว่า หลังจากได้เงินจากการแสดงหลายๆครั้งตนได้นำเงินจำนวนนั้นไปซื้อเครื่องดนตรีและอุปกรณ์ที่จำเป็นต่าง ๆ ของการแสดง เช่น รำมะนา ทับ ฉิ่ง และอุปกรณ์อื่น ๆ

ภายหลังจากที่รับงานแสดงทั่วไปได้ไม่นานได้ประชันโรงกับโนราที่บ้านห้วยกรวด ผลการตัดสินด้วยการนับคนดูปรากฏว่า คณะลิเกป่าจรัสศิลป์เป็นฝ่ายชนะ หลังจากนั้นได้ประชันกับหนังตะลุง ที่บ้านเกาะเวียงทอง อำเภอพุนพิน ก็เป็นฝ่ายชนะอีก จากการประชันทั้งสองครั้งนั้นได้สร้างชื่อเสียงให้แก่คณะเป็นอย่างมาก จึงทำให้มีงานแสดงไม่ขาดทั้งในจังหวัดสุราษฎร์ธานี และต่างจังหวัด สำหรับรางวัลที่ได้รับจากการประชัน คือ ขันเงิน ขันทอง ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 ได้รับ

การยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมลิเกป่าจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

ปัจจุบันลิเกป่าคณะนี้มีสมาชิก 6 คน หัวหน้าคณะ คือ นายจรัส คลาดทุกข์ ส่วนนักแสดง ได้แก่ นายชัยณรงค์ คลาดทุกข์ แสดงเป็น พระเอกฤาษี และออกแขก นางจริยา คลาดทุกข์ แสดงเป็นยาหยี นายสุราษฎร์ คลาดทุกข์ แสดงเป็นเจ้าเมือง นายบุญ คลาดทุกข์ แสดงเป็นเสนา และนายด่าน และนางสุดาพร คลาดทุกข์ แสดงเป็นตัวตลก

ลิเกป่าคณะจรัสศิลป์ เป็นคณะลิเกป่าที่มีการแสดงแบบดั้งเดิม องค์ประกอบของการแสดงจึงยังคงเป็นไปตามแบบโบราณ องค์ประกอบที่สำคัญได้แก่ โรงลิเกป่า ตัวละครและการแต่งกาย เครื่องดนตรีและเพลง และขั้นตอนของการแสดง

สมัยก่อนการแสดงของลิเกป่าคณะนี้ ผู้แสดงแสดงกันอย่างง่ายๆ บนพื้นดิน ลานบ้าน ลานวัด ในสนามหญ้า หรือในบริเวณที่เหมาะสม โรงลิเกป่าใช้ผ้ากั้นเป็นม่าน ผูกติดกับต้นไม้ใหญ่ หรือเสา ต่อมาโรงลิเกป่าได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อาจจะเป็นเพราะว่ามีผู้ชมมากขึ้น การแสดงบนลาน หากผู้ชมจำนวนมากอาจจะทำให้มองเห็นไม่ทั่วถึง จึงมีการปลูกโรงยกพื้นให้สูงขึ้นเพื่อความสะดวกของผู้ชม ลักษณะของโรงเช่นเดียวกับโรงมโนห์ราน่ันเอง

ลิเกป่าคณะจรัสศิลป์ มีตัวละครสำคัญเพียง 4 ตัว คือ แขกแดง ยาหยี เสนา เจ้าเมือง การแต่งกายของตัวละครขึ้นอยู่กับเนื้อเรื่องที่แสดง และนิยมแต่งตามลักษณะเฉพาะของตัวละครนั้น ๆ กล่าวคือ แขกแดง ส่วนใหญ่ใช้เสื้อผ้าที่สวมใส่ทั่วไป สวมหมวกแขก ใส่หนวดเครา เสริมจมูกให้โตแบบแขก ส่วนยาหยี แต่งกายตามแบบสตรีไทยมุสลิมโดยเลือกใช้เสื้อผ้าสีฉูดฉาด เช่น สีแดง สีเขียว สีเหลือง เป็นต้น เสนาใช้ชุดคล้ายชาวบ้านทั่วไป ไม่พิถีพิถัน สำหรับเจ้าเมือง แต่งกายคล้ายกับเจ้าเมืองในอดีต ส่วนคนอื่นๆ หรือผู้แสดงประกอบ ก็เป็นไปตามเนื้อเรื่องนั้น ๆ

เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงของลิเกป่าคณะนี้เดิมทีนั้นมีเพียง 3 ชิ้น คือ รำมะนา โหม่ง และฉิ่ง รำมะนาเป็นเครื่องดนตรีที่ประกอบจังหวะในการแสดง ส่วนโหม่ง และฉิ่งเป็นเครื่องดนตรีเสริม เพื่อให้เสียงดนตรีไพเราะยิ่งขึ้น แต่ในปัจจุบันใช้เครื่องดนตรี 6 ชิ้น โดยเพิ่มทับ ปี่ และกรับเข้ามาด้วย

สำหรับภาษาที่ใช้ในการแสดง หากเป็นแขกแดงจะใช้ภาษาถิ่นใต้แต่ดัดสำเนียงให้ลิ้นรัวเป็นแขก ส่วนยาหยีนั้นจะใช้ภาษาใต้หรือภาษากลางก็ได้

ในส่วนของขั้นตอนการแสดงของลิเกป่า คณะลิเกป่าจรัสศิลป์มีขั้นตอนดังนี้

1. การเบิกโรง เป็นพิธีกรรมที่หัวหน้าคณะจะเป็นผู้ทำพิธีก่อนการแสดง ด้วยเครื่องประกอบพิธี คือ เทียนไข 1 เล่ม ธูป หมากพลู มีการบริกรรมคาถาประกอบพิธีด้วย

2. การไหว้ครู เป็นการร้องเพลงวงหมุนเวียนในวงลูกคู่ เอ่ยชื่อครูลิเกป่าให้มาประจำโรง เมื่อหมุนเวียนจนหมดคนในคณะแล้วจึงขับบทสรุปเชิญครู

3. การร้องบอกชุด หลังจากที่ร้องเชิญครูแล้ว ลิเกป่าจะร้องบอกชุด 12 ชุด ชุดการแสดงต่าง ๆ ทั้ง 12 ชุด ที่ร้องบอกนั้นลิเกป่าไม่ได้นำมาแสดง แสดงมีเพียงชุดเดียวเท่านั้น คือ แขกแดง

4. การออกแขก หรือเต้นเทศ (เทศ คือ แขกอินเดีย) เป็นการออกมาเต้นโชว์โดยมีการขับบทประกอบเนื้อหาเล็กน้อย

5. การแสดงชุดแขกแดง เป็นการแสดงที่บอกเล่าเนื้อหาของแขกแดงที่เดินทางมาจากอินเดีย จนได้พบยาหยี ในที่สุดได้แต่งงานกัน ต่อมาแขกแดงคิดถึงบ้านเกิดเมืองนอน จึงชวนยาหยีกลับไปด้วย ยาหยีไม่ยอมไปโดยอ้างว่าเป็นห่วงพ่อแม่พี่น้อง แขกแดงทั้งขู่ทั้งปลอบ จนกระทั่งยาหยีเดินทางไปด้วย ทั้งสองไปร่ำลาเจ้าเมือง เพื่อนฝูงญาติพี่น้อง เจ้าเมืองได้ให้เสนาไปด้วยคนหนึ่ง ทั้งหมดได้เดินทางด้วยเรือ ระหว่างที่แล่นเรือไปในทะเล แขกแดงชี้ชวนให้ยาหยีชมเกาะ ชมนก ชมไม้ ชมปลา ตกกลางคืนก็ชมดาวชมเดือนจนถึงเมืองลักกะตา

6. การแสดงเรื่อง หลังจากแสดงชุดแขกแดงแล้ว หากมีเวลามากพอจะแสดงเรื่องอื่นๆ ที่แต่งขึ้น หรือเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ

7. การส่งครู เมื่อจบการแสดงในแต่ละคืนก็จะต้องร้องส่งครูกลับ เป็นอันเสร็จสิ้นการแสดง ปัจจุบันลิเกป่าคณะจรัสศิลป์ กำลังอยู่ในภาวะที่ลำบากเนื่องจากผู้แสดงและนักดนตรี ถึงแก่กรรมไปหลายคน บางคนย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่น จึงทำให้การรวบรวมคณะเพื่อการแสดงแต่ละครั้งลำบากมาก อย่างไรก็ตามได้พยายามฝึกหัดเด็กใหม่ โดยเฉพาะลูกหลานเพื่อที่จะให้การแสดงลิเกป่ายังคงอยู่ต่อไป

ลิเกป่าในอำเภอไชยา

จากการสำรวจข้อมูลคณะลิเกป่าในอำเภอไชยาปัจจุบันที่ยังคงรับงานแสดงอยู่มีเพียงคณะเดียวเพียงเท่านั้น คือ ลิเกป่าช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 73 หมู่ที่ 1 ตำบลปากหมาก อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลิเกป่าช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์

ลิเกป่าช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์ เป็นคณะลิเกป่าที่มีชื่อเสียงในตำบลปากหมาก อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี หัวหน้าคณะ คือ นายเชื่อม ทองภู่ อายุ 73 ปี เป็นชาวไชยาโดยกำเนิด ปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 73 หมู่ที่ 1 ตำบลปากหมาก อำเภอไชยาจังหวัดสุราษฎร์ธานี

นายเชื่อม ทองภู่ เริ่มฝึกหัดลิเกป่าครั้งแรกเมื่ออายุ 12 ปี ปู่หม่อน พุทธบัวทอง เป็นผู้ฝึกสอนให้ ได้ฝึกร่วมกับศิษย์คนอื่นๆ ของปู่หม่อนในคณะ“ศรีวิชัยพนัง” ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ฝึกอยู่กับปู่หม่อนประมาณ 3 เดือน ก็สามารถจดจำท่ารำบทกลอนต่าง ๆ และขั้นตอนของการแสดงได้เป็นอย่างดี บทกลอนที่ฝึกได้แก่ กลอนดอกสร้อย กลอนดอกดิน กลอนลมพัดชายเขา กลอนลุงโป่ง เมื่อฝึกท่วงทำนองกลอนต่างๆ ชำนาญแล้ว ต่อจากนั้นก็ฝึกท่ารำที่ต้องใช้ในการแสดง ท่ารำที่สำคัญ ได้แก่ ท่าเพียงไหล่ ท่าช้างชูงวง ท่าขี้หนอนเข้าถ้ำ ท่ากินนรสรงน้ำ ท่าพญาหงส์ทอง ท่าลิงสาวไส้ ท่าม้ากระทืบโรง เมื่อฝึกท่ารำต่าง ๆ

จนชำนาญแล้วปู่หม่อนก็ทำพิธีครอบเครื่องให้ที่ตำบลเวียง โดยใช้เครื่องบายศรี ด้ายดอกไม้ ข้าวตอก และหมากพลู 5 คำหลังจากเสร็จพิธีก็จัดว่าเป็นนักแสดงลิเกป่าที่สมบรูณ์

นายเชื่อม ทองภู่ รับการแสดงลิเกป่าครั้งแรกที่ตำบลท่าชนะ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ใช้ชื่อคณะว่า ลิเกป่าช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์ เที่ยวแสดงอยู่ไม่นานได้ประชันครั้งแรกกับมโนห์ราไสตอ ผลการประชันปรากฏว่านายเชื่อมเป็นฝ่ายชนะ การแสดงครั้งนั้นทั้งสองฝ่ายไม่ถือเป็นเรื่องเอาจริงเอาจัง เพราะเป็นการแสดงเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น หลังจากการแสดงการประชันกับโนราไสตอ ลิเกป่านายเชื่อม ทองภู่ ก็เริ่มเป็นที่รู้จักแพร่หลาย และเริ่มมีงานแสดงและงานแก้บนต่างๆ เข้ามาอย่างไม่ขาด ในการแสดงและละครั้งนายเชื่อม ทองภู่ มักแสดงเป็นตัวเอกของเรื่อง เมื่อได้รับความนิยมมากขึ้นได้ประชันการแสดงกับหนังตะลุง และมโนห์ราหลายครั้ง แพ้บ้างชนะบ้าง การประชันที่เป็นที่ประทับใจของนายเชื่อมคือ การประชันกับมโนห์ราเจริญ และหนังคล้ายซึ่งทั้งสองครั้งนายเชื่อมชนะการประชัน ในช่วงเวลาดังกล่าวลิเกป่าคณะนี้ได้รับความนิยมจากผู้อย่างกว้างขวางจากที่ได้รับความนิยมจากผู้ดูทำให้ได้รับคับเลือกให้มีโอกาสแสดงในงานสำคัญของอำเภอไชยาอยู่เป็นประจำ

ระหว่างที่แสดงอยู่เกือบสิบปีมีอยู่ครั้งหนึ่งนายเชื่อม ทองภู่และคณะได้รับงานแสดงที่บ้านทุ่งพลับ ตำบลสมอทอง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในการแสดงครั้งนี้เองทำให้นายเชื่อมพบกับนางเสวียน หญิงชาวบ้านตำบลนั้น ทั้งคู่เกิดชอบพอกัน เมื่อจากนายเชื่อม ทองภู่ กลับไปไชยาได้ไม่นาน ก็รบเร้าให้ผู้ใหญ่มาสู่ขอนางเสวียน หลังจากแต่งงานกันได้ย้ายครอบครัวไปตั้งถิ่นฐานที่บ้านปากหมาก ตำบลปากหมาย อำเภอไชยาโดยนายเชื่อมประกอบอาชีพทำสวนยางพาราและรับการแสดงลิเกป่าเป็นอาชีพเสริม นายเชื่อม มีบุตรด้วยกัน 6 คน เป็นผู้ชาย 3 คน ผู้หญิง 3 คน บุตรคนโต คือ นายสุพิจ ทองภู่ อายุ 40 ปีเศษประกอบอาชีพทำสวน อยู่ที่ตำบลคำด้วง อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี คนรองชื่อ นางนิภา ทองภู่ (สิริวงค์) อายุ 39 ปี ประกอบอาชีพทำสวน อยู่ที่ตำบลบ้านนาเดิม อำเภอบ้านนาเดิมจังหวัดสุราษฎร์ธานี บุตรคนที่สาม นายณรงค์ ทองภู่ อายุ 38 ปี ประกอบอาชีพทำสวนอยู่ที่ตำบลปากหมาก บุตรคนที่สี่ นางลัดดา ทองภู่ อายุ 29 ปี ประกอบอาชีพทำสวน อยู่ที่ตำบลหนองนิล ตำบลสมอทอง อำเภอท่าชนะ บุตรคนที่ห้า นายพงศ์ศักดิ์ ทองภู่ อายุ 28 ปีประกอบอาชีพทำสวนยางพารา อยู่ที่ตำบลปากหมาก และบุตรคนสุดท้องนางสุดารัตน์ ทองภู่อายุ 18 ปี ประกอบอาชีพทำสวนยางพาราและขายผ้าในตลาด ตั้งถิ่นฐานอยู่ในตำบลปากหมากอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

นางเสวียน เมื่อมาอยู่กินกับนายเชื่อมก็ได้ฝึกหัดแสดงลิเกป่า จนสามารถแสดงได้ แต่ก็เพิ่งมีโอกาสเข้าร่วมกันคณะแสดงภายหลังจากที่ลูกชายและลูกสาวเติบโตและมีครอบครัวหมดแล้ว

ในส่วนของสมาชิกในคณะปัจจุบัน มีทั้งหมด 15 คน คือ นายเชื่อมทองภู่ อายุ72 ปีเป็นหัวหน้าคณะและมีนักแสดง 14 คน นายจบ เข็มทอง อายุ 83 ปี นายสมนึก เทพอำนวยอายุ 80 ปี นางเลียบ เข็มทอง อายุ 70 ปี นายชื่น เข็มทอง อายุ 70 ปี นางบุญรอดอินทร์ปากหมาก อายุ 67 ปี นางเสวียด ทองภู่ อายุ 63 ปี นายจันทร์ ทองคำ อายุ 63 ปีนางเงียบ แก้วริบ อายุ 60 ปี เด็กหญิงภัทธิรา ทับเที่ยง อายุ 13 ปี เด็กหญิงวารุณีย์ แสนศักดิ์อายุ 13 ปี เด็กหญิงศรีประภา

ทับเที่ยงอายุ 11 ปี ขวัญสุดา ทับเที่ยง อายุ 10 ปี เด็กชายทรงพล เทพอำนวยอายุ 9 ปี เด็กหญิงศิริลักษณ์ เทพอำนวย อายุ 9 ปี

ในส่วนของลำดับขั้นตอนการแสดงแต่ละครั้งของลิเกป่าคณะนี้เริ่มด้วยการโหมโรงหรือการลงโรง เป็นอันดับแรก แล้วตามด้วยบทไหว้ครู ลำดับต่อมาให้แขกแดงออกมาบอกเรื่อง ต่อจากนั้นพระเอกออกมาขับบทชูโรง โดยลูกคู่บรรเลงดนตรีประกอบ ในการแสดงแต่ละครั้งใช้กลองรำมะนาเป็นเครื่องตีบอกจังหวะ เริ่มการแสดงด้วยการว่าดอกซึ่งเป็นการขับบทชมดอกไม้ชมนก เป็นการเว้นจังหวะดนตรีรอผู้ร่วมการแสดงอื่น ๆ หลังจากว่าดอกแล้วก็มีการไหว้ครู เป็นการขอพรจากครูบาอาจารย์ช่วยคุ้มครองให้นักแสดงปลอดภัย และขอให้การแสดงครั้งนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ต่อจากนั้นเป็นการบอกชุด โดยให้พระเอกในเรื่องเป็นคนร้องบอกชุดและบอกว่าวันนี้จะแสดงเรื่องอะไรให้ผู้ชมดู หลังจากบอกชุดแล้วก็จะเป็นการออกแขกแดงซึ่งเป็นการเล่าเรื่องการเดินทางเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองไทยของแขกแดงและยาหยี พร้อมกับกล่าวถึงการเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้านที่เมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย หลังจากนั้นจะเป็นการเล่นเรื่องที่ทางคณะเตรียมมาสำหรับเล่นในคืนนั้น

ปัจจุบันลิเกป่าคณะช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์ ยังคงแสดงในงานต่าง ๆในท้องถิ่นเป็นประจำ แต่ก็มีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับแต่ก่อน หัวหน้าคณะบอกว่า การแสดงลิเกป่ายึดถือเป็นอาชีพไม่ได้ อย่างไรก็ตามมีผู้ปกครองบางครอบครัวที่สนใจให้ลูกหลานได้ฝึกหัดอยู่บ้างจึงเป็นการยืดลมหายใจให้ลิเกป่าคณะนี้คงอยู่ได้ต่อไปอีกระยะหนึ่ง

สวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

สวดมาลัย เป็นประเพณีประจำงานศพ ที่แต่เดิมแพร่หลายในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ในหลายพื้นที่ แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนแปลงไปการสวดดังกล่าวหมดความนิยมลง ยังคงเหลืออยู่ในบางพื้นที่เท่านั้น แม้ว่าประเพณีนี้จะเกี่ยวพันอยู่กับความเชื่อทางศาสนา และวิถีชีวิตของชาวบ้านมาตั้งแต่อดีต ทั้งนี้เพราะการสวดดังกล่าวเป็นการกระทำเพื่อส่งวิญญาณของผู้ตายให้ได้ไปสู่สรวงสวรรค์ และเพื่อสั่งสอนไม่ให้คนทำความชั่ว อีกทั้งเพื่อเป็นการอยู่เป็นเพื่อนกับญาติของศพไม่ให้เกิดความโศกเศร้าเกินไป เป็นต้น แต่ปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ลดน้อยลง ทำให้การสวดมาลัยที่เคยแพร่หลายในอดีตเสื่อมความนิยมลงไปด้วย อย่างไรก็ตามการสวดมาลัยในบางท้องที่ของจังหวัดสุราษฎร์ธานีก็ยังคงมีการสืบต่อกันอยู่โดยเฉพาะในอำเภอไชยา และอำเภอท่าชนะ

สวดมาลัยในอำเภอไชยา

จากการสำรวจข้อมูลในอำเภอไชยา พบว่า มีการสวดมาลัยที่ยังคงสวดอยู่ 2 คณะ คือ คณะสวดมาลัยบ้านยางเตี้ย ที่ตำบลโมถ่าย อำเภอไชยา คณะสวดมาลัยบ้านสามสัก ที่ตำบลเวียง อำเภอไชยา และสวดมาลัยคณะนายวารี ปัญญาอภิวงศ์ ที่ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา

คณะสวดมาลัยบ้านยางเตี้ย

คณะมาลัยคณะนี้มี นางรวย ทองมณี เป็นหัวหน้าคณะ อายุ 79 ปี ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่บ้านกลาง หมู่ที่ 2 ตำบลโมถ่าย อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ปัจจุบันย้ายมาอยู่บ้านเลขที่ 30 หมู่ที่ 2 ตำบลโมถ่าย อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สมรสกับนายสมคิด ทองมณี (เสียชีวิต) มีบุตรหนึ่งคน คือ นายสุริยา ทองมณี (เสียชีวิตเมื่ออายุ 19 ปี)

นางรวย ทองมณี เล่าว่า ตนชอบการสวดมาลัยมากเนื่องจากได้ยินได้ฟังจากการสวดด้วยตนเองจากคณะมาลัยมาตั้งแต่เด็ก เมื่อมีการสวดที่ใดก็จะไปฟังอยู่เสมอ จึงทำให้สามารถสวดมาลัยได้อย่างกระท่อนกระแท่น เมื่อประมาณ พ.ศ. 2540 ได้รวบรวมเพื่อนๆ ที่สนใจไปฝึกการสวดมาลัยกับนายชอบ ทองมณี ซึ่งเป็นญาติของสามี ฝึกหัดอยู่ประมาณ 1 เดือน จึงได้สวดครั้งแรกในงานศพที่บ้านหัวนา หมู่ที่ 4 บ้านท่าโพธิ์ โดยตนรับหน้าที่เป็นคนนำสวด แต่ก็มีปัญหาเนื่องจากยังไม่มีความชำนาญ ทำให้ผิดพลาดและเกิดต่อล้อต่อเถียงกัน เงินค่าจ้างที่ได้จากการสวดได้นำไปถวายวัดและช่วยงานศพทั้งหมด อย่างไรก็ตามทุกคนก็ยังคงตั้งใจฝึกหัดต่อไป จนในที่สุดก็สามารถสวดได้เป็นอย่างดี

ปัจจุบันคณะสวดมาลัยเป็นที่รู้จักในนามคณะมาลัยบ้านยางเตี้ย มีผู้สวดจำนวน 8 คน คือ นางรวย ทองมณี เป็นแม่เพลง นางเลี้ยว ทองมณี มีลูกคู่คือ นางชม จุ่นแก้ว นายเลื่อม ผอมคลี่ นางบุญนำ ทองสุวรรณ นางน้อย บัวชู นางเยี่ยม หอมเชื่อม และนางเลียบ เวชเตง

โอกาสในการสวดมาลัยของมาลัยคณะนี้ คือ เมื่อบ้านใดมีผู้เสียชีวิต ญาติผู้ตายจะมาบอกกล่าวให้วงมาลัยทราบเพื่อขอให้ไปสวดมาลัยในงานศพญาติของตน หรือบางคราวหากเป็นที่รู้จักมักคุ้นกันก็จะสมัครใจไปสวดเองก็มี สำหรับการสวดมาลัยแต่เดิมหากว่าผู้ตายนั้นตายโดยปกติวิสัยก็จะไปสวดให้ แต่ถ้าหากถูกลอบฆ่าหรือผู้ตายมีอายุน้อยเกินไป วงมาลัยมักจะหาข้ออ้าง หาเหตุผลหลบเลี่ยงไม่ไปสวดให้ ซึ่งมาลัยคณะนี้ยังคงถือปฏิบัติเช่นนี้ ในการสวดคณะมาลัยจะเริ่มสวดภายหลังจากพระเทศน์ และพระสวดอภิธรรมเสร็จแล้ว จุดประสงค์ในการสวดก็เพื่ออบรมสั่งสอนตักเตือนให้ผู้ฟังกลัวบาป กลัวอกุศลและเพื่ออยู่เป็นเพื่อนกับผู้เฝ้าศพ

การสวดมาลัยของคณะสวดมาลัยยางเตี้ยไม่มีดนตรีใด ๆ ประกอบ การสวดขึ้นอยู่กับบทที่สวด ซึ่งมีท่วงทำนองแต่ละบทแตกต่างกัน ผู้สวด และลูกคู่เป็นผู้ทำให้จังหวะน่าสนใจ การสวดไม่คำนึงถึงความสนุกสนานแต่ประการใดระหว่างที่สวดบางบทจะมีบทเจรจาคั่น และบางบททั้งผู้สวดและลูกคู่แสดงท่าทางประกอบก็มี

การแต่งกายของผู้สวดมาลัยคณะนี้เป็นไปตามความสะดวก คือ แต่งกายตามปกติแบบชาวบ้านทั่ว ๆ ไป แต่ส่วนใหญ่นิยมสวมเสื้อสีดำหรือสีน้ำเงินหรือสีขาว เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่เจ้าภาพ

การสวดจะเริ่มจากบท “ตั้งนะโม” เพื่อเป็นการสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยและไหว้คุณบิดามารดา ครู อาจารย์ และสิ่งที่เคารพนับถือ ต่อจากนั้นก็เริ่มสวด “บทในกาล” อันเป็นบทเริ่มเรื่องในหนังสือพระมาลัย สาเหตุที่ต้องเรียกว่าบทในกาล เพราะคำขึ้นต้นของบทสวดนี้ ขึ้นต้นว่า “ในกาลอันลับล้น” เนื้อหาของบทนี้เป็นการเล่าประวัติของพระมาลัย อันเกี่ยวกับการโปรดสัตว์ทั้งในนรกและสวรรค์ ผู้ร้องบทสวดนี้ต้องเป็นผู้ชาย

แต่เดิมนั้นการสวดมาลัย มีในงานศพทุกงาน ผู้สวดจะต้องไม่ดื่มสุรา แต่ปัจจุบันมักจะต้องดื่มสุราด้วยทั้งนี้เพื่อมิให้เขินอายเมื่อสวดบทที่มีเนื้อหา ทำนองผู้ชายเกี้ยวผู้หญิง หรือเป็นบทโอ้โลม อีกทั้งแต่เดิมนั้นไม่มีการเล่นบทลำนอกแทรกเข้าไปในการสวดมาลัย บทลำนอกเพิ่งจะมีในตอนหลัง ทั้งนี้เพื่อเพิ่มรส ความสนุกสนานแก่ผู้ฟังและเป็นการผ่อนคลายความเศร้าโศก

ความเชื่อเกี่ยวกับการสวดมาลัยนั้น ปัจจุบันยังมีความเชื่อว่า ใช้สวดเฉพาะงานศพเท่านั้น และหากใครจะฝึกหัดการสวดต้องไปฝึกนอกบ้านหรือในวัด เพราะถือว่าเป็นสิ่งไม่เป็นมงคล หากทำการฝึกหัดซักซ้อมบทสวดมาลัยบนบ้านจะเป็นเสนียดจัญไรและจะมีผู้ตายเกิดขึ้นและจะมีผู้ตายเกิดขึ้น ด้วยสาเหตุนี้เองผู้ฝึกจึงต้องหาสถานที่นอกบ้าน เช่น ขนำกลางทุ่งนา ชายป่าช้า หรือโรงนา

นางรวย ทองมณี เป็นคนหนึ่งที่มีความชำนาญในการสวดมาลัยของอำเภอไชยา แต่เนื่องจากการสวดมาลัยจะสวดเฉพาะในงานศพเท่านั้น จึงยากที่จะมีผู้สืบต่อประเพณีนี้อย่างจริงจัง แต่อย่างไรก็ตามนางรวย ทองมณี ยังคงมีความพยายามที่จะสืบต่อประเพณีนี้อยู่โดยการตั้งใจไว้ว่าจะสอนให้แก่ผู้ที่มีความสนใจและมุ่งมั่นอย่างจริงจัง

คณะสวดมาลัยบ้านสามสัก

หัวหน้าคณะมาลัยบ้านสามสัก คือ นายรอด สองแก้ว อายุ 71 ปี เป็นชาวบ้านสามสักโดยกำเนิด ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 27/3 หมู่ 5 ตำบลเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีบุตรธิดารวมกัน 5 คน คือ นายวัชรินทร์ สองแก้ว นางจินตนา สองแก้ว นางสมศักดิ์ สองแก้ว นางสุดา จีนไทย และนายธรรมรัตน์ สองแก้ว

นายรอด สองแก้ว ฝึกหัดสวดมาลัยเมื่ออายุประมาณเกือบ 50 ปี คือ ราว ๆ ปี พ.ศ. 2529 สาเหตุที่สนใจฝึกสวดเนื่องจากเล็งเห็นว่าการสวดมาลัยเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ที่สำคัญของชุมชน และเห็นว่ากำลังจะหมดความนิยมจึงอยากให้การสวดมาลัยอยู่คู่กับหมู่บ้านอีกต่อไป นางรอดได้ฝึกหัดสวดมาลัยจากหนังคอง นิลทจันทร์ โดยใช้เวลาฝึกอยู่ประมาณ 1 เดือน สถานที่ฝึก คือ โรงเรียนบ้านสามสัก จึงสามารถสวดได้ หลังจากนั้นจึงรวบรวมพรรคพวกที่สนใจตั้งเป็นวงมาลัยบ้านสามสัก โดยตั้งชื่อคณะตามชื่อหมู่บ้าน

ปัจจุบันคณะสวดมาลัยสามสักประกอบด้วยสมาชิก 8 คน คือ นายรอด สองแก้ว ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคณะและแม่เพลง ส่วนลูกคู่ ได้แก่ นางต้อย นางเหลี่ยม คงสนอง นางวาด ดำดี นางเที่ยว คงสนอง นายสว่าง คงเทพ นางบุญยง ศรีทองคง และนางบุญอยู่ ชัยฤทธิ์

นายรอด สองแก้ว เล่าว่า หลังจากที่ตนสามารถรวบรวมพรรคพวกตั้งเป็นคณะได้แล้วก็ทำการฝึกหัดกันอย่างจริงจังเป็นเวลานับเดือน โดยฝึกว่าทำนองต่าง ๆ ช่วยกันคัดลอกเนื้อหา แล้วท่องจำและฝึกการสวด ในที่สุดได้สวดครั้งแรกในงานศพบ้านสามสัก ซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับคณะสวดมาลัยนั่นเอง โดยสวดในคืนสุดท้ายของงาน

สำหรับโอกาสที่ใช้สวดมาลัย คือ เมื่อบ้านใดมีผู้ตาย ญาติของผู้ตายต้องมาบอกกล่าวขอให้คณะสวดมาลัยไปสวด แต่ถ้าเป็นญาติสนิทและคนคุ้นเคย คณะมาลัยก็จะไปสวดให้โดยไม่ต้องบอก

กล่าวก็มี เพราะถือว่าเป็นเรื่องที่ต้องเกื้อกูลกัน และเพื่อเป็นการอยู่เป็นเพื่อนกับญาติของศพไม่ให้เกิดความโศกเศร้าจนเกินไป

ในส่วนของเครื่องดนตรีที่ใช้ในการสวดคณะมาลัยบ้านสามสักไม่มีเครื่องดนตรีใด ๆ ใช้ประกอบการสวด ทั้งนี้เพราะยึดถือตามแบบโบราณ นอกจากนี้มาลัยคณะนี้จะไม่ไปสวดหากผู้ตายมิได้ตายแบบปกติธรรมดา

ในการสวด บทสวดแต่ละบทจะมีท่วงทำนองแตกต่างกันไป ท่วงทำนองดังกล่าวมีทั้งท่วงทำนองแบบเก่า และแบบใหม่ ซึ่งเป็นลำนอก สำหรับการแต่งกายของคณะสวดมาลัย จะนิยมแต่งกายด้วยชุดสีดำ และสีน้ำเงินเพื่อเป็นการให้เกียรติแก่เจ้าภาพ และขณะสวดต้องนั่งหันข้างให้กับศพบนที่พระนั่งสวด

การสวดมาลัย จะเริ่มต้นด้วยบท “ตั้งนะโม” เพื่อเป็นการบูชาพระรัตนตรัยและเป็นการไหว้ครู ต่อจากนั้นก็เริ่มบทสวดบทในกาล อันเป็นเนื้อหาสาระในหนังสือพระมาลัยโดยที่หนังสือพระมาลัยทุกฉบับจะขึ้นต้นเหมือนกัน คือ “ในกาลอันลับล้นพ้นไปแล้ว ในครั้งก่อน” เนื้อหาของบทนี้เป็นการเล่าถึงประวัติของพระมาลัยเกี่ยวกับการไปโปรดสัตว์ทั้งในนรกและในสวรรค์ ผู้สวดบทสวดนี้จะต้องเป็นผู้ชาย เมื่อจบบทในกาลแล้ว ก็จะขึ้นบทลำนอกหรือบทเบ็ดเตล็ด โดยการลอกเลียนแบบจากวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ เช่น สังข์ทอง อิเหนา จันทโครพ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการเปลี่ยนบรรยากาศมาเป็นความสนุกสนาน

แต่เดิมนั้นการสวดมาลัยมักจะมีสวดทุกงานศพ และผู้สวดทุกคนต้องไม่ดื่มสุราแต่ในปัจจุบันผู้สวดมักดื่มสุราด้วยเพื่อมิให้เขินอาย สำหรับการเล่นบทลำนอกหรือบทเบ็ดเตล็ดนั้นในสมัยก่อนจะไม่มี เพิ่งจะมีในตอนหลังเพื่อเพิ่มรสชาติ และความสนุกสนานให้แก่ผู้ฟัง

นายรอด สองแก้ว กล่าวว่า การสวดมาลัยของอำเภอไชยา แต่เดิมมีอยู่แทบทุกตำบล มีงานศพที่ใดจะมีวงมาลัยไปสวดทุกงาน แต่ปัจจุบันหาดูยาก ทั้งนี้เพราะผู้สวดล้มหายตายจากไป ประกอบกับคนรุ่นใหม่ก็มิได้สนใจฝึกหัด เพราะเห็นว่าเป็นเรื่องล้าหลัง ขาดความทันสมัย

สวดมาลัยคณะนายวารี ปัญญาอภิวงศ์

สวดมาลัยคณะนี้มีนายวารี ปัญญาอภิวงศ์ เป็นหัวหน้าอายุ 73 ปีอยู่บ้านเลขที่ 134 หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นบุตรของคุณพ่อยิว และคุณแม่ออง ปัญญาอภิวงศ์ จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดจาย ซึ่งเป็นโรงเรียนใกล้บ้าน ต่อมาได้แต่งงานกับนางทรัพย์ มีบุตร 7 คน เป็นชาย 3 คน เป็นหญิง 4 คน

บุตรคนโต ชื่อ นายวิวัฒน์ ปัญญาอภิวงศ์ ประกอบอาชีพรับราชการ

บุตรคนรอง ชื่อ นางวรรณา สมรสกับนายประสิทธิ์ ประกอบอาชีพรับจ้าง

บุตรคนที่สาม ชื่อ นางวันเพ็ญ สมรสกับนายพาหุล ประกอบอาชีพเปิดอู่ซ่อมรถ

บุตรคนที่สี่ ชื่อ นางราตรี สมรสกับนายพิสิทธิ์ จันทร์อินทร์ ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป

บุตรคนที่ห้า ชื่อ นางบุปผา สมรสกับนายทวี คงแก้ว ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป

บุตรคนที่หก ชื่อ นางสุรินทร์ ปัญญาอภิวงศ์ ประกอบอาชีพทำสวน

บุตรคนสุดท้าย ชื่อ นายสำราญ ปัญญาอภิวงศ์ ประกอบอาชีพทำสวน

นายวารี ปัญญาอภิวงศ์ เป็นผู้ที่ชอบงานศิลปะตั้งแต่หนุ่ม เคยฝึกหัดงานช่างแกะสลักไม้จนสามารถประกอบอาชีพเป็นช่างไม้ได้ เมื่อแต่งงานกับนางทรัพย์ซึ่งเป็นหญิงสาวที่ชอบพอในหมู่บ้านได้ยึดอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก และรับจ้างทำงานช่างไม้เป็นอาชีพรอง ยามว่างมักไปช่วยงานวัดอยู่เสมอ ๆ เนื่องจากตนเป็นผู้ที่มีมนุษย์สัมพันธ์ดี และชอบช่วยเหลือผู้อื่นจึงเป็นที่รักของคนในตำบล งานประเพณีหรืองานบุญหรือแม้แต่งานศพ นายวารีมักจะมีส่วนร่วมในงานเสมอโดยช่วยเหลือด้านกำลังทรัพย์บ้าง กำลังกายบ้าง หรือบางครั้งมักจะเป็นโฆษกประจำงานจนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

เดิมทีนั้นงานศพในตำบลเลม็ด มักจะมีการสวดมาลัยอยู่เสมอ ขณะนั้นวงมาลัยที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายได้แก่ วงมาลัยนายว่อง วิเศษแก้ว เนื่องจากตนเองเป็นคนน้ำเสียงดีจึงมักถูกชักชวนให้เข้าร่วมวงมาลัยแต่ตัวเองปฏิเสธเรื่องมาจนกระทั่งการสวดมาลัยเริ่มเสื่อมความนิยมประกอบกับคนแก่คนเฒ่าในชุมชนที่สวดมาลัย ล้มหายตายจากไปทีละคนสองคนทำให้ขาดผู้สืบทอดประเพณีดังกล่าว นายวารีจึงเริ่มหันมาฟื้นฟูการสวดมาลัยโดยชักชวนเพื่อนๆ ในหมู่บ้านที่สนใจมาฝึกหัด จนกระทั่งมีความชำนาญ กลายเป็นวงมาลัยที่สมบูรณ์ในที่สุดวงมาลัยวารีประกอบด้วยผู้สวดจำนวน 7 คน ดังต่อไปนี้

1.นายไสว ศรีรักษา อยู่บ้านเลขที่120 หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2.นายสว่าง ศรีรักษา อยู่บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

3. นายล้อม สุกแดง อยู่บ้านเลขที่ 109 หมู่ที่ 4 ตำบลเลเม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

4. นายสำรวย เทพนวล อยู่บ้านเลขที่ 65 หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยาจังหวัดสุราษฎร์ธานี

5. นางบุญเรียบ ช่วยโต อยู่บ้านเลขที่ 44/2 หมู่ที่ 1 ตำบลปากท่อ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

6. นางเงียบ ช่วยโต อยู่บ้านเลขที่ 70 หมู่ที่ 1 ตำบลปากท่อ อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

7. นางสมพร บุญรวย อยู่บ้านเลขที่ 76 หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่ง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เมื่อบ้านใดมีผู้เสียชีวิต ญาติผู้ตายจะไปบอกกล่าวให้วงมาลัยทราบเพื่อขอให้ไปสวดพระมาลัยในงานศพญาติของตน การสวดจะไปเฉพาะผู้ตายตามปกติและมีวัยอันสมควรเท่านั้น หากถูกลอบฆ่าตาย หรือผู้ตายมีอายุน้อยเกินไปวงมาลัยหรือคณะมาลัยจะหาข้ออ้าง หาเหตุผลหลบเลี่ยงไม่ไปสวดให้ โดยสวดหลังจากพระเทศน์และพระสวดอภิธรรมเสร็จแล้ว ในการสวดมีจุดหมายเพื่อ

อบรมสั่งสอนตักเตือนให้ผู้ฟังกลัวบาป กลัวอกุศลและช่วยแก้ความเหงาในขณะที่เฝ้าศพ การสวดบทมาลัยของคณะนายวารีไม่มีดนตรีใดๆประกอบ

ผู้สวดมาลัยคณะนายวารี ซึ่งมีทั้งหมด 7 คน มี 2 คนเป็นต้นเพลงหรือแม่แพลงหรือแม่คู่ ส่วนที่เหลือเป็นลูกคู่หรือคู่หู ลูกคู่มีหน้าที่ร้องรับ ในการสวดบทมาลัยบางบทจะมีบทเจรจาคั่นบางบทผู้สวดและลูกคู่ต้องแสดงท่าทางประกอบ แสดงสุ้มเสียงเน้นอารมณ์ของตัวละครโดยทุกคนในวงมาลัยจะร่วมกันแสดงท่าทางและเสียงประกอบให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่องที่ร้องสวด การแต่งกายของผู้สวดมาลัย จะแต่งกายตามความสะดวก โดยผู้ชายต้องสวมเสื้อสีดำหรือสีน้ำเงินหรือสีขาว เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่เจ้าภาพ

การสวดจะเริ่มจากบท“ตั้งนะโม”เพื่อเป็นการสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยและไหว้คุณหรือไหว้ครูอาจารย์ และสิ่งที่เคารพนับถือต่อจากนั้นก็เริ่มสวด “บทในกาล” อันเป็นบทเริ่มเรื่องในหนังสือพระมาลัย สาเหตุที่เรียกว่า“บทในกาล” เพราะคำขึ้นต้นของบทสวดต้อนนี้ขึ้นต้นว่า “ ในกาลอันลับล้น” เนื้อหาของบทนี้เป็นการเล่าประวัติของพระมาลัยและกล่าวถึงการโปรดสัตว์ทั้งในนรกและสวรรค์ ผู้สวดบทสวดบทนี้ต้องเป็นผู้ชาย เมื่อจบบทในกาลแล้ว ก็จะขึ้นบทลำนอกหรือที่เรียกว่าบทเบ็ดเตล็ดซึ่งส่วนมากแล้วเรื่องที่นำมาร้องสวดจะตัดตอน ลอกเลียนหรือเลียนแบบมาจากวรรณคดีไทยเรื่อง ๆเช่น ขุนช้าง – ขุนแผน สังข์ทอง พระอภัยมณีอิเหนา จันทโครพ และเรื่องอื่นๆ

การแทรก “บทลำนอก” ของวงมาลัยก็เพื่อเปลี่ยนบรรยากาศซึ่งเนื้อหาที่สอดแทรกบางบทมุ่งเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ในช่วงของบทลำนอกนี้บางบทจะใช้ท่วงทำนองเพลงลำตัดเพลงฉ่อย เพลงนา ซึ่งผู้สวดจะร้องสวดตามทำนองของแต่ละเนื้อหา การสอดแทรกบทลำนอกนี้บางตำบลเรียกบทนี้ว่า “บทยักมาลัย” ถือว่าเป็นการพลิกแพลงตามความสามารถและความถนัดของผู้สวด

แต่ก่อนนั้นมีการสวดมาลัยในงานศพทุกงาน ในสมัยก่อนผู้สวดไม่ดื่มสุราโดยเด็ดขาด แต่ปัจจุบันจะต้องดื่มสุราด้วยทั้งนี้เพื่อมิให้เขินอายเมื่อสวดบทที่มีเนื้อหานองผู้ชายเกี้ยวผู้หญิงหรือเป็นบทโอ้โลม การเล่นบทลำนอกแทรกเข้าไปในการสวดมาลัยนั้นเพิ่งจะมีในตอนหลังทั้งนี้เพื่อเพิ่มรสชาติ ความสนุกสนานแก่ผู้ฟังเป็นการผ่อนคลายความเศร้าโศก ส่วนการฝึกหัดสวดบทมาลัยนั้นปัจจุบันจะฝึกหัดบนบ้าน ความเชื่อเรื่องอัปมงคลเสนียดจัญไรแก่บ้านนั้นไม่เป็นที่สนใจแก่ผู้ฝึกหัดในสมัยปัจจุบันแล้ว

นายวารี ปัญญาอภิวงศ์ เป็นผู้มีความชำนาญ ในการสวดมาลัยคนหนึ่งของอำเภอไชยา แต่เนื่องจากการสวดมาลัย ใช้สวดในงานศพเท่านั้นไม่ได้สวดในงานรื่นเริง จึงยากที่จะมีผู้คนใจสืบทอดประเพณีนี้อย่างจริงจัง อีกทั้งผู้สวดจะต้องมีใจรัก และหมั่นฝึกฝนอยู่เสมอ จึงทำให้ยากต่อการสืบสาน แต่อย่างไรก็ตามนายวารีก็ยังพยายามที่จะสืบทอดประเพณีนี้อยู่โดยการรวบรวมมาลัยไว้ให้ผู้สนใจฝึกฝน

ตัวอย่าง บทสวดมาลัยที่นายวารีได้รวบรวมไว้

บทนะโม

นะโมตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมา สัมพุทธัสสะว่า 3 จบ
นะโมตัสสะ อรหันตัสสะ ภคะวันตัส จะสัจ ติโน

บทโอ้เจ้าดอกดวง

โอเจ้าดวงพวงพุ่ม ก็จะเพื่อนเราเอย ประทุมทอง เมื่อไรจะล่อง ลอยฟ้าลงมาชม อนิจจาหมายจะชม ไม่สมคิด หมายเอาดวงพระอาทิตย์ บนเวหา เมื่อไรเลยจะตกต่ำ ค่ำลงมาจะหลับแสง เสียให้ล้า ตั้งตาคอย ถ้าแม้นเป็นดอกไม้ ในมนุษย์ ถึงสูงสุด เอาก็ไม่ได้ เอาไม้สอย นี่แต่เฝ้า ชะแง้แล ชะแง้คอย เมื่อไรจะลอย ล่องฟ้า ลงมาดิน

บทในกาล

ในกาล อันว่าลับล้น พันไปแล้ว แต่ปางก่อน ภิกษุหนึ่งซึ่ง พระพร ชื่อมาลัยเทพเถร ได้อาศัยอยู่ในชนบท โรหะเจน อันเป็น บริเวณ ในแว่นแคว้น แดนลงกา พระเถรนั้นมีฤทธิ์ ประสิทธิ์ด้วย ปัญญา มีศีลครองสิกขา สมาบัติบริบูรณ์

ปัจจุบันการสวดมาลัยในอำเภอไชยายังมีให้เห็นอยู่แต่ก็เหลือน้อยเต็มที วงมาลัยที่เคยมีจำนวนมากมีน้อยลงทุกทีหากปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไปภูมิปัญญาชาวบ้านแขนงนี้คงเลือนหายไปในที่สุด คนรุ่นใหม่ๆมีโอกาสแค่คงศึกษาองค์ความรู้เรื่องนี้จากตำราเท่านั้น จึงยากต่อการหยั่งรู้ถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สั่งสมกันมา

สวดมาลัยในอำเภอท่าชนะ

จากการสำรวจข้อมูลการสวดมาลัยในอำเภอท่าชนะ พบว่ามีคณะมาลัยที่ยังคงแสดงอยู่ 1 คณะเท่านั้น คือ คณะมาลัยสมอทอง

คณะมาลัยสมอทอง

คณะมาลัยสมอทองมีนายทอง ทิตระกูล อายุ 88 ปี อยู่บ้านเลขที่ 40 หมู่ที่ 10 ตำบลสมอทอง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นหัวหน้าคณะ นายทอง ทิตระกูล สมรสกับนางเอียด ทิตระกูล มีบุตรด้วยกัน 11 คน คือ นายเทพกิจ ทิตระกูล นายศักดิ์สิน ทิตระกูล นายสมชาย ทิตระกูล นางอุไร บุญเลิศสกุล นางจุภาภรณ์ เจริญสุข นางศิริพร แสงอรุณ นางดาราวรรณ ทิตระกูล นายศักดิ์ชัย ทิตระกูล นางอุษณี ทับทิมหีบ และนายไมตรี ทิตระกูล (เสียชีวิต)

นายทอง ทิตระกูล เริ่มสนใจการสวดมาลัยตั้งแต่อายุ 18 ปี โดยฝึกหัดกับคนในหมู่บ้านและติดตามดูการแสดงไปเรื่อยๆ จนเกิดความชำนาญ ในเวลาต่อมาได้ตั้งเป็นคณะของตนเองขึ้นชื่อว่า คณะสวดมาลัยสมอทอง โดยมีสมาชิกในสมัยเริ่มแรกจำนวน 5 คน ประกอบด้วย นายทอง

ทิตระกูล เป็นหัวหน้าคณะ นายวิชาญ จิตหนุ่ม ทำหน้าที่เป็นแม่บท มีลูกคู่คือนายสุพา เสือแก้ว นายสุทัศ เสือแก้ว นายทอง หนูขวัญ ในระยะเวลาต่อมามีการร่ายรำประกอบการแสดง จึงมีผู้รำเพิ่มอีก 5 คน คือ นางเอียด ทิตระกูล นางอำภา หนูเหมือน นางป้าน เพชรวาศ นางเปี่ยม แย้มมณี และนางสมจิต แย้มมณี

การสวดมาลัยของคณะสวดมาลัยสมอทอง มีเครื่องดนตรีประกอบการสวด คือ ฉิ่ง และรำมะนา

สำหรับการแต่งกายของผู้สวดมาลัยคณะนี้ แต่งกายตามความสะดวก แต่โดยส่วนมาก คือ ผู้ชายสวมเสื้อสีดำหรือสีน้ำเงิน หรือสีขาว ทั้งนี้เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่เจ้าภาพ

การสวดมาลัยของคณะสมอทองมีขั้นตอนโดยเริ่มจากการตั้งนะโม เพื่อเป็นการสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย ไหว้คุณบิดามารดา และไหว้ครู อาจารย์ ตลอดจนสิ่งที่เคารพนับถือ ต่อจากนั้นก็เริ่มสวดบทในกาลอันเป็นบทเริ่มต้นในหนังสือพระมาลัย สาเหตุที่เรียกบทในกาล เพราะคำขึ้นต้นของบทสวดตอนนี้ขึ้นต้นว่า “ในกาลอันลับลัน” เนื้อหาของบทนี้เป็นการเล่าประวัติของพระมาลัยเกี่ยวกับการโปรดสัตว์ทั้งในนรก และสวรรค์ ผู้ร้องบทสวดนี้ต้องเป็นผู้ชาย เมื่อจบบทในกาลแล้วก็จะขึ้นบท ลำนอก หรือเรียกว่า บทเบ็ดเตล็ด โดยส่วนมากแล้วเรื่องที่คณะมาลัยนำมาสวดตัดตอนลอกเลียน หรือเลียนแบบมาจากวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ เช่น ขุนช้าง – ขุนแผน สังข์ทอง พระอภัยมณี จันทโครพ และเรื่องอื่น ๆ

คณะมาลัยสมอทองมีความเชื่อเรื่องการสวดมาลัยว่าใช้สวดเฉพาะงานศพเท่านั้น และหากใครจะฝึกหัดการสวด ต้องไปฝึกนอกบ้านหรือในวัด เพราะถือว่าไม่เป็นมงคล หากทำการฝึกหัดซักซ้อมบทสวดมาลัยบนบ้านจะเป็นเสนียดจัญไรแก่บ้าน ด้วยสาเหตุความเชื่อดังกล่าวนี้ ผู้ฝึกหัดบทสวดมาลัยจึงต้องหาสถานที่นอกบ้าน เช่น ขนำกลางทุ่งนา ชายป่าช้า ในวัดหรือโรงนา เป็นที่ฝึกซ้อม

นายทอง ทิตระกูล กล่าวว่า เนื่องจากการสวดมาลัยใช้สวดในงานศพเท่านั้นซึ่งเป็นสิ่งที่หลายคนเห็นว่าไม่เป็นมงคล จึงยากที่จะมีผู้สนใจสืบทอดประเพณีนี้อย่างจริงจัง อีกทั้งในการสวดผู้สวดจะต้องมีใจรัก และหมั่นฝึกฝนอยู่เสมอ จึงทำให้ยากแก่การสืบสาน แต่อย่างไรก็ตาม นายทอง ทิตระกูล ยังเห็นว่าการสืบทอดประเพณีนี้ยังคงต้องกระทำต่อไป เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เห็นถึงประเพณีอันดีงามดังกล่าว

จากที่กล่าวถึงลิเกป่าและสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมาแล้ว จะเห็นได้ว่าแต่เดิมลิเกป่าและสวดมาลัยเป็นการละเล่นที่แพร่หลายอย่างกว้างขวางในพื้นที่จังหวัดนี้ การที่ลิเกป่าและสวดมาลัยยังคงมีเหลืออยู่แสดงให้เห็นว่ายังคงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน และนั่นหมายถึงว่าลิเกป่าและสวดมาลัยยังคงมีความสำคัญอยู่นั่นเอง ความรู้เรื่องลิเกป่าและสวดมาลัยในบทนี้จึงเป็นฐานคิดที่สำคัญซึ่งหากในปัจจุบันจะนำมาใช้ประโยชน์ก็ย่อมจะทำได้ แม้ว่าสิ่งที่เหลืออยู่มีน้อยมากก็ตาม

บทที่ 4

องค์ความรู้เรื่องลิเกป่า และสวดมาลัยและแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา

ในบทนี้นำเสนอผลการศึกษาเรื่องลิเกป่าและสวดมาลัยของจังหวัดสุราษฎร์ธานีจากจัดการความรู้ใน 2 ประเด็น คือ องค์ความรู้เรื่องลิเกป่าและสวดมาลัย และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาลิเกป่าและสวดมาลัย

องค์ความรู้เรื่องลิเกป่าและสวดมาลัย

ลิเกป่า

ผู้ศึกษานำเสนอด้วยการประมวลองค์ความรู้ด้านต่างๆ คือ ประวัติและพัฒนาการของลิเกป่า โรงลิเกป่า ผู้แสดง เครื่องดนตรี เนื้อเรื่องที่ใช้แสดง โอกาสที่แสดง บทร้องและลำดับการแสดง บทบาทของลิเกป่า ความเชื่อ และการคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

1. ประวัติและพัฒนาการของลิเกป่า

จากการศึกษาข้อมูลที่ได้จากการจัดการความรู้ของคณะลิเกป่าทั้งหมดในจังหวัดสุราษฎร์ธานีทั้งที่ยังรับงานแสดงอยู่และที่เลิกการแสดงไปแล้ว พบว่า ลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีจำนวน 8 คณะ ตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายใน 5 อำเภอ ได้แก่ อำเภอท่าชนะ มีจำนวน 1 คณะ คือ คณะลิเกป่าร่มไทรทอง อยู่ที่ตำบลท่าชนะ อำเภอไชยามีจำนวน 1 คณะ คือ ลิเกป่าช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์ อยู่ที่ตำบลปากหมาก อำเภอพุนพินมีจำนวน 4 คณะ คือ ลิเกป่าพันปีอยู่ที่ตำบลลีเล็ด ลิเกป่าสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ อยู่ที่ตำบลมะลวน ลิเกป่าสนิท ทิพย์บรรพต อยู่ที่ตำบลศรีวิชัยและลิเกป่าในพัง อยู่ที่ตำบลท่าข้าม อำเภอเคียนซามีจำนวน 1 คณะ คือ ลิเกป่าวิจิตร สงวนศิลป์ อยู่ที่ตำบลอรัญคามวารี ที่อำเภอกาญจนดิษฐ์มีจำนวน 1 คณะ คือ ลิเกป่าจรัสศิลป์ อยู่ที่ตำบลกรูด จากจำนวนคณะลิเกป่าทั้งหมดเมื่อนำมาจำแนกตามประวัติการก่อตั้งคณะและการรับงานแสดงมายาวนาน พบว่า คณะลิเกป่าที่เก่าแก่ที่สุด คือ ลิเกป่าพันปี รองลงมาคือลิเกป่าวิจิตร สงวนศิลป์ ลิเกป่าช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์ ลิเกป่าสนิท ทิพย์บรรพต ลิเกป่าในพัง ลิเกป่าสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ ลิเกป่าจรัสศิลป์ และลิเกป่าร่มไทรทอง ตามลำดับ

ในส่วนของประวัติและพัฒนาการของลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานี จำแนกลิเกป่าออกเป็น 2 กลุ่มตามลักษณะการสืบทอดการแสดง คือ ลิเกป่าที่ได้รับการฝึกหัดหรือสืบทอดการ

แสดงจากคณะลิเกป่ารุ่นก่อน และลิเกป่าที่ฝึกหัดการแสดงด้วยตัวเอง ลิเกป่าที่ได้รับการฝึกหัดหรือสืบทอดการแสดงจากคณะลิเกป่ารุ่นก่อนเป็นลิเกป่าที่มีความเชื่อเรื่อง**"ครูหมอ"** อย่างเคร่งครัดทุกๆปีลิเกป่ากลุ่มนี้มีการไหว้ครูเพื่อระลึกถึงพระคุณของครูที่ถ่ายทอดศิลปะการแสดง การไหว้ครูมีการเตรียมสิ่งของเครื่องใช้คล้ายกับการไหว้ครูของมโนห์ราและหนังตะลุง ลิเกป่ากลุ่มนี้มีจำนวน 6 คณะ ได้แก่ ลิเกป่าพันปี ลิเกป่าวิจิตร สงวนศิลป์ ลิเกป่าช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์ ลิเกป่าสนิททิพย์บรรพต ลิเกป่าสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ และลิเกป่าในพัง สำหรับลิเกป่าที่ฝึกหัดการแสดงด้วยตนเองเป็นลิเกป่าที่มีความสนใจเรื่องการแสดงพื้นบ้านเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว หรือบางคณะอาจมีความสามารถในการแสดงมโนห์ราอยู่ก่อน เช่น ลิเกป่าจรัสศิลป์ซึ่งอยู่ที่ตำบลกรูด ต่อมาเมื่อการแสดงลิเกป่าได้รับความนิยมแพร่หลายและได้แพร่กระจายเข้าสู่ชุมชนจึงมีผู้ฝึกหัดการแสดงชนิดนี้โดยอาศัยจากการจดจำและดูตัวอย่างการแสดงจากคณะลิเกป่าที่เข้ามาแสดงในพื้นที่ ลิเกป่ากลุ่มนี้มีจำนวน 2 คณะ คือ ลิเกป่าจรัสศิลป์ของอำเภอกาญจนดิษฐ์ และลิเกป่าร่มไทรทองของอำเภอท่าชนะ

ลิเกป่ากลุ่มแรก ซึ่งฝึกหัดหรือสืบทอดจากคณะลิเกป่ารุ่นก่อน เมื่อจำแนกกลุ่มย่อย ตามการตั้งถิ่นฐาน มี 3 กลุ่ม คือ ลิเกป่ากลุ่มที่1 เป็นลิเกป่าที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอพุนพินมีจำนวน 4 คณะ ได้แก่ ลิเกป่าพันปีอยู่ที่ตำบลลีเล็ด ลิเกป่าสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์อยู่ที่ตำบลมะลวน ลิเกป่าสนิททิพย์บรรพตอยู่ที่ตำบลศรีวิชัย และลิเกป่าในพังอยู่ที่ตำบลท่าข้าม กลุ่มที่2 เป็นลิเกป่าอยู่ที่ตำบลอรัญคามวารี อำเภอเคียนซามีจำนวน 1 คณะ คือ ลิเกป่าวิจิตร สงวนศิลป์ และกลุ่มที่ 3 เป็นลิเกป่าที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอไชยามีจำนวน 1 คณะ คือ ลิเกป่า ช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์ที่ตำบลปากหมาก

ลิเกป่าที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอพุนพิน ลิเกป่ากลุ่มนี้มีประวัติและพัฒนาการมาจากที่เดียวกัน คือ เริ่มต้นฝึกหัดลิเกป่าจากอาจารย์ฉาว ชาวจังหวัดสงขลา อาจารย์ฉาวผู้นี้เป็นศิลปินพื้นบ้านชาวจังหวัดสงขลาที่เดินทางเข้ามาแสดงลิเกป่าในอำเภอพุนพิน เนื่องจากมีสมัครพรรคพวกที่มาจากจังหวัดสงขลาซึ่งได้แต่งงานกับหญิงชาวบ้านบ้านทุ่งโพธิ์ (อยู่ในช่วงประมาณปีพ.ศ.2475-2483) เมื่อนายฉาวเข้ามาแสดงลิเกป่าในอำเภอพุนพินครั้งใดก็มักมาอยู่อาศัยและเตรียมการแสดงที่บ้านทุ่งโพธิ์อยู่เป็นประจำ ภายหลังนายฉาวเกิดรักใคร่ชอบพอกับหญิงสาวชาวทุ่งโพธิ์ผู้หนึ่ง หลังจากแต่งงานได้ย้ายถิ่นฐานมาประกอบอาชีพทำสวนยางพาราเป็นอาชีพหลักโดยรับงานแสดงลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีและจังหวัดใกล้เคียงเป็นอาชีพเสริม แต่เนื่องจากสมาชิกในคณะส่วนใหญ่ที่แสดงด้วยกันเป็นชาวจังหวัดสงขลาแทบทั้งสิ้นซึ่งสมาชิกแต่ละคนต่างมีครอบครัวที่ต้องดูแลรับผิดชอบอยู่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี สมาชิกในคณะนี้จึงตัดสินใจแยกตัวเดินทางกลับภูมิลำเนาของตน ทำให้ช่วงนั้นคณะลิเกป่านายฉาวมีนักแสดงไม่เพียงพอ นายฉาวจึงประกาศรับสมัครนักแสดงเพิ่มจำนวนหนึ่ง เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้นายพ่วงและนายจำรัสเข้ามาสมัครเป็นศิษย์เพื่อฝึกหัดลิเกป่ากับคณะนี้ การฝึกหัดครั้งแรกเริ่มขึ้นที่บ้านทุ่งโพธิ์ซึ่งเป็นบ้านของนายฉาวนั่นเอง ช่วงนั้นตรงกับหลังฤดูเกี่ยวข้าวคือประมาณ พ.ศ.2480-2482 ขณะที่ฝึกนายจำรัสมีอายุเพียง18 ปี การฝึกครั้งนั้นนายจำรัสเล่าว่าตนกับญาติผู้พี่ คือ นายพ่วง ซึ่งขณะนั้นอายุประมาณ 19 ปี เดินเท้าจากบ้านศรีวิชัยมาบ้านทุ่งโพธิ์เนื่องจากทราบข่าวจากคณะหนังตะลุงที่เข้ามาแสดงในหมู่บ้านศรีวิชัยว่าลิเกป่าคณะ

นายฉาวกำลังประกาศรับสมัครผู้ฝึกลิเกป่า ตนได้ชักชวนพี่ชายมาสมัครฝึกลิเกป่าพร้อมกับนายเขียน ชาวตำบลศรีวิชัยและนายหลอ ชาวตำบลท่าข้าม ปัจจุบันทั้งสองท่านเสียชีวิตแล้ว การฝึกหัดลิเกป่าของอาจารย์ฉาว เบื้องต้นสิ่งที่คำนึงถึง คือ ผู้ฝึกต้องมีคุณสมบัติเป็นผู้มีใจรักในการแสดง นอกจากนั้นจะต้องมีความอดทนต่อความยากลำบาก ในการฝึกแบ่งการฝึกออกเป็น 2 ช่วง คือ การฝึกขั้นพื้นฐานและการฝึกการแสดงจริง การฝึกขั้นพื้นฐานผู้ฝึกหัดจะต้องย้ายมาอยู่กินหลับนอนที่บ้านคณะลิเกป่านายฉาว โดยเริ่มจากฝึกหัดเล่นเครื่องดนตรีฝึกหัดร้องบทต่างๆและฝึกรำประกอบจนมีความชำนาญในระดับหนึ่งหรือที่เรียกกันว่ามีความรู้ **“พอตัว”**หลังจากนั้นอาจารย์ฉาวจึงอนุญาตให้กลับบ้านเพื่อช่วยเหลืองานทางบ้านได้ แต่ระหว่างนั้นผู้ฝึกต้องเดินทางมาฝึกซ้อมอยู่เป็นประจำจนกว่าจะออกโรงเองได้ การฝึกช่วงแรกๆเป็นการสอนโดยมุ่งให้จดจำ เช่น การจำท่าทางในการแสดงให้ได้ จำบทร้องและบทสนทนาต่างๆ จำบทไหว้ครู บทออกแขก เป็นต้น เมื่อผู้ฝึกจำบทต่างๆและเข้าใจขั้นตอนการแสดงดีแล้วอาจารย์ฉาวจะให้เข้าร่วมออกโรงแสดงจริงเมื่อมีงานแสดงในพื้นที่เพื่อจะได้รู้จักขั้นตอนการแสดงลิเกป่าและจะได้เกิดความมั่นใจ อีกทั้งเป็นการบอกให้สมาชิกคนอื่นๆรับรู้ว่าผู้มาฝึกนั้นเป็นส่วนหนึ่งของคณะลิเกป่าคณะนี้แล้ว การฝึกสอนในลักษณะดังกล่าวลิเกป่าที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอพุนพินมีขั้นตอนที่คล้ายคลึงกัน

ลิเกป่าที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอเคียนซา ลิเกป่ากลุ่มนี้มีคณะเดียว คือ ลิเกป่าวิจิตร สงวนศิลป์ นายจิต เมืองชุมหัวหน้าคณะลิเกป่าคนปัจจุบันเล่าว่าพื้นเพเดิมของชาวตำบลอรัญคามวารีอำเภอเคียนซานั้นส่วนใหญ่เป็นผู้อพยพมาจากอำเภอฉวางและอำเภอทุ่งใหญ่จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในตำบลนี้ช่วงประมาณก่อน พ.ศ. 2483 ทั้งนี้เพื่อหาที่ดินทำมาหากิน การย้ายถิ่นฐานในครั้งนั้นนอกจากเป็นการอพยพผู้คนทยอยเข้ามาตั้งบ้านเรือนในตำบลอรัญคามวารีแล้ว ชาวบ้านยังได้นำวัฒนธรรมการแสดงพื้นบ้าน คือ ลิเกป่า หนังตะลุง และมโนห์รา ซึ่งเป็นที่นิยมของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชเข้ามาเผยแพร่ด้วย ทำให้การแสดงเหล่านั้นเป็นที่รู้จักและนิยมกันอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา ผู้ที่มีส่วนสำคัญทำให้ลิเกป่ากลายเป็นการแสดงที่เป็นที่นิยมในของชาวตำบลอรัญคามวารี คือ **“หลวงพ่อแดง”** อดีตเจ้าอาวาสวัดอรัญคามวารี ตำบลอรัญคามวารี หลวงพ่อท่านนี้แต่เดิมเป็นนักแสดงลิเกป่าชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่ตำบลอรัญคามวารีเมื่อประมาณพ.ศ. 2482 - 2485 ภายหลังท่านเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงได้บวชเป็นพระภิกษุจำพรรษาอยู่ที่วัดอรัญคามวารี หลวงพ่อแดงเห็นว่าชาวตำบลนี้ส่วนใหญ่มีอาชีพทำการเกษตรซึ่งมีฐานะยากจนจึงอยากหาอาชีพเสริมให้ ประกอบกับช่วงนั้นในตำบลนี้ยังไม่มีคณะการแสดงพื้นบ้านคณะใดๆเลย เมื่อในหมู่บ้านมีงานรื่นเริงครั้งใดเจ้าภาพของงานต้องเดินเท้าไปรับคณะหนังตะลุงหรือมโนห์รามาจากจังหวัดนครศรีธรรมราชและพื้นที่ใกล้เคียงมาแสดงอยู่เป็นประจำทำให้เสียค่าใช้จ่ายและมีความยุ่งยากอย่างยิ่ง ด้วยเหตุดังกล่าวหลวงพ่อแดงจึงชักชวนชาวบ้านที่สนใจให้มาฝึกหัดการแสดงลิเกป่าโดยใช้บริเวณวัดอรัญคามวารีเป็นสถานที่ฝึกหัด การฝึกดังกล่าวหลวงพ่อแดงรับอาสาเป็นผู้ฝึกสอนให้โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ ชาวบ้านที่สนใจซึ่งมาฝึกเป็นกลุ่มแรกได้แก่ นายจิต เมืองชุม นายเสงียบ จันทร์พิบาล นายตั้น อนุเจริญกุล นายสงวน อนุเจริญกุล

และนางประคอง ชูธรรม การฝึกครั้งนั้นใช้เวลาฝึกประมาณ 2 เดือนเศษ ผู้ฝึกทั้ง 5 คนก็สามารถแสดงลิเกป่าได้ หลังจากนั้นนายจิต เมืองชุมจึงชักชวนเพื่อนๆที่ฝึกด้วยกันรวมกันตั้งเป็นคณะชื่อคณะว่า**"ลิเกป่านายจิต"** การแสดงลิเกป่าของคณะนี้รับงานแสดงทั้งในจังหวัดสุราษฎร์ธานีและจังหวัดใกล้เคียงจนมีชื่อเสียงโด่งดัง แต่ครั้นถึงสมัยรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม การแสดงลิเกป่าของคณะนี้ต้องหยุดชะงักลง เนื่องจากสมัยนั้นรัฐบาลได้ส่งเสริมให้มีการนำรำวงสมัยใหม่หรือที่เรียกกันว่ารำวงเวียนครกซึ่งเป็นการแสดงของชาวภาคกลางเข้ามาเผยแพร่ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ทำให้ลิเกป่าได้รับความนิยมน้อยลง แต่ภายหลังจากผ่านช่วงเวลาที่จอมพลป.พิบูลสงครามมีอำนาจแล้ว การแสดงพื้นบ้านภาคใต้รวมทั้งลิเกป่าก็ได้รับการฟื้นฟูจนกลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งหนึ่ง การฟื้นฟูในภายหลังนี้นายจิตและพรรคพวกได้เปลี่ยนจากชื่อเดิมมาเป็นชื่อคณะลิเกป่าวิจิตร สงวนศิลป์ซึ่งใช้มาจนกระทั่งปัจจุบัน ลิเกป่าคณะนี้เป็นลิเกป่าที่ยังคงยึดรูปแบบการแสดงแบบเก่าเช่นเดียวกับลิเกป่ากลุ่มแรก แม้ว่าจะมีความเคร่งครัดในขนบนิยมในการแสดงเหมือนกับลิเกป่ากลุ่มดังกล่าวก็ตาม แต่การไหว้ครูประจำปีมิได้ถือเป็นเรื่องที่จำเป็นมากนักเมื่อเทียบกับลิเกป่าคณะอื่น ทั้งนี้เนื่องจากทุกคนในคณะต่างก็มีหิ้งครูของตนประจำบ้านและมีการไหว้ครูเป็นประจำอยู่แล้ว ประกอบกับลิเกป่าคณะนี้เป็นลิเกป่าคณะเดียวในอำเภอเคียนซา การประกอบพิธีกรรมไหว้ครูในแต่ละปีจึงมีให้เห็นไม่บ่อยนักทั้งนี้เนื่องจากการไหว้ครูแต่ละครั้งต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นเงินจำนวนมาก การไหว้ครูของคณะลิเกป่าคณะนี้จึงจัดปีเว้นปีบ้าง หรือบางครั้งอาจเว้นว่างถึง 2-3 ปีจึงจะมีการไหว้ครูก็มี

ลิเกป่าที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอไชยา แต่เดิมลิเกป่าในอำเภอไชยามีหลายคณะ สำหรับปัจจุบันมีเพียงคณะเดียว คือ ลิเกป่าช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์ มีนายเชื่อม ทองภู่ เป็นหัวหน้าคณะ ผู้เป็นหัวหน้าคณะลิเกป่า ได้รับการสืบทอดจากปู่หม่อน พุทธบัวทองซึ่งเป็นหัวหน้าคณะศรีวิชัยพนังอันเป็นลิเกป่าดั้งเดิมที่มีชื่อเสียงของอำเภอไชยา การสอนลิเกป่าของปู่หม่อนมีลักษณะการฝึกสอนคล้ายกับลิเกป่าที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอพุนพิน กล่าวคือ การฝึกช่วงแรกเป็นการฝึกใช้เครื่องดนตรีควบคู่ไปกับการฝึกบทต่างๆด้วยการท่องจำและการจดจำท่าทางการร่าย เมื่อฝึกท่ารำและขับบทกลอนต่างๆจนมีความชำนาญแล้วก็จะให้ร่วมออกโรงแสดง ต่อจากนั้นปู่หม่อนจะทำพิธีครอบเครื่องรับเป็นศิษย์ หลังจากนั้นใช้การฝึกสอนโดยให้ผู้ฝึกหัดมีส่วนร่วมในการแสดงจริง ในการแสดงระยะแรกๆจะต้องมีพี่เลี้ยงคอยดูแลและแนะนำช่วยเหลือ ต่อจากนั้นเมื่ออาจารย์เห็นว่าผู้ฝึกมีความชำนาญดีแล้วก็จะยินยอมให้ออกโรงแสดงเองตามลำพัง ลิเกป่ากลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นลิเกป่าที่ยังยึดรูปแบบการแสดงแบบเก่าและมีความเชื่อเรื่องครูหมอคล้ายกับลิเกป่ากลุ่มแรก

ลิเกป่ากลุ่มที่สอง ลิเป่ากลุ่มนี้มีจำนวน 2 คณะ ได้แก่ ลิเกป่าจรัสศิลป์ อำเภอกาญจนดิษฐ์และลิเกป่าร่มไทรทอง อำเภอท่าชนะ กลุ่มนี้เป็นลิเกป่าที่ฝึกหัดการแสดงด้วยตนเอง การฝึกหัดใช้วิธีการจดจำท่าทาง บทร้อง การออกแขก และบทเจรจาของคณะลิเกป่าคณะอื่นๆหลายคณะที่เข้ามาแสดงในจังหวัดสุราษฎร์ธานีแล้วนำสิ่งเหล่านั้นมาฝึกหัดด้วยตนเองที่บ้านโดยชักชวนเพื่อนบ้านที่สนใจให้มาฝึกร่วมกัน การฝึกหัดช่วงแรกมักเป็นไปเพื่อความสนุกสนานเท่านั้นจะแสดงได้ครบถ้วนหรือแสดงไม่ได้ไม่ใช่ประเด็นสำคัญ จุดมุ่งหมายของการฝึกเกิดจากการมีใจรักในการแสดงและเพื่อ

ความบันเทิงเป็นประเด็นหลัก ครั้นเมื่อฝึกไปได้ระยะหนึ่งได้เล็งเห็นว่าการแสดงลิเกป่าน่าจะเป็นอาชีพที่ทำรายได้ภายหลังจากฤดูเก็บเกี่ยวสิ้นสุดลงได้ (ความคิดนี้พบในลิเกป่าจรัสศิลป์)หรือฝึกเพื่อต้องการสืบทอดและอนุรักษ์การแสดงพื้นบ้านภาคใต้ (ความคิดนี้พบในลิเกป่าร่มไทรทอง) ต่อจากนั้นจึงเริ่มฝึกฝนอย่างจริงจังและหาผู้ร่วมฝึกเพิ่มขึ้น ลิเกป่ากลุ่มนี้ส่วนใหญ่ล้วนเคยเป็นศิลปินพื้นบ้านแขนงอื่นมาก่อน เช่น ลิเกป่าจรัสศิลป์เคยเป็นนายโรงมโนห์รา ลิเกป่าร่มไทรทองผู้ฝึกสอนคือ ครูอุษา กลางอนุรักษ์ร่วมมือกับชาวบ้านในตำบลท่าชนะที่เคยแสดงลิเกป่าและสวดมาลัยมาก่อนจัดตั้งคณะลิเกป่าขึ้น ด้วยเหตุนี้ทำให้ขั้นตอนการแสดงและขนบนิยมรวมถึงความเชื่อด้านต่างๆ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่อง**“ครูหมอ”** ไม่เคร่งครัดในลิเกป่ากลุ่มนี้หากมาเปรียบเทียบกับลิเกป่าอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว

ลิเกป่าจรัสศิลป์เป็นลิเกป่าที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอกาญจนดิษฐ์ ลิเกป่าคณะนี้มีหัวหน้าคณะชื่อนายจรัส คลาดทุกข์ ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 37 หมู่ที่ 4 ตำบลกรูด อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกอบอาชีพทำนาและทำสวนยางพาราเป็นหลัก นายจรัสเริ่มฝึกหัดการแสดงลิเกป่าเมื่ออายุประมาณ 20 ปี เหตุที่ตนชื่นชอบการแสดงชนิดนี้ก็เพราะว่าสมัยนั้นมีคณะลิเกป่าของนายรุ่นซึ่งเป็นลิเกป่าชาวตำบลท่าชี อำเภอบ้านนาสาร เดินทางมาแสดงที่บ้านนาดอน การแสดงครั้งนั้นเป็นการแสดงที่นายจรัสประทับใจมากเนื่องจากเป็นการแสดงที่สนุกสนาน เพลิดเพลิน และมีคนดูจำนวนมาก จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้นายจรัสตัดสินใจฝึกหัดการแสดงชนิดนี้ การฝึกในช่วงแรกนายจรัสได้ชักชวนญาติๆและเพื่อนบ้านมาร่วมฝึกด้วยประมาณ 3-4 คน คือ ลุงแช นายพร้าว นายพรัด และนายเจริญ โดยนายจรัส คลาดทุกข์นั่นเองเป็นผู้ฝึกสอนให้ในการสอนเริ่มจากสอน ท่ารำบทร้องก่อน ซึ่งจดจำมาจากการแสดงของคณะนายรุ่นที่มาแสดงซึ่งบ้านนาดอนทั้งสิ้น ต่อมาเมื่อเห็นว่าสมาชิกในกลุ่มมีความชำนาญ นายจรัสจึงร่วมกับพรรคพวกตั้งเป็นคณะรับงานแสดงที่เป็นงานเล็กๆซึ่งใช้ตัวละครไม่กี่ตัว เช่น งานแก้เหมฺรยให้กับญาติของตน งานประจำปีวัดบ้านนาดอนเป็นต้น ภายหลังเมื่อมีความชำนาญมากขึ้นจึงรับแสดงเป็นอาชีพ

ส่วนลิเกป่าคณะร่มไทรทองซึ่งเป็นลิเกป่าในอำเภอท่าชนะ มีหัวหน้าคณะ คือ ครูอุษา กลางอนุรักษ์ ปัจจุบันเป็นอาจารย์สอนอยู่ที่โรงเรียนวัดมหาถูปาราม ตำบลประสงค์ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ลิเกป่าคณะนี้เกิดจากการรวมตัวของศิลปินพื้นบ้านสูงอายุที่เคยชำนาญและมีผู้แสดงร่วมการแสดงชนิดนี้มาก่อนช่วยฝึกหัดให้แก่นักเรียนโรงเรียนวัดมหาถูปารามที่สนใจในศิลปะการแสดงลิเกป่า โดยการฝึกหัดการแสดงได้รับความอนุเคราะห์ด้านทุนจาก นายย่อง รักสนิท นายสงค์ พรหมหิตาทร นายเคล้า เอกสุวรรณ นางหีต เจริญสุข นางสุคนธ์ สุวรรณ นายการันต์ เจาะขาว นายจู้ ขาวสุข และนางย้วน สุวรรณภักดี ทั้งนี้เพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกันคือ ต้องการสืบทอดและอนุรักษ์การแสดงลิเกป่าให้อยู่คู่ชาวท่าชนะสืบไป

2. โรงลิเกป่า

โรงลิเกป่าทั่วไปมีลักษณะคล้ายกับโรงมโนห์รา กล่าวคือ โรงลิเกป่าทั่วไปมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมพื้นผ้า อาจมี 4 เสา 6 เสา หรือ 9 เสา ก็ได้ การปลูกโรงมีทั้งการปลูกแบบยกพื้นและไม่ยกพื้นทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานที่ที่ใช้แสดงและความนิยมของแต่ละคณะ

การแสดงลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีในอดีตนิยมแสดงบนพื้นดิน เช่น สนามหญ้า ลานวัด ลานเอนกประสงค์ของหมู่บ้าน ลานโรงเรียน ซึ่งคล้ายกับการแสดงของมโนห์ราในสมัยก่อน แต่การแสดงดังกล่าวมักพบอุปสรรคโดยเฉพาะหากการแสดงตรงกับช่วงฤดูฝน เพื่อให้เกิดความสะดวกในการแสดงและผู้ชมสามารถชมการแสดงได้ทั่วถึง ต่อมาจึงมีการสร้างโรงสำหรับการแสดงลิเกป่า ลักษณะโรงช่วงแรกๆเป็นโรงที่สร้างแบบง่ายๆคล้ายรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ใช้เสาจำนวน 6 เสา หรือ 9 เสา แต่ละเสาทำจากไม้เนื้อแข็งที่หาได้ง่ายในพื้นที่ เช่น ไม้เคี่ยม ไม้ยาง ไม้ตะแบก ไม้กระบาก และไม้หลุมพอ ขนาดของโรงมีความกว้างและความยาวประมาณ 4.5 x 5 เมตร ส่วนความสูงพอประมาณ พื้นโรงยกสูงประมาณ 1-1.5 เมตรปูด้วยไม้กระดาน หลังคามีลักษณะเป็นเพิงหมาแหงนมุงด้วยจากที่ตัดเย็บเอง ฝาทั้ง 3 ด้านใช้ทางมะพร้าวหรือไม้กระดานปิดไว้ 1 ใน 2 ส่วนของความสูงโรง สำหรับบริเวณกลางโรงใช้ผ้าม่านสีทึบกั้นไว้เพื่อแบ่งพื้นที่ใช้สอยระหว่างนักดนตรีกับผู้แสดง ส่วนด้านหน้าของโรงมักปล่อยโล่งเพื่อใช้เป็นพื้นที่ในการแสดง การตั้งโรงลิเกป่าในสมัยก่อนยึดตามความเชื่อบางประการ เช่น ห้ามตั้งโรงที่ทางสามแพร่งเพราะเชื่อกันว่าเป็นทางผีผ่าน ไม่ตั้งโรงในป่าช้า ไม่ตั้งในที่ลุ่ม หน้าโรงต้องหันไปทางทิศตะวันออกเสมอ ไม่ควรหันไปทางทิศตะวันตก แต่อนุโลมให้หันไปทางทิศอื่นได้ นอกจากนั้นไม่ควรสร้างโรงทับจอมปลวกหรือตอไม้ และก่อนตั้งโรงจะต้องมีการเซ่นไหว้เจ้าที่เพื่อขอที่ตั้งโรงก่อนทุกครั้ง เป็นต้น

ประมาณ 10 ปีที่ผ่านมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันโรงลิเกป่านิยมใช้โรงสำเร็จรูปที่มีให้เช่าในพื้นที่ซึ่งเป็นโรงชนิดเดียวกับที่ใช้ในการแสดงมโนห์ราและหนังตะลุง วัสดุที่ใช้ประกอบโรงส่วนใหญ่ทำจากเหล็ก ขนาดของโรงกว้าง 4-5 เมตรและยาว 5-6 เมตร ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกของผู้แสดงในแต่ละคณะ หลังคามีลักษณะเป็นเพิงหมาแหงน มุงด้วยผ้ายางเพื่อกันแดดและฝน ฝาผนังใช้ไม้กระดานปิดหรือกั้นด้วยพลาสติกอย่างหนา สำหรับพื้นที่ส่วนกลางของโรงใช้ฉากกั้นส่วนที่เป็นพื้นที่ใช้สอยระหว่างนักดนตรีกับผู้แสดงหรือบางคณะอาจใช้เป็นที่แต่งตัวปล่อยตัวละครผู้แสดงก็ได้ ส่วนด้านหน้าของโรงปล่อยโล่งเพื่อใช้เป็นพื้นที่ในการแสดงและเป็นที่วางเครื่องเสียง การตั้งโรงลิเกป่าในสมัยปัจจุบันส่วนใหญ่นิยมตั้งโรงตามที่ทางเจ้าภาพจัดเตรียมไว้โดยคำนึงถึงความสะดวกเป็นหลัก

อย่างไรก็ตามแม้ปัจจุบันมีการใช้โรงสำเร็จรูปกันอย่างแพร่หลาย แต่ลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีก็ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งโรงตามแบบเดิมไม่เปลี่ยนแปลงมากนักซึ่งความเชื่อเหล่านี้ยังปรากฏให้เห็นในลิเกป่าเกือบทุกคณะ แต่ความเชื่อบางอย่าง เช่น ความเชื่อเรื่องการไหว้เจ้าที่เพื่อขอที่ก่อนการตั้งโรงเริ่มยึดถือปฏิบัติน้อยลง

3. ผู้แสดง

ลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีจำนวนผู้แสดงแต่ละคณะไม่แน่นอน บางคณะมีผู้แสดงเพียง 6-7 คน เช่น ลิเกป่าจรัสศิลป์ และลิเกป่าวิจิตร สงวนศิลป์ เป็นต้น แต่บางคณะมีผู้แสดงถึง 12-16 คน เช่น ลิเกป่านายสนิท ทิพย์บรรพต ลิเกป่าในพัง ลิเกป่าสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ ลิเกป่าพันปี ลิเกป่าร่มไทรทอง และลิเกป่าช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์ ทั้งนี้เพราะว่าจำนวนผู้แสดงแต่ละคณะขึ้นอยู่กับเนื้อเรื่องที่ใช้ในการแสดง สำหรับคณะลิเกป่าที่มีผู้แสดงจำนวนน้อยที่สุด คือ ลิเกป่าจรัสศิลป์มีผู้แสดงจำนวนเพียง 6 คน ส่วนลิเกป่าที่มีจำนวนผู้แสดงมากที่สุด คือ ลิเกป่าสนิท ทิพย์บรรพตมีผู้แสดงถึง 16 คน ในอดีตลิเกป่าแต่ละคณะนิยมใช้นักแสดงที่เป็นผู้ชายเกือบทั้งหมดทั้งนี้เนื่องจากการเดินทางในสมัยก่อนมีความยากลำบาก บางคณะอาจต้องนอนค้างแรมต่างถิ่นเป็นเวลายาวนาน 2-3 เดือนจึงจะได้กลับภูมิลำเนาของตนสักครั้งหนึ่ง ประกอบกับในสมัยก่อนมีโจรผู้ร้ายชุกชุมมากการปล้นจี้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ดังนั้นเพื่อความปลอดภัยและความสะดวกในการเดินทางจึงนิยมใช้ผู้ชายเป็นผู้แสดงเสียส่วนใหญ่ สำหรับบทที่ต้องใช้นักแสดงที่เป็นผู้หญิงก็ใช้นักแสดงชายเป็นผู้แสดงแทน ภายหลังเมื่อการคมนาคมในภาคใต้เริ่มสะดวกสบายขึ้นและเพื่อให้เกิดความสมจริงสมจังในบทบาทที่แสดง บทนางเอกจึงใช้นักแสดงผู้หญิงมากกว่าให้นักแสดงชายแสดงแทน

ในการแสดงลิเกป่าตัวละครที่สำคัญมี 4 ตัว คือแขกแดง ยาหยี เสนา และเจ้าเมือง ตัวละครแต่ละตัวมีการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ กล่าวคือแขกแดงจะแต่งตัวคล้ายกับแขกมลายู คือ สวมกางเกงขายาว นุ่งผ้าโสร่ง (ผ้าถุง) ทับด้านนอกกางเกงขายาวสูงเหนือเข่า สวมหมวกแขก แต่งแต้มหนวดเคราให้ยาวรกรุงรัง แขวนสร้อยทองสร้อยเงินหลายเส้น ตัวยาหยีแต่งตัวแบบสตรีไทยมุสลิมในภาคใต้หรือแต่งแบบคนไทยทางฝั่งทะเลตะวันตก(ฝั่งอันดามัน) คือ สวมใส่เสื้อแขนยาว นุ่งผ้าปาเต๊ะ บางคณะจะมีผ้าสไบคล้องบ่าทั้งสองข้างปล่อยชายผ้าไว้ด้านหน้า ส่วนตัวเสนานิยมแต่งตัวแบบคนรับใช้ธรรมดา สำหรับตัวเจ้าเมืองแต่งตัวแบบชุดข้าราชการไทยสมัยก่อน อาจจะเป็นเสื้อราชปะแตน นุ่งผ้าม่วง แต่ปัจจุบันนิยมแต่งชุดสากลเป็นส่วนใหญ่

ปัจจุบันการแต่งกายของผู้แสดงลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ทั้งนี้เพื่อปรับตัวให้เข้ากับในยุคสมัยใหม่ๆ เช่น แต่เดิมตัวละครแขกแดงที่เคยนุ่งโสร่งแบบชาวไทยมุสลิมก็เปลี่ยนมาสวมกางเกงขายาวแทน ตัวละครยาหยีที่เคยแต่งกายคล้ายหญิงไทยมุสลิม ปัจจุบันก็เปลี่ยนมาสวมเสื้อผ้าตามสมัยนิยมมากขึ้น ส่วนตัวเจ้าเมืองก็เปลี่ยนมาแต่งกายคล้ายข้าราชการไทย เหล่านี้เป็นต้น

4. เครื่องดนตรี

นายสนิท ทิพย์บรรพต หัวหน้าคณะลิเกป่าชาวพุนพิน เล่าว่า เครื่องดนตรีลิเกป่าที่เล่นกันอยู่ในปัจจุบันเดิมเป็นเครื่องดนตรีของชาวมลายูที่เรียกกันว่า “ระบานา” ซึ่งมีสำเนียงคล้ายกับคำว่า “รำมะนา”ในภาษาไทย เข้าใจว่ารำมะนามาจากคำว่า“ระบานา” เครื่องดนตรีชนิดนี้เป็นเครื่องดีเดิมการแสดงลิเกป่าในภาคใต้ใช้เฉพาะรำมะนาเพียงอย่างเดียวแต่ภายหลังมีการนำเอาเครื่องดนตรีพื้นบ้านที่ใช้ในการแสดงหนังตะลุงและมโนห์ราได้แก่ ปี่ โหม่ง ทับ กรับ ฉิ่ง กลองตุ๊ก เป็นต้น

มาผสมผสานเครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงลิเกป่ามากน้อยขึ้นอยู่กับแต่ละคณะ เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงลิเกป่าที่นิยมใช้มีเพียง 3 ชนิด คือ รำมะนา 2 ใบ กรับ 1 คู่ และฉิ่ง 1 คู่ นอกจากเครื่องดนตรีที่กล่าวมาแล้ว ลิเกป่าบางคณะอาจจะมีโหม่งหรือทับด้วย ลิเกป่าที่ใช้โหม่งและทับเป็นเครื่องดนตรีหลักในการแสดง คือ คณะลิเกป่าพันปี คณะนายสนิท ทิพย์บรรพต และลิเกป่าในพัง ปัจจุบันเครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงลิเกป่าแต่ละคณะได้มีการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมมากเนื่องจากเครื่องดนตรีที่ใช้แบบโบราณนั้นเริ่มหาผู้เล่นได้ยากขึ้น ประกอบกับเนื้อหาที่ใช้ในการแสดงได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ จากเดิมที่มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับเรื่องจักรๆวงศ์ๆได้เปลี่ยนมาแสดงเรื่องที่ดัดแปลงมาจาก นวนิยายสมัยใหม่ๆบางคณะมีการนำเพลงไทยลูกทุ่งและเพลงสตริงมาร้องแทรกเพื่อเพิ่มความบันเทิงให้แก่ผู้ชม เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงปัจจุบันจึงเปลี่ยนไปจากเดิมโดยมีการนำเครื่องดนตรีสมัยใหม่ๆ เช่น คีย์บอร์ดไฟฟ้า กลองชุด กีตาร์ไฟฟ้า มาใช้ในการแสดงโดยเฉพาะ ลิเกป่าสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ เป็นคณะที่ใช้เครื่องดนตรีสมัยใหม่ๆเป็นส่วนใหญ่

5. เรื่องที่ใช้แสดง

ในอดีตเรื่องที่ใช้ในการแสดงลิเกป่าส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่ดัดแปลงมาจากวรรณกรรมจักรๆวงศ์และวรรณกรรมท้องถิ่น เช่น เรื่องไกรทอง โคบุตร จันทโครพ แม่สีหวันทอง วรวงศ์ ปลาบู่ทอง เป็นต้น หรือบางคณะนำเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคมยุคนั้นๆหรือจาก นวนิยาย มาดัดแปลงเป็นเรื่องที่ใช้ในการแสดงลิเกป่า เช่น พระคุณแม่ ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น ลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีเพียงไม่กี่คณะที่แสดงเรื่องที่ดัดแปลงเรื่องที่ใช้แสดง จากนวนิยายมาแสดงต่อจากการออกแขกแดงซึ่งแต่ละคณะจะมีเรื่องที่แสดงไม่กี่เรื่อง เช่น รัศมีมณียอดฟ้า คณะลิเกป่าพันปี จันทโครพ คณะลิเกป่าร่มไทร ปลาบู่ทอง คณะลิเกป่าวิจิตรศิลป์ เป็นต้น ผู้แสดงลิเกป่าทุกคณะในจังหวัดสุราษฎร์ธานีกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า ถึงแม้ว่าคณะลิเกป่าใช้เรื่องที่ได้จากวรรณกรรมหรือใช้เรื่องที่แต่งขึ้นเองมาแสดงก็ตาม แต่สิ่งสำคัญซึ่งขาดไม่ได้ คือ การออกแขกแดงซึ่งแต่ละคณะจะแสดงเหมือนๆกัน กล่าวคือ การออกแขกแดงแต่ละครั้งผู้แสดงจะกล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับแขกจากเมืองลักกะตาหรือเมืองกัลกัตตา ในประเทศอินเดียที่เดินทางโดยเรือสำเภาขนสินค้าอินเดียมาขายตามหัวเมืองชายทะเลฝั่งตะวันตก แขกผู้ทำการค้าเดินทางมาเรื่อยจนกระทั่งมาจอดเรือสินค้าที่ท่าเทียบเรือเมืองกันตัง จังหวัดตรัง เกิดรักชอบในที่สุดก็ได้แต่งงานอยู่กินเป็นสามีภรรยา อยู่มาวันหนึ่งแขกผู้นี้คิดถึงบ้านเมืองของตนและเป็นห่วงพ่อแม่ซึ่งแก่ชรามากแล้วจึงเข้าพบเจ้าเมืองกันตังพร้อมกับขอคนงานติดตามไปด้วย 1 คน(ตัวเสนา)เจ้าเมืองก็อนุญาต แขกดีใจมากต่อจากนั้นเดินทางกลับบ้านเพื่อชักชวนยาหยี(ภรรยาของตน)ให้เตรียมตัวเดินทาง ฝ่ายภรรยาเมื่อทราบข่าวก็ไม่อยากเดินทางไปอินเดียเนื่องจากเป็นห่วงพ่อแม่ที่แก่ชรา แขกต้องอ้อนวอนทั้งขู่ทั้งปลอบอยู่พักใหญ่นางจึงยอมเดินทางไปด้วย แขกสั่งให้ยาหยีลาพ่อแม่และพี่น้องเดินออกทางไปกัลกัตตา ระหว่างทางผ่านเกาะแก่งที่สวยงาม แขกได้ชี้ชวนให้ยาหยีชมความงามของธรรมชาติ ชมนก ชมปลา ชมดาว ฯลฯ จนกระทั่งถึงเมืองกัลกัตตา

ปัจจุบันเนื้อหาการออกแขกของลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้ถูกตัดทอนรายละเอียดปลีกย่อยแล้วนำบทเพลงในสมัยปัจจุบันมาสอดแทรก เช่น บทชมธรรมชาติระหว่างเดินทาง เปลี่ยนเป็นร้องเพลงร้องเกี้ยวพาราสี บทที่เกี่ยวกับเสนาบางคณะได้นำเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมือง หรือบทตลกมาแทรก เป็นต้น ถึงแม้จะมีการปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องไปบ้างแต่เนื้อหาหลักๆที่เกี่ยวกับเรื่องราวการเดินทางก็ยังคงไว้เหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

6. โอกาสที่แสดง

โดยทั่วไปแต่เดิมการแสดงลิเกป่ามักแสดงในงานรื่นเริงเป็นหลัก เช่น งานขึ้นปีใหม่ งานแต่งงาน งานเฉลิมฉลองในเทศกาลต่างๆ งานเลี้ยงประจำปี งานบุญ งานบวช งานบุญเดือนสิบ งานออกพรรษา งานเข้าพรรษา เป็นต้น ไม่นิยมแสดงในงานศพ การแสดงในสมัยก่อนสามารถแสดงได้ทั้งกลางวันและกลางคืน หากเป็นกลางคืนส่วนใหญ่จะเป็นงานใหญ่และมีผู้ชมจำนวนมาก เช่น งานเฉลิมฉลองวันที่ 5 ธันวาคมของทุกปี งานประจำปีจังหวัด งานบุญเดือนสิบ งานวันออกพรรษา งานวันเข้าพรรษา เป็นต้น บางคณะอาจมีการแสดงจนรุ่งสว่าง ถึงแม้ว่าการแสดงลิเกป่าแสดงในงานรื่นเริงเป็นหลัก แต่บางคณะก็รับงานแสดงในงานศพ เช่นลิเกป่านายสนิท ทิพย์บรรพต นายสร้วง ทิพย์บรรพต ญาติผู้น้องของลิเกป่าสนิท ทิพย์บรรพต เล่าว่า เมื่อประมาณ 20 ปีมาแล้ว ตนและนายสนิทเคยแสดงลิเกป่าในงานศพของชาวบ้านในตำบลศรีวิชัยผู้หนึ่ง เหตุที่รับไปแสดงในครั้งนั้นเนื่องจาก ผู้ตายเป็นผู้ที่ติดตามชมการแสดงของคณะตนมาตั้งแต่เริ่มเปิดการแสดงใหม่ๆ เมื่อมีการแสดงลิเกป่าที่ไหนผู้ตายมักจะติดตามไปชมการแสดงและเป็นกำลังใจให้ตลอด เมื่อผู้ตายเสียชีวิตญาติพี่น้องของผู้ตายได้ขอร้องตนและคณะให้ไปแสดงในงานศพ ปัจจุบันการแสดงลิเกป่านอกจากแสดงในงานรื่นเริง ดังที่กล่าวมาแล้ว ลิเกป่าบางคณะยังรับงานแสดงที่มีลักษณะที่แสดงเพื่อการสาธิตหรือเป็นการแสดงในช่วงสั้นๆเพื่อเปิดงานหรือคั่นรายการต่างๆ เช่น การแสดงให้กับมหาวิทยาลัยราชภัฏในงาน 100 ปี ท่านพุทธทาส การสาธิตการแสดงลิเกป่าให้กับโรงเรียนต่างๆในจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

7. บทร้อง บทสนทนา และลำดับการแสดง

ลิเกป่ามีเป็นบทร้องที่มีเอกลักษณ์ กล่าวคือ ภาษาที่ใช้ในบทร้องและบทสนทนาใช้ทั้งภาษากลางและภาษาถิ่นใต้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตัวละครนั้นๆ เช่น แขกแดงใช้ภาษาถิ่นใต้แต่ดัดสำเนียงให้เป็นเสียงแขกลิ้นรัว ส่วนตัวยาหยีใช้ภาษากลางสลับกับภาษาถิ่นใต้โดยขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เช่น หากพูดกับท่านเจ้าเมืองมักใช้ภาษากลาง แต่หากพูดกับชาวบ้านทั่วไปก็จะใช้ภาษาถิ่นใต้ ส่วนตัวเจ้าเมืองเองมักพูดภาษากลางเป็นส่วนใหญ่ สำหรับเสนาใช้ภาษาถิ่นใต้เป็นหลัก เหล่านี้เป็นต้น สำหรับขั้นตอนการแสดงลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีลำดับขั้นตอนการแสดงที่สำคัญ 7 ประการ

คือ การลงโรง การว่าดอก การไหว้ครู การบอกชุด การออกแขก การบอกเรื่อง การแสดงเรื่อง และการลาโรง

7.1 การลงโรง

การลงโรงหรือการโหมโรงของลิเกป่ามีวัตถุประสงค์เดียวกันกับการลงโรงของมโนห์ราและหนังตะลุง คือ เป็นการบอกกล่าวให้ผู้ชมที่มาชมการแสดงรู้ว่าการแสดงลิเกป่ากำลังจะเริ่มต้นแล้ว นอกจากเป็นการเรียกคนดูแล้วการลงโรงยังเป็นการบอกให้นักแสดงในคณะเตรียมพร้อมสำหรับการแสดงอีกด้วย การลงโรงเริ่มต้นเมื่อลูกคู่และผู้แสดงส่วนหนึ่งที่เป็นนักดนตรีมานั่งล้อมวงบริเวณด้านข้างของหน้าเวทีแสดงแล้วบรรเลงดนตรีล้วนๆเพลงที่ใช้ในการบรรเลงส่วนใหญ่เป็นเพลงไทยเดิม ได้แก่ เพลงพัดชา เพลงลาวสมเด็จ เพลงเขมรปี่แก้ว เพลงเขมรปากท่อ เพลงจีนแส เพลงลาวดวงเดือน เพลงชายคลั่ง เพลงสุดสงวน เพลงนางครวญ เพลงสะบัดสะบิ้ง เพลงเขมรพวง เพลงชะนีร้องไห้ เหล่านี้เป็นต้น ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีลิเกป่าที่มีการนำเพลงไทยเดิมมาใช้บรรเลงในการลงโรงเหลือเพียงไม่กี่คณะ ได้แก่ ลิเกป่าพันปี ลิเกป่าร่มไทรทอง และลิเกป่าจรัสศิลป์ สำหรับเวลาที่ใช้ในการโหมโรงใช้เวลาประมาณ 15-30 นาที แต่บางคณะอาจยืดเวลาโหมโรงออกไปบ้างก็ได้ขึ้นอยู่กับจำนวนผู้ชมและความพร้อมของนักแสดงด้วย ปัจจุบันเพลงที่ใช้ในการโหมโรงของลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากบางคณะได้มีการนำเครื่องดนตรีแบบสมัยใหม่ เช่น คีย์บอร์ดไฟฟ้า กลองชุด กีตาร์ไฟฟ้า เข้ามาผสมผสานกับเครื่องดนตรีแบบเดิมจึงทำให้เพลงไทยเดิมเริ่มเสื่อมความนิยม ลิเกป่าบางคณะจึงนำเพลงไทยลูกทุ่งซึ่งเป็นที่นิยมในปัจจุบันมาใช้ควบคู่กับเพลงไทยเดิมในการโหมโรงโดยเฉพาะลิเกป่าสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ แต่อย่างไรก็ตามยังมีลิเกป่าบางคณะที่ยังใช้เพลงไทยเดิมในการโหมโรงอยู่ เช่น ลิเกป่าพันปี ลิเกป่าสนิท ทิพย์บรรพต ลิเกป่าวิจิตร สงวนศิลป์ เป็นต้น

7.2 การว่าดอก

การว่าดอกเป็นการเริ่มร้องหลังจากมีการลงโรงเรียบร้อยแล้ว เมื่อการลงโรงจบลูกคู่และนักดนตรีจะนั่งล้อมวงกันบริเวณหน้าเวที หรือหลังเวทีก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะนั่งหน้าเวที การว่าดอกเป็นการผลัดกันร้องทีละคนเมื่อผู้ร้องร้องจบแต่ละตอนแล้วลูกคู่ที่นั่งอยู่จะมีการรับในท่อนท้าย เนื้อหาของบทร้องส่วนใหญ่จะเป็นการชมความงามของหญิงสาว การบอกกล่าวเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชุมชน ดังตัวอย่าง

ตัวอย่าง บทร้องว่าดอกของลิเกป่าร่มไทรทอง

(คำร้องคนที่ 1) ขุด ดิน ฟัน ดิน เอ้ย ปลูก ข้าวโพด สาลี

(ลูกคู่รับ) เอิง เอย ขุด ดิน ฟัน ดิน เอ้ย ปลูก ข้าวโพด สาลีแม่ ดวง ดารา พรือ ไม่ เมต ตา ตัว พี่

(คำร้องคนที่ 2) ผัก บุ้ง ใน ห้วย น้อง เอย แพง พวย ทอด ยอด

(ลูกคู่รับ) เอิง เอย ผัก บุ้ง ใน ห้วย น้อง เอย แพง พวย ทอด ยอด
มาทิ้ง พี่ เสีย พี่ จะ หา เมีย ที่ ไหน กอด
เอิง เอย เอิง เอย เอิง เอย

(คำร้องคนที่ 3) เจ้าชู้ มะม่วง เอย รัก เจ้า พวง พิกุล

(ลูกคู่รับ) เอิง เอย เจ้าชู้ มะม่วง เอย รัก เจ้า พวง พิกุล
วาสนา เจ้า หา ม่าย ทำ พรือ ที่ จะ ได้ แม่ ใจ บุญ
เอิง เอย เอิง เอย เอิง เอย

(คำร้องคนที่ 4) ตัด กล้วย ไว้ หวี น้อง เอย ตัด ปลี ไว้ ใย เอิง เอย

(ลูกคู่รับ) ตัด กล้วย ไว้ หวี น้อง เอย ตัด ปลี ไว้ ใย เอิง เอย
ตัด โคน โยน น้ำ ใคร รัก ใคร ตาม ก็ ลง ไป
เอิง เอย เอิง เอย เอิง เอย

(คำร้องคนที่ 5) น้ำ ขึ้น เต็ม คลอง น้อง เอย เรือ ล่อง เกย ฝั่ง เอิง เอย เอิง เอย

(ลูกคู่รับ)น้ำ ขึ้น เต็ม คลอง น้อง เอย เรือ ล่อง เกย ฝั่ง
ลอย มา รับ เอา พี่ ไป ด้วย กัน เอิง เอย เอิง เอย เอิง เอย

ตัวอย่าง บทร้องว่าดอกของลิเกป่าจรัสศิลป์

(คำร้อง) เจ้าช่อดอกเอยดอกแก้วถึงผูกสมัครรักกันแล้วแต่อย่าให้คนรู้กันไปหลายอู่ คนในบ้านนี้เค้าหาว่าพี่นั้นเป็นศัตรูเอย อย่าให้คนรู้กันไปหลายอู่เห็นดูน้องสาวคราเมื่อเรารักกัน

(ลูกคู่รับ) นอย. นอย นอย น้อย น้อย นอย นอย น้อย น้อย น้อย น้น้อย น้อย เอย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย ละ นอย น้อย หน่อย

(คำร้อง) เจ้าช่อดอกเอยดอกอมมารักแล้วไม่รักชมยิ่งสิ่งหนึ่งเล่าอาบังไม่บอก น้ำข้นอยู่ในน้ำใสเอาไว้อยู่นอกยังสิ่งหนึ่งเล่าบังไม่บอกให้เจ้าพวน้องสาวเจ้านึกเอาเอง

(ลูกคู่รับ) นอย. นอย นอย น้อย น้อย นอย นอย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย เอย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย ละ นอย น้อย น้อย

(คำร้อง) เจ้าช่อเอยเจ้าดอกสักผู้หญิงอ้อร้อคอจะหักผู้ชายไม่รักไอ้หญิงดอกทอง เดือนก่อนรักพี่ทอมาเดือนนี้ให้ชายอื่นเขครองเองเอยพี่จะไม่รักหญิง ดอกทองตามใจละน้องจะไปเอาใครดอก

(ลูกคู่รับ) นอย. นอย นอย น้อย น้อย นอย นอย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย เอย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย ละ นอย น้อย หน่อย

7.3 การไหว้ครู

การไหว้ครูเป็นการกล่าวถึงพระคุณของครูอาจารย์ที่เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาในด้านศิลปะการแสดงแขนงนี้ การไหว้ครูนอกจากกล่าวถึงพระคุณของครูอาจารย์แล้วยังกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระคุณของบิดามารดาและผู้ที่คอยช่วยเหลืออื่นๆในการแสดงรวมถึงการใช้ชีวิตประจำวันอีกด้วย การไหว้ครูส่วนใหญ่ใช้ทำนองเพลงเดียวกับการว่าดอกจึงมีบางคณะที่นำการไหว้ครูและการว่าดอกมากล่าวพร้อมๆกันเพื่อประหยัดเวลา การไหว้ครูจะต้องเตรียมหมาก 3 คำ เทียน 1 เล่ม และเงิน109 บาท หลังจากนั้นหัวหน้าคณะจะเริ่มทำพิธีโดยการ**“ตั้งสคฺเค”**ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

สัคเค กาเม จะ รูเป คิริสิขะระตะเฏ จันตะลิกเข วิมาเน ทีเป รัฏเฐ จะ คาเมตะรุวะนะคะหะเน เคหะวัตถุมหิเขตเต ภุมมา จายันตุ เทวา ชะละถะละวิสะเมยักขะคันธัพพะนาคา ติฏฐันตา สันติเก ยัง มุนิวะระวะจะนัง สาธะโวเม สุณันตุธัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา ธัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตาธัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา ปุตตาปิ ตัสสะ พะหะโว อินทะนามามหัพพะลา อิทธิมันโต ชุติมันโต วัณณะวันโต ยะสัสสิโน โมทะมานา อัฏฐังสุอุตตะรัญจะ ทิสัง ราชา กุเวโร ตัปปะสาสะติ ยักขานัง อาธิปะติ ยักขานังอาธิปะติ มหาราชา ยะสัสสิ โส ปุตตาปิ ตัสสะ พะหะโว อินทะนามา มหัพพะลาอิทธิมันโต ชุติมาโน วัณณะวันโต ยะสัสสิโน โมทะมานา อัฏฐังสุปุริมะทิสัง ธะตะรัฏโฐ ทักขิเณนะ วิรุพหะโก ปัจฉิเมนะ วิรูปักโขกุเวโร อุตตะรัง ทิสัง จัตตาโร เต มหาราชา สะมันตา จตุโร ทิสาทัททัลละมานา อัฏฐังสุ แปลว่า ขอเชิญเหล่าเทพเจ้าซึ่งสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นกามภพก็ดี และภูมิเทวดา ซึ่งสถิตอยู่ในวิมานยอดภูเขาและหุบผาในอากาศ ในเกาะ ในแว่นแคว้น ในบ้าน ในต้นพฤกษา และป่าชัฏในบ้านเรือนและในไร่นาก็ดีและยักษ์ คนธรรพ์ นาค ซึ่งสถิตอยู่ในน้ำบนบก และที่อื่น ไม่เรียบราบก็ดี อันอยู่ที่ใกล้เคียงจงมาประชุมพร้อมกันในที่นี้ คำใดเป็นของพระมุนี ท่านสาธุชนทั้งหลาย จงสดับคำของข้าพเจ้านั้น ดูก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย กาลนี้เป็นกาลฟังธรรม แม้บุตรทั้งหลายของเธอเป็นอันมากมีนามว่า อินทร์ มีกำลังมาก มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดีมุ่งมาประทับอยู่ ท้าวกุเวร ผู้อยู่ทางทิศอุดร ปกครองอยู่ซึ่งทิศนั้น เป็นอธิบดีของพวกยักษ์ เธอเป็นมหาราชา มียศ แม้บุตรทั้งหลายของเธอเป็นอันมาก มีนามว่า อินทร์ มีกำลังมาก

มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ประทับอยู่ ท้าวธตรฐเป็นใหญ่ทิศบูรพา ท้าววิรุฬหกเป็นใหญ่ทิศทักษิณ ท้าววิรูปักษ์เป็นใหญ่ทิศปัจจิม ท้าวกุเวรเป็นใหญ่ทิศอุดร มหาราชทั้ง 4 นั้น ยังทิศทั้ง 4 โดยรอบ ให้รุ่งเรืองประทับอยู่ เมื่อชุมนุมเทวดาแล้วต่อจากนั้นอันเชิญครูลิเกป่าซึ่งประกอบด้วย แขกแดง แขกดำ โต๊ะยายี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือในพื้นที่ที่ทำการแสดงมารับขันหมากและช่วยปกป้องคุ้มครองรักษาคณะการแสดง หลังจากตั้งบทสัคเคแล้วผู้เป็นหัวหน้าคณะก็จะกล่าวบทไหว้ครู

ตัวอย่าง บทไหว้ครูของลิเกป่าพันปี

(คำร้อง)น้อย..นอยนอย.....ตาละน่อย....นอยหนอย.....เอิงเอย...เอย..วันนี้วันดีพ่อเอยราตรีนี้จะมาร้องรำ..ช่วยแนะตะคุณครูช่วยนำ..คุณพ่อเอ๋ยที่ผมหวัง

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอยละเอ้อเหอ.. เอิงเอย

(คำร้อง) สิ่งศักดิ์พ่อเอ๋ยที่อยู่ในโรงนี้.....สิ่งศักดิ์สิทธิ์พ่อเอ๋ยที่อยู่ในโรงนี้ที่มา คุ้มภัยพ่อเอยยายี...คุณพ่อเอยปราณีที่ในโรงรำ

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอยละเอ้อเหอ.. เอิงเอย

(คำร้อง) สิบนิ้วจะไหว้พ่อเอ๋ยจะไหว้พ่อท่านเกตุ....แกเป็นผู้พ่อเอยวิเศษคุณละพ่อเอย..เอ๋ยพ่อท่านเกตุ..นั้นของผม

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอยละเอ้อเหอ.. เอิงเอย

(คำร้อง) หัตถ์ตรงที่สองพ่อเอ๋ยขอไหว้พ่อท่านนวล..แกมาจัดละพ่อเอยมาจวน..คุณละพ่อเอย..เอ๋ยพ่อท่านนวล..นั้นของผม

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอยละเอ้อเหอ.เอิงเอย

(คำร้อง)หัตถ์ตรงที่สามพ่อเอ๋ยขอไหว้อาจารย์วิจิตร..ตัวของผมเคยเป็นลูกศิษย์คุณละพ่อเอย..เอ๋ยคุณวิจิตร..ท่านสอนผม

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอยละเอ้อเหอ..เอิงเอย

(คำร้อง)สิบนิ้วจะไหว้พ่อเอ๋ยจะไหว้อาจารย์ฉาว....ผู้ได้ฝึกหัดตัวผมนี้เล่า.คุณละพ่อเอย..เอ๋ยพ่ออาจารย์ฉาว..นั้นของผม

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอยละเอ้อเหอ.เอิงเอย

ตัวอย่าง บทไหว้ครูของลิเกป่าจรัสศิลป์

(คำร้อง) ลงโรงไหว้ครูไหว้ครูอาจารย์สอน..บิดาเองเอยมารดร.คุณครูสอนให้ข้ารำ
ครูสอนเหอให้ข้ารำ..ชะเองเอยเองเอยเออเหอเองเอย
สิบนิ้มประนมมาตั้งบังคมที่ยกไว้สิบนิ้มประนมมาตั้งบังคมที่ยกไว้ ทั้งขวาและทั้งขวา

(คำร้อง) ผมย่อไว้ครูลิเกป่าข้าย่อไว้ครูลิเกป่าชะเองเอยเองเออเองเอย
ในค่ำคืนนี้ที่ขอให้กล่าวมาในค่ำคืนนี้ที่ขอให้กล่าวมาครูลิเกป่านั้นของข้าว่าช้าๆอยู่ทำไมชะเองเอยเองเอยเออเหอเองเอย

(คำร้อง) เชิญมาเถอะมาพามามาจับเอาเทียนชัยมาเถอะพ่อพ่อมามาจับเทียน ชัย
ครูลิเกป่าอยู่ไหนจงรีบไปกันเข้ามาชะเองเอยเองเอยเออเหอเองเอย

(คำร้อง) แล้วไหว้พ่อท่านทุกวัดเองเอยศักสิทธิ์ตรงไหน ไหว้พ่อท่านทุกวัดเองเอยศักสิทธิ์ตรงไหน เองเอยพ่อท่านที่ตั้งใจลูกไหว้ไปถ้วนหน้า

(คำร้อง) ไหว้พ่อท่านพุ่มวัดปากคูยกขึ้นชูทั้งท่านพ่อท่านวัดปากงู ว่ายกชู เหนือเกศา มายกชูขึ้นเกศาชะเองเอยเองเอยเออเหอเองเอย

7.4 การบอกชุด

การร้องบอกชุดหรือการว่าเพลงวงซึ่งเป็นการขับร้องหลังจากที่การไหว้ครูเสร็จสิ้นแล้ว ผู้ร้องและลูกคู่จะนั่งเป็นวงกลมอยู่กับพื้นส่วนหน้าเวที ไม่มีการรำประกอบแต่อย่างใด การร้องบอกชุดจะมีผู้ผลัดกันบอกและผลัดกันรับเปลี่ยนกันไปจนครบทั้ง 12 ชุด คือครบทุกคนที่นั่งล้อมวง ในอดีตลิเกป่าที่แสดงในจังหวัดสุราษฎร์ธานีแต่ละคณะจะมีการร้องบอกชุดทั้งหมด12 ชุดคล้ายชุดของลิเกสิบสองภาษา แต่ละชุดจะเป็นการกล่าวถึงเรื่องแสดงสั้นๆ ลิเกป่าแต่ละคณะจะมีการบอกชุดที่ไม่เหมือนกัน ปัจจุบันการบอกชุดของลิเกป่านับวันจะหาดูได้ยากแล้วแม้แต่คณะลิเกป่าพันปีที่เป็นลิเกป่าที่เก่าแก่ที่สุดในจังหวัดสุราษฎร์ธานีก็ยังไม่มีการบอกชุด นายจำรัสหัวหน้าคณะลิเกป่าให้เหตุผลในเรื่องนี้ว่า เนื่องจากการแสดงในปัจจุบันผู้ชมส่วนใหญ่ชื่นชอบการแสดงลิเกป่าที่เน้นเรื่องราวที่น่าติดตามมากกว่าการแสดงตามลำดับแบบสมัยโบราณ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าลิเกป่าไม่มีท่าประกอบรำที่อ่อนช้อยสวยงามเหมือนการแสดงมโนห์ราหรือการแสดงลิเกแบบภาคกลาง เสน่ห์ของการแสดงลิเกป่าจึงอยู่ที่การแสดงเรื่องมากกว่าการรำ ด้วยเหตุนี้การบอกชุดแต่ละชุดส่วนใหญ่

จะไม่มีการแสดงแล้ว เนื่องจากต้องการประหยัดเวลาในการแสดงนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตามลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีบางคณะที่ยังมีการบอกชุดในการแสดงอยู่ คือ ลิเกป่าจรัสศิลป์ซึ่งเป็นลิเกป่าในอำเภอกาญจนดิษฐ์ หัวหน้าคณะลิเกป่า คือ นายจรัส คลาดทุกข์ ได้กล่าวถึงการบอกชุดการแสดงว่าการบอกชุดของลิเกป่าคณะของตนมีการบอกชุด 12 ชุดคล้ายลิเกสิบสองภาษา

ตัวอย่าง การบอกชุดของลิเกป่าจรัสศิลป์

ชุดที่หนึ่ง ผมจะออกแขกแดงเอยเป็นผู้จัดแจงเองเอยแทงเพกาแทงแล้ว..รอรำหนอยเอยมานาหรือรอรำหนอยเอยมานาเข้าท่าถ้าชมกันตาเจ้าช่อมาลีเออเอยเอเอยเองเอย

ชุดที่สอง ผมจะออกแขกเทศเป็นผู้วิเศษเองเอยเทศของลังกาจัดแจงแต่งองค์ไปลงแพกาแต่งองค์ไปลงแพกาไปขายค้าที่หน้าเมืองไทยเออเอยเอเอยเองเอย

ชุดที่สาม ยังไม่งามดีเอยเรื่องภัยมณีเองเอยศรีสุวรรณชวนพี่ชวนน้องไปนอนกลางไพรวัลย์พี่น้องพี่น้องไปนอนกลางไพรวัลย์..มีนางกุมภัณฑ์มาลักพาเอาไป

ชุดที่สี่ ยังไม่สิ้นสุดเล่นเอยเรื่องโคบุตรเองเอยพอสาใจมาใช้สาลิกามาขับพาลักไป ใช้สาลิกามาขับพาลักไป ไปถึงนางใหญ่อำพันเทวีเออเอยเองเอยเองเอย

ชุดที่ห้า จะออกพม่าเองเอยมองอาซาไรไปตีกลองยาวกล่าวเป็นเพลงไทย กลองยาว กลองยาวกล่าวเป็นเพลงไทย นายโหม่งซาไรเป็นคนชำนาย..เออเอยเอเอยเองเอย

ชุดที่หก เองเอยเอยเจิงเม้ยเจิงมีมังกลายานามันนามันขายยังนาไปขายค้าที่หน้าเมืองไทยตกมอญมาถึง

ชุดที่เจ็ด ยังไม่เหม็ดหมดเล่นเรื่องพระรถชักชวนเมรีหนอยหรือธิดาไปชมสวนสาให้สำราญใจ

ชุดที่แปด ฉันจะเล่าเรื่องเอยอย่าโกรธอย่าเคืองแก่พระทัยมาเล่นเรื่องส้านทองน้องเอยพองใจ ส้านเอยส้านทองน้องเอยพองใจมาพามาลัยไปชมสวนเฒ่าเออเอยเอเอยเองเอย

ชุดที่เก้า เรื่องพระวรรณหงส์เองเอยเหนือตอกม้วยบรรลัยมาสงสารนางแก้วที่แล่นตามไปนางเกศนางเกศเสียงแผดตามไปไปถึงนางใหญ่อำพันเทวี

ชุดที่สิบ ประดิษฐ์แต่งตั้งเองเอยพี่น้องมานั่งเอยฟังเรื่องไรจะฟังคำแขกหรือว่าคำไทยคำแขกคำแขกหรือว่าคำไทยจะฟังเรื่องไรละญาติกาเอเองเอเองเอย

ชุดที่สิบเอ็ด ผมจะขอคำขอออกไหหลำเองเอยทั้งพาราเป็นพระจีนน้อยเองเอยเข้ามาจีนน้อยจีนน้อยเองเอยเข้ามา มาจากพาราให้พี่น้องฟัง

ชุดที่สิบสอง เล่นเรื่องสายบัวเองเอยมีฤทธิ์น่ากลัวเองเอยขอบุญเรืองลักนางแว่นแก้วพาไปจากเมือง แว่นแก้วแว่นแก้วพาไปจากเมืองบิดาแค้นเคืองยกพลตามไป

ครบสิบสองชุดสมสุดิไหว้แล้วเองเอยขอให้คลาดแคล้วเองเอยเหมือนกับคำว่าพวกเราทั้งหลายเร่งลงรำมะนา ทั้งหลายทั้งหลายเร่งลงรำมะนาให้แขกชวาออกมาทันใด

7.5 การออกแขก

การออกแขกเป็นขั้นตอนการแสดงที่สำคัญถือว่าเป็นหัวใจของการแสดงลิเกป่าก็ว่าได้เพราะการแสดงเรื่องอื่นๆได้นั้นจะต้องมีการออกแขกให้จบเรื่องเสียก่อน สมัยก่อนการออกแขกใช้ผู้แสดง 2 ตัว คือ แขกแดงและแขกขาว โดยให้แขกแต่ละตัวผลัดกันมาออกแสดงหน้าเวที แต่ปัจจุบันเท่าที่ปรากฏมีเพียงการออกแขกแดงเท่านั้น ผู้ที่รับบทเป็นแขกแดงต้องแต่งตัวให้คล้ายแขกแล้วดัดเสียงพูดให้เหมือนอย่างแขก ระหว่างที่ร้องก็จะมีการเต้นตามจังหวะรำมะนาในจังหวะสนุกที่เรียกว่าเต้น**“เต้นสามขา”**บางคณะมีลีลาการเต้นแบบพิเศษที่เรียกว่า**“เต้นกระตุกม่าน”** โดยใช้ม่านหรือฉากเป็นเครื่องประกอบ

ตัวอย่าง การออกแขกของลิเกป่าพันปี

(คำร้อง) บีกีนั้นหนา..ลาลาลา..ลาลาลา..เอเลวะกาต้า...กอไก่กอกา....บินหลามาแล

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย.. ละเอ้อเหอ..นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย

(คำร้อง) บีกีนั้นหนา..ลาลาลา..ลาลาลาลา..เอเลวะกาต้า...แขกมารำให้หรั่งแล

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอย..ละเอ้อเหอ..เอิงเอย

(คำร้อง) อะไรกระดุกกระดิก....เอเลวะกาต้า...สระอิ..สระอา....สระเอ

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอย..ละเอ้อเหอ..เอิงเอย

(คำร้อง) อะไรกระดุกกระดิก....เอเลวะกาต้า...สระอิ สระอา....สระเอ

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอย..ละเอ้อเหอ..เอิงเอย

เมื่อแขกออกมาเต้นสมควรแก่เวลาแล้วตัวละครแขกแดงก็ขอลาท่านผู้ชมกลับเข้าหลังโรง ต่อจากนั้นจึงมีการนำเรื่องของแขกแดงและยาหยีมาแสดง คณะลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีให้ความสำคัญกับขั้นตอนนี้มาก ลิเกป่าจะแสดงเป็นที่ชื่นชอบของคนดูหรือไม่นั้นส่วน

ใหญ่มักจะพิจารณากันที่การแสดงบทนี้เป็นหลัก สำหรับเนื้อเรื่องของแขกแดงแต่ละคณะมีเหมือนกัน เป็นการกล่าวถึงแขกซึ่งมาจากเมืองลักกะตาหรือเมือง(กัลกัตตา)ในประเทศอินเดียเข้ามาค้าขายในเมืองไทยแล้วแต่งงานกับหญิงไทย ต่อมาแขกผู้นี้ประสงค์จะเดินทางกลับบ้านจึงไปขออนุญาตท่านเจ้าเมืองพร้อมทั้งขอคนรับใช้ 1 คน เมื่อเจ้าเมืองอนุญาตแขกจึงลาพ่อแม่ฝ่ายภรรยาเดินทางกลับบ้านเกิดเมืองนอนของตน

ตัวอย่าง การออกแขกแดงของลิเกป่าจรัสศิลป์

ชะอาอาชะอาไฮ....ชะอาอาชะอาไฮ ...ชะอาอาชะอาไฮ... ชะอาอาชะอาไฮ
อัศจรรย์ลั่นเรื่องเอยเทือนทั้งหมดอัศจรรย์ลั่นเรื่องเอยเทือนหมดรถไฟมาเทอง
ชะอาอาชะอาไฮ....ชะอาอาชะอาไฮ ...ชะอาอาชะอาไฮ... ชะอาอาชะอาไฮ
เอโยนโยนปาการา...ลานางลาเอ้ยลาชาวางนาที...ลานางลาเอ้ยลาชาวางนาที
ชะอาอาชะอาไฮ....ชะอาอาชะอาไฮ ...ชะอาอาชะอาไฮ... ชะอาอาชะ เออละ
น้องพร้อมพรีแล้วมานั่งเป็นเพื่อนดู... เออละน้องพร้อมพรีแล้วมานั่งเป็นเพื่อนดู
ชะอาอาชะอาไฮ ชะอาอาชะอาไฮ..... เจ้าช่อมะกอกเอ้ย

7.6 การบอกเรื่อง

การบอกเรื่องเป็นการแสดงในลำดับต่อมาหลังจากมีการออกแขกเสร็จสิ้นตามธรรมเนียมแล้ว การบอกเรื่องของลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีส่วนใหญ่ใช้ตัวตลกเป็นตัวบอกเรื่อง บางคณะใช้ตัวแขกแดงเป็นตัวบอกเรื่องก็มี การบอกเรื่องเริ่มจากการบอกกล่าวให้ผู้ชมทราบว่าในวันนี้คณะแสดงจะแสดงเรื่องอะไร พระเอกหรือนางเอกในเรื่องชื่ออะไร เรื่องราวที่แสดงเกิดขึ้นที่ไหน และมีความเป็นไปอย่างไร เป็นต้น ปัจจุบันการบอกเรื่องได้ถูกละเลยไปบ้างเนื่องจากไม่ใช่ลำดับการแสดงที่สำคัญมากนัก ประกอบกับลิเกป่าบางคณะในจังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นลิเกป่าที่แสดงในช่วงสั้นๆประมาณ 30-60 นาทีจึงทำให้ไม่เคร่งครัดในขั้นตอนการบอกเรื่องมากนัก

7.7 การแสดงเรื่อง

การแสดงเรื่องเป็นการเสนอเรื่องราวไปตามเค้าเรื่องที่กำหนดไว้แล้วการแสดงต้องอาศัยทักษะและไหวพริบปฏิภาณ การแสดงเรื่องของลิเกป่ามีทั้งบทร้อง บทบรรยาย และบทเจรจาประกอบกัน ในส่วนบทร้องของลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีจะมีลักษณะเด่นกว่าบทอื่นๆ กล่าวคือในบทร้องตอนหนึ่งๆจะมีท่วงทำนองที่เรียกว่า **“เพลง”** ซึ่งในแต่ละเพลงจะใช้เฉพาะบทบาทของเรื่อง เช่น ตอนเดินป่ามีการชมธรรมชาติที่พบเห็น ตอนนี้จึงใช้เพลงที่ฟังแล้วสบายๆชวนผ่อนคลาย ได้แก่เพลงพัดชา เพลงชมสวน เพลงนกเขาขัน เป็นต้น หากเป็นตอนโศกเศร้าอาจใช้เพลงธรณีกันแสง เป็นต้น สำหรับบทบรรยายมักใช้เมื่อเริ่มต้นเรื่องที่แสดงหรือตอนจบเรื่องที่แสดงแล้วเป็น

ส่วน ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ชมเกิดความเข้าใจในเนื้อเรื่องยิ่งขึ้น แต่บางครั้งบทบรรยายอาจใช้ในกรณีที่มีการเปลี่ยนฉากจากฉากหนึ่งไปยังฉากหนึ่งก็ได้แล้วแต่ความสะดวกและความนิยมของแต่ละคณะ ส่วนบทเจรจาจะใช้เมื่อมีการตอบโต้กันระหว่างตัวละครหรือบางครั้งอาจใช้สลับกับบทร้องก็ได้ เช่นในบทร้องตอนชมธรรมชาติเมื่อมีการบรรเลงดนตรีเพลงนกเขาขัน เมื่อจบเพลงแล้วตัวละครในเรื่องอาจตบท้ายตอนด้วยการเกี้ยวพาราสีระหว่างชายหญิงก็ได้ ปัจจุบันการเล่นเรื่องของลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมักเล่นเรื่องแบบรวบรัดเป็นส่วนใหญ่ บางคณะมีการนำนิยายหรือวรรณคดีบางตอนมาแสดงสั้นๆ เช่น ตอนเปิดผอบในเรื่องจันทโครพ มานำเสนอแทนการเล่นเรื่องทั้งหมดเพื่อเป็นการประหยัดเวลา เหล่านี้เป็นต้น

ตัวอย่าง บทเกี้ยวพาราสีของลิเกป่าพันปี

(ผู้หญิง) ละแม่เนื้อเย็นเห็นผู้ชาย ...ละเข้ามาเก็บดอกไม้...พี่เอยเข้ามาปราศรัย

(ลูกคู่) ทิงน่องนอย...ละทิงนอย.หนอยนอย...หนอย..หนอย..นอย หนอย..ละนอยนอย..นอย ..ทิงน่องนอย...ละทิงนอย.หนอยนอยหนอย ..นอยละหนอย.. นอย..หนอย..นอย..น่อย..หนอย

(ผู้ชาย) นี่ของคุณละแม่หนู..ละพี่ชายไม่รู้ว่าของใคร..ถ้าพี่รู้พี่ไม่ลัก..พี่สู้ไปขอต่อพระพักตร์..น้องเอยคนดี

(ผู้หญิง) ถ้าน้ำหน้าละเหมือนพี่ชาย..ละน้องให้ดอกไม้ปู้ยี..ดอกไม้ชายเอยดอกเอ๋ยดอกนี้..ถึงใครเอามือขยี้..มันก็ยังไม่หายหอม...ถ้าน้ำหน้าเหมือนพี่ชายละน้องไม่ให้เข้าตอม

(ลูกคู่) ทิงน่องนอย...ละทิงนอย.หนอยนอย...หนอย..หนอย..นอย หนอย..ละนอยนอย..นอย ..ทิงน่องนอย...ละทิงนอย.หนอยนอยหนอย ..นอยละหนอย.. นอย..หนอย..นอย..น่อย..หนอย

(ผู้ชาย) เปรียบเจ้าน้องเอย...จริงๆ..โอ้ละเหอน้องหญิง...หากใครเอาปืนมายิงแล้วพี่ล้มนอนตาย..หลังบ้านน้องยาขอเป็นป่าช้า พี่ชายดี.....

(ลูกคู่) ทิงน่องนอย...ละทิงนอย.หนอยนอย...หนอย..หนอย..นอย หนอย..ละนอยนอย..นอย ..ทิงน่องนอย...ละทิงนอย.หนอยนอยหนอย...นอยละหนอย.นอย..หนอย..นอย..น่อย..หนอย

ตัวอย่าง บทชมธรรมชาติลิเกป่าร่มไทรทอง(เรื่องจันทโครพตอนเปิดผอบ)

(จันทโครพพูด) พี่เสนาวันนี้เราเดินกันมานานแล้วหยุดพักกันก่อนเถอะชมนกชมไม้กันก่อนเถอะให้โมราชมก่อนนะ

(โมรา) ดอก สาเหล้า อิง เอย ชะ สาว หยุด เออ นั้น น้อง เอย

(ลูกคู่) เอาละว่า ดอก สาเหล้า เอิง เอย ชะ เช้า หยุด เออ นั้น น้อง เอย

(โมรา) พุทธรักษา จำปี เออ เอิง เอย จำปา น้อง น้อง เอย ดอก มะลิวัลย์

(ลูกคู่) นอระนอย นอระนอย นอระนอย นอย นอย นอย นอย

ตัวอย่าง การแสดงเรื่องของลิเกป่าพันปี

การเริ่มเรื่อง เริ่มจากการกล่าวว่า*...สวัสดีครับท่านพ่อแม่พี่น้อง..วันนี้ลิเกป่าพันปีจะมานำเสนอละครในท้องเรื่องที่ท่านพ่อแม่พี่น้องรู้จักกันเป็นอย่างดีนั่นก็ คือ รัศมีมณียอดฟ้า อันรัศมีมณียอดฟ้าซึ่งหมายถึงตัวกระผมเองละครับ.เพื่อไม่ให้เกิดการเสียเวลาเรามาชมท้องเรื่องกันเลย ..อันตัวกระผมนี้จะขอลาไปจัดแจงแต่งตัวก่อนนะครับ...*

การดำเนินเรื่อง การดำเนินเรื่องเกิดขึ้นภายหลังจากมีการกล่าวเริ่มเรื่องแล้ว หลังจากนั้นมีการดำเนินเรื่องตามที่ได้เตรียม มาการดำเนินเรื่องเริ่มจากการตั้งเมือง ลิเกป่าคณะนี้ตั้งเมืองโดยกล่าวว่า*..เอาละครับพ่อแม่พี่น้องครับ..ผมได้พาพ่อแม่พี่น้องมายังเมืองพาราณสีเพื่อพบกับพระเอกของท้องเรื่อง...แต่ตอนนี้กระผมต้องไปจัดแจงแต่งตัวก่อนมาแสดงเพื่อสร้างความสำราญใจให้พี่น้องก่อน..เอ้ยเองจัดแจงแล้วแต่งตัว....*จากนั้นมีการกล่าวถึงพระเอกของเรื่อง นางเอกของเรื่อง พระรอง พระอาจารย์ ตัวตลกหรือตัวเสนา และตัวละครต่างๆตามลำดับความสำคัญของเรื่อง

การจบเรื่อง เมื่อจบเรื่องลิเกป่าจะกล่าวจบเรื่องโดยกล่าวว่า*การแสดงลิเกป่าของคณะนี้ได้ดำเนินเรื่องจนจบแล้ว หากมีการผิดพลาดประการใดก็ขออภัยผู้ชมไว้ในที่นี้ด้วย.ในวันนี้คณะลิเกป่าพันปีขอจบการแสดงในค่ำคืนนี้ไว้แค่นี้...ลาละครับท่านผู้ชม*

7.8 การลาโรง

การลาโรงหรือการจบการแสดง เป็นลำดับการแสดงลิเกป่าขั้นสุดท้าย การลาโรงมักใช้ระยะเวลาสั้นๆประมาณ 10-15 นาทีหลังจากที่เล่นเรื่องจบ สาระที่สำคัญของลาโรงเป็นการบอกกล่าวที่มาของคณะการแสดงว่าตั้งอยู่ที่ไหน รับการแสดงในงานใดบ้าง สามารถติดต่อได้อย่างไรและโอกาสต่อไปคณะนี้จะมีการแสดงที่ไหนอีก นอกจากนี้บอกลาเจ้าภาพและกล่าวขอบคุณที่รับคณะนี้มาแสดงอีกด้วย

ตัวอย่าง บทลาโรงของลิเกป่าพันปี

(คำร้อง) สิบนิ้วผมขอพนมบังคมย่อไว้..ไหว้หญิงไหว้ชาย..ญาติที่มา..ไหว้เด็กเล็กอ่อน..เองเอ๋ยที่นอนในแปล..ไหว้ท้องทะเลนั้นที่กว้างใหญ่..ขอหยุดบทกลอนอักษรแม่จ๋า....ค่ำคืนเวลาง่วงหลับง่วงนอน....และญาติที่มา..โอผมหวัดดีพี่น้อง..และนั่งตรงนั้นว่าวาจา

(ลูกคู่) หนอย.หนอย...หนอย..หนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย.. หนอย ..หนอย .. นอยละหนอย.. นอย..นี่หนอย..นอย..น่อย..หนอย

(คำร้อง) พอดีพอได้..พอร้ายแม่จ๋า..ค่ำคืนเวลาง่วงหลับง่วงนอน

(ลูกคู่) หนอย.หนอย...หนอย..หนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย.หนอย ..หนอย นอยละหนอย.. นอย..นี่หนอย..นอย..น่อย..หนอย

8. บทบาทของลิเกป่า

ลิเกป่าถือเป็นการแสดงพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่สะท้อนความเป็นตัวตนของชาวบ้านอย่างแท้จริง ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะว่าลิเกป่าเป็นการแสดงพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องอยู่กับวิถีชีวิตของชาวบ้านแทบทุกด้าน บทบาทของลิเกป่าที่สำคัญได้แก่ บทบาทในฐานะเป็นเครื่องสร้างความบันเทิง บทบาทในการสร้างอาชีพ บทบาทของลิเกป่าด้านพิธีกรรม บทบาทของลิเกป่าในการเป็นเครื่องมือขัดเกลาสังคมและบทบาทของลิเกป่าในการให้การศึกษานอกรูปแบบแก่ประชาชน

8.1 บทบาทในฐานะเป็นเครื่องสร้างความบันเทิง

ลิเกป่าเป็นการแสดงหรือมหรสพที่สร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินอันเป็นการผ่อนคลายความเหนื่อยจากการทำงาน ความบันเทิงจากการที่ผู้ชมได้รับจากในลิเกป่าทำให้ลิเกป่าเป็นส่วนเสี้ยวสำคัญของชีวิตผู้คนชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานีโดยเฉพาะในสังคมภาคเกษตรซึ่งเป็นสังคมที่ไม่มีสิ่งอื่นๆมากมายนักเป็นเครื่องบันเทิงใจ ความบันเทิงใจที่ได้รับจากลิเกป่าจึงปะทะสัมพันธ์กับผู้คนอย่างแนบแน่น ดนตรี เนื้อร้อง บทเจรจา บทร้อง ได้รับการหล่อหลอมแล้วพัฒนาเปลี่ยนแปลงตามบริบทสังคมและความต้องการของผู้ชมมาโดยตลอด นอกจากนี้บทตลกในลิเกป่าซึ่งผู้แสดงได้ใช้ตัวเสนาและแขกแดงเป็นตัวละครที่สำคัญในการเรียกเสียงหัวเราะจากคนดูด้วยการใช้ภาษาและท่าทางที่ชวนน่าติดตาม บทบาทของลิเกป่าในฐานะเป็นเครื่องสร้างความบันเทิงจึงเป็นแก่นสารที่สำคัญที่ช่วยให้ผู้ดูหลงใหลและมีความสุขความบันเทิง อันเป็นความต้องการของผู้คนทุกหมู่เหล่าซึ่งทำให้ลิเกป่าคงอยู่ยาวนานจนกระทั่งปัจจุบัน

8.2 บทบาทในการสร้างอาชีพ

บทบาทของลิเกป่าในด้านนี้เป็นบทบาทสำคัญที่ทำให้ลิเกป่ายังคงเป็นการแสดงพื้นบ้านที่เป็นที่นิยมอยู่ ลิเกป่าถือเป็นอาชีพหนึ่งที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวโดยเฉพาะครอบครัว

ในสังคมชนบทที่ยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ภายหลังจากการเก็บเกี่ยวตามฤดูกาลแล้วชาวชนบทส่วนใหญ่จะมีเวลาว่างในฤดูร้อนเนื่องจากฤดูนี้ไม่มีน้ำเพียงพอต่อการทำการเพาะปลูก การหาอาชีพเสริมหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวจึงเป็นเรื่องจำเป็นมากในครอบครัวชนบทเนื่องจากลักษณะครอบครัวชนบทในสมัยก่อนเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่มีสมาชิกอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก ลิเกป่าถือเป็นอาชีพหนึ่งที่สร้างรายได้ภายหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวผลผลิตจากภาคเกษตร การแสดงหนึ่งครั้งทำรายได้ให้กับผู้แสดงจำนวนพอสมควรเมื่อเทียบกับรายได้จากการทำการเกษตร นายจรัส คลาดทุกข์ ลิเกป่าจรัสศิลป์ กล่าวเกี่ยวกับรายได้จากการแสดงลิเกป่าว่า หากเปรียบเทียบรายได้ระหว่างการแสดงลิเกป่ากับการเพาะปลูกตลอดทั้งปี พบว่า รายได้จากการแสดงลิเกป่ากับการประกอบอาชีพทางการเกษตรอยู่ในสัดส่วนที่ไม่แตกต่างกันมากนัก บางปีหากมีฝนตกบ่อยๆหรือถ้าปีไหนฤดูแล้งยาวนานกว่าทุกปีรายได้จากการทำการเกษตรก็ลดลงแต่รายได้จากการแสดงลิเกป่าไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก

8.3 บทบาทด้านพิธีกรรม

บทบาทด้านพิธีกรรมเป็นบทบาทดั้งเดิมของลิเกป่าที่สำคัญยิ่ง บทบาทดังกล่าวได้คลี่คลายเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับจนในที่สุดเหลือพิธีกรรมเพียง 2 อย่างคือ บทบาทในการแก้บนและบทบาทในการครอบเครื่อง ทั้งสองบทบาทนี้มีส่วนสำคัญที่ทำให้ลิเกป่าเป็นการแสดงที่ยังคงรับใช้สังคมอยู่ได้ บทบาทแรกด้านพิธีกรรมแก้บนเป็นพิธีกรรมที่เชื่อมโยงความเชื่อของชาวบ้านกับศิลปะการแสดงพื้นบ้านเข้าด้วยกัน การแสดงดังกล่าวเป็นการแสดงเพื่อบูชาครูหมอหรือสิ่งศักดิ์ตามที่พันธะบนบานไว้ ซึ่งเรียกว่า “เหมฺรย” ผู้ที่สามารถแก้“เหมฺรย”ได้นั้นจะต้องผ่านครอบเครื่องเช่นเดียวกับการครอบมือของหนังตะลุงและมโนห์รา มิฉะนั้นพันธะสัญญาจะไม่ขาดกัน หรือที่เรียกว่า“ไม่ขาดเหมฺรย”บทบาทดังกล่าวจึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงอำนาจของลิเกป่าที่สัมพันธ์อยู่กับการครอบเครื่อง ส่วนบทบาทในการครอบเครื่องซึ่งเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อยอมรับว่าผู้เข้าพิธีเป็นศิลปินลิเกป่าโดยสมบูรณ์เป็นบทบาทหนึ่งที่มีความสำคัญต่อเนื่องกับบทบาทการแก้บนเพราะหากลิเกป่าท่านใดไม่ผ่านพิธีนี้เชื่อกันว่าลิเกป่าผู้นั้นไม่สามารถแก้บนได้

8.4 บทบาทของลิเกป่าในฐานะเป็นสื่อพื้นบ้านที่ช่วยในการขัดเกลาสังคม

ในสมัยก่อนบทบาทด้านนี้มีความสำคัญมากเนื่องจากเครื่องมือในการสื่อสารที่ใช้ในชนบทยังขาดความรวดเร็ว เที่ยงตรง และมีความล้าหลังอยู่มาก ชาวบ้านในสังคมชนบทแทบจะไม่ได้สัมผัสกับสื่อต่างๆ อย่างเช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ วารสาร ป้ายประกาศอย่างเช่นปัจจุบัน ประกอบกับการคมนาคมไปมาหาสู่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเป็น การรับรู้ข่าวสารต่างๆ จากโลกภายนอกส่วนใหญ่ที่ได้รับมักจะได้รับจากกิจกรรมนันทนาการที่เข้ามาในชุมชน เช่น หนังเร่ขายยา การแสดงพื้นบ้าน ละครเร่ เป็นต้น โดยเฉพาะลิเกป่าที่เข้ามาแทรกอยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้านแทบทุกช่วง นักแสดงหรือศิลปินพื้นบ้านจึงเปรียบเสมือนสื่อกลางที่เชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านกับการ

รับรู้ข่าวสารจากโลกภายนอก นอกจากนี้ลิเกป่ายังนำมาใช้เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการขัดเกลาสังคมในฐานะที่ศิลปินเหล่านี้ได้สอดแทรกการอบรมสั่งสอนเยาวชนหรือชนรุ่นหลังโดยปริยาย

9. ความเชื่อ

ลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีความเชื่อที่สำคัญ 3 ประการ คือ ความเชื่อเรื่องผีครูหมอ ความเชื่อเรื่องการตั้งโรง และความเชื่อในการแก้บน

9.1 ความเชื่อเรื่องผีครูหมอ

ความเชื่อเรื่องนี้ เป็นความเชื่อที่ได้รับการปลูกฝังจากนักแสดงรุ่นก่อนๆสืบเนื่องจนกระทั่งปัจจุบัน ลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์เชื่อกันว่าลิเกป่ามีครูที่เรียกกันว่า **“โต๊ะแดง,โต๊ะดำ”** เป็นชาวไทยมุสลิมนับถือศาสนาอิสลามซึ่งเป็นเทพหรือชนชั้นสูงหรืออาจเป็นสามัญชนเมื่อตายไปกลายเป็นวิญาณศักดิ์สิทธิ์ ไม่ยอมไปผุดไปเกิด คอยปกป้องคุ้มครองลูกหลาน ดังนั้นเมื่อมีการแสดงลิเกป่าที่ไหนจึงต้องมีการไหว้ครูก่อนการแสดงเสมอ ครูลิเกป่าหรือครูแขกเชื่อกันว่าเป็นครูหมอที่ “แรงมาก” กล่าวคือมีอิทธิฤทธิ์และให้คุณให้โทษได้อย่างรุนแรงหากผู้ใดกระทำความผิดต่อครู ผู้ที่แสดงลิเกป่าจะต้องเคารพครูและต้องมีการตั้งหิ้งบูชาครูไว้ในบ้าน มีการจัดพิธีไหว้ครูเป็นประจำทุกปี อีกทั้งผู้ที่แสดงลิเกป่าได้นั้นทุกคนต้องผ่านพิธี “ครอบครู” เพื่อแสดงการรับรองของครูหมอและอาจารย์ผู้ประสาทความรู้ในการแสดงลิเกป่า นอกจากนี้ครูหมอเป็นที่เคารพบูชาและให้ความคุ้มครองผู้แสดงแล้ว ครูหมอยังเป็นที่พึ่งของลูกหลานอีกด้วย หากลูกหลานครูหมอท่านใดมีเรื่องทุกข์ร้อนหรือปรารถนาสิ่งใด เช่น หากป่วยเป็นโรคที่การแพทย์แผนปัจจุบันรักษาไม่หายแล้วมักไปบนบานครูหมอเพื่อขอให้หายเจ็บป่วยจากโรคนั้นๆ แต่บางครั้งหากมีผู้ที่ปฏิบัติไม่ดี ไม่ถูกไม่ควรครูหมอก็จะลงโทษโดยการทำให้เจ็บป่วยเป็นการสั่งสอน ซึ่งผู้ถูกทำโทษจะต้องทำพิธีขอขมาครูหมอจึงจะหายป่วยจากโรคนั้น และผู้แสดงท่านไหนได้บนบานไว้เมื่อประสบผลจะต้องแก้บนตามที่ได้บนบานไว้โดยจัดพิธีบวงสรวงอย่างเคร่งครัด ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้แสดงลิเกป่าต้องถือปฏิบัติสืบทอดกันต่อไป

9.2 ความเชื่อเรื่องการตั้งโรงลิเกป่า

ลิเกป่าและผู้ที่เกี่ยวข้องกับลิเกป่า มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้ที่สำคัญ 8 ประการ คือ ประการแรกห้ามสร้างโรงแสดงหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเพราะเชื่อกันว่าหากลิเกป่าคณะใดแสดงหันหน้าโรงไปทางทิศตะวันตกจะไม่มีความเจริญและชื่อเสียงในการแสดงก็จะตกต่ำลงเรื่อยๆ เหมือนดวงอาทิตย์ลับฟ้ามีแต่ความมืด นอกจากนี้ยังเชื่ออีกว่าโรงหนังลิเกป่าที่ดีและเหมาะสมกับการแสดงต้องหันหน้าโรงไปทางทิศตะวันออกและทิศใต้เท่านั้น ความเชื่อดังกล่าวน่าจะเกี่ยวข้องกับดินฟ้าอากาศด้วย กล่าวคือ ฤดูการแสดงลิเกป่าก็คือเวลาว่างจากการประกอบอาชีพทำไร่ทำนาซึ่ง

ตรงกับฤดูร้อนที่ไม่มีฝนตกทางภาคใต้ เมื่อไม่มีฝนลมจะพัดมาทางทิศเหนือและทิศตะวันตก เสียงที่ดังออกจากโรงแสดงที่หันไปทางทิศตะวันออกและทิศใต้จะดังตามกระแสลมไปไกลทำให้ผู้ฟังหน้าโรงฟังได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เวลาประชันกัน 2 หรือ 3 คณะมักได้เปรียบคู่แข่งขัน ประการที่สอง ห้ามสร้างโรงแสดงใต้ต้นไม้ใหญ่เนื่องจากมีความเชื่อกันว่าต้นไม้ใหญ่แต่ละต้นมีเทวดาและเทพารักษ์อยู่อาศัย การสร้างโรงใต้ต้นไม้ใหญ่เป็นการรบกวนเทพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงสถิตอยู่อาจทำให้ประสบโชคร้ายได้ นอกจากนี้อาจจะเกรงกลัวว่าจะมีสัตว์มีพิษและกิ่งไม้หักลงมาทำให้เกิดอันตราย ประการที่สาม ห้ามสร้างโรงลิเกป่าทางเดินและทางน้ำไหลเพราะมีความเชื่อกันว่าทางเดินก็ดีทางสายน้ำไหลก็ดี เวลากลางคืนมีพวกผีเดินจะเป็นการขัดขวางทางเดินของพวกผี ประการที่สี่ เชื่อว่าลิเกป่าไม่ควรแสดงในงานศพงานเนื่องจากเป็นงานที่ไม่มงคล ประการที่ห้า ห้ามตั้งโรงทางสามแพร่งเพราะเชื่อกันว่าเป็นทางผีผ่าน ประการที่หกไม่ตั้งโรงในป่าช้าเพราะเป็นที่อยู่ของผี ประการที่เจ็ด ไม่ควรสร้างโรงทับที่จอมปลวกหรือตอไม้ และประการสุดท้ายก่อนตั้งโรงจะต้องมีการไหว้เจ้าที่เพื่อขอที่ตั้งโรงก่อนทุกครั้ง

9.3 ความเชื่อในการแก้บน

การแก้บนหรือการแก้เหฺมรยเป็นข้อตกลงหรือพันธะสัญญาที่บุคคลให้ไว้ต่อสิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติ เช่น ผีปู่ย่าตายาย ตลอดสิ่งศักสิทธิ์ต่างๆเพื่อขออำนาจเหล่านั้นคุ้มครอง ขอความคลาดแคล้วจากภยันตราย ขอให้พ้นจากความวิบัติและเภทภัยที่ประสบอยู่ โดยมีพันธะสัญญาไว้ว่า ถ้าการสำเร็จดังประสงค์จะตอบแทนด้วยการรับลิเกป่ามาแสดง เมื่อการบนบานสำเร็จดังใจหมายแล้ว เจ้าของเหฺมรย ต้องรับการแสดงลิเกป่ามาทำการแสดงตามที่สัญญาไว้ โดยก่อนทำการแสดงลิเกป่าที่รับงานนี้จะต้องทำพิธีแก้เหฺมรยโดยการจุดเทียน 1 เล่ม ธูป 3 ดอก หมากพลู 3 คำ แล้วกล่าวว่าบัดนี้ได้มาแก้เหฺมรยในสิ่งที่บนบานไว้แล้ว ขอให้พันธะที่มีขาดต่อกันเป็นอันเสร็จพิธีกรรม ผู้ที่ทำการแก้เหฺมรยได้นั้นจะต้องเป็นลิเกป่าที่ผ่านการคอบเครื่องเช่นเดียวกับมโนห์ราและหนังตะลุง

10. ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

หากพิจารณาถึงความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีในด้านต่างๆ พบว่า การคลี่คลายเปลี่ยนแปลงในการแสดงชนิดนี้สามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเด็นใหญ่ คือ ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงในด้านองค์ประกอบ และความคลี่คลายด้านความเชื่อ

10.1 ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงด้านองค์ประกอบการแสดง

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าองค์ประกอบการแสดงที่สำคัญได้แก่ โรงลิเกป่า ผู้แสดง เครื่องดนตรี เนื้อเรื่องที่ใช้แสดง บทร้อง และลำดับการแสดง องค์ประกอบเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ได้คลี่คลายเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนผัน เนื่องจากมีปัจจัยหลายอย่างเป็นตัวกำหนด โดยเฉพาะการนำวัฒนธรรมใหม่ๆมาปรับใช้เพื่อให้เกิดความทันสมัย สภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปและการเข้า

สู่ระบบการแข่งขันที่มีมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นตัวเร่งที่ทำให้องค์ประกอบที่มีอยู่เดิมถูกตัดทอนและปรับเปลี่ยนเพื่อให้การแสดงชนิดนี้อยู่รอดในสังคมได้ หากพิจารณาความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงด้านองค์ประกอบการแสดงในด้านโรงลิเกป่า ผู้แสดง เครื่องดนตรี เนื้อเรื่องที่ใช้แสดง บทร้องและลำดับการแสดง พบว่ามีความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงดังนี้

ด้านโรงลิเกป่า พบว่า โรงลิเกป่าสมัยก่อนสร้างโดยใช้อุปกรณ์ที่มีอยู่ในท้องถิ่นและยึดตามหลักความเชื่อเป็นประเด็นสำคัญ ดังนั้นโรงลิเกป่าในสมัยก่อนจึงมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมพื้นผ้า อาจมี 4 เสา 6 เสา หรือ 9 เสาขนาดของโรงมีความกว้างและความยาวประมาณ 4.5x 5 เมตร ส่วนความสูงพอประมาณ มีการปลูกแบบยกพื้นและไม่ยกพื้นก็ได้ หากยกพื้นส่วนใหญ่มีความสูงประมาณ 1-1.5 เมตร แตกต่างกับโรงลิเกป่าในปัจจุบันที่นิยมสร้างโรงโดยยึดความสะดวกเป็นหลัก นิยมใช้วัสดุที่ประกอบง่าย มีความคงทน และเคลื่อนย้ายได้สะดวก โรงลิเกป่าในสมัยนี้จึงทำจากเหล็กแทบทั้งสิ้น ขนาดของโรงกว้าง 4-5 เมตรและยาว 5-6 เมตร ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกของผู้แสดงในแต่ละคณะ หลังคามีลักษณะเป็นเพิงหมาแหงน มุงด้วยผ้ายางสำหรับเพื่อกันแดดและฝน ฝาใช้ไม้กระดานปิดหรือกั้นด้วยพลาสติกอย่างหนา

ด้านผู้แสดง พบว่า เดิมลิเกป่าที่แสดงในจังหวัดสุราษฎร์ธานีใช้ผู้แสดงประมาณ 6 - 7 คน ผู้แสดงทั้งหมดเป็นผู้ชายล้วน แต่ปัจจุบันได้มีการเพิ่มจำนวนผู้แสดงเพิ่มขึ้นจากเดิมมาเป็น 6 - 12 คน เนื่องจากการแสดงในปัจจุบันเป็นการแสดงที่เน้นแสดงเพื่อความบันเทิงเป็นหลัก ลิเกป่าบางคณะได้นำบทตลกขบขันและบทอื่นๆเข้ามาสอดแทรกในการแสดงเพื่อดึงดูดผู้ชม จึงทำให้คณะลิเกป่าในปัจจุบันใช้ผู้แสดงเพิ่มขึ้น จากเดิมบทนางเอกที่เคยใช้นักแสดงที่เป็นผู้ชายก็เปลี่ยนมาเป็นใช้นักแสดงที่เป็นผู้หญิงแทนทั้งนี้ก็เพื่อการแสดงที่สมจริงสมจัง

ด้านเครื่องดนตรี พบว่า เดิมการแสดงลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีใช้รำมะนาตีเป็นจังหวะเพียงอย่างเดียว แต่ภายหลังมีการนำเอาเครื่องดนตรีพื้นบ้านที่ใช้ในการแสดงหนังตะลุงและมโนห์ราได้แก่ ปี่ โหม่ง ทับ กรับ ฉิ่ง เป็นต้น มาผสมผสานเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดง และมีการนำเพลงไทยลูกทุ่งและเพลงสตริงมาร้องแทรกเพื่อเพิ่มอรรถรสให้แก่ผู้ชมจึงมีการนำเครื่องดนตรีสมัยใหม่ๆ เช่น คีย์บอร์ดไฟฟ้า กลองชุด กีตาร์ไฟฟ้า ลิเกป่าที่นำเครื่องดนตรีสมัยใหม่มาใช้ได้แก่ ลิเกป่าสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์

ด้านเนื้อเรื่องที่ใช้แสดง พบว่า ในอดีตเรื่องที่ใช้ในการแสดงลิเกป่าส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่ดัดแปลงมาจากวรรณกรรมท้องถิ่น เช่น เรื่องแม่สีหวันทอง วรวงศ์ ปลาบู่ทอง โคบุตร เป็นต้น แต่ปัจจุบันเนื้อเรื่องที่ใช้ในการแสดงส่วนใหญ่มุ่งเน้นเพื่อความบันเทิงเป็นหลักจึงมีการนำนวนิยายสมัยใหม่มาดัดแปลงเป็นเนื้อเรื่องที่ใช้แสดง เช่น เรื่อง รัศมีมณียอดฟ้า ของลิเกป่าพันปี เป็นต้น

บทร้องและลำดับการแสดง พบว่า การแสดงในอดีตลิเกป่าใช้ในบทร้องและบทสนทนาที่เป็นภาษากลางและภาษาถิ่นใต้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตัวละครนั้นๆ ปัจจุบันบทร้องและบทสนทนาของลิเกป่านิยมใช้ภาษากลางมากขึ้นเพื่อให้มีผู้ชมที่หลากหลายโดยเฉพาะตัวละครแขกแดง ในส่วนขั้นตอนการแสดงเดิมที่มีลำดับการแสดง 7 ประการ คือ การลงโรง การว่าดอก การไหว้ครู การบอกชุด การออกแขก การบอกเรื่อง การแสดงเรื่อง และการลาโรง ปัจจุบันขั้นตอนการแสดงดังกล่าวได้

ถูกตัดทอนลงไปลิเกป่าบางคณะมีลำดับขั้นตอนการแสดงไม่กี่อย่าง กล่าวคือ มีเพียงการลงโรง การไหว้ครู การออกแขก การแสดงเรื่อง และการลาโรง ส่วนสาระในการแสดงยังคงอยู่แต่มีการตัดทอนเนื้อหาและเวลาให้น้อยลงเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป

10.2 ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อ

การแสดงลิเกป่าแม้เป็นการแสดงที่สร้างความบันเทิงแต่มีความเชื่อด้านไสยศาสตร์โดยเฉพาะความเชื่อเรื่อง **"การแก้เหมรย"** ชาวบ้านใช้การแสดงชนิดนี้เพื่อการแก้บนเป็นหลัก ต่อมาเมื่อวิถีชีวิตชาวบ้านที่เคยมีตามแบบเดิมเปลี่ยนไปเนื่องจากมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้ความเชื่อที่เคยมีอยู่เดิมเปลี่ยนแปลง ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงในด้านนี้มี 3 ด้าน คือ ด้านผีครูหมอ ด้านการแก้บน ด้านการแก้บน

ด้านผีครูหมอ พบว่า ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงในด้านนี้เป็นไปอย่างช้าและไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ความเชื่อดังกล่าวยังพบในลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีเกือบทุกคณะ เพียงแต่มีความเคร่งครัดน้อยลง ความเชื่อที่ว่าลิเกป่าที่ประกอบพิธี **"แก้เหมรย"** ได้นั้นต้องผ่านพิธีการ **"ครอบครู"**ยังคงอยู่ และหากลิเกป่าคณะใดไม่ผ่านการครอบครูก็จะไม่มีผู้จ้างไปแสดงเพื่อการแก้บน ด้วยเหตุนี้ทำให้ความเชื่อในด้านนี้เปลี่ยนแปลงไปไม่มากนัก

ด้านการตั้งโรง เดิมชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้ที่สำคัญ 8 ประการ คือ ห้ามสร้างโรงแสดงหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ห้ามสร้างโรงแสดงใต้ต้นไม้ใหญ่ ห้ามสร้างโรงลิเกป่าบนทางเดินและทางน้ำไหล ห้ามลิเกป่าตั้งโรงแสดงในงานศพ ห้ามตั้งโรง ทางสามแพร่ง ไม่ตั้งโรงในป่าช้า ไม่ควรสร้างโรงทับที่จอมปลวกหรือตอไม้ และก่อนตั้งโรงจะต้องมีการไหว้เจ้าที่ทุกครั้ง แต่ปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะความเชื่อเรื่อง ห้ามสร้างโรงแสดงใต้ต้นไม้ใหญ่ ห้ามสร้างโรงลิเกป่าทางเดินและทางน้ำไหล และห้ามลิเกป่าตั้งโรงแสดงในงานศพส่วนความเชื่อด้านอื่นๆยังคงยึดถือปฏิบัติค่อนข้างเคร่งครัด

ด้านการแก้บน การแก้บนหรือการแก้เหมรยเป็นความเชื่อที่ผูกโยงอยู่กับการแสดงลิเกป่ามายาวนาน การที่ลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีดำรงอยู่ได้ทุกวันนี้ส่วนหนึ่งสืบเนื่องจากชาวบ้านยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่นั่นเอง แม้ว่าในปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ได้ถูกตัดทอนลงไปบ้าง แต่ก็เปลี่ยนแปลงพบน้อยมากเมื่อเทียบกับความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น

สวดมาลัย

ประเพณีการสวดมาลัยในภาคใต้มีมายาวนาน แต่จะกำหนดให้แน่ชัดว่ามีมาแต่สมัยใดไม่มีหลักฐานสนับสนุน ขุนอาเทศคดี (กลอน มัลลิกะมาส)และดิเรก พรตตะเสน (ชวน เพชรแก้ว สัมภาษณ์ เมื่อพ.ศ.2515) บอกว่าการสวดมาลัยมีแพร่หลายตั้งแต่ท่านอยู่ในวัยเด็กอายุ 5-8 ปี ชาวบ้านแถววัดสวนป่านและชาวบ้านในเมืองนครศรีธรรมราชมีการสวดมาลัยกันทุกครั้งที่มีงานศพ คำสัมภาษณ์นี้สอดคล้องกับนายซ้อน ศิวายะพราหมณ์ อดีตศึกษาธิการจังหวัดสุราษฎร์ธานีที่บอก

ว่าสมัยท่านยังเป็นเด็กอายุประมาณ 8-10 ปี เคยไปดูการสวดมาลัยที่วัดบ่อยครั้ง และเคยพบเห็นอยู่เสมอเมื่อรับราชการเป็นศึกษาธิการอำเภอและศึกษาธิการจังหวัดโดยเฉพาะที่อำเภอไชยา ท่าฉาง และพุนพิน เนื่องจากต้องออกไปตรวจโรงเรียนในชนบทอยู่เป็นประจำ (ชวน เพชรแก้ว สัมภาษณ์ เมื่อพ.ศ.2524) นอกจากนี้คณะสวดมาลัยของจังหวัดสุราษฎร์ธานีที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน คือที่อำเภอไชยาและอำเภอท่าชนะต่างยืนยันว่าการสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีน่าจะมีตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานี และเมื่อพิจารณาจากหนังสือพระมาลัยที่พบในจังหวัดสุราษฎร์ธานีและภาคใต้ซึ่งยังคงตกทอดมาจนถึงปัจจุบันซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากก็น่าจะอนุมานได้ว่า การสวดมาลัยคงมีมายาวนานตั้งแต่สมัยอยุธยาจริง

การสวดมาลัยนอกจากแพร่หลายในภาคใต้แล้ว ยังเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในภาคกลางด้วย หนังสือพระมาลัยของภาคกลางต้นฉบับเป็นคำกาพย์ เนื้อความคัดมาจากคัมภีร์มหาวิบาก การสวดมาลัยแต่เดิมของภาคกลางสวดทั้งในงานมงคล คืองานแต่งงานที่เรียกกันว่ามาลัยกล่อมหอ และในงานอวมงคลคืองานศพ (พระยาอุปกิตศิลปสาร 2520:90-91) จุดมุ่งหมายในการสวดที่เรียกว่ามาลัยกล่อมหอ เพื่อสั่งสอนเกี่ยวกับบาปบุญคุณโทษเป็นหลัก ส่วนการสวดในงานศพแต่เดิมคงมีจุดมุ่งหมายเช่นเดียวกัน แต่ต่อมาได้ดัดแปลงให้สนุกสนานคล้ายมหรสพเพื่อเป็นเพื่อนศพตามธรรมเนียมของชาวชนบท ผู้สวดมีทั้งพระและคฤหัสถ์ แต่ภายหลังคงมีแต่คฤหัสถ์เป็นผู้สวดเท่านั้น ผู้สวดมีจำนวน 4-8 คน เริ่มสวดหลังพระสวดอภิธรรมโดยแล้วสวดในเวลากลางคืน ในการสวดผู้สวดจะแบ่งบทบาทไปตามความเหมาะสม มีทั้งการสวดเล่าเรื่อง และโต้ตอบในลักษณะปุจฉาวิสัชนา บทบาทตัวละครที่สำคัญคือ พระศรีอาริยเมตไตรย พระอินทร์ พระมาลัย และเทพบุตรต่างๆ ขณะสวดผู้สวดถือตาลปัตรกระทุ้งจังหวะไปด้วยทำให้การสวดมาลัยสนุกมากขึ้น

ไม่เป็นปรากฏแน่ชัดว่าการสวดมาลัยซึ่งมีทั้งในภาคใต้และภาคกลางนั้นที่ไหนได้รับอิทธิพลมาจากที่ใด ตรีศิลป์ บุญขจร (2547:5) กล่าวถึงการสวดมาลัยในภาคกลางว่า เป็นการสวดอ่านที่เก่าแก่มีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ต้นฉบับหนังสือพระมาลัยเป็นคำกาพย์คล้ายคลึงกับหนังสือพระมาลัยในภาคใต้ แต่ปัจจุบันไม่เป็นที่แน่ชัดว่าในภาคกลางมีการสวดมาลัยอยู่ ณ ที่ใดบ้าง สำหรับในภาคใต้ยังคงมีการสวดทุกจังหวัด และหลักฐานสำคัญก็คือ มีหนังสือพระมาลัยยังคงหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าประเพณีการสวดมาลัยของภาคใต้นั้นมีมาเป็นเวลานาน และน่าจะเป็นแบบฉบับของตนเองมากกว่ารับมาจากที่อื่น

จากการที่ผู้ศึกษาได้ศึกษาเกี่ยวกับสวดมาลัยมาแล้ว ผู้ศึกษาขอนำเสนอด้วยการประมวลความรู้ต่างๆจากการจัดการความรู้ คือ ประวัติและพัฒนาการของการสวดมาลัย โอกาสที่แสดง ผู้สวด ลำดับการแสดง บทบาทของการสวดมาลัย ความเชื่อและการคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

1. ประวัติและพัฒนาการของการสวดมาลัย

จากการศึกษาข้อมูลที่ได้จากการจัดการความรู้จากคณะสวดมาลัยทั้งหมดในจังหวัดสุราษฎร์ธานีในด้านประวัติและพัฒนาการของการสวดมาลัย พบว่า สวดมาลัยในจังหวัด

สุราษฎร์ธานีในปัจจุบันมีจำนวน 4 คณะ ตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายใน 2 อำเภอ ได้แก่ อำเภอท่าชนะ มีจำนวน 1 คณะ คือ คณะสวดมาลัยสมอทอง อยู่ที่ตำบลท่าชนะ อำเภอท่าชนะ อำเภอไชยามีจำนวน 3 คณะ คือ สวดมาลัยคณะนายวารี ปัญญาอภิวงศ์ อยู่ที่ตำบลเลม็ด คณะสวดมาลัยบ้านสามสักอยู่ที่ตำบลเวียง และคณะสวดมาลัยยางเตี้ยอยู่ที่ตำบลโมถ่าย จากการสอบถามข้อมูลจากผู้รู้และการสัมภาษณ์คณะสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า คณะสวดมาลัยที่เก่าแก่ที่สุด คือ คณะสวดมาลัยสมอทอง

ในส่วนของประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า การสวดพระมาลัยของชาวจังหวัดนี้ มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานเป็นที่นิยมกันมากในอดีต การสวดพระมาลัยใช้สวดเฉพาะในงานศพเท่านั้น โดยสวดในตอนกลางคืนหลังจากพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมเสร็จแล้ว แต่เดิมพระสงฆ์ทำหน้าเป็นผู้สวด พระที่สวดมีจำนวน 4รูป หรือ 1เตียง ใช้ตาลปัตรบังหน้า ใช้บทสวดจากหนังสือพระมาลัยหรือที่เรียกว่าพระมาลัยกลอนสวด (คำสอน) เนื้อหาเป็นธรรมะสั่งสอนให้ผู้ฟังเกรงกลัวต่อบาป กลัวอกุศลกรรม แต่ภายหลังได้เปลี่ยนจากพระภิกษุผู้สวดมาเป็นฆราวาสที่สวดแทน คณะสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีประวัติความเป็นมาที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ คณะสวดมาลัยทั้ง 4 คณะ มีการฝึกหัดการแสดงชนิดนี้ด้วยตนเอง โดยมีความสนใจในเรื่องนี้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว สาเหตุที่สนใจเรื่องนี้ก็เพราะรู้จักคุ้นเคยและผูกพันกับการแสดงชนิดนี้มาตั้งแต่ เด็กคณะสวดมาลัยทั้ง 4 คณะ บอกตรงกันว่าการสวดมาลัยเป็นวัฒนธรรมอันดีงามจึงอยากจะสืบต่อให้คงอยู่ต่อไป ต่อมาเมื่อการสวดมาลัยเริ่มเสื่อมความนิยมลง บุคคลเหล่านี้จึงมีการรวมกลุ่มชักชวนผู้ที่สนใจมาฝึกหัดการสวดมาลัยจนในที่สุดได้จัดตั้งคณะสวดมาลัยขึ้น 4 คณะ ดังกล่าวแล้ว

คณะสวดมาลัยสมอทอง มีนายทอง ทิตระกูล อายุ 88 ปี เป็นหัวหน้าคณะ อยู่ที่ตำบลสมอทอง อำเภอท่าชนะ มีสมาชิกทั้งหมด 9 คน คือ นายวิชาญ จิตหนุ่ม นายสุพา เสือแก้ว นายสุทัศ เสือแก้ว นายทอง หนูขวัญ นางเอียด ทิตระกูล นางอำภา หนูเหมือน นางป้าน เพชรวาศ นางเปี่ยม แย้มมณี และนางสมจิต แย้มมณี สวดมาลัยคณะนี้จัดตั้งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ เพื่ออนุรักษ์การแสดงพื้นบ้านให้คงอยู่คู่ชาวท่าชนะสืบไป ผู้ที่เป็นหัวหน้าในการรวบรวมตั้งเป็นคณะ คือ นายทอง ทิตระกูล นายทอง ทิตระกูล เล่าว่า ตนเป็นชาวตำบลสมอทองแต่กำเนิดเห็นการแสดงพื้นบ้านชนิดนี้ครั้งแรกเมื่อวัยเด็กอายุไม่ถึง 10 ปี รู้สึกประทับใจ ต่อมาเมื่ออายุ 18 ปีได้มีโอกาสฝึกการแสดงชนิดนี้กับผู้สูงอายุท่านหนึ่งในหมู่บ้าน หลังจากฝึกได้ระยะหนึ่งได้สืบเสาะหาคณะสวดมาลัยว่ามีอยู่ที่ไหนบ้าง โดยคิดว่าหากคณะใดสมาชิกในวงมาลัยมีไม่ครบหรือขาดผู้แสดงตนจะขออาสาเข้าไปร่วมแสดงด้วยนายทอง ทิตระกูล ได้เข้าร่วมกับคณะสวดมาลัยคณะหนึ่งอยู่ประมาณ 3 เดือนจนมีความชำนาญในการสวด หลังจากนั้นจึงได้ชักชวนเพื่อนๆและญาติพี่น้องรวมทั้งเพื่อนบ้านละแวกใกล้เคียงจัดตั้งคณะสวดมาลัยเป็นของหมู่บ้านใช้ชื่อคณะการแสดงว่า “คณะสวดมาลัยสมอทอง”

คณะนายวารี ปัญญาอภิวงศ์ เป็นคณะสวดมาลัยชาวไชยา อยู่ที่ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา สวดมาลัยคณะนี้มีนายวารี ปัญญาอภิวงศ์ เป็นผู้ก่อตั้งคณะ นายวารี ปัญญาอภิวงศ์ เป็นผู้ชื่น

ชอบงานศิลปะมาตั้งแต่หนุ่ม แต่เดิมเคยได้ฝึกหัดงานแกะสลักไม้จนสามารถนำความรู้ที่ได้รับมาประกอบอาชีพเป็นช่างไม้ได้เป็นอย่างดี เนื่องจากนายวารี ปัญญาอภิวงศ์ เป็นคนที่มีอัธยาศัยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่จึงมักถูกไหว้วานให้ช่วยซ่อมแซมอาคารวัดในหมู่บ้านอยู่เสมอๆนายวารีจึงคุ้นเคยกับชาวบ้านที่อยู่ละแวกใกล้เคียงวัดต่างๆเป็นอย่างดี นอกจากสนใจงานศิลปะการแกะสลักแล้วยังมีความสนใจการสวดมาลัยด้วย ต่อมานายว่อง วิเศษแก้ว ได้ชักชวนให้มาลองฝึกหัดสวดมาลัยที่วัดในตำบลเพราะเห็นว่านายวารีเป็นคนมีน้ำเสียงดี แต่นายวารีก็ปฏิเสธเรื่อยมาเนื่องจากตนเองรับงานซ่อมแซมบ้านไว้หลายงานจึงไม่มีเวลาที่จะฝึกหัด ประกอบกับช่วงนั้นสวดมาลัยในตำบลยังได้รับความนิยมอยู่มาก ต่อมาเมื่อสวดมาลัยเริ่มเสื่อมความนิยมลง คนที่เคยสวดก็ล้มหายตายจากไปทีละคนเหลือเพียงผู้สูงอายุไม่กี่คนที่มีความรู้ด้านนี้ซึ่งต่างก็ชรามากแล้วเดินทางไปมาไม่สะดวก ในฐานะที่ตนเป็นคนตำบลแต่กำเนิดคุ้นเคยผูกพันกับการสวดมาลัยมาก่อนจึงชักชวนเพื่อนๆในหมู่บ้านที่สนใจในการแสดงชนิดนี้มาฝึกหัดโดยขอร้องให้ ผู้สูงอายุที่เหลืออยู่ช่วยฝึกสอนให้ การฝึกเริ่มจากการท่องบทจำต่างๆ เช่นบทไหว้ครู บทเศียรสิบ บทตั้งเตียง บทเปิดโกศ เป็นต้น เมื่อจำบทต่างๆได้แล้วก็มาฝึกหัดการว่าทำนองในแต่ละบท โดยให้ผู้ฝึกนั่งล้อมวงแล้วขับว่าบทพร้อมๆกัน จนเกิดความชำนาญจึงจัดตั้งวงมาลัยใช้ชื่อ“สวดมาลัยคณะนายวารี”

คณะสวดมาลัยบ้านสามสัก เป็นคณะมาลัยซึ่งตั้งถิ่นฐานที่บ้านสามสักในตำบลเวียง อำเภอไชยา นายรอด สองแก้ว อายุ 50 ปี เป็นหัวหน้าคณะ นายรอด สองแก้วกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของคณะสวดมาลัยบ้านสามสักว่า สวดมาลัยคณะนี้ก่อตั้งขึ้นโดยชมรมผู้สูงอายุบ้านสามสักที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือต้องการสืบทอดวัฒนธรรมการสวดมาลัยที่เคยมีมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษให้คงอยู่คู่ชาวบ้านสามสักสืบไป เพราะในอดีตการสวดมาลัยบ้านสามสักจัดว่าเป็นคณะมาลัยที่มีชื่อเสียงคณะหนึ่งในอำเภอไชยา เป็นที่นิยมชมชอบของคนทั่วไป มักจะได้รับเชิญให้ไปสวดมาลัยตามงานศพอยู่เสมอๆ บางครั้งมีผู้ว่าจ้างไปสวดมาลัยที่จังหวัดชุมพรและจังหวัดนครศรีธรรมราชก็มี แต่ต่อมาการสวดมาลัยในตำบลสามสักเสื่อมความนิยมลง นายรอดจึงชักชวนเพื่อนๆในหมู่บ้านซึ่งขณะนั้นมี นางต๋อย นางเหลี่ยม คงสนอง นางวาดดำดี นางเที่ยว คงสนอง นายสว่าง คงเทพ นางบุญยง ศรีทองคง และนางบุญอยู่ ชัยฤทธิ์ ให้มาฝึกหัดการสวดมาลัยกับนายคอง นิลจันทร์ นายหนังตะลุงที่มีความรู้เรื่องสวดมาลัยเป็นอย่างดี โดยใช้โรงเรียนบ้านสามสักเป็นสถานที่ฝึกหัด ในการฝึกช่วงแรกผู้ฝึกเกือบทุกคนไม่มีความรู้เรื่องการสวดมาลัยเลยยกเว้นนายรอดคนเดียวที่พอมีความรู้เรื่องนี้อยู่บ้างแต่ก็เป็นความรู้แบบกระท่อนกระแท่นที่ไม่สามารถสืบทอดหรือฝึกสอนใครได้ เมื่อเป็นเช่นนี้นายรอดจึงขอให้สมาชิกในวงช่วยสืบหาเอกสารต่างๆตามบ้านเรือนผู้รู้หรือตามวัดในอำเภอไชยาจนกระทั่งได้เอกสารมาจำนวนหนึ่ง ต่อจากนั้นนายรอดได้นำเอกสารดังกล่าวมาศึกษาและแจกจ่ายให้กับสมาชิกสำหรับใช้ท่องจำยามว่างจากภารกิจหลักโดยนัดพบกันทุกๆวันในตอนเย็นเพื่อทบทวนความรู้และทดสอบความจำของแต่ละคน เมื่อทุกคนจดจำบทที่ใช้สวดได้แล้วก็มาฝึกหัดการว่าทำนองในแต่ละบทโดยให้ผู้ฝึกนั่งล้อมวงแล้วขับบทพร้อมๆกันการฝึกดังกล่าวมีนายคอง นิลจันทร์เป็นผู้ดูแลภายหลังที่แต่ละคนมีความชำนาญแล้วก็เริ่มรับงานแสดงโดยใช้ชื่อคณะการแสดงว่า “ คณะสวดมาลัยบ้านสามสัก ” ในการแสดงแต่ละครั้งมาลัยคณะนี้ไม่กำหนดค่าตอบแทนการ

แสดงขึ้นอยู่กับเจ้าภาพของงานว่าจะให้หรือไม่ให้ หากงานใดเจ้าภาพขัดสนเรื่องค่าใช้จ่ายหรือเจ้าภาพของงานสนิทสนมกับสมาชิกในวงก็มักแสดงให้โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆทั้งสิ้น มาลัยคณะนี้เป็นคณะหนึ่งที่มีชื่อเสียงในปัจจุบัน

คณะสวดมาลัยบ้านยางเตี้ยหรือคณะสวดมาลัยนางรวย ทองมณี เป็นคณะสวดมาลัยที่มีภูมิลำเนาอยู่ตำบลโมถ่าย อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีนางรวย ทองมณี อายุ 79 ปี เป็นหัวหน้าคณะดูแลการฝึกหัดการแสดง นางรวย ทองมณี เล่าถึงการฝึกหัดสวดมาลัยของตนให้ฟังว่าตนชื่นชอบการแสดงชนิดนี้มาตั้งแต่เด็ก หากมีการสวดมาลัยที่ไหนก็จะหาโอกาสไปชมการสวดอยู่เสมอจึงทำให้สามารถสวดมาลัยได้กระท่อนกระท่อน ในบางครั้งมีคณะสวดมาลัยจากตำบลอื่นๆมาสวดมาลัยในงานศพในตำบลโมถ่ายใกล้บ้าน ก็มักจะเข้าไปนั่งใกล้ๆวงมาลัยแล้วร้องเสียงคลอทำนองการสวดไปด้วย ทำอย่างนี้เป็นประจำจนมีความรู้เรื่องการสวดมาลัยและสามารถสวดมาลัยได้ในเวลาต่อมา ต่อมาเมื่อการสวดมาลัยในตำบลโมถ่ายเริ่มหมดความนิยมลงเนื่องจากสภาพทางสังคมที่เปลี่ยนไป ประกอบกับมีการละเล่นชนิดอื่นเข้ามาสอดแทรกจึงทำให้มีผู้สวดมาลัยน้อยลง เมื่อประมาณพ.ศ. 2540 นางรวยได้รวบรวมชาวบ้านตำบลโมถ่ายที่สนใจในการสวดมาลัยจำนวนหนึ่งมาตั้งกลุ่มใช้ชื่อว่า“ คณะสวดมาลัยยางเตี้ย ” หลังจากนั้นสมาชิกในกลุ่มนี้ได้ฝึกหัดการสวดมาลัยเพิ่มเติมกับนายชอบ ทองมณีครูสวดมาลัยซึ่งเป็นญาติสามีของตน ฝึกอยู่ประมาณ 1 เดือนก็มีความชำนาญสามารถสวดมาลัยได้ การสวดมาลัยครั้งแรกของคณะนี้เกิดขึ้นที่บ้านหัวนา หมู่ที่4 บ้านท่าโพธิ์ ตำบลเวียง อำเภอไชยา โดยมีนางรวยเป็นผู้สวดนำ แต่การสวดครั้งนั้นเกิดความผิดพลาดเนื่องจากทุกคนยังขาดความชำนาญจึงเกิดมีปากเสียงกัน นางรวยได้ตัดสินใจนำเงินที่ได้จากการสวดไปมอบให้วัดส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งมอบให้เจ้าภาพในงานศพ หลังจากเหตุการณ์วันนั้นทุกคนต่างปรึกษาหารือและตั้งใจฝึกหัดการสวดมาลัยบ่อยครั้งขึ้นเพราะไม่อยากให้เกิดการผิดพลาดอีก จนในที่สุดก็สามารถสวดมาลัยได้อย่างดี ปัจจุบันคณะสวดมาลัยยางเตี้ยมีจำนวนสมาชิกจำนวน 8 คน คือ นางรวย ทองมณี เป็นแม่เพลง นางเลี้ยว ทองมณี เป็นลูกคู่ นางชม จุ่นแก้ว เป็นลูกคู่ นายเลี่ยม ผอมคลี่ เป็นลูกคู่ นางบุญนำ ทองสุวรรณ เป็นลูกคู่ นางน้อย บัวชู เป็นลูกคู่ นางเยี่ยม หอมเชื่อม เป็นลูกคู่ และนางเลียบ เวชตง เป็นลูกคู่

2. โอกาสที่แสดง

สวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นการสวดประจำงานศพที่สวดในตอนกลางคืนเท่านั้น การสวดมาลัยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออยู่เป็นเพื่อนศพ ไม่ให้งานศพเงียบเหงาจนทำให้ญาติของผู้ตายต้องโศกเศร้าจนเกินไป ในอดีตการสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีนิยมสวดเฉพาะงานศพที่จัดขึ้นที่วัด แต่ปัจจุบันมีการสวดทั้งงานศพที่จัดขึ้นที่บ้านและงานศพที่จัดขึ้นที่วัด นายทอง ทิตระกูล หัวหน้าคณะสวดมาลัยสมอทองอันเป็นคณะเก่าแก่ เล่าว่า การสวดมาลัยในงานศพสมัยก่อนมีความครึกครื้นมาก หากบ้านไหนหรือวัดไหนในตำบลสมอทองมีการจัดงานศพหลังจากที่พระสวดอภิธรรมจบและกลับวัดไปแล้ว คณะสวดมาลัยก็จะมานั่งล้อมวงกันเพื่อสวดมาลัยให้กับผู้ตาย หากญาติพี่น้อง

ของผู้ตายหรือผู้มาร่วมงานคนใดประสงค์ที่จะร่วมการสวดมาลัยด้วยก็จะมานั่งอยู่ในวงมาลัยช่วยร้องเพลงบ้าง เคาะจังหวะบ้าง แล้วแต่ความถนัดของแต่ละคน

3. ผู้สวด

เดิมการสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีใช้พระภิกษุเป็นผู้สวดโดยสวดหลังจากพิธีสงฆ์เสร็จแล้ว พระที่สวดมาลัยมีจำนวน 4 รูปหรือเรียกว่า 1 เตียง ในการสวดแต่ละครั้งหากเป็นพระสวดมักใช้ตาลปัตรบังหน้าเป็นอุปกรณ์ในการสวด บทสวดแต่ละบทส่วนใหญ่เป็นบทสวดที่คัดมาจากหนังสือมาลัยหรือที่เรียกว่า **“พระมาลัยคำสวด”** หนังสือดังกล่าวนี้เป็นหนังสือโบราณชาวบ้านเรียกหนังสือบุดหรือ **“สมุดข่อย”** หนังสือบุดมีทั้งหนังสือบุดดำและหนังสือบุดขาว หนังสือบุดที่บันทึกเรื่องพระมาลัยเป็นหนังสือบุดขาวมีความยาวเกือบ 1 เมตร ตัวอักษรมีทั้งบันทึกด้วยภาษาขอมบาลีและบันทึกด้วยภาษาขอมไทย มีภาพประกอบอย่างสวยงาม เนื้อหาสาระของเรื่องเกี่ยวกับธรรมะที่สั่งสอนให้ผู้ฟังสะดุ้งกลัวบาปกลัวอกุศล แต่ปัจจุบันการสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีนิยมใช้คฤหัสถ์เป็นผู้สวดแทน การเปลี่ยนแปลงจากพระภิกษุมาเป็นคฤหัสถ์สวดแทนมีมาตั้งแต่เมื่อใดไม่เป็นที่ทราบแน่ชัด ผู้สวดมาลัยคณะหนึ่งเรียกว่า **“วงมาลัย”** วงมาลัยจังหวัดสุราษฎร์ธานีทั้ง 4 คณะมีผู้สวดในแต่ละวงประมาณ 7-10 คน คณะมาลัยที่มีจำนวนผู้สวดมากที่สุดคือคณะมาลัยสมอทองมีมากถึง 10 คน คณะมาลัยบ้านยางเตี้ยและคณะมาลัยบ้านสามสักใช้ผู้สวดจำนวน 8 คน ส่วนคณะมาลัยนายวารีเป็นคณะมาลัยที่มีผู้สวดจำนวนน้อยที่สุดคือมีผู้สวดจำนวน 7 คน สำหรับการแต่งกายของผู้สวดแต่ละคณะแต่งกายคล้ายๆกัน กล่าวคือ ผู้สวดนิยมแต่งกายชุดดำเพื่อเป็นการให้เกียรติกับเจ้าภาพของงาน

4. ลำดับการสวด

สวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีลำดับการสวด 5 ขั้นตอน ได้แก่ การเบิกโรง การจัดเตียง การไหว้ครู ตั้งบทในกาล และบทเพลงนอก

4.1 การเบิกโรง

การเบิกโรง เป็นลำดับการแสดงขั้นแรกของสวดมาลัยมีขึ้นเพื่อบูชาสิ่งศักสิทธิ์ที่นับถือให้ปกป้องคุ้มครองดูแลผู้สวดมาลัยอย่าให้เกิดเหตุอาเพศใดๆ การทำพิธีเบิกโรงของคณะสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีลักษณะคล้ายกับการเบิกโรงของการแสดงหนังตะลุงและมโนห์รา กล่าวคือ เริ่มแรกมีการเตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำพิธี ประกอบด้วย หมากพลู ธูปเทียน หลังจากนั้นกล่าวบูชาพระรัตนตรัยโดยการตั้งนะโม 3 จบ การตั้งนะโมอาจสวดแบบธรรมดาหรือสวดแบบทำนองเอื้อนก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความถนัดของแต่ละคน

4.2 การจัดเตียง

การจัดเตียงเป็นการร้องเกริ่นนำก่อนมีการไหว้ครู คณะสวดมาลัยมานั่งล้อมวงกันหน้าโลงศพหัวหน้าคณะหันหลังให้โลงศพมีหนังสือพระลัยมาวางไว้ข้างๆ ทุกคนถือตาลปัตรบังหน้าอย่างสวดพระอภิธรรม เนื้อหาที่ร้องเป็นคำเกริ่นออกตัวขออภัยและเพื่อบอกกล่าวกับผู้ชมว่าคณะมาลัยจะเริ่มต้นการสวดแล้ว

ตัวอย่าง บทจัดเตียงของสวดมาลัยบ้านยางเตี้ย

เตียงเอ้ยตั้ง ที่นั่งสวด
หาใช่พระสงฆ์ผู้ผนวช สวดพระมาลัย
แม้นผิดพลาดพลั้ง ลงครั้งใด
ผมขอผมขออภัย เสียเถิดหนา
เตียงตั้งที่นั่งนอน ทั้งฟูกทั้งสาด
ทั้งฟูกทั้งสาด แล้วก็ลาดหมอน นอนอยู่อยู่โปรงเปรง
มาว่ามาลัย ว่าละเหวยไม่เข้าเพลง
เป็นกรรมเป็นกรรมของตัวเอง จะโทษใคร
ส้มเอ้ยส้มสูก ลูกมะเอ้ยนาว
ตาช้างเลือก เลือกมาขาว เลือกมาขาว ใส่จานมา
ไม่ได้ส้มนาว เอาละเหวยส้มซ่า
ใส่เอยใส่จานมา ทำยาเสียง
เสียงฉันไม่สู้เอ้ยเพราะ เขาจะชวน เขาจะชวน
กันหัวเราะ ดอกกระมัง

4.3 การไหว้ครู

การไหว้ครูเป็นลำดับการแสดงหลังจากที่มีการเบิกโรงและจัดเตียงเรียบร้อยแล้ว การไหว้ครูเป็นการกล่าวบูชาครูโดยกล่าวถึงพระคุณของครูบาอาจารย์ที่เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาในศิลปะการแสดงแขนงนี้ นอกจากกล่าวถึงพระคุณของครูอาจารย์แล้ว การไหว้ครูยังกล่าวถึงผู้ที่ให้ความช่วยเหลือด้านอื่นๆทั้งด้านความเป็นอยู่ การเล่าเรียน และอื่นๆ ดังนั้นบทไหว้ครูการสวดมาลัยแต่ละคณะจึงแตกต่างกัน แม้จะมีความแตกต่างกันไปบ้างแต่โดยรวมแล้วเนื้อหาสาระของบทไหว้ครูคล้ายคลึงกัน การไหว้ครูเริ่มด้วยการกล่าวนะโม 3 จบแล้วตามด้วยบทไหว้ครู

ตัวอย่าง บทไหว้ครูของสวดมาลัยสมอทอง

นะโม ตัสสะ ภควะโต อรหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ ... 3 ครั้ง

สิบนิ้วเศียรสิบ ผมยกประดิษฐ์ยกขึ้นตั้ง

ยกขึ้นเหนือเศียรรัง ต่างดอกประทุมมา
ผมไหว้คุณพระพุทธ ผมจะยุดคุณพระธรรม
อีกประเสริฐเลิศล้ำ ทั่วแดนไกล
ผมจะไหว้คุณพระสงฆ์ ท่านผู้ทรงวินัย
มาช่วยคุ้มโพยกันภัย แก่ตัวข้า
ผมจะไหว้คุณบิดร ผมขอพรแก่พระมารดา
ท่านได้เลี้ยงรักษา จนเติบใหญ่
ผมจะไหว้คุณอาจารย์ อีกทั้งท่านอุปชา
สอนให้รู้ ก กา ตลอดพระมาลัย
มุตโตยังไม่ถนัด ยังไม่ชัดยังไม่เจน
เปรียบเหมือนหลักปักในเลน ยังคลอนแคลน

4.4 การตั้งบทในกาล

การตั้งบทในกาลเป็นการนำเอาบทแรกในหนังสือพระมาลัยมาสวด บทนี้กล่าวถึงความเป็นมาของพระลัย บางคณะเรียกบทสวดนี้ว่า **“บทพระมาลัยสูตร”** การสวดบทนี้เริ่มต้นด้วยการกล่าวว่า “ ในกาลอันลับล้น พ้นแล้วไปในครั้งก่อน ภิกษุหนึ่งได้พระพร ชื่อมาลัยเทพเถร ” เนื้อหาของบทสวดนี้จำแนกออกเป็นสี่ภาค ภาคแรกพระมาลัยไปยมโลกสถาน เพื่อโปรดสัตว์นรก ในภาคนี้กล่าวถึงขุมนรก 456 ขุม ขุมใหญ่ 8 นอกจากนั้นเป็นขุมบริวาร โดยมีอเวจีมหานรกเป็นที่สุด กล่าวถึงโทษของการฆ่าสัตว์ว่าต้องไปรับทุกข์ทรมานในนรก ไปเป็นเปรตที่ถูกแร้งกาจิกกิน โทษของการลักขโมยจะต้องไปเป็นเปรตหัวด้วน มีเหล็กแดงคาดที่ตัว แล้วชูไปบนอากาศ โทษของการผิดศีลข้อกาเม ผิดลูกเมีย ตายแล้วตกนรกต้องไปขึ้นต้นงิ้ว ถูกหนามทิ่ม หรือ ถูกหอกทิ่มแทง โทษของการกล่าวมุสาต้องตกนรก ตัวเป็นคนหัวเป็นเป็ด หรือเป็นเปรต โทษของการดื่มสุรา ยมบาลเอาน้ำแสบ ราดลงคอจนคอไหม้พัง ถึงอกอกแตกออกมา ภาคที่สองกล่าวถึงพระมาลัยเสด็จสู่โลกมนุษย์ ในภาคนี้กล่าวถึงชายยากจนเข็ญใจคนหนึ่งที่มีอาชีพเก็บผักขายเลี้ยงดูมารดา วันหนึ่งไปเก็บดอกบัวได้ 8 ดอก ผ่ามาเห็นพระมาลัยกำลังแสดงธรรม จึงเดินเข้าไปด้วยใจกุศล ถวายดอกบัวด้วยศรัทธา ภาคที่สามภาคสวรรค์ เป็นการสนทนาธรรมระหว่างพระมาลัยกับพระอินทร์เกี่ยวกับการทำความดีซึ่งเป็นที่มาของเทพบุตรแต่ละองค์ เช่น พระมาลัยถามพระอินทร์ว่าเทพบุตรองค์นี้ทำบุญด้วยอะไร จึงมีบริวารมาก พระอินทร์ตรัสตอบว่า เทพบุตรองค์นี้แต่ก่อนเป็นชาวนาในลังกาทวีป เห็นกาก็ให้ข้าวกากิน ทำให้มีบริวารเป็นร้อย เป็นต้น และภาคสุดท้ายเป็นภาคที่ท่องไปในศาสนาของพระศรีอาริย์ ท่านได้ตรัสถามพระศรีอาริย์โพธิสัตว์ว่าเมื่อใดจะจุติจากสวรรค์ไปเป็นพระพุทธเจ้า ได้รับคำตอบว่าเมื่ออายุขัยของมนุษย์มีแค่ 10 ปี ซึ่งเป็ยุคที่ผู้คนกิเลสหนา ปัญญาหยาบ ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ เกิดมิคสัญญีฆ่าตีกัน 7 วัน เกิดห่าฝน พัดพาศพลงมหาสมุทร ผู้คนที่พอมีปัญญาพากันไปหลบตามซอกเขาอยู่คนเดียว เมื่อเหตุการณ์สงบ ออกมาจากซอกเขาเห็นภาพผลของการ

ฆ่าฟันกันต่างสังเวชใจ จึงมุ่งหน้ารักษาศีล ทำความดี กระทั่งอายุขัยของมนุษย์เพิ่มขึ้นถึงอสงไขย เมื่ออายุมนุษย์ถึงหมื่นปียุคนั้นผู้คนงดงาม มีศีลธรรม เป็นยุคที่พระศรีอาริย์จะมาอุบัติในโลก

การสวดมาลัยแต่ละคณะยังมีขนบนิยมการตั้งบทในกาลอยู่อย่างเหนียวแน่น สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าคณะสวดมาลัยในจังหวัดนี้มีความเชื่อกันว่าบทสวดในกาลเป็นบทที่สำคัญ ผู้สวดบทนี้ได้ต้องมีความชำนาญในการสวดศึกษาและรู้เรื่องพระมาลัยอย่างดีอีกทั้งเข้าใจเนื้อหาที่ใช้สวดอย่างถ่องแท้ เนื้อหาของบทสวดบทนี้มุ่งสอนให้ผู้ฟังละบาป เห็นทั้งผลจากการกระทำกรรมชั่วและจากการทำกรรมดีดังเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในบทพระมาลัยสูตร จึงกล่าวโดยสรุปได้ว่าการสวดบทในกาลถือเป็นหัวใจของการสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีนั่นเอง

ตัวอย่าง บทสวดในกาลของคณะมาลัยนายวารี ปัญญาอภิวงศ์

ในกาลอันว่าลับล้นพ้นไปแล้วแต่ครั้งก่อน
ภิกขุหนึ่งได้พระพร ชื่อมาลัยเทพพระเทพเถร ฯ
ได้อาศัยบ้านกำพด อยู่ในชนบทโลหะเจน
อันเป็นบริเวณ ในแว่นแคว้นแดนลงกา
พระเถรนั้นมีฤทธิ์ ประสิทธิ์ด้วยปัญญา มีศีลคลองสิกขา
ญาณสมาบัติบริบูรณ์ สิ้นกิเกสประเสริฐศักดิ์ สันโดษนักใครจักปูน
รู้หลักศรัทธาพูล ละเอียดทรงพระธรรม์ ปรากฏด้วยหลัก
มีฤทธิ์นักถึงอรหันต์

4.5 เพลงนอก

เพลงนอก หรือลำนอก หรือใบสอด เป็นบทร้องที่มาลัยคณะต่างๆสรรหามาสวดเพื่อความสนุกสนาน บางคณะอาจตัดทอนดัดแปลงมาจากวรรณคดีไทย เช่น ขุนช้าง-ขุนแผน พระอภัยมณี เหล่านี้เป็นต้น โดยนำมาปรับแต่งแสดงเป็นเรื่องหลังจากที่มีการสวดบทในกาลแล้ว เช่น คณะมาลัยสมอทองนำเรื่องจันทโครพมาแสดงในเพลงนอก เป็นต้น

ตัวอย่าง เพลงนอกของคณะมาลัยสมอทอง

ยังมีหญิงคนหนึ่งนั้นขยันจริง
เป็นผู้หญิงสองใจไม่กำหนด
เที่ยวยักย้ายร่ายชมภิรมย์รส
ใครมาจดโผจับรับตากาง
ต่อชู้รู้เรื่องเคืองระคาง
ขัดขวางโทษาถึงฆ่าฟัน
น้ำใจนางมิได้ตรงจำนงหมาย

ทำให้ชายเคืองแค้นแสนกระสัน
เปรียบเหมือนโจรแม่โมราวิลาวัณย์
ยื่นพระขรรค์ผัวไปให้แก่โจร
น้ำใจนางเหมือนอมิตรน่าปลิดโยน
โจรกระโจนด้วยกระดากไม่อยากเชย

นอกจากนำวรรณคดีไทยคัดเลือกมาดัดแปลง ใช้แล้วนำมาร้องในเพลงนอกแล้ว ยังมีการร้องบทอื่นๆที่คณะสวดมาลัยได้แต่งขึ้นเองก็มี เช่น บทเพลงกาเหว่า บทแกล้งกล่าวชาวเมือง นางมอญ สาวใช้ ยายมา สารถี เหล่านี้เป็นต้น ในที่นี้ขอยกตัวอย่างบทร้องเรื่อง ยายมาสารภีและนางมอญของคณะสวดมาลัยสมอทองซึ่งมีความโดดเด่นและเป็นที่นิยมกันมากในอำเภอท่าชนะ

ตัวอย่าง บทเพลงนอกเรื่องยายมา สารถี นางมอญ

ยายมา

หอมยายมาพายุเหม่ พี่บังคนนี้หรือหนา เพิ่งแรกออกมาจากกรุงสยาม นึกรักอยากได้ลูกไชยาที่รูปงามงาม เพิ่งรุ่นอายุสิบสองสิบสาม อายุอานามพอน่าเอ็นดู สมหวังดังใจนึก พี่จะก่อตึกให้น้องอยู่ สักดำสักแดงก็ได้ทั้งเจ๊กทั้งไทยทั้งพระทั้งเณร ที่วัดตีนเลนกระบือ ลือเล่นเจนอยู่มากเอย

สารถี

ฝ่ายว่าสารถี ฤทธิรุทธ์เลิศลบสบสมัย ชักรถขึ้นหาองค์พระมาลัย แล้วตรงไปยังที่รบศพกลางคืน ฉวยได้ตาลปัตรยัดต่างปืน แล้วยิงเปรี้ยงเปรี้ยงเสียงดังกึง ดังลั่นถูกกำปั้นเงินกระเด็นเข้าเป็นใหญ่ ท่านเจ้างานผู้ชาญชัยช่วยติดเทียน สองเหรียญสามเหรียญติดเทียนชัย

ตัวอย่าง บทเพลงนอกเรื่องนางมอญ

นางมอญส้อนกุ้งตามทุ่งเป็นทิว ผูกคอหม้อหิ้วตามทิวท่งนา ส้อนกุ้งไม่ได้ นางว่ายน้ำมา ไม่ได้กุ้งปลา เวทนาแก่นางมอญ

นางมอญลูกอ่อน ลูกอ้อนกินนม ยกลูกขึ้นชม เท่งเหร่งเท่งตุ้ม นางสอนขาเฉ เซซังนั่งยอง สาวสาวมองทอง ร้องยี่น้ำตา ส้อนกุ้งไม่ได้นางว่ายน้ำมา ไม่ได้กุ้งปลา เวทนาแก่นางมอญ

ของดีพี่ยัง แหวนหรั่งวงใหม่ เป็นของแต่ไหร ใส่ไว้ในกระเป๋าสีแดงแสงมุก สุกสีเคล้าๆ จริงหรือพี่เจ้า ขอหยำคลำแล

เจ้าชอบหรือน้อง ลองใส่แลต้าแม่ นางทำกระแสอยากแลแต่พะวง นางยื่นมือรับ ฉวยกลับมาได้ อย่ายึดเลยชาย น้องอายเสียจริงๆ

หน่วยตาเหลือกหลาก มือคราก้องหญิง บัดหลุดผลุดวิ่ง ชิงได้ผ้าสะใบ ยังแต่ตัวโล่ง วิ่งโกร่งเข้ากอไผ่ ยิกตามหลังไป ทำไมไม่หาชาย

ไล่มาแต่ห่าง วิ่งกร่างเข้ากอหวาย อย่ายุดเลยชาย เอาผ้าสะใบของฉันมา อยากได้สะใบ ที่ให้ต้องสัญญา ว่าจะรักข้า หรือว่าไม่รัก ถ้าได้สะใบพี่ใส่ไม่ผลัก ตกลงว่ารัก ชายชักข้อมือ

5. บทบาทของการสวดมาลัย

สวดมาลัยเป็นการแสดงพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยเฉพาะวิถีเกี่ยวกับการบันเทิงใจการสร้างอาชีพ พิธีกรรม และบทบาทในฐานะเป็นเครื่องมือขัดเกลาสังคม

5.1 บทบาทในการสร้างความบันเทิงใจ

บทบาทด้านนี้ คือสวดมาลัยยังเป็นการแสดงที่ช่วยให้ผู้อยู่ดูแลจัดการเกี่ยวกับศพและเจ้าภาพงานศพไม่เงียบเหงา ทั้งนี้เพราะเนื้อหาสาระในบทต่างๆและท่วงทำนองการสวดช่วยกระตุ้นและปลุกเร้าความรู้สึกตลอดเวลา

5.2 บทบาทต่อการสร้างอาชีพ

บทบาทในด้านนี้เป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งที่ทำให้สวดมาลัยยังคงอยู่คู่ชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานีกระทั่งปัจจุบัน กล่าวคือ การแสดงชนิดนี้ถึงแม้ไม่ได้สร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำเหมือนการแสดงอื่น แต่เป็นการสร้างรายได้เสริมให้กับชาวบ้านผู้สวดโดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ไม่สามารถทำงานหนักได้อีกต่อไป นางรวย ทองมณี หัวหน้าคณะคณะสวดมาลัยบ้านยางเตี้ย กล่าวว่าตนเป็นหญิงวัยชรา ร่างกายเจ็บออดๆแอดๆ ไม่มีอาชีพหลักที่ที่มั่นคง เหมือนกับผู้คนในวัยทำงาน เงินจับจ่ายใช้สอยได้จากลูกหลานที่นำมาให้ทุกๆเดือน การสวดมาลัยนอกจากช่วยให้พบปะผู้คนแล้วยังมีรายได้จำนวนหนึ่งมาจุนเจือแม้จะไม่มากแต่ก็มีความภูมิใจมากที่สามารถทำมาหากินได้ด้วยตนเอง

5.3 บทบาทด้านพิธีกรรมในงานศพ

การสวดมาลัยนอกจากเป็นการสวดเพื่อกล่อมลำดวงวิญาณผู้ตายให้ไปสู่ความสงบสุขแล้วยังเป็นการสวดเพื่ออยู่เป็นเพื่อนศพ ไม่ให้งานศพเงียบเหงาจนทำให้ญาติของผู้ตายต้องโศกเศร้าจนเกินไป ในอดีตการสวดมาลัยจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น การสวดมาลัยจึงเป็นขั้นตอนหนึ่งของพิธีกรรมในงานศพของชาวบ้านที่สำคัญ

5.4 บทบาทในฐานะเป็นสื่อพื้นบ้านที่ช่วยในการขัดเกลาสังคม

สวดมาลัยเป็นการแสดงที่มีบทบาทในด้านการช่วยขัดเกลาสังคมทั้งนี้เพราะในการสวดนี้มีสาระสำคัญต้องการให้ผู้ฟังได้เกิดการเกรงกลัวอกุศล รู้จักบาปบุญคุณโทษ เรื่องราวเกี่ยวกับนรก มนุษย์ และสวรรค์ที่บอกผ่านบทสวด **“บทในกาล ”** เปรียบเสมือนสื่อกลางที่เชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านกับวัดและชุมชน นายรอด สองแก้ว หัวหน้าสวดมาลัยบ้านสามสัก เล่าว่า ในวัยเด็กตนมักติดตามบิดามารดาไปงานศพที่วัดบ่อยครั้ง เมื่อได้ฟังการสวดมาลัยตนรู้สึกกลัว สนุก และมีความสุขระคนกัน เนื่องจากบทสวดมาลัยเป็นบทสวดที่บอกกล่าวเรื่องราวเกี่ยวกับนรก มนุษย์ และสวรรค์ ซึ่งลีลาการสวดมาลัยช่วยให้เห็นภาพดังกล่าวที่เด่นชัดขึ้น

6. ความเชื่อ

สวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีความเชื่อที่สำคัญ 2 ประการ คือ ความเชื่อในเรื่องบาปบุญคุณโทษ และความเชื่อเรื่องสถานที่การในการสวด

6.1 ความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ

ความเชื่อด้านนี้เป็นความเชื่อที่ได้รับการปลูกฝังจากผู้สวดมาลัยในรุ่นก่อนที่ยึดถือปฏิบัติกันมาหลายชั่วอายุคน คือ ผู้สวดมาลัยทุกคณะมีความเชื่อว่า ผู้ที่สวดมาลัยได้นั้นต้องเป็นคนที่ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดีงามโดยเฉพาะ เว้นจากทำลายชีวิต เว้นจากถือเอาของที่เขามิได้ให้ เว้นจากประพฤติผิดในกาม เว้นจากพูดเท็จ และเว้นจากของเมาคือสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ผู้สวดมาลัยต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด นอกจากการรักษาศีลแล้วผู้สวดมาลัยยังมีความเชื่อในเรื่องบาปบุญคุณโทษ กล่าวคือ เชื่อในเรื่องกรรมดีว่าย่อมส่งผลแก่ผู้กระทำ มีบทสวดมาลัยที่สะท้อนให้เห็นสิ่งเหล่านี้

ฉิมพลีที่สองมีต้นงิ้ว สูงลิบลิ่วลอยฟ้าน่าสยอง
ได้โยชน์หนึ่งจำได้ทำนอง เป็นแถวท่องนี้หนาปรากฏ
มีหนามงอกเป็นต้นตลอดทั่ว สิบหกชั่วองคุลีมีกำหนด
เป็นที่ตกของหญิงชายน้ำใจคด ที่ทรยศภรรยาสามีตน
ข้าทาสลูกหลานท่านพิทักษ์ ไม่หลงรักร่วมห้องประคองสม
เป็นหญิงแพศยาหาคู่ชม ในอารมณ์รักใคร่ในกามา
ครั้นสิ้นชีพรีบตรงลงนรก ต้องนอนหมกกองไฟอันใหญ่กล้า
นรบาลแทงฟันบั่นกายา แล้วลากคร่าขึ้นไว้ปลายฉิมพลี
ถ้าไม่ขึ้นดื้อดันไปแอบแฝง เขาไล่แทงกายาน่าบัดสี
ทั้งผ้าผ่อนนุ่งห่มก็ไม่มี ดูอัปรีย์เปลือยร่างดังหุ่นโกลน

6.2 ความเชื่อในเรื่องสถานที่ในการสวด

คณะสวดมาลัยทุกคณะมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้เหมือนๆกันว่า การสวดมาลัยจะใช้สวดเฉพาะงานศพเท่านั้น หากผู้ใดนำบทสวดไปใช้สวดในงานอื่นๆที่ไม่ใช่งานศพย่อมทำให้เกิดอัปมงคลแก่ชีวิต ในอดีตแม้แต่การฝึกหัดการสวดมาลัยผู้สวดจะต้องฝึกหัดบริเวณนอกบ้านที่พักอาศัยเท่านั้นเพราะถือว่าการฝึกในบริเวณบ้านหรือที่อยู่อาศัยทำให้เกิดความไม่เป็นมงคลแก่เจ้าของบ้านและผู้ที่อาศัยใน หากบ้านใดมีการนำบทสวดมาฝึกหัดซักซ้อมในบ้านจะเป็นเสนียดจัญไรแก่บ้านและอาจจะมีคนตายในบ้าน ด้วยสาเหตุที่มีความเชื่อดังกล่าวผู้สวดส่วนใหญ่จึงนำบทสวดไปฝึกหัดสวดนอกบ้าน เช่น กลางทุ่งนา ป่าช้า ในโรงนา หรือในวัด เป็นต้น อย่างไรก็ตามในปัจจุบันความเชื่อดังกล่าวได้คลี่คลายเปลี่ยนแปลงไป

7. ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง

ในส่วนเกี่ยวกับความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของการสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า มีการคลี่คลายเปลี่ยนแปลงใน 2 ด้าน คือ ความคลี่คลายด้านผู้สวด และความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อ

7.1 ความคลี่คลายด้านผู้สวด

เดิมการสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีใช้พระภิกษุเป็นผู้สวดโดยสวดหลังจากพระสวดอภิธรรมเสร็จแล้ว พระที่สวดมาลัยมีจำนวน 4 รูปหรือเรียกว่าสวดหนึ่ง 1 เตียง ในการสวดใช้บทสวดที่เรียกว่า “ พระมาลัยคำสวด ” ต่อมาเปลี่ยนผู้สวดจากพระภิกษุมาเป็นคฤหัสถ์สวดแทนผู้สวดมาลัยคณะหนึ่งๆแต่เดิมมี 4-5 คน ปัจจุบันคณะมาลัยจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีผู้สวดในแต่ละประมาณ 7-10 คน สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าการสวดมาลัยในปัจจุบันมีการนำเพลงนอกเข้ามาแทรกเพื่อเพิ่มอรรถรสให้แก่ผู้ฟังรับชมมากยิ่งขึ้น ทำให้ผู้สวดแต่ละคณะใช้ผู้สวดเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ในสมัยก่อนผู้สวดมาลัยต้องไม่ดื่มสุราในขณะสวดแต่ปัจจุบันการดื่มสุราเป็นเรื่องที่ไม่เคร่งครัดมากนัก ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เขินอายในการสวดต่อหน้าแขกที่มาร่วมงานจำนวนมาก หรือต้องกล่าวบทบางบท เช่น บทเกี้ยวพาราสี บทโอ้โลมปฏิโลม เป็นต้น ทำให้นิยมดื่มสุราในการสวดมากขึ้น

7.2 ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อ

ได้กล่าวมาแล้วว่าสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีความเชื่อที่สำคัญ 2 ประการ คือ ความเชื่อในเรื่องบาปบุญคุณโทษ และ ความเชื่อเรื่องสถานที่การในการสวด ความเชื่อทั้งสองด้านได้คลี่คลายเปลี่ยนแปลงไปมาก ในส่วนความเชื่อในเรื่องบาปบุญคุณโทษความเชื่อนี้แม้ได้รับการปลูกฝังกันมาหลายชั่วอายุคนและประกอบกับความเชื่อด้านนี้เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องยู่กับศาสนาแต่ก็คลี่คลายเปลี่ยนแปลงไปมากเห็นได้จากผู้สวดผู้ฟังมิได้นิยมชมชอบ “ บทในกาล ” อันมีสาระเกี่ยวกับบาปบุญคุณโทษแต่กลับนิยมชมชอบบทลำนอก อันเป็นไปเพื่อความบันเทิงมากกว่า

อย่างเห็นได้ชัด สำหรับความเชื่อในเรื่องสถานที่ในการสวด จากเดิมที่เชื่อกันว่าการฝึกหัดการสวดผู้สวดจะต้องฝึกการสวดมาลัยบริเวณนอกบ้านที่พักอาศัยเท่านั้น หากบ้านใดยังมีการนำบทสวดมาฝึกหัดซักซ้อมในบ้านก็จะเป็นเสนียดจัญไรแก่บ้าน ด้วยสาเหตุนี้เองผู้สวดส่วนใหญ่จึงนำบทสวดไปสวดนอกบ้าน เช่น กลางทุ่งนา ป่าช้า ในโรงนา หรือในวัด เป็นต้น แต่ปัจจุบันความเชื่อเหล่านี้ยึดถือปฏิบัติกันน้อยมาก ผู้สวดมาลัยส่วนใหญ่มักนำบทมาลัยมาฝึกซ้อมที่บ้านหลังจากเสร็จสิ้นภารกิจหลักในแต่ละวันแล้ว หากมีการนัดฝึกซ้อมการสวดมาลัยเพื่อความพร้อมเพรียงกันโดยก็มักใช้สถานที่วัดหรือโรงเรียนในการฝึกซ้อม

แนวทางการอนุรักษ์พัฒนาลิเกป่าและสวดมาลัย

คณะผู้วิจัยได้ตระหนักถึงการอนุรักษ์ลิเกป่าและสวดมาลัยจึงได้ร่วมกับสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานีดำเนินการจัดการความรู้เรื่อง **“ ลิเกป่าและสวดมาลัย : สู่บริบทความรู้ยั่งยืน ”** เพื่อถอดบทเรียนจากประสบการณ์ของศิลปินถ่ายทอดสู่กระบวนการจัดการนำไปใช้อนุรักษ์และพัฒนาใช้เป็นแนวทางสืบทอดสู่ชนรุ่นหลังต่อไป

กิจกรรมได้จัดขึ้นในวันเสาร์ที่ 17 พฤศจิกายน 2550 ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งหมดประกอบด้วยศิลปินพื้นบ้านที่มีความรู้เรื่องลิเกป่าและการสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานีและนักศึกษา ในส่วนวิทยากรหลักที่ทำหน้าที่บรรยายมีสองท่าน คือศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว คณาจารย์ ผู้วิจัย และอาจารย์สมชาย สหนิบุตร อาจารย์ประจำโปรแกรมวิชาสาธารณชุมชน คณะลิเกป่าและสวดมาลัยได้ร่วมกันถ่ายทอดประสบการณ์ผ่านเรื่องเล่าการแสดงพื้นบ้าน ผลจากการเล่าเรื่องในครั้งนี้นอกเหนือจากองค์ความรู้ที่กล่าวมาแล้ว คณะวิจัยได้สกัดขุมความรู้และสังเคราะห์ความรู้ที่ได้จากการจัดองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนา พบว่า ความยั่งยืนของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านดังกล่าวประกอบด้วยองค์คุณดังต่อไปนี้

1. ความเป็นศิลปิน

ศิลปินทุกคนได้เล่าเรื่องราวและสร้างขุมความรู้ออกมา เมื่อสังเคราะห์แล้วปรากฏว่าสิ่งสำคัญประการหนึ่งในการคงอยู่ของลิเกป่าและสวดมาลัย คือ ผู้แสดงจะต้องมีความเป็นศิลปินในตัวเองโดยธรรมชาติ ความเป็นศิลปินในตัวเองนี้ต้องประกอบด้วยองค์คุณ 5 ประการ คือ ความภาคภูมิใจ ความมีใจรัก ความสนใจของผู้ชม การสืบทอดจากบรรพบุรุษ และการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาแขนงนี้ให้ดำรงอยู่

1.1 ความภาคภูมิใจ พบว่า เมื่อศิลปินลิเกป่าและสวดมาลัยไปแสดงที่ไหนจะต้องเกิดความภาคภูมิใจว่าตัวเองมีความสำคัญ และถ้าหากว่าการแสดงนั้นเป็นไปอย่างราบรื่นเป็นที่ชื่นชอบของคนดูก็จะรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองมากยิ่งขึ้น

1.2 ความมีใจรัก การที่จะมาเป็นศิลปินลิเกป่าและสวดมาลัยนั้นต้องเกิดจากการที่มีใจรัก มีความชื่นชอบเป็นเบื้องต้น นอกจากนั้นการเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวแสดงมาตั้งแต่เด็ก ทำให้เกิดความซึมซับโดยไม่รู้ตัว จนผูกพันเป็นความมีใจรักในการแสดง

1.3 ความสนใจของผู้ชม การแสดงลิเกป่าและการสวดมาลัยมีลักษณะเหมือนการแสดงหนังตะลุงหรือมโนห์รา คือ เมื่อคณะใดแสดงได้ถูกใจผู้ชมก็จะทำให้มีผู้ชมมีความสนใจที่คอยติดตามไปชมซึ่งทำให้ผู้แสดงเกิดความภาคภูมิใจ

1.4 การสืบทอดจากบรรพบุรุษ พบว่า คณะลิเกป่าและการสวดมาลัยส่วนใหญ่ที่มีคณะแสดงเป็นของตนเองมักได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาหรือบางคณะเกิดการสืบทอดจากการที่ถูกครูหมอให้คุณให้โทษ ลักษณะการสืบทอดดังกล่าวทำให้ตระหนักว่าเป็นสิ่งที่ควรคงอยู่และดำรงรักษาไว้

1.5 ศิลปินมีความต้องการอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาแขนงนี้ให้ดำรงอยู่โดยที่มีการเอาใจใส่ฝึกหัดตั้งเป็นคณะหรือกลุ่มสนใจ อีกทั้งหน่วยงานของราชการต้องให้ความสำคัญในการแสดงทั้งสองแขนงด้วยการสนับสนุนส่งเสริมอย่างจริงจัง โดยเฉพาะโรงเรียนควรเข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือส่งเสริมการแสดงนี้ให้คงอยู่

2. การสร้างแรงกระตุ้น

จากการจัดการความรู้ พบว่า แรงกระตุ้นในการแสดงลิเกป่าและการสวดมาลัยมาจากหลายๆด้านดังนี้

2.1 ความประทับใจของศิลปินต่อเจ้าภาพที่อำนวยความสะดวกและดูแลผู้แสดงทุกคนที่ไปแสดง โดยบางครั้งจัดหารถรับส่งและมีอัธยาศัยไมตรีอย่างดี เหล่านี้เป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้ทางคณะมีกำลังใจที่จะแสดงในงานนั้นให้ผลงานออกมาดีที่สุด

2.2 การได้เดินทางไปแสดงยังต่างถิ่น สิ่งหนึ่งที่ทำให้คณะแสดงลิเกป่าและสวดมาลัยมีแรงกระตุ้นต้องการแสดง คือ การที่มีคนต่างถิ่นเข้ามาติดต่อให้ไปแสดงที่ไกลๆหรือการไปแสดงต่างจังหวัดหรือการที่ได้ไปแสดงที่กรุงเทพฯเป็นสิ่งที่ผู้แสดงรู้สึกตื่นเต้นเพราะผู้แสดงบางคนไม่เคยได้ออกเดินทางไปไหนไกลๆ เมื่อมีโอกาสไปแสดงลิเกป่าหรือสวดมาลัยก็ทำให้มีโอกาสได้เดินทางไปสถานที่ที่ไม่เคยไปทำให้ได้เห็นสิ่งแปลกใหม่ จึงทำให้ผู้แสดงมีแรงกระตุ้นในการฝึกซ้อมเพื่อจะแสดงให้ดีที่สุด

2.3 การสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ สิ่งนี้เป็นแรงเสริมอย่างหนึ่งที่สำคัญยิ่งเพราะทำให้คณะดำรงอยู่ได้ เช่นการได้รับความช่วยเหลือในการจัดหาอุปกรณ์เครื่องดนตรี การอำนวยความสะสวกในการเดินทางไปแสดงและอื่นๆ เป็นสิ่งที่ทำให้ทางคณะรู้สึกประทับใจและมีกำลังใจที่จะแสดงต่อไปเพราะทางคณะเห็นว่า ผู้แสดงยังมีบทบาทในสังคมอยู่และหน่วยงานของราชการไม่ทอดทิ้งพวกเขา

2.4 แรงเสริมอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้ทางคณะแสดงลิเกป่าและสวดมาลัยตื่นตัวและเป็นแรงกระตุ้นที่ช่วยในการฝึกซ้อม คือ การจัดการประกวดแข่งขันหรือประชันความเป็นเลิศ เป็นสิ่งที่คณะทุกคณะปรารถนาเพราะการได้มีโอกาสแข่งขันหากเป็นผู้ชนะก็จะนำมาซึ่งชื่อเสียงและจัดการมีงานแสดงอยู่ตลอดเวลาอันหมายถึงมีค่าตอบแทนมากขึ้นด้วย นอกจากนี้การที่สถานศึกษาและหน่วยงานต่าง ๆจัดให้มีการสาธิตก็เป็นแรงเสริมที่สำคัญด้วย

3. การมีส่วนร่วมของผู้ชม

ในการแสดงแต่ละครั้งผู้ชมถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้คณะแสดงลิเกป่าและสวดมาลัยยังคงอยู่ได้ในสังคม ผู้แสดงคณะใดได้รับความนิยมหรือไม่สังเกตได้จากผู้ชมและการที่ผู้ชมเข้ามามีส่วนช่วยเกื้อกูล ติชม สนับสนุนให้กับผู้แสดง นับเป็นการสร้างแรงบันดาลใจสำคัญให้แก่ผู้แสดงมีกำลังใจที่จะสืบทอดศิลปะการแสดงแขนงนี้เอาไว้

4 . การสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ

การแสดงลิเกป่าและการสวดมาลัยเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งด้านการแสดงที่มายาวนานและมีการสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน ในอดีตการแสดงทั้งสองแขนงนี้ไม่ได้รับความเอาใจใส่ดูแลเท่าที่ควรจะเป็น แต่ละคณะดำเนินการไปตามมีตามเกิดไม่มีการปรับปรุงหรือมีหน่วยงานใดของภาครัฐเข้ามาช่วยเหลือทำให้บางคณะต้องเลิกวงไปเนื่องจากไม่สามารถเครื่องดนตรีและสิ่งจำเป็นที่ต้องใช้ในการแสดง ต่อมามีการตื่นตัวทางวัฒนธรรมเนื่องจากเกิดกระแสการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยขึ้น ทำให้หน่วยงานทางราชการหลายหน่วยงานได้ตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของการแสดงลิเกป่าและการสวดมาลัยเพราะถือว่าเป็นการแสดงที่เกิดจากภูมิปัญญาความสามารถของชาวบ้านและเป็นศิลปะการแสดงที่บ่งบอกถึงความเป็นท้องถิ่นอีกทั้งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ จึงได้มีหน่วยงานจากราชการเข้ามาช่วยส่งเสริมสนับสนุนประกอบด้วย

4.1 หน่วยงานองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น (อบต.) และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดได้เข้าไปจัดการดูแลช่วยเหลือและให้การสนับสนุน ในด้านงบประมาณการช่วยเหลือในการจัดหาอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบในการแสดงเช่น เครื่องดนตรีและบางครั้งยังอำนวยความสะดวกในการเดินทางให้ด้วย

4.2 สถาบันการศึกษาเข้ามาช่วยดูแลในการจัดการองค์ความรู้สำหรับการจัดการแสดงและหาวิธีที่จะช่วยเหลือส่งเสริมให้เกิดความสำนึกในการที่จะช่วยอนุรักษ์การแสดงของศิลปะการแสดงทั้งสองประเภทนี้ให้คงอยู่ โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาขั้นพื้นฐานหลายแหล่งได้เข้ามาช่วยในการส่งเสริมอนุรักษ์โดยการนำเด็กนักเรียนมาฝึกหัดการแสดงซึ่งเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับทางคณะในการที่เข้ามาช่วยฝึกสอนให้

5. กระบวนการการถ่ายทอด

การถ่ายทอด คือ กระบวนการสืบต่อ รักษาเปลี่ยนแปลงระหว่างกลุ่มคนหนึ่งไปยังกลุ่มคนหนึ่งอย่างมีระบบ มีวิธีการของแต่ละกลุ่มชนเพื่อให้คงอยู่

คณะลิเกป่าและการสวดมาลัยที่ยังคงแสดงอยู่ในปัจจุบันยังมีอยู่หลายคณะ พบว่า สิ่งที่ช่วยให้การแสดงลิเกป่าและการสวดมาลัยยังคงอยู่ได้ในปัจจุบันนี้ คือ การได้รับการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น อันเป็นการถ่ายทอดโดยสายเลือดซึ่งมีบรรพบุรุษเป็นผู้ปลูกฝังและการถ่ายทอดด้วยการไปฝึกกับคณะต่างๆ หรือการไปฟังที่การแสดงแล้วจดจำท่วงทำนองวิธีการแสดงแล้วนำมาฝึกหัดด้วยตนเองจนเกิดความชำนาญ กระบวนการถ่ายทอดดังกล่าว เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องดำรงต่อไปอย่างต่อเนื่อง แต่ในขณะเดียวกันจะต้องมีวิธีการอื่นๆ ซึ่งในปัจจุบันกำลังดำเนินการอยู่ คือ การที่ลิเกป่าและสวดมาลัยนำคณะไปฝึกสอนให้กับนักเรียนกลุ่มสนใจและผู้สูงอายุ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นลู่ทางที่ช่วยให้ลิเกป่าและสวดมาลัยอยู่รอดได้ในปัจจุบันและอนาคต

จากการจัดการความรู้เรื่อง **“ ลิเกป่าและสวดมาลัย: บริบทสู่ความยั่งยืน ”** ด้วยการถอดบทเรียนจากประสบการณ์ของศิลปินถ่ายทอดกระบวนการการจัดการนำความรู้ไปอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อสืบทอดสู่ชนรุ่นหลังถือได้ว่าเป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้การแสดงพื้นบ้านลิเกป่าและสวดมาลัยคงอยู่คู่ชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานีอย่างยั่งยืนได้ ในส่วนของการจัดการความรู้เรื่องนี้นอกจากได้ประเด็นความรู้ซึ่งด้านองค์ความรู้ของการแสดงทั้งสองประเภทแล้วยังมีแนวทางการพัฒนาที่เกิดจากตัวศิลปินเองเป็นสำคัญ เป็นการสร้างแรงกระตุ้นจากภายในให้กับศิลปินและผู้ที่เกี่ยวข้องให้ตระหนักถึงความสำคัญและนำไปใช้ในการรับมือกับปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้อีกด้วย

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา อภิปราย และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง**“การศึกษาและพัฒนาศักยภาพศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ : กรณีศึกษาลิเกป่าและสวดมาลัย ”** ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการสำรวจและสัมภาษณ์บุคคล คณะลิเกป่าและสวดมาลัย อีกทั้งบุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมถึงนำเอาวิธีการจัดการความรู้มาใช้เพื่อสกัดให้ได้แก่นความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวของการละเล่นทั้งสอง และค้นหาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาควบคู่ไปด้วย ทั้งนี้เพื่อนำความรู้และแนวทางมาใช้ในการอนุรักษ์และพัฒนาลิเกป่าและสวดมาลัยให้คงอยู่ตลอดไป

องค์ความรู้เกี่ยวกับลิเกป่าและสวดมาลัย

ผลจากการศึกษา พบว่า ปัจจุบันลิเกป่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีเหลืออยู่ทั้งหมด 8 คณะ ส่วนสวดมาลัยเหลืออยู่เพียง 4 คณะเท่านั้น ลิเกป่าจำนวน 8 คณะ อยู่ที่อำเภอพุนพิน 4 คณะ คือ ลิเกป่าพันปี ที่ตำบลลีเล็ด ลิเกป่าสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ที่ตำบลมะลวน ลิเกป่าสนิท ทิพย์บรรพต ที่ตำบลศรีวิชัย และ ลิเกป่าในพัง ที่ตำบลท่าข้าม อยู่ที่อำเภอไชยา 1 คณะ คือ ลิเกป่าช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์ ที่ตำบลปากหมาก อยู่ที่อำเภอท่าชนะ 1 คณะ คือ ลิเกป่าร่มไทรทองที่ตำบลประสงค์ อยู่ที่อำเภอเคียนซา 1 คณะ คือ ลิเกป่าวิจิตร สงวนศิลป์ ที่ตำบลอรัญคามวารี และที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ 1 คณะ คือ คณะจรัสศิลป์ ที่ตำบลกรูด ส่วนสวดมาลัย 4 คณะ คือ สวดมาลัยในอำเภอไชยา 3 คณะ ได้แก่ คณะนายวารี ปัญญาอภิวงศ์ ที่ตำบลเลม็ด คณะบ้านสามสัก ที่ตำบลเวียง และคณะบ้านยางเตี้ย ที่ตำบลโมถ่าย สวดมาลัยในอำเภอท่าชนะ 1 คณะ ได้แก่ คณะสวดมาลัยสมอทอง ที่ตำบลสมอทอง

ลิเกป่าทั้ง 8 คณะจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ ลิเกป่าที่ได้รับการฝึกหัดหรือสืบทอดโดยตรงจากคณะลิเกป่ารุ่นก่อน และลิเกป่าที่ฝึกหัดการแสดงด้วยตนเอง ลิเกป่ากลุ่มแรกมี 6 คณะ ประกอบด้วย ลิเกป่าพันปี ลิเกป่าสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์ ลิเกป่าสนิท ทิพย์บรรพต ลิเกป่าในพัง ลิเกป่าช.เสริมกิจ สุวรรณศิลป์ และลิเกป่านายวิจิตร สงวนศิลป์ ลิเกป่ากลุ่มที่สองมี 2 คณะ ประกอบด้วยลิเกป่าจรัสศิลป์ และลิเกป่าร่มไทรทอง

ลิเกป่ากลุ่มแรก อันเป็นลิเกป่าที่ได้รับการฝึกหัดหรือสืบทอดโดยตรงจากลิเกป่ารุ่นก่อน เป็นลิเกป่าที่มีความเชื่อเรื่อง **“ ครู ”** หรือ **“ ครูหมอ ”** อย่างเคร่งครัด ทุกๆปี ลิเกป่ากลุ่มนี้มีการไหว้ครูเพื่อรำลึกถึงพระคุณของครูที่ถ่ายทอดศิลปะการแสดง การไหว้ครูมีการเตรียมสิ่งของเครื่องใช้คล้ายกับการไหว้ครูของหนังตะลุงและมโนห์รา ลิเกป่า 4 คณะในอำเภอพุนพิน มีครูที่สำคัญ คือ อาจารย์

ฉาว ชาวจังหวัดสงขลา ซึ่งมาตั้งครอบครัวอยู่ที่บ้านทุ่งโพธิ์ อำเภอพุนพิน เป็นผู้ฝึกสอน ลิเกป่า 1 คณะในอำเภอเคียนซา มีครูที่สำคัญ คือ หลวงพ่อแดง อดีตเจ้าอาวาสวัดอรัญคามวารี ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นผู้ฝึกสอน ส่วนลิเกป่า 1 คณะ ในอำเภอไชยา มีครูที่สำคัญ คือ ปู่หม่อนพุทธบัวทอง ซึ่งอดีตเป็นหัวหน้าลิเกป่าคณะศรีวิชัยพนัง อันเป็นลิเกป่าดั้งเดิมของอำเภอไชยาเป็นผู้ฝึกสอน

ลิเกป่ากลุ่มที่สอง อันเป็นลิเกป่าที่ฝึกหัดการแสดงด้วยตนเอง ลิเกป่ากลุ่มนี้ไม่เคร่งครัดเรื่องครูเช่นเดียวกับลิเกป่ากลุ่มแรก มีการกล่าวถึงครูในบทไหว้ครูแต่ไม่มีการจัดพิธีไหว้ครูอย่างเป็นทางการ ทั้งนี้เพราะเริ่มต้นฝึกหัดการแสดงด้วยใจรัก โดยการจดจำมาจากคณะต่างๆหรือเกิดจากการรวมตัวกันฝึกหัดด้วยวัตถุประสงค์เพื่อการสืบต่อและอนุรักษ์ลิเกป่าให้คงอยู่ตลอดไป

ในส่วนองค์ประกอบการแสดง ลิเกป่าทั้งสองกลุ่มนอกจากมีหัวหน้าคณะเป็นหลักในการแสดงแล้ว ยังมีองค์ประกอบสำคัญเหมือนกันคือ โรงที่ใช้แสดง ผู้แสดง เครื่องดนตรี เรื่องที่ใช้แสดง โอกาสในการแสดง บทร้องและลำดับการแสดง บทบาท ความเชื่อ และความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง องค์ประกอบแรก โรงที่ใช้แสดง แต่เดิมลิเกป่านิยมแสดงบนพื้นดิน คือ สนามหญ้า ลานวัด ลานโรงเรียน หรือลานเอนกประสงค์ ต่อมาพัฒนาขึ้นมาเป็นสร้างโรงที่ทำด้วยไม้ เพราะสะดวกในการแสดง และผู้ชมสามารถชมการแสดงได้ทั่วถึง ลักษณะโรงคล้ายโรงแสดงมโนห์รา การตั้งโรงมีความเชื่อบางประการเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ไม่ควรตั้งโรงที่ทางสามแพร่ง ไม่ตั้งโรงในป่าช้า ไม่หันโรงไปทางทิศตะวันตก ไม่ควรตั้งโรงในที่ลุ่ม และไม่ตั้งโรงคร่อมจอมปลวกหรือตอไม้ นอกจากนี้ต้องมีการเซ่นไหว้เจ้าที่เพื่อขอตั้งโรงทุกครั้ง ปัจจุบันโรงลิเกป่านิยมใช้โรงสำเร็จรูปที่มีผู้ดำเนินการให้เช่าแทน เช่น เดียวกับโรงแสดงของมโนห์ราและหนังตะลุง วัสดุที่ใช้ส่วนใหญ่ทำจากเหล็กโดยที่รูปลักษณะของโรงคล้ายคลึงกับโรงที่ทำด้วยไม้แบบเดิม องค์ประกอบที่มาพร้อมกับโรงแสดงแบบใหม่ คือ เครื่องเสียง ซึ่งเจ้าภาพที่จัดแสดงต้องเช่าด้วย จากสภาพของโรงแสดงที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าวทำให้ความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาเสื่อมคลายลง องค์ประกอบที่สอง คือ ผู้แสดง ในการแสดงลิเกป่ามีตัวแสดงที่สำคัญ คือ แขกแดง ยาหยี เสนา และเจ้าเมือง หากรวมถึงผู้เล่นดนตรีเข้ามาด้วย แต่เดิมผู้แสดงคณะหนึ่งมีประมาณ 6-7 คนและผู้แสดงเป็นชายล้วน แต่ปัจจุบันจำนวนผู้แสดงมีตั้งแต่ 6-16 คน มีผู้หญิงร่วมแสดงด้วย ตัวละครที่แสดงแต่ละตัวแต่เดิมแต่งกายเป็นเอกลักษณ์ คือ แขกแดงแต่งกายคล้ายแขกมลายู ยาหยีแต่งตัวแบบชาวไทยมุสลิมภาคใต้ เสนาแต่งตัวแบบชาวบ้านธรรมดา ส่วนเจ้าเมืองแต่งตัวชุดข้าราชการไทยสมัยก่อน สำหรับการแต่งกายของตัวละครในปัจจุบัน ที่ยังคงเป็นเอกลักษณ์ซึ่งยังคงเห็นได้ชัด คือ แขกแดง และยาหยี ส่วนตัวละครอื่นๆแต่งกายตามมีตามเกิด ปัจจุบันบางคณะแต่งกายคล้ายคลึงกับมโนห์รา คือ มีเครื่องลูกปัดบางคณะมีกรอบหน้าสวมใส่ให้เหมาะกับเนื้อเรื่อง อีกทั้งมีการแต่งกายตามสมัยนิยมมากขึ้น องค์ประกอบที่สาม คือ เครื่องดนตรี แต่เดิมลิเกป่าใช้รำมะนาเพียงอย่างเดียว แต่ต่อมานำเอาเครื่องดนตรีอื่นๆเข้ามาผสม ได้แก่ ปี่ โหม่ง ทับ กรับ ฉิ่ง กลองตุ๊ก เป็นต้น มีจำนวนมากน้อยต่างกันขึ้นอยู่กับแต่ละคณะ อย่างไรก็ตามที่เห็นใช้กันเป็นส่วนใหญ่ คือ รำมะนา 2 ใบ กรับ 1 คู่ และฉิ่ง 1 คู่ ในปัจจุบันบางคณะพัฒนาขึ้นมาโดยนำเครื่องดนตรีสมัยใหม่ๆมาใช้ เช่นคีบอร์ดไฟฟ้า กลองชุด กีตาร์

ไฟฟ้า องค์ประกอบที่สี่ เรื่องที่ใช้ในการแสดง ในอดีตเรื่องที่ใช้ในการแสดงส่วนใหญ่ดัดแปลงมาจากเรื่องจักรๆวงศ์ๆบ้าง วรรณกรรมท้องถิ่นบ้าง หรือเรื่องอื่นๆที่แต่งขึ้นเองโดยอาศัยเหตุการณ์ในยุคนั้น สิ่งที่ขาดไม่ได้คือการออกแขกแดง ซึ่งแต่ละคณะจะแสดงเหมือนๆกัน ปัจจุบันเรื่องดังกล่าวยังคงใช้แสดงอยู่ แต่ถูกตัดทอนให้สั้นลง โดยการแทรกบทร้องต่างๆมากขึ้น แต่เรื่องที่ใช้แสดงยังไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนัก องค์ประกอบที่ห้า โอกาสในการแสดง ในอดีตลิเกป่าโดยทั่วไปแสดงในงานรื่นเริงเป็นหลักไม่นิยมแสดงในงานศพ แสดงได้ทั้งกลางวันและกลางคืน แต่ในปัจจุบันนอกจากแสดงในงานรื่นเริงแล้วในงานศพก็มีการแสดงอยู่บ้าง นอกจากนี้ยังมีการแสดงสาธิตและแสดงในช่วงสั้นๆเพื่อเปิดงานหรือคั่นรายการในงานต่างๆอีกด้วย องค์ประกอบที่หก คือ บทร้องบทสนทนา และลำดับการแสดง ลิเกป่ามีบทร้องและบทสนทนาที่เป็นเอกลักษณ์ มีการใช้สำเนียงภาษากลางและภาษาถิ่นใต้ปนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตัวละคร อีกทั้งคำนึงถึงสำเนียงที่เหมาะสมกับตัวละครอีกด้วย สำหรับขั้นตอนการแสดงลิเกป่าส่วนใหญ่ยังคงยึดขนบนิยมเดียวกัน คือ การลงโรง การว่าดอก การไหว้ครู การบอกชุด การออกแขก การบอกเรื่อง การแสดงเรื่อง และการลาโรง แต่ก็มีบ้างบางคณะที่ไม่มีการว่าดอก และการบอกชุด ออกแขก ในส่วนของบทบาทของลิเกป่า นอกจากมีบทบาทในฐานะเป็นเครื่องสร้างความบันเทิงแล้ว ลิเกป่ายังมีบทบาท อื่นๆได้แก่ บทบาทด้านการสร้างอาชีพ คือ การแสดงลิเกป่าช่วยสร้างรายได้ในฐานะอาชีพเสริมให้กับครอบครัว โดยเฉพาะในช่วงฤดูร้อนซึ่งว่างเว้นจากการทำการเกษตรกรรม บทบาทด้านพิธีกรรม คือ บทบาทที่เป็นสื่อกลางให้กับผู้บนบานกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะของการแก้บนหรือ “ **เหมฺรยบน** ” โดยลิเกป่าไปแสดงและกระทำพิธีดังกล่าว บทบาทด้านนี้ยังมีอีกสิ่งหนึ่ง คือ บทบาทในการครอบเครื่องหรือครอบมือซึ่งจัดขึ้นเพื่อยอมรับว่าผู้ฝึกหัดเป็นลิเกป่าที่เข้ากระทำพิธีนี้เป็นศิลปินลิเกป่าที่สมบูรณ์ ซึ่งสัมพันธ์กับบทบาทแก้บนเพราะผู้กระทำบทบาทแก้บนได้ต้องผ่านพิธีครอบเครื่องแล้วเท่านั้น และบทบาทในฐานะของสื่อพื้นบ้านในการขัดเกลาสังคม ในประเด็นนี้ หมายความว่า ลิเกป่าเป็นเครื่องมือสื่อสารด้วยการนำเสนอเรื่องราวและบทร้องด้วยการแทรกเนื้อหาสาระเชิงชี้แนะสิ่งที่ควรและไม่ควรประพฤติปฏิบัติลงในการแสดงแต่ละครั้ง ซึ่งผู้ชมได้ใช้เป็นข้อคิดและข้อปฏิบัตินั่นเอง สำหรับความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในการแสดงลิเกป่ายังเห็นได้ชัดว่า ยังมีส่วนของความเชื่อเกี่ยวกับผีครูหมอ การตั้งโรงลิเกป่า และความเชื่อเรื่องการแก้บน แต่ความเชื่อทั้งสามประการดังกล่าวคลี่คลายเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอันมาก

สวดมาลัยทั้ง 4 คณะ เป็นสวดมาลัยที่ฝึกหัดหรือสืบทอดโดยที่มีความสนใจเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว โดยฝึกหัดจากการเข้าร่วมกับวงมาลัยที่มาสวด หลังจากนั้นก็รวบรวมสมัครพรรคพวกจัดตั้งเป็นวงมาลัยขึ้น สำหรับองค์ประกอบของการสวดมาลัย นอกจากมีผู้นำ คือ หัวหน้าคณะแล้ว ยังมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ผู้สวด โอกาสที่สวด อุปกรณ์ประกอบการสวด และลำดับการสวด ในส่วนที่เกี่ยวกับผู้สวด หัวหน้าคณะเป็นผู้มีความสำคัญที่สุด ผู้สวดคณะหนึ่งแต่เดิมมี 4 คน คือ แม่เพลง 2 คน เรียกว่า “ **แม่คู่** ” เป็นลูกคู่ 2 คน เรียกว่า “ **คู่หู** ” ผู้สวดแต่เดิมเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ที่เป็นผู้ชาย แต่ปัจจุบันมีผู้หญิงเข้าร่วมวงสวดด้วย คณะสวดมาลัยมีผู้หญิงเป็นหัวหน้าคณะก็มี ได้แก่ คณะสวดมาลัยคณะหนึ่งในอำเภอไชยา ปัจจุบันผู้สวดคณะหนึ่งมีจำนวนไม่แน่นอน ส่วนใหญ่มี

มากกว่า 4 คน เท่าที่ปรากฏคณะสวดมาลัยทั้งที่อำเภอไชยาและอำเภอท่าชนะ มีคณะละ 8-9 คน สำหรับโอกาสที่สวดยังคงสวดในงานศพแต่สวดเฉพาะงานศพที่ทำพิธีที่วัดเท่านั้น ในด้านอุปกรณ์ประกอบสวด ปัจจุบันบางคณะมีเครื่องดนตรีบรรเลงประกอบสวด ดนตรีที่ใช้ คือ รำมะนาและขลุ่ย แต่ส่วนใหญ่จะไม่ใช้ ส่วนอุปกรณ์อื่นๆที่ใช้ เช่น ตาลปัตร หน้ากาก หนวดปลอม และแว่นตา เป็นต้น ในเรื่องลำดับการสวด มี 5 ขั้นตอน คือ การเบิกโรง เป็นการทำพิธีเพื่อบูชาสิ่งศักสิทธิ์ให้คุ้มครองผู้สวด การจัดเตียง เป็นการร้องเกริ่นเพื่อออกตัวขออภัยผู้ชม และเพื่อบอกล่าวผู้ชมว่าเริ่มสวดมาลัยแล้ว ต่อจากนั้นเป็นการไหว้ครูเพื่อรำลึกและแสดงความเคารพต่อผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้ ถัดจากการไหว้ครูผู้สวดก็ขับบทสวดในกาล คือ นำเอาบทแรกในหนังสือพระมาลัยมากล่าวถึง ตามด้วยเนื้อหายมโลก มนุษยโลก สวรรค์ และยุคพระศรีอาริย์ เมื่อจบบทในกาลคณะมาลัยจะสวดบทเพลงนอก หรือลำนอก หรือใบสอด ซึ่งเป็นบทร้องที่นำมาขับโดยอาจจะเป็นการตัดทอนมาจากวรรณคดีและวรรณกรรมต่างๆตามแต่คณะใดถนัดเรื่องใด หรือบางคณะนำบทเพลงต่างๆมาร้องก็มี สำหรับบทบาทของการสวดมาลัยนอกเหนือจากเพื่อความบันเทิงใจและสวดเพื่อเป็นเพื่อนผู้เฝ้าศพมิให้เงียบเหงาแล้ว ยังมีบทบาทด้านอาชีพเสริมโดยผู้สวดได้รับค่าตอบแทนจากผู้รับไปสวด นอกจากนี้ยังเป็นขั้นตอนหนึ่งของพิธีกรรมของงานศพและยังมีบทบาทในฐานะสื่อพื้นบ้านที่ช่วยขัดเกลาสังคม คือ เนื้อหาที่สวดมีทั้งการกล่าวถึงบาปบุญคุณโทษซึ่งสามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อต่างๆของชุมชนอีกด้วย

แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาลิเกป่าและการสวดมาลัย

การดำเนินการจัดการความรู้กับลิเกป่าและสวดมาลัยโดยเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากได้องค์ความรู้เกี่ยวกับลิเกป่าและสวดมาลัยดังกล่าวแล้ว ยังได้แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการละเล่นทั้งสอง ด้วยการถอดบทเรียนจากประสบการณ์ของศิลปินดังกล่าว ซึ่งประกอบด้วยองค์คุณ 5 ประการ คือ ความเป็นศิลปิน การสร้างแรงกระตุ้น การมีส่วนร่วมของผู้ชม การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และกระบวนการถ่ายทอด

ด้านความเป็นศิลปิน หมายความว่า ผู้เป็นศิลปินจะต้องมีความเป็นศิลปินในตัวเองโดยธรรมชาติ คือมีความเป็นศิลปินมาจากภายในตนเอง โดยมีใจรัก มีความภาคภูมิใจ มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ มีความต้องการให้งานศิลปะที่ตนเป็นเจ้าของดำรงอยู่ และมีความผูกพันกับผู้ชมโดยผู้ชมมีส่วนบันดาลใจให้เกิดความภาคภูมิใจ

ด้านการสร้างแรงกระตุ้น แรงกระตุ้นให้ลิเกป่าและสวดมาลัยตื่นตัวและมีส่วนร่วมให้การละเล่นทั้งสองอยู่รอด คือ ความประทับใจต่ออัธยาศัยไมตรีและการบริการของเจ้าภาพที่รับไปแสดง การได้มีโอกาสไปแสดงยังต่างถิ่นหรือสถานที่ไกลๆที่ยังไม่เคยไป ช่วยกระตุ้นให้มีการฝึกซ้อมเพื่อการแสดงจะได้ดีที่สุด การสนับสนุนจากหน่วยงานราชการเป็นแรงเสริมให้เห็นว่าพวกเขามิได้ถูกทอดทิ้ง พวกเขายังมีบทบาทอยู่ในสังคมทำให้มีกำลังใจที่แสดงต่อไป และแรงเสริมจากการจัดให้มีการประกวดแข่งขันหรือประชันความเป็นเลิศ และการได้มีโอกาสไปแสดงสาธิตยังที่ต่างๆ อัน

แสดงถึงการยอมรับในความมีชื่อเสียงเป็นแรงกระตุ้นให้ศิลปินฝึกซ้อมและพยามแสดงให้ดีที่สุดอีกด้วย

ด้านการมีส่วนร่วมของผู้ชมเป็นองค์คุณที่มีส่วนอย่างสำคัญซึ่งทำให้การแสดงอยู่ได้ในสังคม หมายความว่า ในการแสดงแต่ละครั้งหากมีผู้ชมให้ความสนใจมาชมกันมาก ๆและผู้ชมเกื้อกูลให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆจะช่วยมีกำลังใจที่จะสืบทอดศิลปะการแสดงเอาไว้

ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ หมายความว่า หน่วยงานราชการหรือหน่วยงานเอกชนโดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานวัฒนธรรมและสถานศึกษาในระดับต่าง ๆควรให้การสนับสนุน เอาใจใส่ดูแลในฐานะที่การแสดงเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาติ และหาลู่ทางในการส่งเสริม อนุรักษ์ ด้วยการจัดให้มีการฝึกหัดการแสดงให้แก่เยาชนที่สนใจ

ด้านกระบวนการถ่ายทอด หมายความว่า การมีการสนับสนุนถ่ายทอด การแสดงจากรุ่นสู่รุ่นอันเป็นการปลูกฝังการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานเป็นสิ่งที่สำคัญที่น่าจะดำเนินการให้มีอยู่ต่อไป อีกทั้งควรดำเนินการให้มีการถ่ายทอดแก่เยาวชนในระบบโรงเรียน หรือถ่ายทอดให้แก่ผู้สูงอายุที่มีเวลาว่างด้วยก็ได้

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาซึ่งใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสำรวจและสัมภาษณ์บุคคล รวมถึงการนำเอาวิธีการจัดการความรู้เพื่อสกัดแก่นความรู้มาใช้ในการฟื้นฟู ส่งเสริม เผยแพร่ และอนุรักษ์ให้การแสดงทั้งสองอย่างคงอยู่ต่อไปนั้น แม้จะมีการจำกัดเรื่องเวลา แต่ก็ได้พบเห็นข้อเท็จจริงต่าง ๆ อย่างมากมายที่เป็นคำตอบเป้าประสงค์หรือจุดม่งหมายอันมีคุณค่าต่อการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างแท้จริงในการดำรงความอยู่รอดของการแสดงลิเกป่าและการสวดมาลัย อย่างไรก็ตามผลงานชิ้นนี้โดยเฉพาะในด้านองค์ความรู้น่าจะได้มีการตรวจสอบโดยละเอียดจากท่านผู้รู้ และคณะศิลปินอีกครั้งหนึ่งเพื่อจะได้ยืนยันถึงความถูกต้องในสภาพการณ์ปัจจุบัน

ผู้ศึกษามีความเห็นว่าการระดมความคิดด้วยวิธีการจัดการความรู้เป็นวิธีการที่ดีมากวิธีหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากผู้ถูกวิจัยมีส่วนอย่างสำคัญในการวิจัยด้วย ข้อความรู้ต่าง ๆสามารถสรุปเชิงประจักษ์ได้ก็ด้วยการแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ การกระตุ้นยั่วยุจากการใช้วิธีการจัดการความรู้ทำให้ได้ข้อมูลต่าง ๆ เพิ่มเติมซึ่งช่วยให้คำตอบโจทย์วิจัยมีความหนักแน่นแข็งแกร่งมากยิ่งขึ้น

ในส่วนของผลการศึกษาที่เกี่ยวกับข้อสรุปเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาลิเกป่าและสวดมาลัยให้คงอยู่เป็นสมบัติของท้องถิ่นและของชาติ นับได้ว่าศิลปินและผู้เกี่ยวข้องของการละเล่นทั้งสองได้พยายามสกัดแก่นสารอันเป็นองค์คุณ 5 ประการ ออกมาให้เห็นว่า ความอยู่รอดของลิเกป่าและสวดมาลัยในอนาคตนั้นขึ้นอยู่กับ ความเป็นศิลปิน การสร้างแรงกระตุ้น การมีส่วนร่วมของผู้ชม การสนับสนุนจากหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ และการถ่ายทอด องค์คุณดังกล่าวน่าจะเป็นตัวสรุปได้ว่า หากคณะลิเกป่าและสวดมาลัยมีสิ่งเหล่านี้อยู่แล้วก็จะเป็นทุนอันสำคัญของการฟื้นฟู พัฒนา ส่งเสริม และอนุรักษ์ได้ง่ายขึ้น อย่างไรก็ตาม องค์คุณดังกล่าวนี้อาจจะเหมาะสมในช่วงเวลาหนึ่ง แต่

เมื่อบริบทต่าง ๆทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป องค์คุณเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงหรือส่งผลกระทบแตกต่างกันไปด้วย

สิ่งที่เป็นผลดีอย่างหนึ่งของการวิจัยครั้งนี้ คือ ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ทั้งลิเกป่าและสวดมาลัยได้รับการความสนใจจากผู้คนน้อยมาก ด้วยเหตุผลนี้องค์ความรู้เรื่องนี้จึงอยู่อย่างกระจัดกระจาย การสกัดความรู้จากการละเล่นดังกล่าวจากการวิจัยครั้งนี้จึงเป็นแก่นสารนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์ต่อการเรียนรู้ในสถาบันการีศึกษา สถาบันทางวัฒนธรรมและชุมชน อันก่อให้เกิดคุณค่าอย่างมหาศาลต่อท้องถิ่นและสังคมในวงกว้าง

ข้อเสนอแนะ

การแสวงหาคำตอบของการวิจัยครั้งนี้มุ่งสกัดองค์ความรู้ของลิเกป่าและสวดมาลัย อีกทั้งหาแนวทางในการพัฒนาและการอนุรักษ์การแสดงทั้งสองอย่างให้คงอยู่ แม้ข้อค้นพบอาจจะมีความแปลกใหม่อยู่บ้าง แต่คิดว่ายังมีสิ่งอื่น ๆอีกบางประการที่ควรศึกษา ซึ่งอาจจะช่วยให้เรื่องราวของลิเกป่าและสวดมาลัยเป็นที่รู้จักและมีประโยชน์กว้างขวางมากยิ่งขึ้น จึงอยากกระตุ้นให้ผู้สนใจนักวิชาการและองค์กรต่าง ๆสนใจศึกษาวิจัยเรื่องราวลิเกป่าและสวดมาลัยในลักษณะต่าง ๆดังนี้

1. พลังปัญญาจากลิเกป่าและสวดมาลัยอันเป็นวัฒนธรรมชุมชนกำลังเสื่อมสูญไป ที่ยังคงอยู่ก็ต้องสวนกระแสการพัฒนาแนวใหม่ซึ่งมีโอกาสที่จะอยู่รอดน้อยมาก จึงควรที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดและองค์กรบริหารส่วนตำบลร่วมมือกับสถาบันการศึกษาในระดับต่าง ๆของท้องถิ่นศึกษาวิจัยในแง่มุมต่าง ๆอย่างละเอียดพร้อม ๆกับสนับสนุนให้การแสดงทั้งสองมีพื้นที่เพื่อโลดแล่นอยู่ในสังคมที่ตนอยู่อย่างมีบทบาทในฐานะพลังปัญญาของท้องถิ่นมิใช่ปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรม

2. ลิเกป่าและสวดมาลัยที่มีอยู่แทบทุกจังหวัดในพื้นที่ภาคใต้ และยังคงหลงเหลืออยู่จริงเป็นจำนวนไม่น้อย สาระสำคัญมีทั้งที่เหมือนและแตกต่างกันไปบ้าง จึงควรมีผู้ศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจังในหลายพื้นที่แล้วนำมาศึกษาเปรียบเทียบเพื่อจะได้แก่นความรู้ที่ลึกซึ้ง อันเป็นประโยชน์ต่อการเสริมความรู้ในเชิงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาได้ทางหนึ่ง

3. องค์กรภาครัฐ โดยเฉพาะองค์กรส่วนท้องถิ่นควรผลักดันให้นำนโยบายการอนุรักษ์และการพัฒนาการละเล่นพื้นบ้าน เพื่อแก้ปัญหาวิกฤตความไร้รากเหง้าของผู้คน ชุมชนและสังคม อีกทั้งเพื่อสร้างความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน มิใช่รอนโยบายจากส่วนกลางซึ่งมักจะมองในระดับมหาภาคมากกว่าจุลภาค ทั้งนี้เพราะการมองเห็นปัญหาต่าง ๆระดับจุลภาคจะสามารถแก้ปัญหาได้จริง

4. ควรมีกระบวนการการเรียนรู้ให้กับคณะลิเกป่าและสวดมาลัย บุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งองค์กรชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความตระหนักและความสำนึกร่วมกันในการส่งเสริมเผยแพร่อนุรักษ์และพัฒนาคณะลิเกป่าและสวดมาลัย ด้วยวิธีการจัดการความรู้แล้วเผยแพร่ด้วยสื่อต่าง ๆอย่างกว้างขวาง

5. สถาบันศึกษาในท้องถิ่นควรปฏิรูป การจัดการบริหารวิชาการโดยเปิดกว้างให้วิทยาการเกี่ยวกับลิเกป่าและสวดมาลัยได้เข้ามีส่วนร่วมจัดการเรียนรู้กับครูอาจารย์ นักศึกษา นักเรียน และ

ผู้สนใจอย่างกัลยาณมิตร เพื่อให้อนุชนในท้องถิ่นได้รับความรู้และสืบสานความรู้ท้องถิ่นโดยเชื่อมโยงกับความรู้อื่นๆในระบบ

บรรณานุกรม

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. (ออนไลน์). **ประชากรในภาคใต้**. เข้าถึงได้จาก http://www. www.doae.go.th. (2550 : ตุลาคม)

จังหวัดสุราษฎร์ธานี (ออนไลน์) . **สุราษฎร์ธานี** . เข้าถึงได้จาก www.Suratthani.go.th. (2550 : ธันวาคม)

จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (2527). **สุราษฎร์ธานี**. สุราษฎร์ธานี. วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.

จังหวัดสุราษฎร์ธานี. (2542). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสุราษฎร์ธานี**. สุราษฎร์ธานี.

ชวน เพชรแก้ว และสบาย ไสยรินทร์. (2544). **สุราษฎร์ธานีของเรา**. พิมพ์ครั้งที่ 13. สุราษฎร์ธานี. สถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี.

ชัยยันต์ ศุภกิจ เรียบเรียง. (ออนไลน์) **.ลิเกป่า .** เข้าถึงได้จาก http://www.moradokthai.com. (2550 : ธันวาคม)

เต็มสิริ บุณยสิงห์ และเจือ สตะเวทิน. (2516). **การละครเพื่อการศึกษา**. กรุงเทพฯ. องค์การค้าของคุรุสภา.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. (2544). **ประวัติศาสตร์อารยธรรมภาคใต้ แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ. สุวีริยาสาส์น.

พูนสุข สกุลไทย และคณะ. (2548).**การศึกษาภูมิบ้านภูมิเมืองด้านศิลปะการแสดงของสุราษฎร์ธานีกรณี : หนังตะลุง มโนห์รา และลิเกป่า** .สุราษฎร์ธานี . สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด

มหาวิทยาลัยราชสุราษฎร์ธานี. (ออนไลน์) . **ลิเกป่า**. เข้าถึงได้จาก www.sac.or.th. (2550 : ตุลาคม)

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. (2532). **ศิลปะการละเล่นและการแสดงพื้นบ้านของไทย**. นนทบุรี. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

เรณู โกศินานนท์. (2542). **การแสดงพื้นบ้านของไทย**. กรุงเทพฯ. ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

โรงเรียนกาญจนาภิเษก. (ออนไลน์). **นายตรึก ปลอดฤทธิ์ ผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนพื้นบ้านสาขาศิลปะการแสดงจังหวัดกระบี่**. เข้าถึงได้จากhttp://www. moradokthai.com.(2550 : ตุลาคม)

วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี. (2527). **เอกสารการสัมมนาประวัติศาสตร์**. สุราษฎร์ธานี. วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี.

ศูนย์สังคีตศิลป์. (2529). **การละเล่นพื้นบ้านศูนย์สังคีตศิลป์**. กรุงเทพฯ. เรือนแก้วการพิมพ์.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2542). “การละเล่นพื้นเมืองภาคใต้” **ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 1**. กรุงเทพฯ. มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพานิชย์.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2542). “ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้” **ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 12**. กรุงเทพฯ. มูลนิธีสารานุกรวัฒนธรรมไทยธนาคารไทยพานิชย์.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (มมป.). **โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2542). **ศิลปะการแสดงของไทย**. กรุงเทพฯ. สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สุนทร กรรณรงค์ ประภา สายช่วย และอารี ใสสะอาด.(2527).**วิเคราะห์บทสวดพระมาลัยของอำเภอไชยา.**โครงการอบรมครูและครูบุคลากรทางการศึกษา วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544) **ภูมิปัญญาทักษิณ / ค้นคว้าเรียบเรียงโดยเอกวิทย์ ณ ถลาง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ. อัมรินทร์.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2545). **ศักยภาพไทวิถี**. กรุงเทพฯ. สถาบันวิถีทัศน์

อุดม หนูทอง. (2542) “**ลิเกป่า**” **ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 14**. กรุงเทพฯ. มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพานิชย์.

อำเภอทุ่งสง (ออนไลน์) . **ลิเกป่า**. เข้าถึงได้ http://www.tungsong.com.(2550 : ตุลาคม)

อำเภอทุ่งสง (ออนไลน์). **สวดมาลัย**. เข้าถึงได้ http://www.tungsong.com.(2550 : ตุลาคม)

บุคลานุกรม

เชื่อม ทองภู่ ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิทัศ ไหมจุ้ย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 1ตำบลปากหมาก อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2550

จรัส คลาดทุกข์ ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิทัศ ไหมจุ้ย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 37 หมู่ที่ 4 ตำบลกรูด อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 18 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2550

จันทร์ ทองคำ ผู้ให้สัมภาษณ์ นายวิษณุ อินทโรภาส ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 1ตำบลปากหมาก อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2550

จำนง ลักษณะชู ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิทัศ ไหมจุ้ย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 50 หมู่ที่ 5 ตำบลท่าข้าม อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2550

นายจรัส กลับแดง ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิทัศ ไหมจุ้ย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 6 ตำบลลีเล็ด อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 25 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2550

จิต เมืองชุม ผู้ให้สัมภาษณ์ นายวิษณุ อินทโรภาส ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 39 หมู่ที่ 5 ตำบลอรัญคามวารี อำเภอเคียนซา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2550

จุไร ทิตระกูล ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิทัศ ไหมจุ้ย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 3 ตำบลสมอทอง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 30 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

ชัยณรงค์ คลาดทุกข์ ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิฮาสนะ กายาดา ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 37 หมู่ที่ 4 ตำบลกรูด อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 18 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2550

ดาราวรรณ ทิตระกูล ผู้ให้สัมภาษณ์ พิชัย มองเหีย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 216 หมู่ที่ 11 ตำบลสมอทอง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 30 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

แดง ทวีวงศ์สุนทร ผู้ให้สัมภาษณ์ พิชัย มองเหีย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 11 ตำบลสมอทอง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 30 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

ทอง ทิตระกูล ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิทัศ ไหมจุ้ย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 3 ตำบลสมอทอง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 30 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

ปรีชา ศิริวงศ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิฮาสนะ กายาดา ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 1 ตำบลปากหมาก อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2550

พรั่ง ชุมวรรณ ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิฮาสนะ กายาดา ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลข ที่ 14 หมู่ที่ 6 ตำบลมะลวน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 10 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2550

เลียบ เข็มทอง ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิทัศ ไหมจุ้ย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 33 หมู่ที่ 3 ตำบลปากหมาก อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2550

วารี ปัญญาอภิวงศ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ นายสมพร พินิจ ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 134 หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

วิชาญ จิตรนุ่ม ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิทัศ ไหมจุ้ย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 3 ตำบลสมอทอง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 30 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

ปรีชา ศิริวงศ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิฮาสนะ กายาดา ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลข ที่ 110 หมู่ที่ 1 ตำบลปากหมาก อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2550

สนิท ทิพย์บรรพต ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิทัศ ไหมจุ้ย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 27/1 หมู่ที่ 2 ตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 4 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

สมจิตร เพชรวงศ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิทัศ ไหมจุ้ย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 52 หมู่ที่ 2 ตำบลสมอทอง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 30 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

สร้วง ทิพย์บรรพต ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิทัศ ไหมจุ้ย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 27/1 หมู่ที่ 2 ตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 4 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

สวัสดิ์ สุขธา ผู้ให้สัมภาษณ์ นายพิชัย มองเหีย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 27/1 หมู่ ที่ 2 ตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 4 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

สว่าง ศรีรักษา ผู้ให้สัมภาษณ์ นายสมพร พินิจ ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

สุดาพร คลาดทุกข์ ผู้ให้สัมภาษณ์ นายวิษณุ อินทโรภาส ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 37 หมู่ที่ 4 ตำบลกรูด อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 18 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2550

สุทัศน์ เสือแก้ว ผู้ให้สัมภาษณ์ นางสาวนิทัศ ไหมจุ้ย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 36 หมู่ที่ 3 ตำบลสมอทอง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 30 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

เสวียน เข็มทอง ผู้ให้สัมภาษณ์ นายสมพร พินิจ ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 1 ตำบลปากหมาก อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 25 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2550

อมร จุลกัลย์ ผู้ให้สัมภาษณ์ นายสมพร พินิจ ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 50 หมู่ที่ 4 ตำบลเลม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

อุษา กลางนุรักษ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ นายวิษณุ อินทโรภาส ผู้สัมภาษณ์ ณ โรงเรียนวัดมหาถูปาราม ตำบลประสงค์ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 22 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2550

เอียด ทิตระกูล ผู้ให้สัมภาษณ์ พิชัย มองเหีย ผู้สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 66/11หมู่ที่ 11 ตำบลสมอทอง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 30 เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2550

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
การจัดการความรู้ลิเกป่าและสวดมาลัย
บทร้องของลิเกป่าและสวดมาลัย

กำหนดการอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง
การศึกษาและพัฒนาศักยภาพศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ : กรณีลิเกป่าและสวดมาลัย
วันเสาร์ที่ 17 พฤศจิกายน 2550

08.00 – 09.00น.	ลงทะเบียน
09.00- 09.20 น.	กล่าวรายงานโดย ผศ.เจริญ ศรประดิษฐ์ หัวหน้าโครงการวิจัย
09.30- 09.45 น.	เปิดการอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ โดย อาจารย์กรรณิการ์ นาคอยู่
09.45- 10.45 น.	บรรยายพิเศษเรื่อง**“ ศักยภาพของการละเล่นพื้นบ้านภาคใต้ กรณี : ลิเกป่าและสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี”** โดย ศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว
10.45-11.00 น.	รับประทานอาหารว่าง
11.00 – 16.30น.	การอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การจัดการความรู้ **“การศึกษาและพัฒนาศักยภาพศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ : กรณีลิเกป่าและสวดมาลัย ”** อาจารย์สมชาย สหนิบุตร ศาสตราจารย์ชวน เพชรแก้ว ผศ.เจริญ ศรประดิษฐ์ อาจารย์ปริญญา ปานชาวนา อาจารย์ยุวดี ศรีชัย นางสาวนิทัศ ไหมจุ้ย
หมายเหตุ	
12.00-13.00 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
14.45-15.00 น.	รับประทานอาหารว่าง

คำกล่าวเปิดงาน
เนื่องในพิธีเปิดการอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ
การศึกษาและพัฒนาศักยภาพศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ : กรณีลิเกป่าและสวดมาลัย
ของ
นางสาวกรรณิการ์ นาคอยู่
ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
ณ ห้องประชุมหอพุทธทาสธรรมโฆษณ์ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี
วันเสาร์ที่ 17 พฤศจิกายน 2550

ท่านศิลปินพื้นบ้านและแขกผู้มีเกียรติทุกท่าน

ข้าพเจ้าเห็นการจัดงาน การอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ การศึกษาและพัฒนาศักยภาพศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ : กรณีลิเกป่าและสวดมาลัย ในวันนี้แล้ว มีความชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะข้าพเจ้าได้เห็นถึงความร่วมมือของผู้ร่วมงาน ที่ทำงานกันอย่างจริงจัง เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ คือ การส่งเสริมและอนุรักษ์การแสดงพื้นบ้านลิเกป่าและสวดมาลัยให้อยู่คู่กับชาวสุราษฎร์ธานีสืบต่อไป

ท่านทั้งหลายคงทราบดีว่า ลิเกป่าและสวดมาลัยเป็นการละเล่นพื้นบ้านอันแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาวภาคใต้ สำหรับจังหวัดสุราษฎร์ธานีการละเล่นลิเกป่านิยมเล่นกันแพร่หลายใน 5 อำเภอ คือ อำเภอไชยา ท่าชนะ พุนพิน กาญจนดิษฐ์ และเคียนซา ส่วนสวดมาลัยเป็นการละเล่นสำหรับงานศพ ซึ่งปัจจุบันในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบการละเล่นชนิดนี้แค่ 2 อำเภอ คือ อำเภอไชยา และอำเภอท่าชนะ เท่านั้น ในสายตาของข้าพเจ้าเห็นว่าทั้งลิเกป่า และสวดมาลัย เป็นการละเล่นที่เหมือนกับคนกำลังจมน้ำและดิ้นรนเฮือกสุดท้าย การช่วยกันผดุงรักษาไว้ให้คงอยู่คงต้องกระทำกันหลาย ๆ ทางเพื่อให้เกิดเป็นพลังขับเคลื่อน ในการส่งเสริมอนุรักษ์ลิเกป่าและสวดมาลัย ดังนั้นการจัดอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการครั้งนี้จึงเป็นทางออกหนึ่งที่เหมาะสมแก่สภาวการณ์อย่างยิ่ง

ข้าพเจ้าขอขอบคุณ ศิลปินพื้นบ้าน รวมทั้งผู้มีส่วนร่วมทุกท่าน ที่ช่วยให้การดำเนินงานครั้งนี้เป็นไปด้วยดี สำหรับข้าพเจ้าขอสนับสนุนการดำเนินงานครั้งนี้อย่างเต็มที่

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขออัญเชิญอำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งที่ท่านทั้งหลายเคารพบูชา จงเป็นพลังให้การดำเนินการเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ได้ผลตามความมุ่งหมายทุกประการ ขอเปิดงาน การอบรมสัมมา ณ บัดนี้

คำกล่าวรายงานต่อประธาน
เนื่องในพิธีเปิดการอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการ
การศึกษาและพัฒนาศักยภาพศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ : กรณีลิเกป่าและสวดมาลัย
ของ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์เจริญ ศรประดิษฐ์
ณ ห้องประชุมหอพุทธทาสธรรมโฆษณ์ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
วันเสาร์ที่ 17 พฤศจิกายน 2550

กราบเรียน ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ศิลปินพื้นบ้านและแขกผู้มีเกียรติทุกท่าน

ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติและมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่ท่านผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ให้เกียรติมาเป็นประธานและเป็นกำลังใจในการเปิดงาน การอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการการศึกษาและพัฒนาศักยภาพศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ : กรณีลิเกป่าและสวดมาลัยในวันนี้ ก่อนอื่นข้าพเจ้าขอเรียนถึงความเป็นมา และวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ ดังนี้

ลิเกป่า และสวดมาลัย เป็นศิลปะการแสดงอันเป็นที่นิยมของชาวจังหวัดภาคใต้มายาวนาน แต่ในปัจจุบันได้ลดบทบาทอย่างเห็นได้ชัด ลิเกป่าซึ่งเคยได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายทั้งในหมู่คนไทยฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกกลับมีเหลืออยู่เพียงไม่กี่คณะ หาดูได้ยากขึ้นทุกที จะมีบ้างก็เล่นเพียงเอาสนุกเป็นครั้งคราว ความเสื่อมของลิเกป่าและสวดมาลัยเกิดจากการแพร่กระจายของการละเล่นและนันทนาการอย่างใหม่ ซึ่งเข้าถึงจิตใจคนภาคใต้ได้ง่ายกว่าอย่างหนึ่ง และอีกอย่างหนึ่งเกิดจากการไม่พัฒนาตัวเองทั้งเนื้อหา และรูปแบบของการละเล่นทั้งสองอย่าง ผู้เล่นยึดเป็นอาชีพไม่ได้ และในการสืบทอดจะต้องจดจำบทเพลงฝึกฝนจนแม่นยำในเนื้อร้องและทำนอง อันเป็นความยากเข็ญไม่น้อย จึงทำให้หาตัวผู้เล่นได้ยาก แนวโน้มในอนาคตจึงเป็นที่ค่อนข้างแน่ชัดว่าการละเล่นสองชนิดนี้ น่าจะสูญสิ้นไปในที่สุด แต่การปล่อยให้สถานการณ์เป็นเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ ก็เหมือนกับยอมรับความพ่ายแพ้ ซึ่งแน่นอนในที่สุดสิ่งอื่นอีกที่ดีก็จะหมดไปแบบถอนรากถอนโคน และนั่นคือการที่ต้องสูญเสียจิตวิญญาณและภูมิปัญญา จนก่อให้เกิดปัญหาความอ่อนแอและพึ่งตนเองไม่ได้ในที่สุด

การจัดกิจกรรมครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก 4 ประการ คือ ประการแรก เพื่อศึกษารวบรวมความรู้เด่นชัดของลิเกป่าและสวดมาลัย อันเป็นความรู้ที่อยู่ในรูปแบบที่เป็นเอกสารงานวิชาการต่างๆ ประการที่สอง เพื่อใช้การจัดการความรู้กับลิเกป่าและสวดมาลัยเรียนรู้ร่วมกัน นำความรู้ซ่อนเร้นออกมาใช้ประโยชน์ ประการที่สาม เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ทั้งความรู้เด่นชัดและความรู้ซ่อนเร้นสร้างเป็นความรู้ใหม่ที่นำไปใช้ในการปฏิบัติงานต่อไป และประการที่สุดท้าย เพื่อถ่ายโยงความรู้ทั้ง

ความรู้เด่นชัดและความรู้ซ่อนเร้น เป็นนวัตกรรมหมุนเวียนไปยังลิเกป่าและสวดมาลัย รวมทั้งผู้บริโภคอื่นๆ

สำหรับเอกสารที่ใช้ประกอบการสัมมนาครั้งนี้ ทางฝ่ายเอกสารได้รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการสัมมนาไว้ 2 เรื่อง ได้แก่ ความรู้เรื่องลิเกป่าและสวดมาลัยและประวัติความเป็นมาของลิเกป่าและสวดมาลัยมีในจังหวัดสุราษฎร์ธานีแต่ละคณะ เอกสารดังกล่าวคาดหวังว่าจะเป็นองค์ความรู้เบื้องต้นต่อผู้เข้าร่วมอบรมและผู้สนใจทั่วไป บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นอุดมมงคลแล้ว ข้าพเจ้าขอเรียนเชิญ ท่านประธาน เปิดการอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการการศึกษาและพัฒนาศักยภาพศิลปะการแสดงพื้นบ้านภาคใต้ : กรณีลิเกป่าและสวดมาลัย ขอกราบเรียนเชิญครับ

บทร้องลิเกป่าและบทสวดมาลัย

ต่อไปนี้ผู้ศึกษากล่าวถึงบทร้องลิเกป่าและบทสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้แก่ บทร้องลิเกป่าร่มไทรทอง บทร้องลิเกป่าพันปี บทร้องลิเกป่าจรัสศิลป์ และบทสวดมาลัยในอำเภอไชยา

บทร้องลิเกป่าร่มไทรทอง

ว่าดอก Wadok (Flower chant)

[ผู้นำคนที่ 1] ขุด ดิน ฟัน ดิน เอ้ย ปลูก ข้าวโพด สาลี
[ลูกคู่รับ] เอิง เอย ขุด ดิน ฟัน ดิน เอ้ย ปลูก ข้าวโพด สาลี
แม่ ดวง ดารา พรือ ไม่ เมต ตา ตัว พี่
[ผู้นำคนที่ 2] ผัก บุ้ง ใน ห้วย น้อง เอย แพง พวย ถอด ยอด
[ลูกคู่รับ] เอิง เอย ผัก บุ้ง ใน ห้วย น้อง เอย แพง พวย ถอด ยอด
มาทิ้ง พี่ เสีย พี่ จะ หา เมีย ที่ ไหน กอด
เอิง เอย เอิง เอย เอิง เอย
[ผู้นำคนที่ 3] เจ้าชู้ มะม่วง เอย รัก เจ้า พะวง พิกุล
[ลูกคู่รับ] เอิง เอย เจ้าชู้ มะม่วง เอย รัก เจ้า พะวง พิกุล
วาสนา เจ้า หา ม่าย ทำ พรือ ที่ จะ ได้ แม่ ใจ บุญ
เอิง เอย เอิง เอย เอิง เอย
[ผู้นำคนที่ 4] ตัด กล้วย ไว้ หวี น้อง เอย ตัด ปลี ไว้ ใย เอิง เอย
[ลูกคู่รับ] ตัด กล้วย ไว้ หวี น้อง เอย ตัด ปลี ไว้ ใย
ตัด โคน โยน น้ำ ใคร รัก ใคร ตาม ก็ ลง ไป
เอิง เอย เอิง เอย เอิง เอย
[ผู้นำคนที่ 5] น้ำ ขึ้น เต็ม คลอง น้อง เอย เรือ ล่อง เกย ฝั่ง เอิง เอย
[ลูกคู่รับ] น้ำ ขึ้น เต็ม คลอง น้อง เอย เรือ ล่อง เกย ฝั่ง
ลอย มา รับ เอา พี่ ไป ด้วย กัน
เอิง เอย เอิง เอย เอิง เอย

ไหว้ครู Wai kru (Bow and show respect to teacher)

[ผู้นำ] สิบ นิ้ว ลูก จะ ไหว้ ว่า เอย คุณ ละ มะ ครู ต้น ว่า เอย
คุณ ละ มะ ครู ต้น ลูก ข้า ไม่ รอด พ่อ เอย ลอด ไม่ พ้น พ่อ เอย
มา คุ้ม รักษา
[ลูกคู่รับ] น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย เอย
[ผู้นำ] สิบ นิ้ว ลูก จะ ไหว้ ว่า เอย คุณ ละมะ เจ้าที่ ว่า เอย
คุณ ละมะ เจ้าที่ ไหว้นาง แม่ เอย ธรนี้ แม่ เอย แม่ เมขลา
[ลูกคู่รับ] น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย เอย

แขกแดง Keg deng (Malaysian man the honored guest)

[แขกแดงเต้นออกมาและร้องบท]
เฮห เฮห เฮห เฮห เฮะเอ เฮะเอ ตัว สลำ ม่าน่า นันนา นันนา นันนา
ฮุลเล วังกา พี่ แขก ออก มา แล้ว นาย เอย
[ลูกคู่รับ] หนึ่ง สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา
ฮุลเล่ วังกา พี่ แขก ออก มา แล้ว นาย เอย
[ลูกคู่รับ] หนึ่ง สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา
[แขกแดงพูด] วันนี้ อาบัง พา ลิเกป่า มา ให้ พ่อ แม่ พี่ น้อง ดู
ดู ได้ ก็ ดู ดู ไม่ ได้ ก็ ต้อง ดู วันนี้ อาบัง ขอลา แล้ว ขอ รับ
[แขกแดงร้องบท] เฮห เฮห เฮห เฮห เฮะเอ เฮะเอ ปุลุม นิณิ ปุกกี่ ยาล้น ชั้น โต วันยา
นันนา นันนา นันนา ฮุลเล่ วังกา พี่ แขก ออก มา แล้ว นาย เอย
[ลูกคู่รับ] หนึ่ง สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา
ฮุลเล่ วังกา พี่ แขก ขอ ลา แล้ว นาย เอย
[แขกแดงออกมาร้องและเต้นรำ]
เฮห เฮห เฮห เฮห เฮะเอ เฮะเอ ปุลุม นิ ณิ ปุกกี่ ยา ล้น ชั้น โต เอ้วังกา
นันนา นันนา นันนา ฮุลเล่ วังกา พี่ แขก ขอลา แล้ว นาย เอย
[ลูกคู่รับ] หนึ่ง สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา สอง สาม สี่ วัน ตู้ เต้ เอ้วังกา
ฮุลเล่ วังกา พี่ แขก ขอ ลา แล้ว นาย เอย

บอกเรื่อง Boke reuang (Narrator)

[บอกเรื่องพูด] วันนี้ ผม พา ลิเกป่า มา ให้ พี่ น้อง ดู วันนี้ แสดง เรื่อง จันทโครพ
เพราะฉะนั้น ก็แล กันต้า ผม ลา แล้ว สวัสดี ครับ

ดำเนินเรื่อง Dam neun reuang (Performance)

เรื่องจันทโครพ

The story of Jantagorope

ตัวละคร

Characters

จันทโครพ	เสนา
ไพนุสิน	สัมเช้ง
ฤาษี	ดำ
ไข่	เจ้าเซ็น
จ้ง	ลูกน้อยเจ้าเซ็นคนที่ 1
โมรา	ลูกน้องเจ้าเซ็นคนที่ 2

ฉากที่หนึ่ง

[เจ้าเมืองรำออกมานั่งและร้องบท]
ออก มา นั่ง หน้า เตียง ยัง ไม่ มี เอ้ย คู่ เคียง น้อง เอย
เสมอ สอง นอน ละเมอ เพ้อฝัน คิดถึง แม่ ฟัน เลี่ยม ทอง
[ลูกคู่รับ] น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย
น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย
น้อย
[จันทโครพว่าบท] บัด เดียว หนึ่ง ลูก มา ถึง หน้า พระ บิดา แล้ว ยก กร เอ้ย วันทา
[ลูกคู่รับ] น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย
น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย
น้อย
[ไพนุสินพูด] ออ จันทโครพ พ่อ คิดว่า เดี๋ยวนี้ พ่อ อยาก จะให้ เจ้า ได้ ไป ศึกษา หา
วิชา เพื่อ ที่ จะ ได้ มา ปกครอง บ้าน เมือง แทน พ่อ
เพราะว่า พ่อ ก็ แก่มาก แล้ว หรือ

เจ้า จะ ว่า อย่างไร

[จันทโครพพูด] ไป กับ ใคร ละ เสด็จ พ่อ

[ไพนุสินพูด] พ่อ จะให้ พี่ เสนา ไป เป็น เพื่อน เสนา ออก มา นี้ หน่อย สิ

[เสนาเต้นออกมาและร้องบท]

เดี๋ยวดึงมาถึง เอ้อเออเอยเจ้าพารา น้อมครรภ์วันทาเอ้อเออเอยไม่ช้าที

[เสนาพูด] ถวายบังคมพระเจ้าค่ะ มีเรื่องอะไรกับพี่เสนาละพระเจ้าค่ะ

[ไพนุสินพูด] ข้าอยากจะให้เจ้าไปเป็นเพื่อนจันทโครพเพื่อไปศึกษาวิชาที่สำนักพระฤาษีที่ในป่า

[เสนาพูด] ได้พระเจ้าค่ะ

[จันทโครพพูด] ถ้า อย่าง นั้น เรา ไป กัน เถอะ พี่ เสนา

[เสนาพูด] พะย่ะค่ะ

[จันทโครพพูด] ลูก ทูลลา ก่อน นะ พระเจ้า ค่ะ เสด็จ พ่อ

[ไพนุสินพูด] โชคดี นะ ลูก

[จันทโครพว่าบท] แล้ว คลาน คล้อย ถอย ออก จาก พระ บิดา ว่า ลูก น้อย เอ้ย ขอ ลา

[ลูกคู่รับ] น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย

น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย

น้อย

[เสนาร้องบท] เสนา ลานาย เอย เอ้อ เอย ไม่ ได้ ช้า กลับ เข้า พารา เอง เอย เร็วพลัน ทันใด

ฉากที่สอง

[จันทโครพว่าบท] ออก จาก วัง เอิง เอย ชะ ตั้งหน้า เออ นั้น น้อง เอย เข้า ป่า ไพร

[ลูกคู่รับ] อะละว่า ออก จาก วัง เอิง เอย ชะ ตั่งหน้า เออ นั่น น้อง เอย

[จันทโครพว่าบท] เข้า ป่า ไพร เรา ต้อง รีบ เอิง เอิง เอย คันไล น้อง เอย เข้า ไป วัดวา

[จันทโครพพูด] พี่ เสนา ตอนนี้ เรา ออก จาก เมือง มา นาน แล้ว เรา พัก กัน ก่อน เถอะ

แล้ว ร้อง ชม นก ชม ไม้ กัน ดีกว่า

น้อง ชม ให้ พี่ เสนา ฟัง ก่อน นะ

[จันทโครพร้องบท] นก ปล้าว เอิง เอย ชะ คล้าว คู่ เออ นั่น น้อง เอย มัน อยู่ สอง ตัว

[ลูกคู่รับ] อะละว่า นก ปล้าว เอิง เอย ชะ คล้าว คู่ เออ นั่น น้อง เอย มัน อยู่ สอง ตัว

[จันทโครพร้องบท] ชะรอยว่า เอิง เอิ้ง เอย เมีย ผัว น้อง น้อง เอย สอง ตัว คู่ กัน

[ลูกคู่รับ] นอระนอย นอระนอย นอระนอย นอย นอย นอย เอย

[เสนาว่าบทไม้จิ๊ก] ไม้ จิ๊ก ไม้จั๊ก เอิง เอิง เอย ไม้ รัก หมู่ สาคู ขี้หนอน เอิง เอย

ไม้หงอนไก่ ไม้ ค้อน เท่า แขน เอิง เอิง เอย ไม้ อะไร

ฉากที่สาม

[จันทโครพพูด] พี่ เสนา โน่น น้อง เห็น เหมือน เสาธง น่า จะ เป็น วัด ของ พระ ฤาษี

[เสนาพูด] จริง จริง ด้วย พระ เจ้า ค่ะ

[จันทโครพว่ากลอน] เห็น เสาธง เอิง เอย ชะ หงส์ปัก เออ นั้น น้อง เอย เป็น หลักฐาน

[ลูกคู่รับ] เอาละว่า เห็น เสาธง เอิง เอย ชะ หงส์ปัก เออ นั้น น้อง เอย เป็น หลักฐาน

[จันทโครพว่ากลอน] ชะรอย ว่า เอิง เอิง เอย วัด อาจารย์ น้อง น้อง เอย ลูก หลาน เข้า มา

[ลูกคู่รับ] นอระนอย นอระนอย นอระนอย นอย นอย นอย เอย

[พระฤาษีว่าบทอยู่หลังฉาก]

ยก ข้อ มุ นี ละกะ ฤาษี เล่ง

[ลูกคู่รับ] มุ นี มุ นี ละกะ ฤาษี เส้ง

[พระฤาษีว่ากลอน] หัด เป็น นัก เลง ฤาษี หนวด ยาว

[ลูกคู่รับ] โจ๊ะ ติง ละกะ รอย เทศ ติง โจ๊ะหน้า โจ๊ะ ทิง ละกะ รอย เทศ ติง
พระบาศีกา ลำบาก จริง จริง

[ลูกคู่รับ] โจ๊ะ ติง ละกะ รอย เทศ ติง โจ๊ะหน้า โจ๊ะ ทิง ละกะ รอย เทศ ติง
พระบาศีกา ลำบาก จริง จริง

[พระฤาษีว่ากลอน] เช้า เช้า เช้า เช้า นั่ง หน้า ศาลา

[ลูกคู่รับ] เช้า เช้า เช้า เช้า นั่ง หน้า ศาลา

[พระฤาษีว่ากลอน] พอ ได้ เวลา ฤาษี ดีด กระดิ่ง

[ลูกคู่รับ] โจ๊ะ ติง ละกะ รอย เทศ ติง โจ๊ะหน้า โจ๊ะ ทิง ละกะ รอย เทศ ติง
พระบาศีกา ลำบาก จริง จริง

[พระฤาษีพูด] วันนี้ รู้สึก แปลก แปลก สงสัย น่า จะ มี คน มา สมัคร เรียน วิชา อีก
แน่ นอน เลย เอ๊ะ นี่ ไข่ กับ จ้ง มัน ไป ไหน กัน นะไข่ กับ จ้ง มา นี่ หน่อย ซิ

[ไข่กับจ้งเดินออกมาและพูดว่า]

สวัสดีครับ พระเจ้า ตา เรียก ไข่ กับ จ้ง มี ธุระ อะไร พระเจ้า ค่ะ

[พระฤาษีพูด] ไป ดู ซิ ใคร มา

[ไข่กับจ้งเข้าฉาก]

[จันทโครพและเสนาออกมา]

[จันทโครพ ว่ากลอนและรำ]

บัด เดียวหนึ่ง ลูก มา ถึง หน้า พระเจ้า ตา แล้ว ยก กร เอ้ย วันทา

[ลูกคู่รับ] น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย
น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย

[จันทโครพและเสนาพูด]

สวัสดี ครับ พระเจ้าตา

[พระฤาษีพูด] พวกเจ้า มา หา ตา มี ธุระ อะไร รึ

[จันทโครพพูด] มา เรียน วิชา กับ พระเจ้าตา

[พระฤาษีพูด] ได้ซิ เดี๋ยว ตา จะ สอน ให้ พวก เจ้า ไป พัก ผ่อน กัน ก่อน เถอะ

[ทุกคนกลับเข้าฉาก]

ฉากที่สี่

[จันทโครพ เสนา เดินออกมาหน้าฉาก]

[จันทโครพพูด] พี่ เสนา นี่ เรา ก็ เรียน จบ แล้ว

น้อง คิดว่า จะ ไป ลา พระเจ้า ตา กลับบ้านกลับเมือง

[เสนาพูด] จริง จริง ด้วย พระเจ้า ค่ะ

[จันทโครพ เสนา เข้าไปหลังฉาก]

[พระฤาษีออกมานั่งที่เก้าอี้ จันทโครพกับเสนาออกมาหาพระฤาษี]

[พระฤาษีพูด] พวกเจ้า มี ธุระ อะไร กับ ตา รึ

[จันทโครพพูด] หลานจะ มาลา พระเจ้า ตา กลับ บ้าน กลับ เมือง เพราะ เรียน จบ แล้ว

[พระฤาษีพูด] ดี แล้ว จะ ได้ เอา วิชา ความรู้ ไป ปกครอง บ้าน เมือง ตา มี ของขวัญ จะ ให้

[จันทโครพพูด] พระเจ้า ค่ะ หลาน จะ ไม่ เปิด

[พระฤาษีว่ากลอน] ไป แล้ว ไป แล้ว ลูก อย่า ไป ลับ

[ลูกคู่รับ] ไป แล้ว ไป แล้ว ลูก อย่า ไป ลับ

[พระฤาษีร้องบท] ไป แล้ว จง กลับ มาหา เจ้า ตา

[ลูกคู่รับ] โจ๊ะ ติง ละกะ รอย เทศ ติง โจ๊ะหน้า โจ๊ะ ทิง ละกะ รอย เทศ ติง

พระบาศีกา ลำบาก จริง จริง

[จันทโครพว่ากลอน] แล้ว คลาน คล้อย ถอย ออก จาก พระเจ้า ตา ว่าลูกน้อย เอ้ย ขอลา

[ลูกคู่รับ] น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย

น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย

[จันทโครพ เสนาเข้าหลังฉาก]

[พระฤาษีว่ากลอน] ยังแต่ ยังแต่ แต่ ท้าว นา คา

[ลูกคู่รับ] ยังแต่ ยังแต่ แต่ ท้าว นา คา

[พระฤาษีว่ากลอน] กลับเข้าศาลา เร็ว พลัน ทันใด
[ลูกคู่รับ] โจ๊ะ ติง ละกะ รอย เทศ ติง โจ๊ะหน้า โจ๊ะ ทิง ละกะ รอย เทศ ติง
พระบาศีกา ลำบาก จริง จริง

ฉากที่ห้า

[จันทโครพกับเสนาออกมาจากฉาก]

[จันทโครพพูด] พี่ เสนา นี่ เรา ก็ เดิน มา นาน แล้ว เรา หยุด พัก กัน ก่อน เถอะ
[เสนาพูด] ได้ พระเจ้า ค่ะ แต่ พี่ คิดว่า น่า จะ เปิด ผอบ ของ พระเจ้า ตา ดู ก่อน ดี กว่า
[จันทโครพพูด] แต่ พระเจ้า ตา สั่ง ว่า ห้าม เปิด ก่อน ถึง เมือง
[เสนาพูด] เปิด เลย เปิด เลย เชื่อ พี่ เถอะ
[จันทโครพพูด] เปิด ก็ เปิด

[จันทโครพเปิดผอบ] [โมราออกมา]

[จันทโครพร้องบท] เปิดผอบพบนางที่กลางไพร นางช่างสวยเอ้ยวิไล

[ลูกคู่รับ] น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย
น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย
[จันทโครพพูด] เอ๊ะ เธอ เป็น ใคร มา อยู่ ที่ นี่ ได้ อย่างไร ละ
[โมราว่าบท] ฉัน ชื่อ นาง โมรา อยู่ กับ อาจารย์ อยู่ อย่าง สุข เอ้ย สำราญ
[ลูกคู่รับ] น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย
น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย
[โมราพูด] หม่อม ฉัน ชื่อ โมรา เพคะ หม่อม ฉัน อาศัย อยู่ กับ พระเจ้า ตา
[จันทโครพพูด] แล้ว เธอ มา กับ ใคร ล่ะ
[โมราพูด] มา กับ พี่ ส้มเช้ง เพคะ
[โมราเรียก ส้มเช้ง] พี่ ส้มเช้ง มา นี่ หน่อย ซิ

[ส้มเช้งเต้นออกมาบนเวที]

[จันทโครพพูด] ถ้า อย่าง นั้น พวก เจ้า ไป กับ เรา ดี กว่า
[โมราพูด] ได้ เพ คะ
[โมราว่ากลอน] ตก ลง ปลง ใจ ข้า วันทา ไท ละ กับ คุณ พี่ ยา
[จันทโครพว่ากลอน] พระ กษัตริย์ รับ หัตถ์ แด่ นาง นาฏ น้องยา น้องยา
[ลูกคู่รับ] น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย
[จันทโครพพูด] ถ้า อย่าง นั้น เรา ไป กัน เถอะ

ฉากที่หก

[เจ้าเซ็นเต้นออกมานั่งบนเก้าอี้]

[เจ้าเซ็นว่ากลอน] มา ข้า ละ จะ กล่าว เอิง เอย เรื่อง ราว ละก็ บท ไป

[ลูกคู่รับ] เอิง เอย มา ข้า ละ จะ กล่าว เอิง เอย เรื่อง ราว ละก็ บท ไป

[เจ้าเซ็นพูด] ถึงองค์ ทรง ชัย เอิง เอิง เอย อยู่ ใน ละก็ ท้อง พารา

[ลูกคู่รับ] เจ้าเซ็น เจ้าเซ็น เอิง เอย ภู ละก็ มี ยา เอิง เอย

เจ้าเซ็น เจ้าเซ็น เอิง เอย ภู ละก็ มี ยา เมีย เขย ปูผ้า เอิง เอย ละก็ให้ พี่ชาย นอน

[เจ้าเซ็นพูด] ข้า มี นาม ว่า เจ้าเซ็น ข้า อาศัย อยู่ ใน ป่า

ข้ายัง ไม่ มี เมีย วันนี้ ข้า จะ ออก ไป ในป่าหา เมีย สักคน

[เจ้าเซ็นเรียกดำ] ดำ มา หา ข้า หน่อย สิ

[ดำพูด] มี ธุระ อะไร กับ ข้า ละ

[เจ้าเซ็นพูด] ข้า จะ พา เจ้าไป หา เมีย สักคน

[ดำพูด] ได้สิ

[เจ้าเซ็นว่ากลอน] วันนี้ ร้อน ใจ เอิง เอย เหมือน กับ ละก็ ไฟ ติด

[ลูกคู่รับ] เอิง เอยวันนี้ ร้อน ใจ เอิง เอย เหมือน กับ ละก็ ไฟ ติด

[เจ้าเซ็นพูด] สุด จะ แค้น แสน จะ คิด เอิง เอย ไม่ มี ภรรยา

[ลูกคู่รับ] เจ้าเซ็น เจ้าเซ็น เอิง เอย ภู ละก็ มี ยา เอิง เอย

เจ้าเซ็น เจ้าเซ็น เอิง เอย ภู ละก็ มี ยา เมีย เขย ปูผ้า เอิง เอย ละก็ให้ พี่ชาย นอน

[เจ้าเซ็นเข้าไปในป่า]

[จันทโครพ โมรา เสนา ส้มเช้ง ออกมาหน้าฉาก]

[จันทโครพพูด] พี่ เสนา นี้ เรา ก็ เดิน กัน มา นาน แล้ว หยุด พัก กัน ก่อน เถอะ

ชม นก ชม ไม้ กัน ก่อน เถอะ ให้ โมรา ชม ก่อน นะ

[โมราพูด] ได้ เพ คะ

[โมราร้องกลอน] ดอก สาเหล้า เอิง เอย ชะ สาว หยุด เออ นั้น น้อง เอย

[ลูกคู่รับ] เอาละว่า ดอก สาเหล้า เอิง เอย ชะ เช้า หยุด เออ นั้น น้อง เอย

[โมราร้องกลอน] พุทธรักษา จำปี เออ เอิง เอย จำปา น้อง น้อง เอย ดอก มะลิวัลย์

[ลูกคู่รับ] นอระนอย นอระนอย นอระนอย นอย นอย นอย เอย

[เสนาร้องกลอน] เห็ด โน้น เห็ด นี้ เอิงเอย เห็ด ชี ป่า จัน เห็ด เม็ด เห็ด มัน เอิง เอย เห็ด ดัน เข้า มุ้ง

[ส้มเช้งร้องกลอน] ชม นก ชม ไม้ เอิง เอย ชม ได้ โรเร เข้า ป่า มังเคร เอิง เอย

ลูก แตก แดง ดำ เข้า ป่า ระกำ เอิง เอย หนาม กำ ตำ ตีน

[เจ้าเซ็นและดำออกมา]

[จันทโครพพูด] เจ้า เป็น ใคร มี ธุระ อะไร รึ
[เจ้าเซ็นพูด] ข้ามีนามว่าเจ้าเซ็น (หัวเราะ) จะมาหาเมียสักคน (หัวเราะ)
[เจ้าเซ็นว่ากลอน] ลก ลก ยก ยาง เอิง เอย เอย มา ที่ กลาง ไพร
[ลูกคู่รับ] ลก ลก ยกยาง เอิง เอิง เอย มา ที่ กลาง ไพร
ไม่ ว่า ลูก เมีย ใคร เอิง เอย เอา มา เป็น ภรรยา
[เจ้าเซ็นพูด] เอา ผู้หญิง คน นั้น มา ให้ ข้า เดี๋ยว นี้
[จันทโครพพูด] ไม่ให้
[ทั้งหมดต่อสู้กัน] [เจ้าเซ็นฆ่าจันทโครพตายแล้วเอานางโมราไป]
[เสนาว่ากลอน] แสน สงสาร พ่อ พราหมณ์ น้อย พ่อ เอย ละห้อย หา
[ลูกคู่รับ] ละ เออ เอิง เอย เออะ เอ้อ เอิง เอย โศก สะ อื้น แม่ เอยมัน โศกา
โศก สะ อื้น แม่ เอยมันโศกา ละ เออ เออ เออ เออ เออ เอย น้ำตา ไหล
เออ เออ เออ เออ เออ เอิง เออ หน้า เออ เอิง เอยนอด เอ ระน้อต น้อต นอย ทิง นอง
น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย
น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย น้อย

บทร้องลิเกป่าพันปี

บทไหว้ครู

(คำร้อง)น้อย..นอยนอย.....ตาละน่อย....นอยหนอย.....เอิงเอย...เอย..วันนี้วันดีพ่อเอยราตรีนี้จะมา ร้องรำ..ช่วยแนะตะคุณครูช่วยนำ..คุณพ่อเอ๋ยที่ผมหวัง

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอยละเอ้อเหอ.. เอิงเอย

(คำร้อง) สิ่งศักด์พ่อเอ๋ยที่อยู่ในโรงนี้.....สิ่งศักด์สิทธิ์พ่อเอ๋ยที่อยู่ในโรงนี้ที่มา คุ้มภัยพ่อเอยยายี... คุณพ่อเอยปราณีที่ในโรงรำ

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอยละเอ้อเหอ.. เอิงเอย

(คำร้อง) สิบนิ้วจะไหว้พ่อเอ๋ยจะไหว้พ่อท่านเกตุ....แกเป็นผู้พ่อเอยวิเศษคุณละพ่อเอย..เอ๋ยพ่อท่านเกตุ..นั้นของผม

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอยละเอ้อเหอ.. เอิงเอย

(คำร้อง) หัตถ์ตรงที่สองพ่อเอ๋ยขอไหว้พ่อท่านนวล..แกมาจัดละพ่อเอยมาจวน..คุณละพ่อเอย..เอ๋ยพ่อท่านนวล..นั้นของผม

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอยละเอ้อเหอ.เอิงเอย

(คำร้อง)หัตถ์ตรงที่สามพ่อเอ๋ยขอไหว้อาจารย์วิจิตร..ตัวของผมเคยเป็นลูกศิษย์ คุณละพ่อเอย..เอ๋ยคุณวิจิตร..ท่านสอนผม

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอยละเอ้อเหอ..เอิงเอย

(คำร้อง)สิบนิ้วจะไหว้พ่อเอ๋ยจะไหว้อาจารย์ฉาว....ผู้ได้ฝึกหัดตัวผมนี้เล่า.คุณละพ่อเอย..เอ๋ยพ่ออาจารย์ฉาว..นั้นของผม

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอยละเอ้อเหอ.เอิงเอย

การออกแขก

(คำร้อง) บีกีนั้นหนา..ลาลาลา..ลาลาลา..เอเลวะกาต้า...กอไก่กอกา....บินหลามาแล

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย.. ละเอ้อเหอ..นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย

(คำร้อง) บีกีนั้นหนา..ลาลาลา..ลาลาลาลา..เอเลวะกาต้า...แขกมารำให้หรั่งแล

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอย..ละเอ้อเหอ..เอิงเอย

(คำร้อง) อะไรกระดุกกระดิก....เอเลวะกาต้า...สระอิ..สระอา....สระเอ

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอย..ละเอ้อเหอ..เอิงเอย

(คำร้อง) อะไรกระดุกกระดิก....เอเลวะกาต้า...สระอิ สระอา....สระเอ

(ลูกคู่) เอ..ลาเอหนอย..ตาลาหนอย...นอยหนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย..เอิงเอย..ละเอ้อเหอ..เอิงเอย

บทเกี้ยวพาราสี

(ผู้หญิง) ละแม่เนื้อเย็นเห็นผู้ชาย ...ละเข้ามาเก็บดอกไม้...พี่เอยเข้ามาปราศรัย

(ลูกคู่) ทิงน่องนอย...ละทิงนอย.หนอยนอย...หนอย..หนอย..นอย หนอย..ละนอยนอย..นอย ..ทิงน่องนอย...ละทิงนอย.หนอยนอยหนอย ..นอยละหนอย.. นอย..หนอย..นอย..น่อย..หนอย

(ผู้ชาย) นี่ของคุณละแม่หนู..ละพี่ชายไม่รู้ว่าของใคร..ถ้าพี่รู้พี่ไม่ลัก..พี่สู้ไปขอต่อพระพักตร์..น้องเอยคนดี

(ผู้หญิง) ถ้าน้ำหน้าละเหมือนพี่ชาย..ละน้องให้ดอกไม้ปู้ยี..ดอกไม้ชายเอยดอกเอ๋ยดอกนี้..ถึงใครเอามือขยี้..มันก็ยังไม่หายหอม...ถ้าน้ำหน้าเหมือนพี่ชายละน้องไม่ให้เข้าตอม

(ลูกคู่) ทิงน่องนอย...ละทิงนอย.หนอยนอย...หนอย..หนอย..นอย หนอย..ละนอยนอย..นอย ..ทิงน่องนอย...ละทิงนอย.หนอยนอยหนอย ..นอยละหนอย.. นอย..หนอย..นอย..น่อย..หนอย

(ผู้ชาย) เปรียบเจ้าน้องเอย...จริงๆ..โอ้ละเหอน้องหญิง...หากใครเอาปืนมายิงแล้วพี่ล้มนอนตาย..หลังบ้านน้องยาขอเป็นป่าช้า พี่ชายดี.....

(ลูกคู่) ทิงน่องนอย...ละทิงนอย.หนอยนอย...หนอย..หนอย..นอย หนอย..ละนอยนอย..นอย ..ทิงน่องนอย...ละทิงนอย.หนอยนอยหนอย...นอยละหนอย.นอย..หนอย..นอย..น่อย..หนอย

ตัวอย่าง บทลาโรงของลิเกป่าพันปี

(คำร้อง) สิบนิ้วผมขอพนมบังคมย่อไว้..ไหว้หญิงไหว้ชาย..ญาติที่มา..ไหว้เด็กเล็กอ่อน..เองเอ๋ยที่นอนในแปล..ไหว้ท้องทะเลนั้นที่กว้างใหญ่..ขอหยุดบทกลอนอักษรแม่จำ....ค่ำคืนเวลาง่วงหลับง่วงนอน....และญาติที่มา..โอผมหวัดดีพี่น้อง..และนั่งตรงนั้นว่าวาจา

(ลูกคู่) หนอย.หนอย...หนอย..หนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย.. หนอย ..หนอย ..นอยละหนอย..นอย..นี่หนอย..นอย..น่อย..หนอย

(คำร้อง) พอดีพอได้..พอร้ายแม่จำ..ค่ำคืนเวลาง่วงหลับง่วงนอน

(ลูกคู่) หนอย.หนอย...หนอย..หนอย..นอยหนอย..ละนอยนอย.หนอย ..หนอย นอยละหนอย.. นอย..นี่หนอย..นอย..น่อย..หนอย

บทร้องลิเกป่าจรัสศิลป์

การบอกชุด

ชุดที่หนึ่ง ผมจะออกแขกแดงเอยเป็นผู้จัดแจงเองเอยแทงเพกาแทงแล้ว..รอรำหนอยเอยมานาหรือรอรำหนอยเอยมานาเข้าท่าถ้าชมกันตาเจ้าช่อมาลีเออเอยเอเอยเองเอย

ชุดที่สอง ผมจะออกแขกเทศเป็นผู้วิเศษเองเอยเทศของลังกาจัดแจงแต่งองค์ไปลงแพกาแต่งองค์ไปลงแพกาไปขายค้าที่หน้าเมืองไทยเออเอยเอเอยเองเอย

ชุดที่สาม ยังไม่งามดีเอยเรื่องภัยมณีเองเอยศรีสุวรรณชวนพี่ชวนน้องไปนอนกลางไพรวัลย์พี่น้องพี่น้องไปนอนกลางไพรวัลย์..มีนางกุมภัณฑ์มาลักพาเอาไป

ชุดที่สี่ ยังไม่สิ้นสุดเล่นเอยเรื่องโคบุตรเองเอยพอสาใจมาใช้สาลิกามาขับพาลักไป ใช้สาลิกามาขับพาลักไป ไปถึงนางใหญ่อำพันเทวีเออเอยเองเอยเองเอย

ชุดที่ห้า จะออกพม่าเองเอยมองอาซาไรไปตีกลองยาวกล่าวเป็นเพลงไทย กลองยาว กลองยาวกล่าวเป็นเพลงไทย นายโหม่งซาไรเป็นคนชำนาย..เออเอยเอเอยเองเอย

ชุดที่หก เองเอยเอยเจิงเม้ยเจิงมีมังกลายานามันนามันขายยังนาไปขายค้าที่หน้าเมืองไทยตกมอญมาถึง

ชุดที่เจ็ด ยังไม่เหม็ดหมดเล่นเรื่องพระรถชักชวนเมรีหนอยหรือธิดาไปชมสวนสาให้สำราญใจ

ชุดที่แปด ฉันจะเล่าเรื่องเอยอย่าโกรธอย่าเคืองแก่พระทัยมาเล่นเรื่องส้านทองน้องเอยพองใจ ส้านเอยส้านทองน้องเอยพองใจมาพามาลัยไปชมสวนเฒ่าเออเอยเอเอยเองเอย

ชุดที่เก้า เรื่องพระวรรณหงส์เองเอยเหนือตอกม้วยบรรลัยมาสงสารนางแก้วที่แล่นตามไปนางเกศนางเกศเสียงแผดตามไปไปถึงนางใหญ่อำพันเทวี

ชุดที่สิบ ประดิษฐ์แต่งตั้งเองเอยพี่น้องมานั่งเอยฟังเรื่องไรจะฟังคำแขกหรือว่าคำไทยคำแขกคำแขกหรือว่าคำไทยจะฟังเรื่องไรละญาติกาเอเองเอเองเอย

ชุดที่สิบเอ็ด ผมจะขอคำขอออกไหหลำเองเอยทั้งพาราเป็นพระจีนน้อยเองเอยเข้ามาจีนน้อยจีนน้อยเองเอยเข้ามา มาจากพาราให้พี่น้องฟัง

ชุดที่สิบสอง เล่นเรื่องสายบัวเองเอยมีฤทธิ์น่ากลัวเองเอยขอบุญเรืองลักนางแว่นแก้วพาไปจากเมืองแว่นแก้วแว่นแก้วพาไปจากเมืองบิดาแค้นเคืองยกพลตามไป

ครบสิบสองชุดสมสุติไหว้แล้วเองเอยขอให้คลาดแคล้วเองเอยเหมือนกับคำว่าพวกเราทั้งหลายเร่งลงรำมะนา ทั้งหลายทั้งหลายเร่งลงรำมะนาให้แขกชวาออกมาทันใด

บทไหว้ครู

(คำร้อง) ลงโรงไหว้ครูไหว้ครูอาจารย์สอน..บิดาเองเอยมารดร.คุณครูสอนให้ข้ารำครูสอนเหอให้ข้ารำ..ชะเองเอยเองเอยเออเหอเองเอย

สิบนิ้วประนมมาตั้งบังคมที่ยกไว้ สิบนิ้วประนมมาตั้งบังคมที่ยกไว้ ทั้งขวาและทั้งขวา

(คำร้อง) ผมย่อไว้ครูลิเกป่า ข้าย่อไว้ครูลิเกป่า ชะเองเอยเองเออเองเอย

ในค่ำคืนนี้ที่ขอให้กล่าวมา ในค่ำคืนนี้ที่ขอให้กล่าวมา ครูลิเกป่านั้นของข้าว่าช้าๆอยู่ทำไมชะเองเอยเองเอยเออเหอเองเอย

(คำร้อง) เชิญมาเถอะมาพามา มาจับเอาเทียนชัยมาเถอะพ่อ พ่อมามาจับเทียน ชัยครูลิเกป่าอยู่ไหนจงรีบไปกันเข้ามา ชะเองเอยเองเอยเออเหอเองเอย

(คำร้อง) แล้วไหว้พ่อท่านทุกวัดเองเอย ศักดิ์สิทธิ์ตรงไหน ไหว้พ่อท่านทุกวัดเองเอยศักดิ์สิทธิ์ตรงไหน เองเอยพ่อท่านที่ตั้งใจลูกไหว้ไปถ้วนหน้า

(คำร้อง) ไหว้พ่อท่านพุ่มวัดปากคูยกขึ้นชูทั้งท่านพ่อท่านวัดปากงู ว่ายกชู เหนือเกศา มายกชูขึ้นเกศาชะเองเอยเองเอยเออเหอเองเอย

การออกแขกแดง

ชะอาอาชะอาไฮ....ชะอาอาชะอาไฮ ...ชะอาอาชะอาไฮ... ชะอาอาชะอาไฮ อัศจรรย์ลั่นเรื่องเอยเทือนทั้งหมดอัศจรรย์ลั่นเรื่องเอยเทือนหมดรถไฟมาเทอง

ชะอาอาชะอาไฮ....ชะอาอาชะอาไฮ ...ชะอาอาชะอาไฮ... ชะอาอาชะอาไฮ เอโยนโยนปาการา...ลานางลาเอ้ยลาชาวางนาที...ลานางลาเอ้ยลาชาวางนาที

ชะอาอาชะอาไฮ....ชะอาอาชะอาไฮ ...ชะอาอาชะอาไฮ... ชะอาอาชะ เออละน้องพร้อมพรีแล้วมานั่งเป็นเพื่อนดู... เออละน้องพร้อมพรีแล้วมานั่งเป็นเพื่อนดู

ชะอาอาชะอาไฮ ชะอาอาชะอาไฮ..... เจ้าช่อมะกอกเอ้ย

บทสวดมาลัยของชาวอำเภอไชยา

1. บทไหว้ครู

นโม ตส□ส ภควโต อรหโต สม□มา สม□พุท□ธส□ส
นโม ตส□ส ภควโต อรหโต สม□มา สม□พุท□ธส□ส
นโม ตส□ส ภควโต อรหโต สม□มา สม□พุท□ธส□ส

สิบนิ้วเศียรสิบ บรรจงจิบขึ้นตั้ง
ยกขึ้นเหนือเศียรรัง ต่างดอกประทุมมา
ผมจะไหว้ทั้งคุณพระพุทธ แล้วฉันจะยุดเอาคุณพระธรรม
อันประเสริฐเลิศล้ำทั้งแดนไตร ฉันจะไหว้ทั้งคุณพระสงฆ์
ท่านผู้ทรงพระวินัย ช่วยคุ้มโพยภัยแก่ตัวข้า
ฉันจะให้ทั้งคุณบิดร ฉันขอพระคุณพระมารดา
ท่านได้เลี้ยงรักษาจนเติบใหญ่ ไหว้คุณครูผู้สอนศิษย์
ท่านสอนให้ขีดสอนให้เขียน ท่านสอนให้เล่าสอนให้เรียนทั้งขอมไทย
คณะฉันได้ฝึกหัด แต่ยังไม่ชัดไม่เจน
เปรียบเหมือนหลักปักเลนย่อมเอนไป ……..
เรื่องเคารพจะจบลงไว้ จะสาทกยกขยายฝ่ายพระมาลัย

อีกบทหนึ่งว่า

สิบนิ้วฉันยกไหว้ ตั้งเรียงรายดังใจจง
ไหว้คุณพระสงฆ์ ฉันเอาพระองค์
เข้ามาเป็นยุด ปัญญาขอให้เลิศแล้ว
ดังแก้วบริสุทธิ์ ฉันไหว้พระพุทธ
ฉันไหว้พระธรรม ปัญญาขอให้ประเสริฐ
ถึงตัวมืดอย่าให้ใจดำ การบาปฉันไม่ทำ
อีกทั้งการกรรมฉันไม่มี สตรีนารีฉันไม่เกี่ยวข้อง
ฉันรักเหมือนน้องฉันรักเหมือนพี่ สิบนิ้ววันท์ชุลีพระศรีรัตนตรัย

2. บทในกาล

ในกาลอันลับล้น พ้นไปแล้วในครั้งก่อน
ภิกษุหนึ่งได้ซึ่งพระพร ซึ่งพระมาลัยเทพเถร
อาศัยบ้านกำพต ชนบทนั้นจัดเจน

อันเป็นบริเวณ ในแว่นแคว้นแดนลงกา
พระมาลัยผู้มีฤทธิ์ ท่านประสิทธิ์ด้วยปัญญา
ครองศีลทรงสิกขา ใจละเอียดในทางธรรม
พระมาลัยลงไปโปรดสัตว์ ดุจดังองค์โมคคัลลาน
ให้นรกเย็นสำราญ พ้นจากยากเพียงปางตาย
พระมาลัยท่านยังอยู่ เมื่อเล็กนั้นบันดาลหาย
พันทุกข์อันตราย ในนรกแสนเย็นใจ

อีกบทหนึ่งว่า

พระมาลัยลงไปโปรดสัตว์ ที่ในนรกนั้นก็แสนเย็นใจ
พระโมคลานท่านได้เป็นใหญ่ ลงไปดับไฟในจิตตรา
ให้บังเกิดเป็นฝนตก ลงในนรกตั้งหกเจ็ดห่า
ครั้งนั้นพระพุทธเจ้า เสด็จสู่ดาวดึงสา
ขึ้นไปโปรดพุทธมารดา ด้วยพระอภิธรรมทั้งเจ็ดคัมภีร์
แสดงธรรมเทศนา หมู่เทวดาก็แสนยินดี
ฟังธรรมของพระภูมี พระภาคเจ้าในชั้นดาวดึงส์
อินทร์พรหมยมราเทวดา ยังไม่รู้ถึงตรัสรู้อันลึกซึ้ง
ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชะรา ใต้ต้นมหาโพธิ์
แสนสุโขบนแท่นหญ้าคา สมเด็จพระศาสดาจากดึงสา
เมื่อเดือนสิบเอ็ดเทวดาร้องสาธุการ ให้แก่ท่านเป็นการสำเร็จ
ลงมาเมื่อเดือนสิบเอ็ด แรมหนึ่งค่ำตามคำบาลี
แสดงธรรมเทศนาที่ พาราสังกิตธานี
ศาสนาพระชินศรี ท่านตั้งไว้ได้ห้าพัน

3. บทสวดเกี่ยวกับคำสอนทางพุทธศาสนา

ฉิมพลีที่สองมีต้นงิ้ว สูงลิบลิ่วลอยฟ้าน่าสยอง
ได้โยชน์หนึ่งจำได้ทำนอง เป็นแถวท่องนี้หนาน่าปรากฏ
มีหนามงอกเป็นต้นตลอดทั่ว สิบหกชั่วองคุลีมีกำหนด
เป็นที่ตกหญิงชายน้ำใจคด ที่ทรยศภรรยาสามีตน
เช่นข้าทาสลูกหลานท่านพิทักษ์ ไม่หลงรักร่วมห้องประคองสม
เป็นหญิงแพศยาหาคู่ชม ในอารมณ์รักใคร่ในกามา
ครั้นสิ้นชีพรีบตรงลงนรก ต้องนอนหมกกองไฟอันใหญ่กล้า
นฤบาลแทงฟันบั่นกายา แล้วลากคร่าขึ้นปลายฉิมพลี
ถ้าไม่ขึ้นดื้อดันไปแอบแฝง เขาไล่แทงกายาน่าบัดสี

ทั้งผ้าผ่อนนุ่งห่มก็ไม่มี
โลหิตฉูดปรูดปราดลงราดโคน
นฤบาลต้องใช้ขึ้นภายหลัง
หนามยอกเจ็บระบมดังคมกริช
ทั้งกาแร้งบินกลุ้มรุมกินเจาะ
สุนัขใหญ่โตร่างเท่าช้างพลาย
คำรามซ่องับคอกระชากพัด
ด้วยผลกรรมทำมาแต่ก่อนกาล
มีงิ้วใหญ่ใบเขียวต้นเดียวโดด
งอกแต่ครั้งพุทธกาลนานเสียเกิน
มีนกร้ายอยู่ปลายไม้งิ้วสูง
ที่ใต้โคนยังมีหม้อน้ำร้อน
กงจักรกรดหอกใหญ่เท่าใบหาย
ในแว่นแคว้นแดนจังหวัดจัตตรา
ใหญ่ไม่น้อยได้ร้อยอ้อมกิ่งค้อมคด
ได้สิบหกคุลียาวกล่าวไว้จริง
พวกบัณฑิตผิดชู้ดูให้ชัด
ความกลัวตายกายสั่นเหมือนรันปลา
ยมบาลเป็นนายผีมีอำนาจ
ไม่ดำรงคงอยู่ต้องสู้หนาม
สุนัขกัดนกแร้งแย่งกินกาย
กินปอดตับจับคาบบินฉาบเฉียว
หมดสิ้นตนปู่นยับดับชีวา
จะขอเริ่มรสพจนา
เรามาติดห่วงในบ่วงมาร
ยังไม่ประกอบซึ่งในกายา
อย่าขืนทำบาปให้เหลือล้น
เมื่อหนุ่มเมื่อสาวราวรุ่น
ช่างดูรูปรวยสวยหนักหนา
เมื่อยามเฒ่าแก่ก็แปรผัน
เหมือนอย่างคนง่อยละห้อยหวน
แต่ในสังขารของท่านทั้งหลาย
ชาวประชาอย่าได้อาวรณ์
อันเกศานั้นคือผม
ดูอัปรีย์เปลือยร่างดังหุ่นโกลน
ร้องตะโกนไหว้ง้อขอชีวิต
ขึ้นไปนั่งปลายหนามด้วยความผิด
อันโลหิตไหลซาบลงอาบกาย
ร่างกายเพราะขาดยับถึงกับไส้
ก็เลี้ยงไล่แล่นโลดโดดทะยาน
แล้วขบกัดมังสาเป็นอาหาร
ทุกข์โศกนานเพราะกรรมมาจำจอง
สูงเก้าโยชน์กึ่งยาวยอดขาวเผิน
สถิตย์เนินคีรินทร์นิสินทร
เป็นจอมฝูงสกุณาอุทาหรณ์
มีทั้งค้อนเหล็กแล่งและแร้งกา
มีสุนัขร้ายใต้พฤกษา
งิ้วหนามหนาลำต้นพิกลจริง
หนามเป็นกรดตำกายชนชายหญิง
ทั้งชายหญิงในจิตคิดระอา
สุนัขกัดฉีกหนังกินมังสา
วิ่งเข้ามาปีนต้นไม่พ้นตาย
ด่าตวาดแล้วมิหนำเอาหอกตำกาย
ปีนกันตามขึ้นไปน่าใจหาย
กาก็หมายจิกเนตรเวทนา
สักประเดี๋ยวกินกระทั่งก้อนมังสา
ตกสุธาไฟไหม้สูญหายไป
ตาสังขาราอยู่ในสงสาร
อยู่ในสงสารนัททีวน
ยังไม่อุตส่าห์สร้างกุศล
จะต้องไปทนทุกข์ในจัตตรา
แลดูละมนสะอาดตา
เชยชมก็น่ายียวน
ถือไม้เท้ายันอยู่แต่สวน
โอดโอยนั่งครวญเมื่อนั่งนอน
ก็เป็นนิสัยโรคร้อน
แต่ความดีที่จริงจึงมรณา
อย่าไปหลงชมไปนะเจ้า

เมื่อหนุ่มดำผลับจับน้ำมัน แก่แล้วกลับเป็นขาวไป
โลมานั้นคือขน อยู่ทั่วตัวตนกายเราไซร้
นัคขาเล็บหยิกเจ็บได้ ก็มาอยู่ในตัวตน
ทันตานั้นคือฟัน ครั้นแก่แล้วนั้นกลับหักก่อน
ตาโจหนังหุ้มร่างตน แก่แล้วย่นย่นยู่ยู่ไป
มังสานั้นคือเนื้อ คิดแล้วก็เหลือน่าอาลัย
อัฐินั้นกระดูกไซร้ ก็หาไปอยู่ในอัฐิมันน่าชัง
ครั้นจะว่าไปนักก็ชักช้า กลัวจะรำคาญท่านผู้ฟัง
จึงตรองให้เห็นเป็นอนิจจัง ทั้งรูปทั้งร่างก็แปรปรวน
นึกขึ้นมาน่าสงสาร ที่ท่านเจ้างานถึงแก่กรรม
อยู่กันหลัดหลัดแล้วมาพลัดกันไกล จะวอดวายพะว้าพะวัง
รูปพระธรรมจะเป็นเถ้า จะเหลียวมาดูญาติวงศ์
ทั้งเผ่าทั้งพงศ์ทั้งหน้าทั้งหลัง จะโอดโอ้โสกังทั้งหน้าทั้งหลังแสนโสกี

4. บทสวดที่ตัดตอนมาจากวรรณคดี

เรื่อง ขุนช้าง – ขุนแผน

ย่างขึ้นนอกชานละลานจิต เพ่งพินิจลังเลดูเคหา
ค่อยชำเลืองเยื้องย่างถึงอ่างปลา ชะโงกหน้าเอามือช้อนขึ้นชมดู
กลมกลมสมอย่างตะหลาปั้น บ้างว่ายหันเหียนเวียนหางกระทั่งหู
ถึงกระถางดอกไม้ชายตาดู เป็นคู่คู่ชู้ชื่ออรชร
บ้างกิ่งโก่งโค้งคดเป็นข้อศอก บ้างทรงลูกทรงดอกออกสลอน
เลิกวิสูตรรูดม่านกว้างเห็นนางนอน เจ้าร่างน้อยอรชรดูคมสัน
งามจริงยิ่งกว่าหญิงเมืองสุพรรณ ช่างถัดรัดคล้ายกันกับวันทอง
ค่อยขยับเข้าไปชัดสะกิดลอง เชิญลุกขึ้นเถิดน้องได้พร่องจา

(เจรจา)

คราทีนั้นนางแก้วกิริยา ทำเบือนหน้าไปสลัดสะบัดหนี
นางข่วนหยิกพลิกดิ้นไม่ยินดี แล้วทุบตีพลิกผลักให้จากไกล
ชายประหวัดวัดเอาไว้ไม่วางเลย เจ้าข้าเอยนี่คนบ้ามาจากไหน
มาลักชมข่มเหงไม่เกรงใจ นี่ผู้ใดนัดแนะให้เข้ามา
อย่ามาอยู่ในห้องของตัวฉัน ออกไปพลัดเถิดผู้ชายอย่าหมายปอง
ทำหน้าด้านไปได้ไม่อายน้อง หรือขัดข้องแล้วหนอเที่ยวขอทาน

(เจรจา)

สดับสาส์นหวานฉ่ำคำแถลง พี่เหมือนแมลงภุมราน่าสงสาร

มาพบรสดอกไม้หมายรับประทาน
ถ้าไม่เชื่อให้เสือร้ายกัดชายเถิด

แหวนไพรสอดใส่นิ้วชี้ขวา
แต่งตัวกำซับขยับยืน
ร้องเรียกสี่พรายกุมารทหารกล้า

บัดนั้นพวกพรายสี่กุมาร
เหลือบชะแง้แลฟ้าหาฤกษ์
เดินตรงลงไปยังโรงสีหมอก
ประดับด้วยแก้วแววววามงามวิไล
ลายเผือเครือวัลย์เป็นชั้นกนก
จึงประดับพานหัวทั้งพานท้าย
สีหมอกโผลำพองคะนองแรง
กุมารทองนำหน้าเข้าป่าระหง
ทางล้อทางเกวียนเตียนสบาย

เชิญบัวบานคลี่คลายขยายเกสร
ไม่หลอกเหลิดแล้วหลอนสมรจ๋า
(เจรจา)
ถือเช็ดหน้าผ้าเจียดเข้าสองผืน
จับเอาสายฟ้าฟื้นยืนอ่านมนต์
กู่ก้องกันมาโกลาหล
(เจรจา)
จึงบันดาลเนรมิตขึ้นมาเป็นคน
บ่นหลีกให้ผีหลวงเดินทางไกล
ถอดสลักชักออกบังเหียนใส่
ทั้งโพธิ์ไทรใบห้อยพรรณราย
สายรัดอกเผือควั้นกระสันสาย
สองข้างขวาซ้ายลายพื้นแดง
ออกจากแขวงบุรีล้วนแต่ผีพราย
เข้าดงออกทุ่งจิตมุ่งหมาย
เหมือนพูนถนนขนทรายมาปรายโปรย
(เจรจา)

หอมดอกสุกรม ยมโดยกลิ่นดวงร่วงโรย เหมือนกลิ่นเหมือนกินวันทอง
แสนเสียดายนุชน้อง ไม่รักตัวเอาขุนช้าง มาทำผัวให้มัวหมอ
พอถึงบ้านขุนช้าง เสียงย่ำฆ้องให้คิดถึง วันทองมิรู้วาย
(เจรจา)

ดวงจันทร์ขวัญใจอยู่ไกลลิบ
มองดูจันทร์เดือนที่เลื่อนลอย
จะปีนต้นนั้นก็ยากลำบากกาย
อดอื่นอดได้ไม่สู้อยาก
แต่อดชมพี่ก็ตรมอุราแรง
จะชมอื่นยังไม่ชื่นเหมือนชมน้อง
ถึงจะได้ดอกฟ้าลงมาชม
ไม่อุ่นเหมือนคู่เชยที่เคยชิด
จากกันวันหนึ่งเหมือนครึ่งปี
เห็นดอกเล็บมือนางอย่างเล็บน้อง
นั่งแย้มยิ้มพริ้มพรายพี่ปรายเปรย
เจ้าไปได้ผัวดีมีทรัพย์มาก
ไปหลงเชิงขุนช้างหัวล้านล่อน

เอื้อมหยิบเอาไม่ได้ไม่มีไม้สอย
พี่นั่งคอยเก็บคุมไม่สมหมาย
พี่สู้อายนอนอดเหมือนมดแดง
เป็นแต่ปากพูดแยบเที่ยวแอบแฝง
ไม่รู้แห่งที่จะอดซึ่งรสชม
ประสานสองแนบชิดสนิทสนม
ในอารมณ์พี่ก็ยังไม่ยินดี
แม่ชื่นชูชีวิตยอดอิตถี
หัวอกพี่ร้อนเริงดังเพลิงกอง
ช่างเหมือนเล็บวันทองกระไรเลย
แม่วันทองทรามเชยคู่เคยนอน
ลืมผัวคู่ยากแต่เก่าก่อน
มันหวงไว้กอดนอนจนท้องโต

เสดาะผางย่างขึ้นกระดานชั้น
มีเครื่องแป้งแต่งปริบไว้ดิบดี
มีขันน้ำพานรองกระจกลอย
มีม่านแพรแลระยับอยู่หลายชั้น
มีเครื่องหอมแจกจันทน์น้ำมันทา
มีม่านแพรแลระยับอยู่หลายชั้น
คราทีนั้นนางแก้วกิริยา
มาลักชมข่มเหงไม่เกรงใจ
อย่ามาอยู่ในห้องของดิฉัน
ถ้าด้านหน้าเข้ามาได้ไม่อายน้อง
ขุนแผนนั่งฟังน้องช่างแถลง
บินมาพบดอกไม้พี่หมายทาน
ความรักเจ้าจริงทิ้งไม่ได้
ความรักจึงได้เข้ามาประคอง
จงเอ็นดูพี่บ้างเหมือนปล่อยปลา
นางข่วนหยิกพลิกดิ้นไม่ยินดี
อันห้องนี้ไม่ใช่ห้องแม่วันทอง
โอ้พิสมัยใยเล่าเจ้าวันทอง
โอ้เจ้าจะอยู่หรือจะไปไวบอกมา
ท้องเมียนี้ก็โตอยู่ข้างหน้า
กุมารน้อยอยู่ในครรภ์จะบรรลัย
โอ้เจ้าขุนแผนเข้าปลอบน้องอย่าร้องไห้
ได้เป็นเพื่อนกับพี่บ้างที่กลางดง
โอ้เจ้าข้ามฝั่งยังไม่รอดตลอดไป
เจ้าเดินก่อนเถิดนะน้องพี่ตามหลัง
หมายสัมพันธ์แม่วันทองน้องอยู่นี้
กระจกส่องคันฉ่องหวีมีแหนบน้อม
กระโถนจ้อยร่อยสะอาดตา
ทุกสิ่งอันน่าจะรักเป็นหนักหนา
กัลยาหรือน้องอยู่ห้องนี้
ทุกสิ่งอันน่าจะชมประสมศรี
ทำเบือนหน้าไม่สลัดตัดอาลัย
เปรียบเหมือนลาข้าไทที่ได้มา
ออกไปพลันเถิดหนาชายอย่าหมายปอง
หรือขัดข้องชายหนอเที่ยวขอทาน
พี่เหมือนแมลงภุมรินน่าสงสาร
เชิญบัวบานคลี่คลายขยายคลอน
พี่ไม่ใช่คลอเคลียเอาเมียสอง
เชิญน้องลองรักเสียสักที
ศรีสุดาฟังชัดให้บัดสี
แล้วทุบตีพลิกผลักให้จากไกล
เชิญหลีกออกจากห้องของน้องไป
พี่รักเจ้าจริงนะน้องย่องมาหา
หน่วงหนักหนาก็ช้าอยู่ว่าไร
น้องจะขี่อาชาอย่างไรได้
ขึ้นอาชาพาไปหัวใจหาย
นิ่งเสียเถิดเจ้าพี่จะไปส่ง
ไปชมหงส์เหมเล่นให้เย็นใจ
พี่ตามส่งแม่ทรามวัยให้ถึงฝั่ง
ร้องเขม้นให้น้องฟังร้อยชั่งเอน

เรื่อง พระอภัยมณี

ขณะนั้นค่อนดึกศึกสงบ
ไม่กริบเกรียบเงียบสงัดทั้งปฐพี
คือรูปรสกลิ่นเสียงไม่เที่ยงแท้
ความตายหนึ่งพึงเห็นเป็นประธาน
ถึงบ้านเมืองเคืองเข็ญถึงเช่นนี้
อันศีลห้าว่าอย่าทำให้จำตาย
หนึ่งว่าอย่าลักเอาของเขาอื่น
ต่างนอบนบนับถือพระฤาษี
พระโยคีเทศนาในอาการ
ย่อมเฒ่าแก่เกิดโรคโศกสงสาร
หวังนิพพานพ้นทุกข์สนุกสบาย
เพราะโลกีย์ตัณหาพาฉิบหาย
จะตกอบายภูมิขุมนรก
มาชมชื่นฉ้อฉลคนโกหก

หนึ่งทำชู้คู่เขาเล่าลามก
หนึ่งสูบยีนกินกัญชามุสาวาท
ใครสัตย์ซื่อถือมั่นในขันตี
อย่าโกรธขึ้งหึงสาพยาบาท
เหมือนดุมวงกงเกวียนวนเวียนไป
ประการหนึ่งซึ่งขาดพระศาสนา
ซึ่งจะดับกลับร้อนให้ผ่อนเย็น
จงฟังคำจำศีลจนสิ้นชาติ
ซึ่งชอบผิดคิดเห็นให้เป็นธรรม
กูคนซื่อถือสัตย์จะตัดสิน
ด้วยแรกเริ่มเดิมนั้นนางวัณพา
ข้างโน้นนี้มีปี่เป่าเป็นเจ้าเล่ห์
แต่สตรีดีกว่าจึงพาชาย
สงสารหน่อมพิตรอดิศร
ไม่เห็นปู่อยู่เดียวเปลี่ยววิญญาณ์
ด้วยกำลังยังเยาว์ยิ่งเศร้าสร้อย
แล้วเหลียวดูสุริยันตะวันเย็น
จึงเหลียวหาม้านิลสินธพ
ตรงมาหาม้าแลชะแง้เงย
นาสิกจูดจดรู้รสกลิ้น
พระหน่อน้อยค่อยจูงพยุงไป
เสวยพลางทางป้อนมังกรม้า
แล้วแล่นลงคงคาเที่ยวหากิน
โอ้อนาถวาสนาพี่หาไม่
เหมือนมดแดงแฝงพวงมะม่วงงอม
พี่รักเจ้าเอาชีวาเข้ามาแลก
มาอยู่วังตั้งเดือนดูเหมือนมด
……
หมดความหวังตั้งหน้าอาลัย
เมื่อชาติหน้าขออย่าให้แคลวกับแก้วเนตร
เป็นมนุษย์ครุฑทาวาสุกรี
จะตายตกในกะทะอเวจี
ใครทำขาดศีลห้าขาดราศี
จะถึงที่พระนิพพานสำราญใจ
นึกว่าชาติก่อนกรรมจะทำไฉน
อย่าโทษใครนี้เพราะกรรมจึงจำเป็น
ทั้งโลกาเกิดทุกข์ถึงยุคเข็ญ
ก็ต้องเป็นไมตรีปราณีกัน
ไม่แคล้วคลาดจะไปผ่านวิมานสวรรค์
อย่าหึงสากันนะที่นี้นางสีกา
ให้หายสิ้นโมโหที่โทสา
จะลวงฆ่าพระอภัยเสียให้ตาย
ข้างฝ่ายนี้มีเสน่ห์เป็นที่หมาย
ให้หลงตายติดขังอยู่วังใน
สุดสาครเหลียวแลชะแง้หา
นึกน้ำตาซกซกตกกระเซ็น
ให้ละห้อยหาแม่ไม่แลเห็น
จะจำเป็นจำไปเพราะไม่เคย
เห็นเซาซบโศกานิจจาเอ๋ย
เอาคางเกยกับพระบาทเพียงขาดใจ
แล้วแลบลิ้นเลียลามตามวิสัย
เก็บลูกไม้ม่วงปรางข้างคีรินทร์
ทั้งอาชาชื่นชมสมถวิล
หน่อนรินทร์แรงรื่นค่อยชื่นใจ
จึงไม่ได้ชิดเชื้อแม่เนื้อหอม
ที่ตามตอมไต่อยู่ไม่รู้รส
สู้รบแขกแตกทัพกลับไปหมด
ระอาอดเปลี่ยวใจกระไรเลย
……..
จำต้องไกลกลอยสวาทในชาตินี้
ให้กอดเกษราเชยชมประสมศรี
ขอให้พิศวาสทุกชาติเอย

เรื่อง อิเหนา

ว่าพลางทางชมคณานก
เบญจวรรณจับวัลย์ชาตรี
นางนวลจับนางนวลนอน
จากพรากจับจากจำนรรจา
แขกเต้าจับเต้าแล้วราวร้อง
นกแก้วจับแก้วพาที
ตระเวนไพรร่อนร้องตระเวนไพร
เค้าโมงจังโมงอยู่เอกา
คับแคจับแคสันโดษเดี่ยว
ชมวิหคนกไม้มาตามทาง
แรมรอนผ่อนพักมาหลายวัน
พงทัพกะรัตตะปาตี

พอสายัณห์ตะวันแดงแจ้งอากาศ
ชะนีน้อยห้อยโหนแล้วโยนตัว
นางชะนีนั้นไม่มีตัวผู้ผัว
เอาลิงค่างต่างตัวเป็นผัวตน
มาประสบกับค่างต่างผัว
นางน้อยจิตคิดมาน่ารำคาญ
ท้าวโกสีสาปสรรให้ฉันเป็นสัตว์
แต่ยังขาดตัวผู้นางไร้คู่นอน
เสียงโว้ย ๆ โหยให้อยู่ที่ปลายพฤกษา
นางชะนีจึงไม่มีผัวของมัน

พอแสงทองส่องฟ้าสาลิการ้อง
ยามมาเพียรเรียนวิชากับตามุนี
คิดถึงสองชนกที่ปกเกล้า
แล้วกำชับดับกายฝ่ายพระจันทร์
ทรงภูษาผ้ายกกนกวง
แล้วสอดใส่สังวาลทั้งบานพับ
แล้วหยิบเอาเจียรบาศมาคาดพุง
กันเจียรจรทั้งขวาซ้ายใต้ชฎา
พระหัตถ์ซ้ายสอดใส่พุทธธรรมรงค์
พอแต่งเสร็จนำเค้ามูลมาทูลความ

ฝูงวิหคจับไม้อยู่อึงมี่
เหมือนวันพี่ไกลสายสุดามา
เหมือนพี่แนบนวลสมรจินตะหรา
เหมือนจากนางสการวาตี
เหมือนร้างน้องมาหยารัศมี
เหมือนแก้วพี่ทั้งสามสั่งความมา
เหมือนเวรใดได้นิราศเสน่หา
เหมือนพี่นับโมงมาทีไกลนาง
เหมือนเปล่าเปลี่ยวคับใจอยู่ไพรกว้าง
คะนึงนางพลางรีบโยธี
ถึงทางร่วมกุเรปันกรุงศรี
พระภูมีจึงให้หยุดโยธา
นางจำชาติขึ้นได้ว่าเลือดผัว
ร้องเรียกผัวเสียงชัดภาษาคน
ผู้หญิงชั่วแรมร้างอยู่กลางหน
ให้พิกลใบ้บ้าน่ารำคาญ
ผู้หญิงชั่วชายร้างกลางไพรสาณฑ์
เพราะกรรมการเคยสร้างแต่ปางก่อน
เที่ยวลอดลัดอยู่ในไพรสรณ์
มิ่งสมรนางน้องร้องรำพรรณ
ไม่เห็นหน้าผัวรักชักโศกศัลย์
ถูกสาบสรรเพราะว่ากรรมเคยทำมา
จันทโครบตรึกตรองยิ่งหมองศรี
ครบเสด็จเจ็ดปีไม่พลาดวัน
พระโน้มน้าววิโยคเศร้าโศกศัลย์
สังวาลวรรณเชิงงอนเข้ามาซ่อนทรัพย์
จีบจูงหางหงส์ประจงจับ
ดูระยับเหมือนล่องไปสู่ท้องฟ้า
ทรงเครื่องเรืองรุ้งระยับตา
บรรจงห้อยระย้าสง่างาม
แต่งองค์เหมือนจะล่องไปท้องสนาม
พระโฉมงามกราบกรานคลานเข้ามา

(เจรจา)

พระอาจารย์ฟังหลานจะว่าไป เป็นห่วงใยหลานรักเสียหนักหนา
พ่อจะให้ของดีมีคุณค่า ผอบทองนี้หนาจงพาเอาไป
เมื่อไปถึงพาราเจ้าอย่าเปิด จำไว้เถิดเมื่อเดินทางกลางป่าใหญ่
ถ้าแม้นว่าเจ้าเปิดจะเกิดภัย สงสัยใจก็อย่าเปิดในดงดอน
ฝ่ายพระจันทร์ก็รับมาวันทาท่าน แล้วกราบกรานน้อมเกล้าเข้าไพรสรณ์
พระอาจารย์นั่งงงค่อยส่งพร เจ้าจากจรนานลับจะกลับมา

(เจรจา)

สงสารท้าวดาวดิ้นเพียงสิ้นชีพ สู้เร่งรีบเคืองแค้นขนิษฐา
ประกาศก้องร้องเรียกเจ้าโมรา ไม่ควรฆ่าตัวพี่ให้ถึงตาย
อารมณ์นางเหมือนน้ำค้างบนยอดพฤกษ์ เมื่อยามดึกพี่ยังรองมาดื่มได้
ยามเดินทางพี่ยังใส่สะเอวอุ้ม ไม่ควรทุ่มทิ้งพี่คิดหนีหน่าย
เมื่อน้องอยากคงคาหาไม่ได้ เลือดในกายชายยังรองให้ดื่มกัน
ไม่ควรเลยโมราคิดฆ่าพี่ ให้ชีวีย่อยยับลงดับดิ้น
น้องส่งด้ามให้โจรใจทมิพ โฉมยุพินรักใคร่นายโจรา
พี่จะต้องขอลาโมราน้อง หญิงใจสองเช่นเจ้าไม่เข้ายา
พอสิ้นคำที่ประกาศอาราทนา สิ้นชีวาอยู่ในไพรพนม

เรื่อง ลักษณวงค์

จะกล่าวถึงเกสรสะเอ่ยสมรน้อย แสนละห้อยโหยไห้...ใสไพรสัณฑ์
เนรมิตกายเป็นเจ้าพราหมณ์ตามเอ่ยตามทรงธรรม์ นางทรงครรภ์โอรสกำหนดทาน
รูปเนรมิตปิดป้องมองไม่เห็น จึงแกล้งเป็นชายชาติ...อันอาจหาญ
ระทมทนเวทนามาเอ่ยมาช้านาน เดินกันดารดันดง...มาองค์เดียว
จะกล่าวถึงพรานไพรใจดำดึก ดูพิลึกคลาไคลในไพรเขียว
เห็นเจ้าพราหมณ์เดินดงมาองค์เดียว ลิงแลเหลียวไหลหวาดประหลาดใจ
แอบพฤกษาเพ่งพิจพินิจนิ่ง เพลิดพริ้งงามละอองดูผ่องใส
เอี่ยมสะอาดอรชรอ่อนละมัย งามอะไรกิริยาเหมือนนารี
รูปจริตไม่ผิดหญิงทุกสิ่งสรร แต่เต้าถันไม่เหมือนนารีสี
เจ้าหนุ่มน้อยดูหน้าจะปรานี ไฉนนี่เจ้ามาเที่ยวผู้เดียวเดิน
จึงทักถามว่าเจ้าพราหมณ์จะไปไหน นางตกใจงวยงงลงขวยเขิน
จึงลดองค์ลงนั่งยังเอยยังริมเนิน นายพรานเดินเข้าไป...ให้ไกลพราหมณ์
อย่าตกใจเลยเจ้าเอ่ยเศร้าสร้อย พ่อหนุ่มน้อยรูปหล่อ...พี่จะขอถาม
จะไปไหนไวจงแจ้งแสดงเอ่ยแสดงความ พ่อโฉมงามเดินมา...กลางป่าชัด
เจ้าพราหมณ์กลัวแก้ตัวไปเอ่ยไปตามขัด ว่าน้องนี้พลัดพรากเพื่อน...ในไพรสันต์

เดินมาเที่ยวเชยชมพะเอ่ยพนมวัน
จะคืนเข้าธานีบุรีราช
น้องหมายตัวว่าต้องตายไม่เอ่ยไม่หมายเป็น
มาพบพี่ดีในเห็นเอ๋ยเห็นไม่ม้วย
จะไปไหนน้องพลอยไปเป็นเอ๋ยเป็นเพื่อนตาย
นายพรานสดับสุดเจ้าพราหมณ์แถลง
อนิจจาเอ่ยเป็นกรรมต้องเอ่ยต้องจำเคือง
ในบ้านเมืองของพี่มีเอ่ยมีความสุข
เจ้าจอมพบจบพระไตรเชี่ยวเอ๋ยเชี่ยวชัยชาญ
เอ้เออเป็นเหตุไฉนอย่างเอ๋ยอย่างไรพี่
ทรงพระนามชื่ออย่างไรใจเอ่ยใจเที่ยงกัน
โอ้เพื่อนรักทรงศักดิ์ยังหนุ่มน้อย
ชื่อพระลักษณวงค์ผู้เอ๋ยผู้ทรงชัย
ในข้อข่าวว่าท้าวแสนเอ๋ยแสนทุเรศ
ไปหลงรักธิดาเจ้าธานี
เธอชะนะทรงฤทธิ์ปีตุเรศ
จึงได้นางครองเมืองเรืองเอ๋ยเรืองพิภพ
ระเริงจิตพิศวงหลงเอ๋ยหลงสวาท
พระทรงฤทธิ์จะไม่คิดถึงเอ๋ยถึงเมียเดิม
ได้พลัดกันก็เพราะกรรม…จึงจำเป็น
ให้แคล้วคลาดหนทาง…ไม่พบเห็น
ทุกเช้าเย็นอกซ้ำ…ระกำกาย
เอ็นดูด้วยช่วยพาไป…ดังใจหมาย
ยังมากมายอยู่หรือทาง…จะถึงเมือง
หน้าสงสารที่เจ้าแจ้ง…แสดงเรื่อง
มาไปเมืองกับพี่…ลำเภาพาล
แสนสนุกปรีเปรม…เกษมสานต์
พึ่งได้ผ่านพารา…สิบห้าวัน
ที่เจ้าธานีพึ่งได้เสวย…ไอยสวรรค์
อายุนั้นรุ่นราว…สักคราวใคร
ดูแช่มช้อยน่าจะชิดพิสมัย
พระภูวนัยเสด็จมา…กับพาชี
เที่ยวติดตามอัคเรศ…มเหสี
เกิดกุลีการณรงค์กับทรงภพ
ย่อมเกรงเดชภูธรขจรจบ
เลิศลพคงจะลืมสุดาเดิม
ด้วยนุชนาถเจ้ายี่สุ่นงามเฉลิม
จะคลั่งเคลิ้มเฝ้าประโลม…แม่โฉมงาม

เรื่อง รามเกียรติ์

ยกทัพโยธาเวลาดึก

ตัวขาวตาแดงคือแสงไฟ
จัดให้เป็นอินทรีพยุหบาท
นิลเอกนิลขันธ์เป็นสองตา
คอคือกระบี่ชมพูพาล
ปีกขวาองคตฤทธิรอน
เท้าซ้ายจัดเป็นนิลป่า
ร่างกายคือจอมโยธา
จัดเตรียมเป็นเล็บสกุณี
ล้วนมีอาวุธทุกตน
นายไพร่ล้วนมีศักดา
ฤทธิแรงแข็งขันพรรลึก
อึกทึกเลื่อนลั่นสนั่นไหว
ยกพลไกรรีบไคลคลา
นิลราชเป็นเศียรปักษา
ปากคือพระยาพลวานร
คำแหงหนุมานเป็นหงอน
ปีกซ้ายเกสรทมาลา
เท้าขวาเป็นสันนิลป่า
หางคือพระยานิลนนท์
โยธีทั้งหลายเป็นลายขน
ราญรนลำพองคะนองศึก
แกล้วกล้าเหี้ยมหาญชำนาญศึก
เสียงดัดศึกเสด็จพระสีกร

เรื่อง สาวเครือฟ้า

ยามดึกนึกรัญจวนหวลละห้อย ร้องเป็นลาวแนบน้อยเจ้าคอยฟัง

…….. ……

กระแทกองค์ลงกับพื้นสะอื้นดิ้น กำสรดสิ้นไม่สมฤดีทวีเศร้า

ทั้งรักทั้งแค้นแน่นทรงร้าว หมดอาลัยลูกเต้าชีวิตตัว

โอ้นาถเสียชาติเกิดเป็นผู้หญิง เผยอหยิ่งรักเขาเอาเป็นผัว

เขามีเมียทิ้งไว้เหมือนควายวัว เอาเมียใหม่เข้ามายั่วให้ได้อาย

จะอยู่ใยไปเล่าสาวเครือฟ้า ผูกคอตายเสียดีกว่าค่อยเกิดใหม่

ยิ่งคิดยิ่งแค้นแน่นทรวงใน ถ้าเกิดใหม่ขอให้พบประสพกัน

เรื่อง โคบุด

โอ้อกเอ๋ยเจ้าสาลิกาแก้ว ได้แล้วเสียงน้องร้องแถลง

เชิญขยับเข้ามาใกล้ชายไม่แกล้ง จะขอแบ่งเสียงน้องมาร้องลำ

เสียงเสนาะเพราะสนิทจับจิตพี่ ในวงนี้ร้องได้แต่ไม่ขำ

ขอเชิญชวนสาลิกามาร้องลำ พี่จะทำกรงทองขังน้องนาง

ถึงน้ำข้าวไม่ให้สาวเฝ้าชุบเลี้ยง จะกล่อมเกลี้ยงไม่ให้น้องหม่นหมองหมาง

เห็นหญิงอื่นไม่น้อยสักร้อยนาง ไม่เหมือนอย่างสาลิกาแม่หน้านวล

ช่างงามเหลือเชื้อสายปักษาชาติ ช่างฉลาดงอนงามเมื่อยามสรวล

ถ้าได้น้องจะให้ร้องซึ่งลำครวญ ถนอมน้องไม่ได้เว้นสักวันเอย

ร่อนลงในกรงทอง ตรัสเรียกว่าน้องแม่นวลปักษี

มาตรแม้นโฉมตรูเอ็นดูพี่ ให้พี่พลอยอาศัยในกรุงทอง

นวลเอ๋ยนวลน้องเจ้านวลโนรี ได้ฟังคำพี่ใจพรั่นเสียว

รู้ว่าปักษาเจ้ามาพูดเกี้ยว คิดแล้วประเดี๋ยวนางก็ร้องถามมา

วันนี้เสียงใครมา เรียกข้าใยเห็นผิดเวลา

เสียงพี่และน้องขุนทองมาหา ใครใช้ให้มาหาข้าว่าไร

ตัวพี่ใช้พี่นึกขึ้นได้ตามอำเภอใจ ไหนว่าจะเข้าผรือไม่เข้ามา

น้องอยู่ไม่ได้ไม่ใช่ชู้เมีย อย่าพูดให้เสียเท่าลิ้นลม

นวลเอ๋ยนวลน้องเจ้านวลโมรี เจ้าเอ็นดูพี่ที่หม้ายผ้าห่ม

ไม่ใช่หนาวแดดหนาวลม อกไหม้ไส้ตรมหนาวเบียดเพื่อกัน

อยู่นอกกรงพระพายพัดต้องระรัวตัวสั่น ถ้าน้องเอ็นดูเปิดตูให้พลัน

ได้พูดจากันสบายภายใน แมววิ่งลงล่างค้างคาวอยู่ใน

ธรรมเนียมแต่ไรตบมือโห่ ฟ้าผ่าเถิดน้องขุนทองใช่โง่

ที่อื่นยังโขยังไม่พอใจ… ……

5. บทสวดที่แสดงถึงความสามารถของแต่ละบุคคล

หลอเหล้าให้พรานเฒ่ามึก
พูดจาสาโด่งดัง
ดูราเจ้าสุภาคีในคืนนี้
สมเด็จพระภูวดล
ยกยอว่าเพื่อนนี้กล้าหาญ
ถ้าไม่เชื่อถามเด็กกู
จำปีลายมาจำปาลอยไป
ยามดึกก็เสียงกึกก้อง
ดาวเดือนเลื่อนลอยฟ้า
ดาวงามตามพระจันทร์
หญิงชายไม่ว่าผู้ใด
ผมดกช่างตกเกลื่อน
นวลน้องเปรียบเหมือนกล้วยตานี
พระพายฉายพัดสบัดใบไม้
นางมอญส้อนกุ้งตามทุ่งเป็นทิว
ส้อนกุ้งบ่ได้นางว่ายน้ำมา
นางมอญลูกอ่อนวอนให้ลูกกินนม
นิ่งเสียเถิดเจ้าขวัญข้าวของแม่
ลกลกตกบันไดผ้าสใบลืมห่ม
นางมอญขาเฉเซไปเซมา
ขาเคล็ดเข็ดขาเพราะว่าพลาดเพลีย
ของดีพี่ยังแหวนชั่งวงใหญ่
สีแดงแสงมุกสุกสีแวววาว
ว่าแล้วไม่ช้าชักออกมาทันที
เมียท่านหน้าแช่มช้อย
ใจเจ้าร้ายไปเบียนผลาญ
ทำยาแฝดแล้วเรียนมนต์
แต่งกายงามโสภา
ต่อหน้าทำเป็นมิตร
พรางผัวไม่ให้รู้
แสนสงสารเจ้ายี่คราวนี้หนอ
กำเริบฤทธิ์พิษเกาทัณฑ์สู้กลั้นกลืน
ได้สองสามอึกหนวดเคราสั่น
เก็บเนื้อความมาเล่าเมียตน
อย่าได้กลัวคน
ได้ปราศรัยมาต่อปากกู
แต่เขาประทานแต่เครื่องอาพู
มานั่งแอบข้างเตียงมาลัย
สักเดี๋ยวมาลัยก็ลอยมา
เสียงนกมันร้องก้องพระเวหา
ลับเมฆาอยู่ไรไร
ดาวดวงนั้นมีสีวิไล
มักตามไปเหมือนเดือนกับดาว
พี่ช่างแลเลือนตาบ่าวบ่าว
อันตัวของพี่เหมือนค้างคาว
กิ่งก้านกระจายใบไม้ร่วงปลิว
ผูกคอหม้อหิ้วตามทิวทุ่งนา
บ่ได้กุ้งปลาเวทนานวลนางมอญ
ยกลูกขึ้นชมแท้รักก็แท้แต้
รักเจ้าแท้แท้แลเจ้านั่งเฝ้าชม
แขกลาวมาชมหัวนมของนางมอญ
พลัดตกทั่วนาลงนอนหน้าเสีย
ใครเอาทำเมียเสียของต้องใจ
เป็นของแต่ไรใส่ไว้ในกระเป๋า
จริงจริงนะเจ้าแหวนทองของดี
แหวนทองวงนี้หัวสีทับทิม
นางแน่งน้อยงามนงคราญ
ยุยงเอาด้วยเล่ห์กล
ให้ผัวตนเมาตัณหา
เพื่อจะให้ชายอื่นดู
ลับหลังคิดเป็นศัตรู
ลักเล่นชู้เสพกามา
รันทดท้อเสียใจให้สะอื้น
ลุกยืนขึ้นร้องว่าสุลาลัย

เหตุใดอ้ายโก้งเม่งเก่งฉกาจ
ประกาศก้องร้องว่าขึ้นสามที
กำเริบพิษเกาทัณฑ์เข้าบรรจบ
พอรู้สึกนึกฟื้นชื่นหัวใจ
สู้แข็งขืนยืนตรงบำรุงจิต
อายุได้สามสิบเจ็ดเสร็จวันตาย
จักรพงศ์เธอเป็นวงศ์กษัตรา
เจ้าของสวนหรือจะไร้ดอกไม้ชม
ทำล้อเล่นเหมือนเช่นแมลงภู่
พอสิ้นรสหมดกลิ่นบินทะยาน
ภุมรินเปรียบได้ชายมนุษย์
บ้างร้อนตัวกลัวจะอดเหมือนมดแดง
จะกล่าวถึงสกุณีอันมีศักดิ์
นามชื่อหัสดินทร์มีฤทธา
มีสองตัวผัวเมียไม่เสียศักดิ์
ให้หิวโหยโรยแรงสกุณิน
จึงอ้อนวอนนกผัวทูนหัวน้อง
อยากมนุษย์สุดจะกลั้นเพียงบรรลัย
หัสดินทร์ยินเมียเสียไม่ได้
ประเดี๋ยวพี่จะไปจะได้มา
สักกุนังสั่งเสียนางเมียแก้ว
ทะยานบินร่อนโร่ผินโผไป
ล่วงเข้าแดนสรวงร่อนลงผัง
แล้วเข้ามาหยุดริมฝั่งธาร
แล้วโผผินบินมาจับยอดปราสาท
เห็นมนุษย์เหลือหลายมากมายมี
ติดหน้าข้าพญานกผกปีกร่อน
จึงตรัสเรียกนงนุชสุดสายใจ
ล่วงอำนาจเสียกลอนปนปี้
โรคทวีเสียงซามอาบฤทัย
สู้สลบนิ่งแน่หมอแก้ไข
โลหิตไหลอาบปากรากกระจาย
ดวงชีวิตจะพินาศลงขาดหาย
แสนเสียดายเจ้ายี่คนดีเอย
ก็มาไร้สุดาเมียมิ่งไม่เห็นสม
ทะเลลมหรือจะไร้กุมภีร์พาล
เที่ยวเกลือกกลิ่นเรณูรสหอมหวาน
น่าสงสารดอกไม้ไร้แมลง
ไม่สิ้นสุดเที่ยวลัดเลาะเสาะแสวง
นอนพลิกแพลงคว่ำหงายวุ่นวายใจ
อยู่ตำหนักการเวกยอดภูผา
ร่อนเมฆาแหวกวาโยทะบานบิน
นางเมียฟักฟองไข่อยู่ในหิน
อยากจะกินเนื้อมนุษย์เป็นสุดใจ
นางฟักฟองนานนักเป็นไหนไหน
จงหาให้ยอดสร้อยกันหน่อยหนา
จึงถามไปว่าแม่ยอดเสน่หา
ศรีสุดาอย่าอาวรณ์ร้อนฤทัย
ครั้นเสร็จแล้วแผลงฤทธาเวหาไหว
ฤทธิไกรของพระยาปักษาพาล
สิ้นกำลังของพระยาปักษาหาร
พอหายเหนื่อยบินทะยานเข้าบุรี
ให้ไหวหวาดเลื่อนลั่นทั่วปรางค์ศรี
พอได้ทีสักกุณาเฉี่ยวพาไป
ประเดี๋ยวถึงรังนอนง่อนเขาใหญ่
มานี่หน่อยกินรีของพี่เอย

6. บทสวด เรื่อง นายทน นางทาน

นายทนเป็นคนโฉด
เสือสางข้างสามพัน
มีเมียชื่อนางทาน
ครั้นเพื่อนโกรธพูดขันขัน
ก็ไม่ทันกับนายทุน
แม่นงคราญดูชอบกล

มีบุตรอยู่หนึ่งคน
คารมพอสมศักดิ์
อายุได้สิบห้า
วันนั้นเจ้าลูกสาว
ตีแมวถูกกระโถน
นายทุนโกรธโกรธา
ขี้ริ้วแม่ไม่สอน
สำหรับกับลิงป่า
ชอบอยู่ปลายยูงยาง
บัวโทนฟังพ่อด่า
นั่งนึกตรึกในใจ
ลิงค่างก็ตามใจ
ให้พ่อพึ่งวาสนา
อยู่มาอายุเจ้า
ผัดแป้งแต่งกายี
วันหนึ่งถึงเดือนเก้า
วันเดียวสิบห้าขัน
นายทนกับนางทาน
กินหมากจนปากเปื้อน
บรรดามาครั้งนี้
ต้องถามอ้ายหนุ่ยแล
เฒ่าแก่และแม่หม้าย
พากายกลับเขตขันธ์
ยังแต่เราทั้งสอง
ตรัสเรียกแม่หน้ามล
บัวโทนตอบวาจา
ลูกนี้เป็นเมียลิง
ขันหมากขึ้นเรือนเรา
นายทนโกรธโกรธา
บ่าวบ่าวนี้รื่นรื่น
ลูกนี้ดูชอบกล
กล่าวถึงเจ้าบัวโทน
แม่ปลอบลูกสาวแม่
ใครว่าไหรให้แค้นเคือง
แม่หน้ามลงามโสภา
นายทนรักเป็นหนักหนา
น้ำชื่อว่าเจ้าบัวโทน
เข้าในห้องย่องย่างโจร
น้ำหมากหกตกที่นอน
ร้องด่าว่าอีลูกออน
ไม่น่านอนกับขุนนาง
ก็จะพาไปให้ค่าง
กับขุนนางไม่พอใจ
แค้นเคืองด่าน้ำตาไหล
ถ้ากูใหญ่โตขึ้นมา
ถูจะไปเป็นภรรยา
ของลิงป่าแลสักที
ได้สิบเก้าจำเริญศรี
จะดูไหนใครเทียบทัน
พวกบ่าวบ่าวมาพร้อมกัน
ขอกันฟุ้งยุ่งทั้งเรือน
นั่งหน้าบานเหมือนวงเดือน
นั่งต้อนรับกับเฒ่าแก่
ไม่ขัดใครดอกนะแม่
มันชอบใครตามใจมัน
ฟังอภิปรายนายทนพลัน
ยังเคหาสถานตน
นั่งปรองดองกันสองคน
ออกมานี้ทีเถิดหนา
มนุสสาลูกไม่เอา
ใครมาชิงผิดเมียเขา
พ่ออย่าเอาเร่งส่งคืน
ร้องด่าว่าอีหน้าลื่น
ไม่ขืนรักเอาสักคน
หรือจะทนไปจนแก่
ใครจะโผนเข้าในป่า
ธรแท้ว่าฉันใด
ลูกจะเยื้องไปข้างไหน

บัวโทนโอนอ่อนเกล้า
แม่เอยในอุรา
นั่งนั่งคลั่งลืมตัว
หลับตาเห็นพญาลิง
ชานลูกนอนเรียงหมอน
เชิญแม่เล่าแก่พ่อ
ลูกจะลาพระชนนี
ถ้าพ่อแกเมตตา
ถ้าว่าพระบิตุรงค์
นางทานผู้มารดา
ลุกขึ้นแล้วผันผาย
เล่าความแก่นายทน
นายทนฟังนางทาน
ดูดูลูกอุบาทว์
ดอกไม้ทั้งมีกลิ่น
เห็นงามแล้วหรือเหวย
กูด่ามันไม่อาย
เมื่อมึงจะไปป่า
ช้าอยู่กูขัดใจ
สงสารเจ้ากานดา
ผลัดผ้าพาดกับตอ
หมดสิ้นมลทินใคร
หยิบจกมายกส่อง
เอาแป้งสีนวลซ้ำ
หวีผมสมเกษา
ห่มแพรสีทับทิม
แหวนงูสอดนิ้วนาง
ปูนผ้ากราบมารดา
โอ๋โอ๋แม่ทรามเชย
คอยอยู่กันเถิดแม่
อย่านั่งวังเวงใจ
ใช่ลูกจะหนีหน่าย
บัวโทนกราบมารดา
กระซิบบอกแก่มารดา
ลูกจะบ้าเสียจริงจริง
พองขนหัวคล้ายผีสิง
ที่มาเคล้าใกล้ที่นอน
ในแท่นนอนทุกราตรี
ให้รู้ข้อรู้เรื่องคดี
ไปหาดีที่ในดง
ให้พ่อพาลูกไปส่ง
ไม่ส่งลูกจะลาตาย
ฟังลูกยาหัวใจหาย
พายน้ำตามานอกชาน
ว่าลูกตนพิกลพิการ
ใจเดือดดาลความทมิฬ
เอาหม้าชาติมาคลุกดิน
เอาไปอบกองขี้ควาย
เอาหนามเตยมาระกาย
ลูกขี้ร้ายช่างพิไร
อย่าอยู่ช้ากูพาไป
หากตัวใหญ่จะกินคอ
เดินโศกาจะไปบ่อ
แล้วตักน้ำชำระองค์
แล้วกลับไปเรือนบรรจง
ขมิ้นผ่องขับพักตรา
ผัดผิวพรรณคล้ายจันทรา
แล้วนุ่งผ้าลายดอกยาง
ผัดเฉียวฉิมไม่ขัดขวาง
แล้วผาย่างมานอกเกย
ถ้วนสามคราม่ารดาเอ๋ย
ลูกจะลามารดาไป
อย่าท้อแท้น้ำตาไหล
ไม่ใช่ลูกจะไปตาย
ลาแม่ไว้ให้เอกา
ถ้วนสามคราออกจากเรือน

นายทนคนนำหน้า
น่าสงสารเจ้าดวงเดือน
พริบตาหนึ่งถึงแดนดง
พวกลิงเที่ยวตระเวนไพร
นายทนร้องว่ามา
นางว่าลิงหน้าโขนนั้น
พวกไพร่เห็นนายทน
ร้องลั่นสนั่นป่า
เอาเมียเที่ยวประเทศ
มักง่ายอี้สัปดน
นายทนเป็นคนโฉด
จับหักพฤกษา
เชิญเจ้าเถิดโฉมงาม
กังตั้งไอโย้
เที่ยวหักเถาวัลย์ลิง
หูตึกลองโยน
เกะกะกึงกังไป
มาถึงภูเขาแก้ว
พูดกันสนั่นฉาว
ฝ่ายองค์พระเมขี
นั่งพินิจจิตละลาน
นิรมิตองค์เจ้าวานร
แล้วเยื้องยาตรอย่างไกรสร
ออกมาอยู่ที่หน้าห้อง
แล้วเอ่ยเอื้อนโองการป่า
เจ้าไปข้างไหนมา
หรือซุกซนเซซังมา
หรือท่านแกล้งหนีไข้ห่า
นายทนเป็นคนโฉด
ไม่ใช่หนีเจ้าเมือง
ด้วยตัวเจ้าบัวโทน
ถึงองค์พระราชา
บัดนี้ได้พามา
ตามแต่ท่านจะทรง
ย่างเท่าวาเข้าไพรเถื่อน
เดินทันพ่อแขนข้อไป
เพื่อนพวยตรงภูเขาใหญ่
นางตกใจพวกลิงโลน
ไปเอาตัวเจ้าบัวโทน
ตัวไพร่ไม่ใช่พญา
วิ่งคะมนคะมามา
แผดเสียงว่าไอ้นี้คน
ไม่เกรงเดชเจ้าไพรสณฑ์
ไม่เจียมตนตีให้ตาย
เพื่อนแจ้งโสดได้เรื่องราว
ทึกเชือกมาคาดคันหาม
สองพ่อลูกนั่งคอยลิง
บ้างรับโห่แต่พวกลิง
ถือต่างธงนำหน้าไป
หัวเพื่อนโดนตายโคนไทร
บ้างก็แห่แลกันฉาว
วางนางแล้วนั่งกันพราว
แล้วเชิญให้นั่งยังถ้ำทอง
รู้คดีที่ในห้อง
ลืมกลับห้องแท่นทองทรง
เป็นมนุษย์สุดสวาท
อรชรไปทั้งกาย
เห็นนุชน้องเนื้อนวลเนียน
แล้วถามไถ่แก่นายทน
แวะถ้าข้าน่าฉงน
หรือว่าอาหารแพง
หรือลักพาคนหนีเจ้าเมืองมา
เพื่อแจ้งโสตตามราวเรื่อง
ใช่ของแพงฉันแกล้งมา
ลูกคิดผูกเสน่หา
อ้อนวอนข้าให้มาส่ง
เดินบนข้าใต้บุษบง
ปรานีโปรดประการใด

บัดนั้นพระยานาย
หยิบฟักที่ลูกใหญ่
ว่าท่านเอาไปเถิด
อดอยากลำบากแค้น
นายทนเห็นน้ำเต้า
ตัวโม่ไม่รู้ไร
ไม่ลาลงมาเก้อ
อยากข้าวสาวตีนเดิน
มาถึงหัวบันได
ขอข้าวกินสักมื้อ
เอื้อมมือเบิกหม้อข้าว
เบิบข้าวเคี้ยวปากมั่ว
เล่าแต่ต้นตลอดปลาย
น้ำเต้าที่กูตั้ง
ข้าวหมดคว่ำหม้อโกก
บ้วนปากขากลงดิน
เหลียวเห็นลูกฟักทอง
กูไม่เป็นเจตนา
พอลงจากเรือนเกลอ
ฝ่ายเกลอผ่าน้ำเต้า
ลูกเมียเพื่อนห้ามปราม
เรียกเด็กใช้ข้างภายใน
ในเคหาให้ตอบแทน
ของประเสริฐดีสุดแสน
ผ่าแล้วกินสิ้นแล้วไป
ด่าพี่สาวแต่ในใจ
ฉวยได้ใส่บ่าแบกเดิน
เหมือนจะร้องเอ้อจะโกรธเกิน
ด่าย่ายายมาตามทาง
ร้องเรียกไปด้วยเกลอเหย
วางน้ำเต้าเข้าในครัว
เบิบมือสั่นเช่นไม้คั่ว
แล้วเล่าเรื่องให้เกลอฟัง
เอาแต่ยายเจ็ดแปดถัง
สูเอาไว้ให้เด็กกิน
แล้วลากโพกกลับวารินทร์
คลายห่อหมากกินแล้วสูบยา
ใคร่จะถองทิ้งขี้กลา
พาแต่ตัวไปฝากเมีย
ทำหน้าเก้อเพื่อนด่าเสีย
เป็นทองเคล้าสุกอร่าม
ปิดปกความไม่ให้จร

ภาคผนวก ข
ประมวลภาพลิเกป่าและสวดมาลัย
ประมวลภาพการจัดการความรู้

ประมวลภาพลิเกป่าและสวดมาลัยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

การทำสวนอาชีพดั้งเดิมของชาวตำบลลีเล็ด

คลองลีเล็ด

บ้านของลิเกป่าพันปี

นางเอกประจำคณะ

นายจำรัส กลับแดง หัวหน้าคณะลิเกป่าพันปี

ลิเกป่าน้อยประจำคณะ

ลิเกป่าสนิท ทิพย์บรรพต

ผู้แสดงในคณะลิเกป่าสนิท ทิพย์บรรพต

บ้านของลิเกป่าสะพรั่งน้อย สงวนศิลป์

นายพรั่ง ชุมวรรณ หัวหน้าคณะลิเกป่าสะพรั่งน้อย

นายเชื่อม ทองภู่ หัวหน้าคณะลิเกป่าช. เสริมกิจ

นางเอกประจำคณะ

ลิเกป่าวิจิตร สงวนศิลป์

บรรยากาศการสัมภาษณ์

บ้านนายรอด สองแก้ว สวดมาลัยบ้านสามสัก

นายรอด สองแก้ว หัวหน้าคณะ

พระมาลัยคำสวด

หนังสือพระมาลัยที่ใช้สวดในปัจจุบัน

ประมวลภาพการจัดกิจกรรมการจัดการความรู้
วันที่ 17 พฤศจิกายน 2550